

RAST – L. XII,
ŠT. 2 (74)
APRIL 2001

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRASANJA

VSEBINA

str. RAST št. 2 (74)

2007/1947

UVODNIK	Konec je vedno tudi začetek	155	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Besede	157	Ivan ZORAN
	Nekoč so prišli dnevi	158	
	Po zemlji hodim		
	Trave	159	
	Nebo visoko		
	Skica		
	Pred praznikom	160	
	Izteklo se je		
	Stonoge	161	
	Nastajanje pesmi		
	Bolniška soba		
	Tišine	162	Helena CRČEK
	Dolenjska romanca	164	Vlado GARANTINI
	Kozolci		
	Lipe		
	Kruh		
	Zvoki sonca	165	Smiljan TROBIŠ
Proza	Kar kupi si gruntec ...	167	Anica ZIDAR
	Ob poplavi	173	Matija BREZOVAR
Prevod	Matisse, Picasso in Gertrude Stein z dvema krajšima pripovedima (odlomek)	179	Gertrude STEIN Prevod: Sonja STERGARŠEK
KULTURA			
	Grofje Celjski ob spodnji Krki	181	Katarina PREDOVNIK
	Grad Grm in Mordaksi	185	Maja ŽVANUT
	Savska poplava leta 1781	205	Jože ŠKOFLJANEC
	Življenjepisni oris dolenjskega ameriškega rojaka Jožeta L. Miheliča	209	Mihael KUZMIČ
	Zidanice v Semiški gori	217	Vlasta HENIGSMAN
NAŠ GOST	O, ljubo Novo mesto		
	Pogovor z akademikom dr. Emilijanom Cevcem	223	Marinka DRAŽUMERIČ
	Galerija Božidar Jakac	233	Bojan BOŽIČ
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Izzivi, vloga in pomen dediščine pri razvoju turizma	237	Marko KOŠČAK
	Projektno načrtovanje kot skupinska oblika učenja in dela	243	Helena NOVAK

ODMEVI IN ODZIVI

	Ali dolina ob gornji Krki ne zasluži posebne muzejske zbirke?	251	Stane GRANDA
	Umetnost je delo	255	Rudi STOPAR
	Sonja Kralj: Ženski akt	257	Katja CEGLAR
	Mladi Jakac	258	Milan MARKELJ
	Zbornik Krževcem ob 750-letnici župnije Sv. Križ	261	Ivanka POČKAR
	Moje Babno polje	264	Mojca RAMŠAK
	Vse, kar bo ljubil, bo dišalo po skrivnostnem ognju nepripadanja	266	Barica SMOLE
	Poezija je metafora	267	Klavdija KOTAR
GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO	Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (2)	269	Boris GOLEC
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (67)		277	Karel BAČER
KRONIKA	Januar - februar	283	Lidija MURN

NASLOVNICA: Prvotni vhod v kostanjeviško samostansko cerkev iz križnega hodnika za patre, 13. stoletje

Fotografije umetniških reprodukcij: B. Gaberščik (str. 156, 166, 204), J. Kališnik (250), D. Podgornik (260 spodaj, 268), B. Radovič (232) in M. Smerke (naslovnica, (80, 222, 236, 260 zgoraj)

Vinjeta: Lucijan Rešič

KONEC JE VEDNO TUDI ZAČETEK

Ta številka Rasti je nekaj posebnega in se v dolgo vrsto izdanih 74 številčk posebej zapisuje. Ne zaradi vsebine, s katero poskušamo tudi tokrat tako kot vsakič bogatiti vedenje o preteklem in sedanjem kulturnem, ustvarjalnem in duhovnem utripu širše Dolenjske, tudi ne zaradi sodelavcev, ki s svojimi prispevki zapolnjujejo strani te Rasti – vse to so dragocene stalnice – pač pa zaradi tega, ker se s to številko zaključuje objavljane Gradiva za dolenjski biografski leksikon. Prof. Karel Bačer je pripravil še zadnja gesla in z zapisom o Jožetu Žužku, založniku in knjižničarju, doma iz Strmca pri Velikih Laščah, zaključil 67. in s tem zadnje nadaljevanje Gradiva, ki je bogatilo Rast od leta 1994 do danes. Nekako smo se navadili, da so se iz številke v številko redno pojavljala gesla o ljudeh, ki so, Dolenjci po rodu ali na Dolenjskem za krajši ali daljši čas udomljeni, prispevali svoj delež slovenski kulturi, gospodarstvu, politiki, javnem življenju. V jedrnato zarisanih geslih so v našo vednost stopala nekatera znana, še več pa malo znanih ali povsem neznanih imen, ter nas opominjala na dandašnji vse bolj pozabljeno resnico, da je v vsem, kar smo dosegli in kar smo, vgrajen trud premnogih mož in žena.

Celih dvajset let je trajalo, da se je zaključil ta pomemben projekt, ki je postavil čvrste temelje za nastanek dolenjskega biografskega leksikona, publikacije, s katero bi se pokrajina med Ljubljano in Gorjanci postavila ob bok Primorski, ki ima kot edina od slovenskih širših pokrajin svoj biografski leksikon, ter tako izpričala svoj nedvomno pomemben, a premalo poznan in priznan delež v slovenskem kulturnem in siceršnjem razvoju. Prof. Bačer je svoje veliko delo skromno naslovil kot Gradivo, vedoč, da bo treba njegovo delo nadaljevati, dodatno preverjati in dopolnjevati. Pred več kot dvajsetimi leti je v tedanji študijski knjižnici sestavil Register pomembnih dolenjskih javnih delavcev za potrebe knjižnične informativne službe, na prigovarjanje upravnika Boga Komelja in bibliotekarke Nataše Petrov pa se je odločil gradivo objavljati. 13. marca 1980. leta je na zadnji strani Dolenjskih razgledov, občasne literarnokulturne priloge Dolenjskega lista, ugledalo dan prvo nadaljevanje, temu jih je sledilo 33, dokler niso 11. februarja 1993 Dolenjski razgledi dokončno ugasnili. Objavljanje gradiva je leta 1994 prevzela revija Rast in ga pripeljala do konca v bogatejši obliki, z obsežnejšimi gesli o pesnikih, pisateljih, umetnikih, znanstvenikih, politikih, gospodarstvenikih in drugih javnih delavcih.

A ker je vsak konec hkrati tudi začetek, je v zadovoljstvu nad zaključkom dvajsetletnega objavljanja Gradiva čutiti klic k dejanjem, ki naj opravljenemu delu postavijo piko na i in Gradivo za dolenjski biografski leksikon spremenijo v Dolenjski biografski leksikon, da se bo z njim v tem pogledu zapostavljeni del države odločneje zapisal na kulturni zemljevid Slovenije in se bo okrepi-la izginjajoča identiteta tega prostora.

Milan Markelj, odgovorni urednik

GALERIJA BOŽIDAR JAKAC

Kostanjevica na Krki

FRANCE KRALJ (1895–1960)

Smrt genija, 1921, olje/platno

Ivan Zoran

Iz pesnikove zapuščine

BESEDE

*Pustiš besedam, da se dričajo
po žlebastih krivuljah misli,
da se razposajeno dričajo
kakor otroci na počitnicah
po rdečih in zelenih toboganih
kje ob morju.*

*Ko se nadričajo, postanejo
spet krotke in poslušne,
da z njimi lahko delaš
kakor z dresiranimi kužki.
Le malo bolj se zresniš,
stopiš v pozor pred njimi
in ti sledijo.*

*Sledijo, kamor hočeš,
in storijo do pičice
tako, kakor bi rad.
Dovolj je že, da s prstom
narišeš v zrak nekakšno
polkrožno znamenje,
in se razporedijo:*

*Na levo stran besede
za vsak dan, v ponošenih
predpasnikih in rutah.
Na desno stran besede
za praznovanja in nedelje,
v čipkah, z modrimi očmi,
da v njih plavice
še bolj pomodrijo.*

*Na sredi so vse druge:
besede pozdravljavke,
prosilke in zahvaljejavke,
bolj zadaj so zbadljivke,
jezljivke in spravljivke.
Včasih tem pribesedijo
se še zamudnice in druge
pozabljivke.*

*Nič koliko besed, cele stotnije
besed, ki samo čakajo,
da stopiš v pozor pred njimi,
narišeš s prstom tisto znamenje,
da ti sledijo, in z vsemi
lahko delaš, kar pač hočeš –
kakor z dresiranimi kužki,
ki vse storijo.*

*Prav vse storijo, če se dričajo.
Zato pustiš jim, da se dričajo,
da se razposajeno dričajo
kakor otroci na počitnicah
po rdečih in zelenih toboganih.
Če ne pustiš jim, da se zdričajo,
se razbežijo. Ostaneš
brez besed.*

NEKOČ PRIŠLI SO DNEVI

*Zakmašno vsi oblečeni
nekoč prišli so dnevi
v naše kraje,
vsi z modrimi očmi
in kodri sonca.*

*Potem so v vasi,
s kamni zamejeni,
postavili zelene mlaje,
pripeli nove slamnike
na hiše,
zvečer pa v kamrah
vasovali.*

*Bil je že maj,
ko so odšli
in ko je mati začutila,
da bom jaz.
Bila je noč,
ko se nekoč
do mene je sklonila:
Tak boš:
z modrimi očmi
in kodri sonca,
otrok moj!*

PO ZEMLJI HODIM

*Po zemlji hodim,
ki je brez zidov visokih,
brez večnih cest
in zvezdnic na plakatih,
kjer ti nihče
ne vrže psovke že pri vratih
in so ti bratje
drevesa in ljudje.*

*Po polju hodim,
po poteh in v breg,
kjer so že davno mnogi
šli pred mano
in kjer je čudno, tako
čudno tiho,
da vem: prav tu,
kjer z rdečim resjem je poslano,
nagrabim si miru.*

TRAVE

*Trave trave,
zeleno prostranstvo
trav –
trepetavi
zeleni travopis,
kdo to je že prebral?*

NEBO VISOKO

*Nebo visoko,
jata ptic nad poljem.
Po zreli prsti
diši vaški dan.*

*Pod tem nebom
kmet pokonci hodi.
Večer bo zopet
praznik polne lune.*

*Nebo visoko,
zemlja v mojih rokah.
Semena težkam:
kmalu zakale.*

SKICA

Ob Van Goghovi sliki

*S
križem
se
je
zadrł
v nebo
zvonik.
In že nebo
zaplahuná,
kakor razparana
jetniška halja
plahuná
s križa zvonika.
Iz lin zvonika
jata črnih ptic
zaprhuná,
jata, ki brez
krikov leta,
veter na žalne
trake nacefrá.*

PRED PRAZNIKOM

*Prognoze so odlične:
vedró in sončno bo,
skoraj tak dan,
da ga namazal bi
na kruh.*

*Meščani izobešajo zastave
in bolj na vidnem mestu
slike slavnih mož.
Na trgu, kjer bo govor,
množica in vse ostalo,
je že postavljen oder.
Hripávi zvočniki na voglih hiš
ustavljajo mimoidoče,
nezainteresirani gredo
molče naprej.*

*Odpravim se po mestu,
gor in dol,
spočit, lahak, razposajen
kot tisti neposlušni zmaj,
ki ga otroci
na dolgi dolgi vrvici
držé.*

IZTEKLO SE JE

*Izteklo se je dolgo potovanje iz noči.
Bilo nam je tesno, kakor da nas zasulo
je v peščenem rovu, kakor da vhodi in izhodi
so zaprli se že prej, ko smo stopili vanje.
Zdaj, ko blodnjaki so že vsi za nami,
si z zadnjimi močmi zatiskamo oči
pred silno lúčjo odrešitve.
Tako vse nas ta luč je presvetlila,
da smo le še nekakšne žive silhuete,
oblečene v rádot.*

STONOGE

*Tu so obstale stonoge.
Kdove zakaj so obstale.
Kdove zakaj obležale
za vekomaj so stonoge.*

*Koder so šle stonoge,
so zacveteli lišaji.
Črno cvetejo lišaji,
koder grejo stonoge.*

*Ko pa umrejo stonoge,
umrejo na črnih lišajih.
Mrtve so kot pomišljaji.
Kam so hotele stonoge?*

NASTAJANJE PESMI

*To ne more biti voda.
Niti blato.
Niti živi pesek.*

*Ves sem prevotljen
od nečesa,
kar ne more biti žalost.
Niti groza.
Niti obup.*

*In se pogrezam
še globlje.
Na dnu
me ne bo več.*

* Pesem je Ivan Zoran napisal na modro pisemsko ovojnico 2. oktobra 1998 v novomeški bolnišnici

BOLNIŠKA SOBA*

*Ista pahljača dreves.
Isto nebo nad vejo.
Ista okna, ki
kdovekaj zro.*

*Isti obrazi na njih,
iste otožne oči.
Isti up ali obup.
Isto pričakovanje.*

*Isti, ki si, kot si bil.
Isti, čeprav ne vem, kdo.
Vselej isti, ki je
nihče ali marsikdo.*

Helena Crček **TIŠINE**

I.

*Ljudje,
Ki se oblačijo v poglede.*

Pogledi sanjajo ljudi.

Golobi vzletajo.

*Stopinje, ki pridejo in gredo.
Včasih se ustavijo.
Za trenutek.*

Sonce med golobi.

*Odhajam v mesto,
Kjer stopnice pripadajo drugim.*

II.

*Akvarel časa.
Tišina prepada.
Modri lestenec padanja.
Goloroki pogledi.
Brez dna.
Papirnati.
Ti na prestolu mojega časa.
Jaz, senca tvojih misli.
Zibam se v večernem soncu.*

III.

*Med belimi poletji
Tvoja usta iz marcipana
In mareličnih poljubov.
Odhajanja, ki so vračanja,
In vračanja, ki so spominjanja,
Ceste in puščave
In med njimi oaze,
Kamor se vračajo galebi
In stoletne rime ptic.
Ogenj nad peskom
In krvavi zvok nerojenih juter.
Pričakovanja na križu.
Vstajenje med trskami
Avtocest.
Jutro in pesek.
Oko stopinje.*

IV.

*Moja pesem je otrok brez glave.
Drevo, ki se je odreklo senci.
Nespočeta pajčevina,
Zadavljena z molkom
Trepetanje golega poljuba.
Klif, razdrobljen na koščke.
Magnet, ki opijanja.*

*Moja pesem je smrt,
Ki me odhaja.*

V.

Molk mojih oči.

*Dim nad puščavo.
Mavrica v krilih galeba.*

*Uročen.
Blodiš.
Begajoči kameleon z razmazano zenico.*

*Prsti rojevajo glasbo.
Mozaik prihajanj.
Plima s slutnjo oseke.*

*Vodomet pričakovanja.
Usihajoča stopinja.*

Morje na očalih.

VI.

*V prepihu najti oazo,
Tišino sredi puščave,
Drobencljanje slonov in
Avokadove privide.
Pomarančna polovica
In v njenem soku zrcalo
Sonca in brezmadežnih oblakov.
Gola stopala
Odtisnjena v sneg.*

Molk je dvorezni meč vstajenja.

VII.

*Padam med obrise
Razmazanih senc
Topotajočih marog
In utrujenih nasmehov,
Ki pronicajo med
Steklenimi slikami
Molk stoletnega spanca sem
In moje drobovje
Izsušeno ždi
Na stolpih tišine.
Padam med obraze iz
Žgočega sonca,
Prah sem,
Ki draži nosnice.*

*Dlani imam prazne
Od dajanja.
Kriki mojih nerojenih
Otrok so plahutanja
Krokarjev nad
Zvrtinčnim vetrom.
Bosa grem naproti luni
In se zvijem v klobčič
Pod njeno kapuco.*

Vlado Garantini DOLENJSKA ROMANCA

*Med dolensjkimi griči pomlad
v lilaste kodrčke vpleta
golobjebele cofke.
Natika rožnate copatke
in lahkonoga frifota
za nagajivimi metuljčki.
Vsega me nadišavi
z zelenim vriskom trav.
Po olivnozelenih,
svilnatih bokih
kotalim v dolino
medeninasto sonce.*

KOZOLCI

*Vandravčki naše dežele,
žlahtni godci ljudski,
umaknjeni na obrobje hiš,
v zavetje lip stoletnih,
v raševini iz dišečega sena,
srkate navdihe sončne
polpozabljenega kmečkega sveta.
Podoknice godete tihcene
v polzasenčeni večerni čas;
skozi prisluge čutiš
gosli pritajeno ihtenje.*

LIPE

*V junijske dni zadiši,
z zaraslih košenin, rebri,
dehteči pelod razcvetelih lip.
S prijaznim soncem nališpane
se sončijo,
zlata prameni ovešajo zatilja,
plapolajo krog ramen,
drsijo po praznični obleki.
V skrivnostne sence točijo
omamno medicino.
Nostalgično drhti čas.*

KRUH

*Kmečki,
iz krušne peči,
čadaste, črne kuhinje,
hrustljav,
trdoskorjast,
zapeljivo dišeč,
s skrbjo,
znojem in srcem
moje matere kvašen,
v ogromnih hlebcih,
z vrezanim križem zaznamovan,
vražje vroč
za neučakane otroške ročice,
velika sreča
malih, lačnih ust,
sladka mana
na goličavah grenkobe.
Kruh moj vsakdanji
še dandanašnji
s svetostjo zaznamovan.*

*

*V gozdu
se nič ne giblje.
Le zvoki poganjajo vse.*

*

*Pomlad se ne
naveliča poslušati
svojih zvokov.*

*

*Barva
s soncem obsijanega lista
je sonce.*

*

*Metulj
je v siju sonca
še bolj zlat.*

*

*Nemir
ne da
ročam nihati v vetru.*

*

*Še metulj ni lahak,
če ga pogledam
s težo v sebi.*

*

*Starka primakne roko
k cvetu
in mora nekaj reči.*

*

*Pustite me pri miru!
Pol ure bom še
to, kar sem.*

*

*Če bo dan lep,
kot je to jutro,
se bojim zase.*

*

*Ne vem, kaj me čaka.
Grem naprej
in se držim poti.*

*

*Smisel bremena:
Rahlo na meni
težka gora spi.*

*

*Razvejeno deblo
kot podivjana misel
iz oči.*

*

*Ko pride teža,
ni prijetno,
a pride prav!*

*

*Reka nosi
našo željo
po počitku.*

GALERIJA BOŽIDAR JAKAC
Kostanjevica na Krki

Razstava M. Begiča leta 1999 (zanjo je prejel nagrado Prešernovega sklada l. 2000)
Kostanjeviška samostanska cerkev

... ZGODNJE jutro z razmetanimi ostanki noči, z meglicami, pred fabriko pa je že vse živo. Stavka. Vse kaže, da bo fabriko vzel hudič; baje jo bo kupil privatnik za smešno nizko ceno; dvesto delavcev pa bo na cesti. Med valujočo razsrjeno množico je tudi Tine. Kako bodo živeli, vrta po njem. Oba z ženo sta delala tu več kot dvajset let. Zdaj rineta že v štirideseto. Le kdo ju bo še vzel na delo? Oba otroka pa sta še v šoli. Ko je že čutil, kakšni črni časi prihajajo, je šel od vrat do vrat prosjačit za delo, za kakršnokoli delo. Tudi za hlapca bi šel. Brez uspeha, le pomilovalni pogledi, pa še besede: "Žal, nobenega prostega delovnega mesta ni. Pa tudi vaša leta."

Prekleta! Vse bo treba začeti znova. Tine začuti v prsih topo bolečino, pa tudi v srcu ga stiska. Za nekaj hipov se ga polasti otopelost. Ne vidi razburjenih obrazov; ne pesti, ki butajo navzgor; ne sliši trdih, razgretih besed, kletvic. Neznana sila ga potiska stran, stran od tega pekla. Mlahav je, kot bi se kosti sesipale vase, se drobile. Trdo udari spoznanje: na robu propada je. Zahrope, duši ga, ves je izsušen. Nenadoma pa se v njem nekaj premakne, tako lahkotno, hitro, da se skoraj prestraši. Po njem poplesuje misel: kaj pa gledaš tako osinasto, tako črno; pojdi domov, saj veš, da oče ne more več na polje; mama pa komaj še pobrklja okoli doma. Očeta je mogoče že minila tista nora zaverovanost v grunt, skoraj bolna strast do zemlje. Da mu je kdo le omenil, naj gruntec prepíše, je vzkipel. Plaz grobih besed, kletvice in stisnjena pest. Tudi Tine je večkrat poskušal. Še ima pred seboj očetov obraz, ko ga je pred časom prosil: "Prepiši! Grunt bo v dobrih rokah! Pa tudi za vaju z mambo bo poskrbljeno, lepo poskrbljeno!" Takrat pa, kot bi se v očetu nekaj odtrgalo, kot bi se zdrobila neznana notranja stena. Nagnil se je naprej, se zakrohotal, surovo in ledeno, iz sebe pa izrival besede, kot bi jih sekal: "Kar obriši se pod nosom! Dokler le še s prstom migam, bo gruntec moj, samo moj! Ti butelj!" Tisti njegov smeh. Tineta je rezal. Neznansko soparo je začutil v sebi. Kar ni mogel najti besed, trdih in ostrih, ki bi mu jih vrgel v obraz. S težavo jih je spravil skupaj in izpljunil kot nekaj grdega: "Če ne boš zemlje obdeloval, ti jo bodo vzeli."

"Meni? Vzeli? Rad bi poznal tistega. Oblast? Kar naj pridejo, šele v peklju se bodo ustavili, " se je spet krohotaje zasmejal.

Po Tinetu se spet splazi dvom: ne bo prepisal, ne bo; oče je trmast, zaletav, zasidran še v prejšnjem času. Pa vendar, Tine je od nekdanj hlepel po tej domačiji. Kakšno naslado je občutil, kadar si je predstavljaj, da kot gospodar stopa med njivami, med svojimi njivami. Polil ga je znoj, plaz grdih besed se mu je zvrtničil med ustnicami. Z očetom je že večkrat začel tak pogovor, a vse je bilo bob ob steno; oče se je le krohotal in ga zmerjal z buteljnom, s tepcem. Da mora biti človek tako brez srca, tako surov. Tineta je še iz otroštva spremljal občutek, da očetu kar precej manjka do prevega človeka; surovina je, žival. Tudi z mambo je bil tak, kar je Tineta močno bolelo. Kadar se je pogovarjal z njo, je bilo v njegovih besedah vedno veliko ukazov in hladnega posmeha. Vse je sprejemala vdano, potrpežljivo. Ves čas je bila nekam prestrašena. Šest jih je spravila na svet. Imeli so jo silno radi; do očeta pa so občutili le strah, odpor; kar naprej je nekaj štenkaril, se kregal in tudi tolkel, najraje po licih. Kako so ga sovražili v tistih trenutkih! Mama jih je hotela obvarovati pred njegovo

lopatasto, težko roko, pa jo je pahnil v kot. Oče je bil prav požrešen zemlje, denarja, časti. V vsakem človeku je kaj dobrega, v njem pa menda niti za trohico ne. Tudi pretepal se je po gostilnah, a vedno se je cel izmotal iz tepeža. Vso krivdo je spretno znal zvaliti na druge. Prav zaradi očeta ni bilo doma nikoli sonca, kot bi vsega požrl. Na zunaj je vedno sijal, v sebi pa je nosil temo. Ko bi se vsaj kdaj pa kdaj zasmel. No, saj se je, a ledeno.

"Zakaj imamo takega očeta? Kje si ga vendar dobila?" so vrtali v mamo in čakali na odgovor. Molče jih je gledala, obraz se ji je močno spotegnil, usta je trpko stisnila, ramena so ji lezla nekam navzdol. Otroke je spreletaval srh, tako čudna je bila. Čez čas pa njene besede: "Najbrž ga je zlodej prinesel. Morda ga bo še odnesel. Le ubogajte ga, pa bo vse dobro!" Otroci so spoznali, da taka vprašanja preveč zavrtajo po njej; temni kolobarji so se ji vedno raztegnili po obrazu. Niso je več spraševali, le še z večjo vnemo so šepetali: "Zlodej, vzemi ga!" Tako so se kmalu vsi spehali od doma, ko so komaj prilezli pod vrh.

... TINE se povrne s potepanja po prejšnjem času. Kako so ti spomini bobneli po njem. Kot spenjena reka. A v hipu se mu zazdi, da mu je veter prinesel vonj žita, vonj zemlje, ki jo pregreva sonce. Pred njim se odpre poletno jutro, vidi dih zemlje nad vlažno črnico ... Domov! Domov! Morda pa je očeta le obtesala starost. Da je bolan, mu je pisala mama, za nobeno rabo, le okoli švedra, kolne in pije. Domov! Domov! Misel ga zbada vse močnejše: tako boš uresničil svoje večne sanje o zemlji, o delu na njej, o gruntcu; sanjam se nikoli ne odpovej. V mislih je že doma; ves je prepoten, v sebi čuti prijeten zven, kot bi se pretakale drobne kapljice, kar je še bolj razgorelo želje, da bi se vrgel v poletno zelenje.

Domov! Domov!

Jutro se je že razprlo v dan. V vroč dan. Tine pa pritiska na plin, ko vozi proti domu. Vse v njem se vrtinči: misli, čustva, upanja. Prižiga cigareto za cigareto. Šele močno hupanje ga zbudi, saj vozi kar po sredi ceste.

"Ščamaj se! Zbudi se!" si ostro ukaže. Še nekaj ovinkov, nekaj kotanjaste poti, pa bo doma. Pred hišo naleti na mamo. Kako ga gane otožnost njenih oči! Bleda je, izsušena, leze skupaj. Revše, ves čas boleha, ga mrzlo spreleti. Počuti se krivega. A zdaj bo drugače. Zagrizel se bo v delo, vse bo zacvetelo, mami bo pripravil lepše življenje, zaslužila ga je.

"Mama, kmalu bo vse drugače!" govori zavzeto, pogleduje po prostranem polju, kamor lega sončna pripeka; gleda ga tako zvedavo, skoraj osuplo, kakor bi ga videl prvič.

"Bo! Kmalu bo boljše. Ko bom tam na božji njivi," šepne bolj sama zase. Tine kar presliši njene besede.

"Kako pa je z očetom?"

"Postaranost se mu pozna. Hudobija v njem pa raste." Čez nekaj trenutkov se zdrzne; zmedeno, skoraj prestrašeno spregovori: "Križana gora! Kaj pa te je prineslo ob tej uri?"

"S starim se moram pogovoriti. Prepiše naj! Skrajni čas je že!"

"Eh, ti moj Tine! Tole ti rečem: preveč polen v peči slabo gori. Naš oče pa tudi kar naprej nekaj zлага in nalaga. Kot polena. Kupil je še dve hribovski parceli. Nor je, nos s to zemljo. Po njivah raste detelja, na hribovskih pa osat," z nejevoljo govori mama, odkimava z glavo.

Tine je niti ne poslušala, z mislimi je že v prihodnosti; ni na trdnih tleh, pripeke v njem je vse več. Očeta najde za mizo; res je postaran in čisto siv, obraz kocinast, zaripel, zbrzdan. Lista po časopisu, pred njim je frakelj z žganjem.

"Kaj se pa ti klatiš tod? Po kaj si prišel?" Oster, trd glas, da bi se še kamen razklal.

"Pomeniva se, oče! Prepiši! Saj bova lahko skupaj gospodarila. Gruntec bo cvetel; cvetel, ti pravim!" Razgrete, zvenceče besede, kar sape mu zmanjkuje.

Pa oče v trenutku vse potolče; skloni se naprej, pa ne more takoj spregovoriti, nekaj klobasa med ustnicami. Čez čas pa butne iz njega, kakor bi popustile vse notranje zapornice. Glas, sovražen in leden, se meša s krohodom: "Butec si bil in butec boš ostal. Gruntec bi rad, moj gruntec! Izbij si to iz glave. Dokler samo s prstom migam, bo gruntec moj, samo moj! Kar kupi si svoj gruntec!"

Očetov glas vrže Tineta z oblakov; svet se mu sesipa. Zajoče kot otroče, krčevito, z vso močjo. V sebi občuti žalost, grenko nepopisno žalost. Vanj se spet požene očetov glas, temen in hinavski: "Kar kupi si svojega! Mojega ne boš imel!"

Tineta stresa do najglobljih korenin, prav do tja, kjer se je spočejalo njegovo nagnjenje do zemlje, do domačije. Kar vrže iz sebe: "Saj vidiš, da si brez moči. Starec! Zlodej te poberi!"

Oče stisne pest, ves slinast krikne: "Izgini! Moj gruntec pusti pri miru! Samo moj je!" Okoli Tineta se vse zavrti; opoteka se, v njem se vzdiguje nekaj težkega, potuhnjenega, vmes pa razgreto prigrizanje, kot bi se mu oglašal sam zlodej: "Samo stisni ga, ne bo treba veliko, še malo in duša bo moja." Tine se požene ven, zaleti se v vrata, po glavi ga udari velik ključ, ključ od hrama, privezan na dolgi vrvici. Na vratih je imel stalno mesto. Srdito ga brene v kot, a se v hipu premisli. Pograbi ga in plane po kolovozu, ne da bi razmišljal, kam ga nesejo noge. Mama gleda za njim, oči so zamegljene s solzami; kot kapljice ji drsijo po licih. Med ustnicami prizadeto zmečka: "Vse naj pobere zlodej! Jaz pa pod rušo, tam bo vsaj mir!"

... TINE vihra naprej, vse bolj se izgublja, misli se mu podijo križem kražem. Mevlja z ustnicami, a besed ni. Občutek ima, da je pred njim velika črna luknja, pa ne ve, kako bi se ji izmaknil. Opleta okoli in se opoteka; povsod zro vanj očetove oči z zaničljivim pogledom. Zmeden, zasopel se znajde na hostni stezici; sede na štor kot živa žalost. Nobene svetle, varne poti ne vidi več pred seboj. Pa tako si je želel tega gruntca; tudi žena in otroka so bili za to; veliko so se že pogovarjali o tem. Pa pride vmes očetova norost. Strašno jezo začuti v sebi, kar hrope. Med vejevjem vrvra veter. Tinetu se zdi, da so vmes očetove besede, sovražne in posmehljive: "Kar kupi si gruntec! Kar kupi si gruntec!" Vse več je tega glasu, kot bi vsa hosta stresala očetove. Divje stisne ključ, hiti naprej do hrama. Močno zaškripljejo vegaste vrata, ko jih odklepa. In potem toči in pije, nataka iz vsakega soda. Toliko vsega je v njem, žalosti in razočaranja, razbitih sanj in teme, da se ne more opijaniti. Le žile na sencih se mu napno. Skozi čudne temne kolobarje spet zagleda očeta. Kolikokrat se je vrnil domov pijan, z motnimi očmi, s slino na ustih. Pretepal jih je, razgrajal. Pogosto je udrihal po njem. Velikokrat so zbežali v noč. Očetove besede pa spet tolčejo po njem: "Kar kupi si gruntec!" Pije in premišljuje. Kako težko so prenašali očeta. Kar naprej jih je silil z delom, prav njemu je obešal

najtežja dela. Mama ga je večkrat stisnila k sebi, vsa plaha in drobna, zašepetala je: "Sin moj! Veš, na dnu srca čutim solze. Ne skrbi! Hitro rasteš, čaka te lepši svet." A tega lepšega sveta ni in ni bilo. Če niso vse postorili, kar je ukazal, so dobili kazen: en dan posta. Kako hudi in dolgi, neskončno dolgi so bili ti dnevi. Približa se mu spomin: spomin iz otroštva, ko se je na tak postni dan skrivaj napil svežih jajc; pil jih je, dokler ni obležal ob gnezdu; skoraj bi umrl, tako se mu je obračal želodec.

Spominov in misli je vse več. Šumi mu po glavi, trušč bije v ušesa, srce mu razbija, zajame ga omotica. Stresa se in joka, zazdi se mu, da smrt plahuta nad njim, groza se mu vriva v srce. Vseposvoda sence, skozi pa hitijo misli od dogodka do dogodka ... Očetova težka roka, delo, strah, mamine blage besede, to je bilo njegovo otroštvo. Zgodaj se je iztrgal iz domače hiše, v mestu si je ustvaril prijeten družinski kotiček; vanj je vsadil ljubezen in spoštovanje. Skozi temno valovanje se mu približa žena, toplo in blago sijejo njene oči kot mamine. V svoji pijanski omami zagleda še Andrejo in Gregorja. Srednješolca sta, v tistih najbolj norih letih. Kako bodo živeli? Skrbi so čisto ponorele; pretegujejo se, zbadajo, vse več jih je. Zgnetejejo se še misli. Kje je še kakšen varen kotiček? Kje je zdaj tisti pravični svet? Pa tako so jih pitali z obljubami. Pa s kakšnimi obljubami! Tema se mu za hip razredči, približajo se mu domači, nekaj mu vneto govorijo, a njihovi glasovi se izgublajo v divji pesmi zvonov.

Spet poseže po kozarcu, vino še bolj podžiga glasove v njem, še bolj se vrtinčijo, čez vse pa se raztegne očetov posmehljivi krohot. Nenadoma se pred njim odpre brezno, globoko in temno, kot bi bilo brez dna, vabi ga. Vabi s šepetanjem, iz njega se steguje nekaj, kar ga hoče vsesati v temno globočino pred njim. Spravi se pokonci, z dolgimi vihravimi koraki hoče zbežati. Brezglavi beg pred samim seboj. Bega na hostnem obronku: bega z očmi, z mislimi. Povsod vidi sence, med njimi pa očetove oči. Sliši njegove besede, sovražne in zaničljive: "Kar kupi si gruntec!" Besede so nož za srce. Tako milo se mu stori, da se solze usujejo po licih. Razbijanje v sencih se mu stopnjuje. Pa ne samo v sencih, v njem in okoli njega vse tolče. Spotika se ob korenine, pada, pa se spet spravi na noge in naprej meri korake. Spet se znajde pred hramom. V njem je nekoliko več svetlobe, jok pa mu več tako ne stiska grla.

Nenadoma pa ga prešine spomin iz otroštva; leta in leta je bil razpršen po njem, zdaj pa se je zjasnil. Raztegne se mu po vsej notranjosti, da se stresa v bolečini, kot bi naphali vanj ogretega peska; počuti se tako izgubljen. Spomin pa vse bolj prerašča v sliko. Zaihti, da bi jo z jokom spral iz sebe, da bi se raztreščila, potem bi verjetno potihnil trušč po njem, izginile bi sence, z njim pa tudi očetove oči, ki se mu kar naprej posmehujejo, polne so hudobije in izprijenosti. Oče se je vedno obračal po vetru; med vojno je menda sklenil pogodbo s hudičem. Izvlekel se je iz vsake, še tako zamotane okoliščine. Motal se je na tisti strani, kjer je kazalo bolje. Da je med vojno odkril zlato jamo, se je pridušeno šušljalo po vasi. Očeta niso imeli radi. Kje pa! Strah in odpor so čutili do njega. Vsi, domači in vaščani.

... SLIKA iz otroštva se mu vse bolj bliža. Prekletost! Bo kdaj izgubila iz življenja? Tine se izgublja v otroške dni. Bilo mu je šest let. Mama se je potila na njivi, bil je z njo. Neznosna pripeka. Poprosila ga je, naj steče domov po hruškov kompot, na zapečku se hladi, z

njim bosta pogasila žejo. Na vso moč je stekel, da bi ustregel mami. Že je hotel odpreti vrata, pa ga je zdržal smeh iz hiše, razposajen, vriskajoč smeh, vmes pa žvenket kozarcev; potem pa šepet, pritajen šepet, pomešan s hihitanjem. Ni se upal naprej. Kdo je v hiši? Očetov glas je spoznal. Polil ga je vroč val. Toda kdo je z njim? Zakaj tako veselje? Mencial je, zmeden, neodločen, a misel, da je mama žejna, je potlačila strah, pognala ga je naprej. Potiskale so ga njene proseeče oči. Mora ji prinesiti pijače. Mora. Srce mu je divje razbijalo. Čisto tiho, narahlo je odprl vrata. Pa je obstal kot vkopan ... Oče je ležal na postelji; uzrl je njegov goli hrbet. Spreletela ga je misel, vihrava otroška misel: umrl je, drugače ne bi v tej vročini ležal na postelji. Tudi mama je rekla: zlodej ga bo vzel. Zagomazelo mu je po hrbtu, žalosti ni občutil, bolj strah, da ne bi vzel še njega. Oče mu je večkrat zabrusil, da bo zlodej prej pobasal njega, otroke potrebuje za pastirja črnih koz, ima jih velik trop. Toda mora se ga dotakniti, morda pa ga je le vzel zlodej. Kar ni mogel stegniti roke. Počasi počasi jo je potiskal naprej, na rahlo se ga je dotaknil, a jo je sunkovito odmaknil, kot bi se opekel. Obstal je ves polit z rdečico. Oče je planil s postelje z odpetimi hlačami, Tine je tedaj zagledal še njo, deklino iz vasi. Tako so jo klicali. Golota, sama golota, bele prsi, temne bradavice sredi njih, gol trebuh. Po njem je butnilo nekaj vročega, ko se je potapljal v to podobo pred seboj; kar dušilo ga je. Vse to je trajalo le nekaj hipov, vendar dovolj, da je videl tudi tiste velike svetle oči, ki so žarele, zasadila mu jih je v dušo za vse večne čase; videl je ustnice, ki so se smejale, videl belino njenih nog ... Ujet je bil v ta privid. Ko se je še kdaj v poznejših časih razprl v njem, se je ves stresel, srce pa mu je divje razbijalo ... Oče je zamahnil, močno je priletelo; a ostra klofuta ga ni odtrgala od tal, kot bi se prilepil. Tista golota. Komaj je požiral slino. Pa tudi verjeti ni mogel, da se oče sredi poletne pripeke valja s to deklino na mamini postelji. Oče je kriknil, polič z vinom mu je zabrisal pod noge; deček je zavihral in omahnil med črepinje. Z brco ga je oče pognal iz hiše. Tine se je šele tam zdramil, se iztrgal iz skrivnostnega sveta bele golote. Zaslišal je očetove kletvice, a čez hipec spet pridušeno hihitanje, ki je vse bolj preraščalo v krohot. Dvignil je roko k bolečemu licu. Stresel se je, kot bi se znašel sredi poletne ujme, ko se dež ponorelo sesiplje iz umazanega, zamolklega neba. V njem je bilo začudenje, a se je kaj hitro sprevrglo v trpke solze. Zatulil je, solze so ga čisto zaslepile, tekel je, padal in se spet pobiral.

Mami ni mogel povedati, kaj je videl; pa je menda uganila njegove misli, saj je bil tak, kot bi se srečal s samim zlodejem, skuštran, z umazanim, objokanim obrazom. Nobene besede ni bilo iz njenih ust, le še bolj zagrizeno je pulila plevel, obraz pa se ji je čudno podaljšal, prevlekla ga je otožna zamišljenost; ruto je potegnila še bolj na čelo. Molk, ki je med njima tkal še močnejše vezi, pa je bil grenak, pregrenak. Sonce se je še bolj razgorelo. Le čez čas, ko je zagledala v dečkoví roki pipec, v očeh pa vročičen lesk, kot bi bil zaziban v sanje o maščevanju, se je zastrmela v daljavo, z globokim vzdihom ga je stisnila k sebi. Zbegano je šepnila: "Pomiri se! Tako je življenje!" Tiste golote z mamine postelje se je Tine večkrat spominjal; a vedno ga je obšel čuden občutek, nekje med grozo, slastjo in grenkobo. Zdelo se mu je, da se je od tistega razbeljenega poletnega popoldneva počutil starejšega, bolj odraslega, kot bi odkril nekaj skrivnostnega. Podoba ga je po svoje tudi begala; poskušal jo je izriniti iz sebe, pa je ob

tem naprežanju le spoznal, da je vraščena vanj, da se ga krčevito ovija; če je ne bi bilo, bi čutil vrzel, praznino. Ves čas pa je črpal iz te podobe globoko nagnjenje do mame, pa sovrašтво do očeta, prežeto s strahom. Menda je zato ostala v njem tako sveža, živa. Nikoli pa ni mogel dojeti, zakaj je mama vztrajala pri očetu. Vabili so jo k sebi, ko so si uredili življenje. Pa je samo s pogledom izgubljeno zavrtala nekam mimo njih, na ustnicah pa ji je obstalo: "Prepozno!"

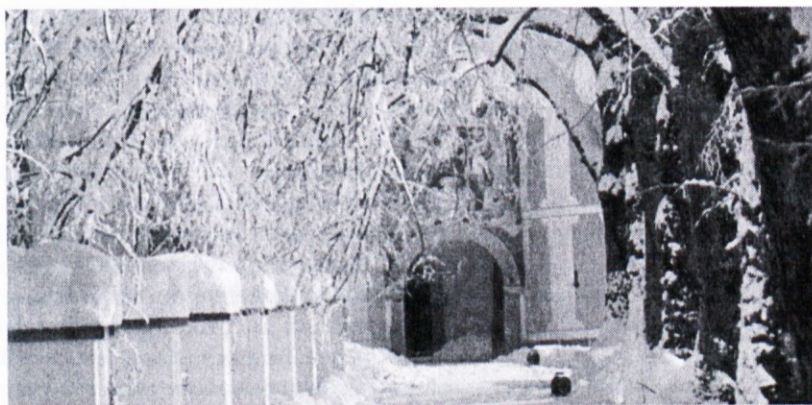
... TINE sedi na pragu hrama, okajen, objokanih oči. Kup nesreče. Privid golote iz otroških dni še bolj vihari po njem. Preklete! Kri mu bo zavrela, žge ga. Poseže po kozarcu, da bi pogasil ogenj, da bi umiril srce, saj je čisto ponorelo. Tine leze nekam vase, čedalje globlje in globlje, pijača še podpihuje ogenj, ki švrka po njem in ga zastruplja; stresa z glavo. Nenadoma se mu zazdi, da vidi pred seboj črno ptico z očmi tiste bele golote iz otroških dni. Napolnjevala mu je otroške sanje. Ptica plahuta s krili, upira vanj oči. Razbeljenosti v njem je še več, kot bi zabredel v nekakšno žareče morje. Ptica je čisto pred njim; Tine bi rad zaprl oči, pa nima moči. Ves se zgublja v nekakšnih sanjskih meglicah. Ptica se ga že dotika, razbeljenost se stopnjuje, po njem se požene čudno poželjenje.

V to zmedeno podobo zareže od nekod še mamin glas, stisnjen, obupan, proseč. Za njim ženin smeh, s solzami na dnu, potlej pa pesem otrok, poskočna, skoraj razbijaška. Vino, ki plajha po njem, ga ošine kakor bolečina. Vanj se zaganjajo novi glasovi, tolčejo po njem. To so pridušeni glasovi o gruntu, o očetu. Počuti se, kot bi izruvan iz tal; gnila, načeta korenina. Raztepa z rokami, ves se stresa. Spal bi, samo spal, potoval bi z drugačnimi sanjami v drugačen čas.

Nenadoma pa molk: težak in moreč. Molk, ki ubija, ki človeka kar obnori. Kot bi se ustavil svet. Tišina. Še tisti, čisto rahli rahli delčki njegove razsodnosti se odmikajo, tonejo. Tine se ozira okoli, steguje roke, kakor bi iskal pomoč. Krčevito zajoka; iz vrat potegne ključ z vrstico, zamota si jo okoli vratu, ključ s težavo spet potisne v vrata, sunkovito jih porine k steni. Žalostno in pretresljivo zacvilijo. Suhljato telo pa podrsa po razmajanih in vegastih stopnicah.

Sonce se pripravlja na zaton, sence se dvigujejo, daljšajo, svet se izgublja v čudnem dremajočem drhtenju, ves je prepojen z ognjenim odsevom večerne zarje; mrak še bolj hlastno požira dan. Ptice utihnejo, le sova se od nekod oglašča z odsekanimi klici. Njen glas trpko cefra večer in njegov molk. V večeru, ki se poslavlja, je to žalostna, zategla pesem, pesem slovesa.

Glavni vhod v kostanjeviški samostan,
november 1999; foto: B. Božič

Matija Brezovar **OB POPLAVI**

Potok Bučavnik teče skozi moj rojstni kraj Šentrupert pri Mokronogu in ga prereže na dvoje. Izvira kar visoko zgoraj v dolenjskih hribih, na štiristo metrih nadmorske višine, nekje med Zglavnikom in Javorjem ali tam, kjer gnezdijo drzni kragulji, kjer sajasti oglarji kuhajo kostanjevo in bukovo oglje in kjer gospodarijo rogati jeleni in divje svinje.

Na svoji tri kilometre dolgi poti spremlja Bučavnik ves čas hribovski kolovoz, ki postane po vsakem dežju zaradi globokega blata težko prevozen in prehoden.

S kolovozom vred se potok nato polagoma spušča navzdol in navzdol, dokler se ne spusti kar za dvesto metrov višinske razlike in dokler ne prižubori k nam v dolino.

Če bi me danes kdo vprašal, komu je bil nekoč podoben naš Bučavnik, bi kot iz topa izstrelila: "Ta potok me je nekdanj spominjal še najbolj na človeka, ki je popil preveliko mero vina, na Dolenjskem imenovanega šmarnica ali majska roža."

Res, čisto zares! Divja moč te samorodne strupene slin narašča namreč z zaužito količino, se pravi, premosorazmerno ali po domače: čim več ..., tem bolj ... Iz miroljubnega, spodobnega, pozornega in razumevajočega človeka naredi šmarnica najprej bitje, ki je vsiljivo kot podrepna muha, potem napravi predrzno izzivalnega robateža, ki mu je prav vse v napoto; po treh ali po štirih urah vztrajnega zalivanja pa stori iz robateža podivjano zverino, ki grozljivo renči, kaže zobe in brezglavo grabi in mlati in razbija vse, kar pride v dosego njegovih pijanih rok, nog in kalnih oči. Takšen postane človek, kadar se naloka šmarnice; tak pa je bil tudi naš Bučavnik, dokler ga niso kmalu po zadnji vojni regulirali.

Bučavnik je bil potuhnen, muhast in nasilen, kakor so vsi hudourni potoki. Ob daljšem lepem vremenu je bil studenčno čist, prijetno žuboreč in očarljivo lep potoček, ki so ga oživiljali srebrnkasti kljeni, rjavkasti raki, brkate mreje in rdečepikčaste postrvi.

Ob hudi uri, ko se je zgoraj nad hribi utrgal kak oblak, kot smo dejali nekoč, pa je postal Bučavnik pobesnena zver, ki je s svojimi vodenimi, rumeno-rjavimi čeljustmi požrešno grabila, grizla in goltala svoje lastne bregove, pohlepno stezala svoj dolgi, široki in umazani jezik po pašnikih, njivah in stezah, vdirala skozi vrata pa tudi okna v hiše, hleve, svinjake, zajčnice in kokošnjake, resno ogrožala življenje živali in ljudi.

Bilo je leta 1935, v prvi polovici meseca septembra, ko se je začelo novo šolsko leto in sem morala v drugi razred ljudske šole. Spominjam se, da smo dobili novo, mlado učiteljico, ki je prišla k nam v Rožni dol menda iz Ribnice ali pa iz njene okolice.

Z nami, šolarji je že prvi dan pouka ustvarila prisrčen stik, da smo jo v hipu vzljubili. Bila je tako materinsko uvidevna, prijazna in pravična, da smo pozabili na pravkar preživete počitnice, o katerih so zgovorno pričala naša porjavela telesa in precej odsotne misli in glave, ter prostovoljno sledili ukazom svoje nove učiteljice.

Z rokami na hrbtu smo z nekakšnim vdanim zadovoljstvom sedeli v starih klopih, ko je nekdo prav boječe potrkal na razredna vrata.

Vseh trideset parov otroških oči se je zazrlo najprej proti vratom, nato pa v gospodično učiteljico, sedečo na stolu za mizo.

Mlada učiteljica je urno vstala, naredila korak ali dva proti vratom, pa se ji je tenka in visoka petka na belih čevljicah zagozdila v špranjo med dvema deskama, tako da ni mogla ne naprej ne nazaj. Čudna past jo je prikovala na mesto.

Otroci smo videli dobro kot v gledališču učiteljčino nogo, čevlje in past, saj je stala na lastnem odrcu, ki je bil vsaj trideset centimetrov dvignjen nad tlemi, kjer smo sedeli in gledali mi.

To je bil vzburljiv prizor!

Vseh trideset glav se je nagonsko srečalo, oči so se spogledale, usta raztegnila v poreden, a zadržan smeh.

Tedaj se je trkanje ponovilo, zdaj nekoliko pogumneje. Učiteljica je nestrpno sunila z ujeto nogo, da je čudno zaškrtalo: tenka petka se je utrjala od čevljca in ostala v pasti, učiteljica pa je v lica zacvetela kot mak v zoreči pšenici. Nato se je pripognila, si odpela oba čevljca, stopila kar bosa proti vratom in jih široko odprla.

Zagledali smo drobno ženico. Z desnico je držala za roko fantiča naših let, ki je zvedavo zrl v razred.

“Gospod nadučitelj so rekli, naj peljem našega Martina k vam,” je povedala ženica in pokazana na sina, ki je nosil na hrbtu nov, rjav šolarski nahrbtnik.

“Prav! Le stopi v razred, Martin!” je bosa učiteljica prijazno povabila fantiča, pokimala materi in zaprla vrata.

Tako smo dobili novega sošolca Tinčka Jerina, čigar starši so se v začetku avgusta preselili iz Bele krajine k nam v Rožni dol.

Tinček nam je že prvi dan razkril svojo duhovno podobo: vse, prav vse je hotel videti, prijeti, potežkati, otipati in vedeti. Njegov radovedni pogled je nemirno begal s predmeta na predmet.

Najprej ga je prilepil na podobo mladoletnega kralja Petra II., ki je v težkem črnem okvirju visela nad šolsko tablo. Z nje je Tinčkov pogled zdrsnil na prelepo kovinsko razpelo, ošinil stoječi računalnik s premičnimi rumenimi in rjavimi kroglicami, potem se je za nekaj trenutkov umiril in zaustavil na velikem zemljevidu Dravske banovine ...

Nato so Tinčka začele mikati naše platnene torbe, nahrbtniki in iz rafije spleteni cekarčki, zlasti pa njihova vsebina.

Brez vsake zadrege je prijemal v roke naše lesene peresnice, katerih pokrovi so bili poslikani z barvnimi podobami iz pravljичnega sveta. Te pokrovice je nato z zadržanim dihom odpiral. Ko je zagledal naše šilčke, svinčnike, barvice, bleščee jeklena peresca, raznobarna, peresnike, kamor smo zatikali ta peresca, pa pisane knjižice, narejene iz blaga, v katere smo ta peresca brisali, so Tinčkove roke rahlo zatrepetale. Nežno in z dvema prstoma je prijel kako reč, njegove rjave oči so zažarele v nedoumljivem ognju neke silne slasti in strasti. Ko pa je videno stvarco odložil, je storil to z vzdihom nedopovedljivega zadovoljstva in resnične sreče.

Ta Tinčkov vzdih je bil bolj zgovoren, kot so vsi testi učenih dušeslovcev. Nam, otrokom je razkrival Tinčkovo veliko in otroško čisto dušo, ki je merila in določala vrednost stvarcem in rečem po tem, če jih je lahko v svojih ročicah obračal in gledal, jih otipal in potežkal, ne pa po tem, če je te reči in te stvari posedoval in jih uporabljal.

Ko se je Tinček nasrkal lepot, skritih v naših lesenih peresnicah, je svojo pozornost preusmeril na steklene črnilnike, ki so čepeli v okroglih odprtinah, izvrtanih v stare šolske klopi. Potem je raziskal s svojim ostrim pogledom učiteljčino delovno mizo in se začel ozirati po

soseadah in sosedih, ki so sedeli pred njim ali za njim, na njegovi levi in desni strani. Vsakega je kaj vprašal, vsakemu je kaj povedal.

Že prvo uro pouka je učiteljica Tinčka vsaj trikrat prizanesljivo opozorila: "Ja, Tinček, saj me sploh ne poslušaj!"

"Kam pa spet gledaš, Tinček?"

"Tinček, ne puščaj svojih lepih oči tam pod klopjo!"

Takega se nam je razodel Tinček Jerina že prvi dan pouka.

Kratki naslednji dnevi skupnega drugovanja so le potrdili našo sodbo o Tinčku.

Kasneje smo izvedeli, da so imeli tudi doma z njim podobne težavice.

Neugnane Tinčkove želje po nenehnem živem stiku z okolico, ki ga je obdajala, ni mogla zatreti ne očetova strogost, ne mila materina beseda, ne učiteljičino prijazno karanje.

Še najmanj pa smo mogli tej Tinčkovi siloviti težnji od pomoči mi, njegovi sošolci. Fantič nas je s svojo odkritosrčno zvedavostjo neposrednostjo in z živahno raziskovalnostjo presenečal, globoko prevzel, če ne kar očaral.

Danes ne vidim v tem nič čudnega ali nerazumljivega. Z nikomer drugim v razredu se otroci nismo imeli toliko pogovoriti, kot smo se s Tinčkom, saj je znal pripovedovati o vsem, o vsem ...

Svet predmetov, reči, stvari in narava sta ujela Tinčka v svojo čarobno mrežo, kakor se v pajčevino ujame drobna pikapolonica. In tej čarobni mreži je fantič služil pokorno in vdano, kakor hlapčuje bogatin svojemu zlatu, palači, mercedesu, denarni borzi, delnicam in devizam.

Ko razmišljam danes o Tinčku, se mi kdaj pa kdaj zazdi, da je ta moj sošolček nagonsko težil k temu, da bi naenkrat ali vsaj čimprej dojel čisto vse, do koder so segla njegova mlada, vedno žejna in lačna čutila. Tinček je bil resničen ujetnik tega, kar nazivamo tvar, barva, razsežnost ali z eno besedo snovnost. S tem svojim ujetništvom pa je bil Tinček zelo, zelo podoben nam, starejšim ljudem, prepokornim ujetnikom materije in snovnih dobrin.

Upravičeno se sprašujem, če tolikšna navezanost na snovni svet prinaša človeku srečo. Osebnostem sem pričrana, da mu je ne!

"Pfu! Začela si modrovati! Nehaj, ženska!" se je porogljivo oglašil hudobni duh.

"Kaj? Enakopravna je! Pravico in celo dolžnost ima povedati, kar jo teži! Povej, vse povej!" se je zavzel zame moj angel varuh.

Pretirana težnja po snovnih dobrinah vodi posameznika, družino, družbo in človeštvo proti nevarnemu močvirju zla, ki mu človeško oko dna ne vidi... To resnico potrjuje zgodovina.

Splošna in korenita odpoved človeka tej silni težnji pa bi, po drugi strani, bržčas zavrla ves snovni in duhovni napredek človeštva, povzročila njegovo prostovoljno bedo in hiranje in počasno smrt.

O, človek, ti si bitje hudih notranjih nasprotij!

Kako neznansko velik si, ko gradiš visoke piramide, razkošne palače in mesta, cvetoče parke z brizgajočimi vodometi, zapletene elektronske stroje pa hitra letala in vse mogočnejše rakete!

Kako orjaški se zdiš našim otrokom, ko tekmuješ z naravo, z njenimi zakoni in jih premaguješ, ko steguješ svoje bistre roke proti belim zvezdam in pogumno stopaš v skrivnostno vesolje!

In kako poniglavo majhen si, o, človek, ko režeš kruh svojim lastnim sestram in bratom; ko zabijaš hrastove, ne, ne, železobetonske

mejnike med svojo in lastnino drugih; ko deliš narodom pravico do svobode, miru in napredka! Človek, ti ne ljubiš svojega bližnjega kakor samega sebe!

“Nevedna baba! Nasprotnica evolucije! Peklenski stroj ti bom nastavil pod klepetavi jezik!” je tedaj razdraženo zakričal hudič.

“Zavzema se le za ubran in skladen razvoj vsega človeštva!” ga je mirno zavrnil moj angel varuh.” Ob tebi stojim, duša! Govori! Govori!”

V tem oblačilu bolne zaverovanosti v samega sebe in brezobzirne sebičnosti, oblačilu, krojenem v slogu zanosne veličine in pijane samozavesti pa bajeslovne ničevosti in majhnosti, v tem oblačilu, sešitem brez razumnih medsebojnih razmerij, mimo vseh pravil modnega krojaštva in mimo vseh zakonov duhovne anatomije in logike, si, o, človek, videti hudo žalosten in smešen!

Podoben si, žal, tistemu nesrečnemu škrjancu iz živalske pravljice, ki si je za storjeno uslugo zaželel od vile orlovskih kril. Škrjanec je taka krila sicer res dobil, toda veseliti se jih, poleteti in živeti pa ni več mogel. Na polju, kjer so mu mogočne peruti zrasle, je škrjanec sam in v veliki žalosti poginil.

V urah velike zbranosti in tišine se oglasi v mojem srcu črviček črnega dvoma. Zašepeta mi na uho nauk, ki ga vsebuje ta pravljica: “Zrasti, zrasti, človek! Postani vendar večji, boljši in plemenitejši, kakor si!”

Tinček, Tinček! Ne joči! Oprosti mi vendar, saj nisem mislila nate, ko sem vse to govorila! Nočem ti biti krivična sodnica! Rotim te, ne joči!

Ti si se bistveno razlikoval od nas, starejših Zemljanov! Ti si vendar snovni svet le neugnano odkrival in spoznaval! Nikoli si nisi kake naše reči zaželel, zanjo poprosil, kaj šele, da bi sošolca za kaj ogoljufal ali pa mu kako mikavno reč celo izmaknil!

Ne, ne, Tinček, ti uporabnih predmetov nisi ne zbiral, ne kopičil, ne skladiščil!

Zbirke zanimivih stvari so nastajale samo v tvoji kodrolasi glavici, medtem ko so bili tvoji mali žepi v hlačah, tvoj rjavi nahrbtniček in kamrica, v kateri si spal, prazni, kakor je pozimi siromakova peč!

Vse prve dni meseca septembra je sonce žgalo kakor v pasjih dneh. Ko sem šla nekega popoldneva v šolo, mi je bilo tako vroče, da sem komaj, komaj dihala. S težavo in počasi sem prehodila tistih štiristo metrov do šole. Potem pa se mi je pred očmi stemnilo in v glavi zavrtelo, da sem le s hudim naporom prestopila prag, ki je vodil v hladno vežo šolskega poslopja. Prijeti sem se morala za zid in nanj nasloniti glavo, sicer bi padla.

Šele ko mi je odleglo in malce z zamudo, sem krenila po zavutih stopnicah v prvo nadstropje in stopila v prostorni razred, ki je bil poln otrok, oslepljujoče sončne luči in neznosne vročine.

Komaj dobro pa se je začel pouk, ko je naš razred zagrnil čuden mrak. Zazdelo se nam je, da se je v razredu shladilo. Z bližnjega zvonika se je tedaj pretresljivo oglasil veliki bronasti zvon: zazvonilo je k hudi uri.

Mrak v razredu je naraščal in neka tesnoba je začela stiskati srca vseh otrok.

Nato so se oglasili še zvonovi z bližnjih podružnic: najprej tisti s Kresnic, trenutek pozneje zvon v Vodicaх pa na Zagradu in Selah.

Zadnji je zapel železni zvon na Gradišču.

Temnilo in temnilo se je še kar naprej. V razredu je nastala napeta tišina, ki pa je povezovala in zbliževala šolarje med seboj, nje z učiteljico in učiteljico z nami bolj, kot zbližuje in povezuje krvno sorodstvo sestre in brate.

Strah pred neznanim tudi zbližuje in povezuje, ne brusi le človeških pet za brezglavi beg!

Učiteljica je začutila, kaj napolnjuje srca njenih učencev. Stopila je k oknu in pogledala skozenj. Prav nič ni rekla, samo roka se je nagonsko dotaknila njenega čela. Otroci smo njen gib razumeli brez razlage. Brez njenega dovoljenja smo planili proti razrednim oknom in štirje veliki grozdi dekliških in deških glav so se obesili na šolska okna in zastrmeli v nebo.

Tam nekje nad Zglavnikom in Javorjem se je grozljivo raztezal nekaj kilometrov dolg in prav toliko širok oblak. In v tem oblaku so se kot v ogromnem kotlu naglo premikale, mešale in vrtinčile mračnosive in črne zračne plasti.

Veliki zvon v farnem zvoniku še ni odzvonil, ko je divje zapihal hladen veter in zavil v pražen pajčolan ves trg pred cerkvijo. S stare cerkvene strehe in s streh bližnjih hiš je veter postrgal vrsto bobrovca, ki je z lončenim glasom treskal na tla. Učiteljica nas je nagnala nazaj v klopi.

Nato se je naredila prava tema. Zabliskalo se je, da so se v hipu in v slepečih, belo-rumenih in zelenkastih barvah prepleskale vse stene razreda s stropom in tlemi vred. Treščilo je v cerkveni stolp, potem je zagrmelo, da se je v temeljih streslo šolsko poslopje in so glasno zažvenketale šipe v tesnih okvirih. Po spodnjih okvirih in šipah se je usula toča z dežjem, debela kot so orehi, in zaropotala, ko da bi kdo v okna zabrisal pest kamenja. Za tem se je ulilo kot iz kadi: dež s točo, toča z dežjem. Po strehah in oknih in vratih je zamolklo ropotalo in se čudno kadilo.

Meglina zavesa na oknih ni dopuščala, da bi mogli kaj drugega videti.

Nenehno bliskanje, treskanje, grmenje in deževanje je naši učiteljici preprečilo, da bi se zbrala in nas kaj učila, njeno mesto na katedru so ugrabile mogočne naravne sile, ki so nas poučevale po svoje.

Prvi dve in še pol naslednje šolske ure smo otroci z učiteljico vred s prestrašenimi očmi, ki so se kdaj pa kdaj vprašujoče spogledale, kdaj pa kdaj pa prilepile na zamegljena okna strmeli v tla, sicer pa smo poslušali grozljivi koncert, ki ga je priredila narava, in čakali, čakali in še čakali, da se bo neurje zdvijalo in da se bo prikazalo ljubo sonce.

Kar na lepem pa je Škoporčeva Minka vstala, dvignila dva prsta, ko da prosi učiteljico, če sme govoriti, potem pa je boječje in šepetaje, a vendar še razumljivo izdabila: "Kaj pa naša Liska! Ali jo bo Bučavnik odnesel?"

Minka je nato sedla in glasno zajokala. Minka ni dobila odgovora na svoje vprašanje, vsi pa smo nenadoma začutili, da se je v razred naselil zdaj še Bučavnik. Do nas, na petnajst ali šestnajstmersko vzpetino, na kateri stojijo cerkev, šola in trgovina, Bučavnik res ni mogel, toda kaj se dogaja tam, v spodnjem delu Rožnega dola, ni vedel nihče!

Ko je neurje minilo in se res prikazalo sonce s čudovito jasno vidno mavrico, je bilo že polpetih popoldne. Pospravili smo svoje reči,

se postavili v vrste in tiho kot menda še nikoli zapustili razred in šolsko poslopje. Razbežali smo se vsak na svojo stran.

Ves spodnji del Rožnega dola se je kopal v rumeno-rjavi vodi, ki se je niže v dolini razlila tudi kilometer daleč od svojega korita. Voda je drla po njivah, travnikih in sadovnjakih ter nosila s seboj listje, pokošeno otavo in vejevje, pa tudi drevesa. Vdirala je skozi dvoriščna vrata hiš in jih zapuščala pri glavnih vhodih, noseč s seboj rešeta, klopi, mevrge, cunje, škafe, krušne loparje in še kaj. Nekaterim hišam je pljuskala v okna. Blazniku je odnesla vse zajce, Žlebniku utopila šest kokoši, Doblarju psa in mačko. Krave, konje, vole in teleta pa je vas pravočasno umaknila na bližnjo vzpetino, pod velik dvojni kozolec ali toplar, čigar lastnik je bil grof z Zabrdja.

Takšne poplave Rožni dol še ni doživel.

Samo Jerinov Tinček iz šole ni odšel domov. Nesrečna njegova žilica, da bi nenehno odkrival majhne in velike skrivnosti tega sveta, ga je gnala naravnost v gornji del vasi, k velikemu, staremu mlinu, kjer je rjava voda neutrudno poganjala vseh četvero mlinskih koles. Mlinar je sicer videl fantiča z rjavim šolarskim nahrbtnikom, ki se je motal okrog mlina, vendar zvečer ni znal pojasniti žandarjem, kako je fantič lahko zlezel na spolzki leseni plato in do odprtih zapornic. Tam na platoju, menda, je moralo Tinčku spodrsniti, da je padel v podivjano vodo, ki ga je potegnila naravnost pod trde lopatice mlinskih koles ...

Voda je mrtvega Tinčka naplavila pri žagi, poldrugi kilometer od Rožnega dola. Imel je zdrobljeno lobanjsko dno in močno zmečkan prsni koš.

Tinčkova smrt je globoko pretresla ves Rožni dol. Čez dva dni po hudem neurju je bil Tinčkov pogreb. Udeležili so se ga ne le vsi šolarji in učitelji, temveč vsa vas. Tudi jokali smo vsi, ne le njegova mati in oče. Še danes mi ne gre iz glave, tisti očenaš na pokopališču, ki smo ga družno molili vsi pogrebci. Ne vem, res ne vem, če je še kdaj in kje tako goreče, prisrčno in preprosto, glasno, razumljivo in pretresljivo odmevala ta prastara molitev, čeprav nas zbornega govora ni učil noben glasoslovec, lektor ali režiser. Takó človeško pristno in neponovljivo, kot smo za Tinčkovo dušo molili tedaj, menda lahko moli samo tisti, ki mu kristalno čiste in jasne glasove polaga v usta močno pretresen človekov duh, ne pa zdolgočasena navajenost, ki jo samogibno poganja človekov spomin.

In zakaj, Tinček, zakaj si se tako neizbrisno vtisnil v našo zavest? Kdo ve! Razmišljam, že dalje časa razmišljam o tem, vendar ne morem in ne moram razvozlati tega zapletenega vozla. Morda, morda zato, ker si bil v svoji otroški majhnosti pravzaprav nravno neznansko velik? Morda zato, ker si se od nas, starejših ljudi razlikoval tako zelo, kot se mogočni Triglav razlikuje od tistih rožnodolskih vzpetinic, ki jih spomladi na naših travnikih narijejo črni krti?

Tako, samo tako bo, nemara! Bodi pozdravljen, Tinček, stotisočkrat bodi pozdravljen od vseh sošolcev in naše plemenite učiteljice!

Gertrude Stein
Prevod: Sonja Stergaršek

MATISSE, PICASSO IN GERTRUDE STEIN Z DVEMA KRAJŠIMA PRIPOVEDIMA

(Odlomek)

On, ki pravi, da je prišel in da gre, je tisti, ki je prišel in ki gre. Pravi, da gre, ker je prišel. Pravi, da je prišel. Pravi, da vsi, ki prihajajo, prihajajo in da bodo vsi šli in vsi grejo. Pravi, da je priče(nja)l, da ne gre. Pravi, da lahko prične priti in prične iti. Pravi, da je prišel zelo počasi in da postopoma gre in da ne prihaja, pravi, da gre, pravi, da so mu pravkar rekli vse, česar mu niso rekli, ko so mu rekli, da je bil prišel, kakor je bil prišel in naj bi šel, kakorkoli naj bi šel. Pravi, da je slišal vse, kar lahko sliši, in da bo slišal vse, kar bo slišal, in pravi, da obstaja način, da pride, in način, da sliši vse, kar bo slišal. On ne gre. Pravi, da gre. On ne prihaja. Pravi, da gre. On ne prihaja. Pravi, da prihaja. On je prišel in je šel. Upati je, da ve vse, kar sliši. Ni upati, da sliši, kar ve. Tiho ponavlja, kar bo slišal. Nikoli ne vpraša, ali gre ali prihaja. Vedno sliši, da prihaja, vedno sliši, da gre. Nekoč je slišal, da je bil imel, kar je imel, in imel je, kar je imel, in da bo imel, kar je imel, in da bi lahko imel, kar je bil imel, in rekel je, da je bilo to, kar je slišal, ko je slišal, kar je bilo povedano, in vedel je, kaj je imel, in rekel je, da je slišal, kar je slišal, in da je bil prišel in rekel je, da je vedel, da je bil šel. Slišal je vse, ki so govorili, ko je bil slišal vse, kar je vedel. "This is Walter."

Gertrude Stein
1874 (Dunaj) – 1946 (Pariz)

Ameriška pisateljica iz dunajske židovske družine je otroštvo preživela v ZDA in tam študirala psihologijo in medicino. Po letu 1902 je živela v Parizu in okoli nje se je zbirala večina priznanih slikarjev in umetnikov (P. Cézanne, H. Matisse, P. Picasso in drugi).

Droben odlomek je iz knjige, znane tudi kot "G. M. P.", v kateri, v "kubističnem" – svojem najtežjem stilu – s črkami glagola in besede, G. S. napiše 3 ljubezni: med Gertrudo, Matissom in Picassom. V njenem opusu je to zrelo delo nenavadno, napolnjeno v njej lastnem slogu in humorju. Je njeno "branja najbolj

vredno" delo – ne za vsakogar.

Kako prevajam G. S.? Najprej jo sprejemem z občudovanjem in začudenjem, jo obožujem (malo), sprejemem njeno (za)misel, ki jo kot neizpovedano moč glagola, kot posebno dejanje sredi življenja, bralec zasledovalec njene (iz)povedi osvobji (če?). Tako kot posameznik gleda vsako sliko drugače, začuti vsako pesem drugače, sliši vsako skladbo, napihnjeno z zvoki, drugače.

V Novi Atlantidi (1995/5, str. 57-58) sem objavila prevod Igrati/Play in Stanca/Stanza II. Obe besedili sta bili uprizorjeni v gledaliških predstavah.

LITERATURA
Rast 2 / 2001

GALERIJA BOŽIDAR JAKAC

Kostanjevica na Krki

PLETERSKA ZBIRKA EVROPSKIH MOJSTROV

Jeremija ukaže skrivi sveti ogenj, 1. pol. 17. stol.

**Katarina
Predovnik**

GROFJE CELJSKI OB SPODNJI KRKI

**Pleterski opečni tlakovec in problem lokacije trdnjave
Kostanjevica***

Prispevek je popravljen in dopoljen na različica besedila, ki je bilo predstavljeno na mednarodnem simpoziju "Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja" v Celju leta 1998 in objavljeno v zborniku tega posvetovanja pod istim naslovom (Predovnik 1999).

Opečni tlakovec z grbom grofov Celjskih

Pri arheoloških izkopavanjih srednjeveškega gradu na najdišču Stari Grad nad Podbočjem smo v letih 1994 in 1995 našli več odlomkov reliefno krašenih opečnih tlakovcev. Posebno dragoceni so ostanki tlakovca z grbom grofov Celjskih, ki pričajo, da so bili Celjski nekoč lastniki tega gradu, čigar prvotnega imena in s tem njegove dokumentarne zgodovine ne poznamo. Še bolj presenetljivo je dejstvo, da se vsi tipi tlakovcev, ki smo jih zabeležili na Starem Gradu, skupaj pojavljajo tudi v pleterski kartuziji. Razmišljanja o povezavi obeh lokacij z rodbino grofov Celjskih v prvi polovici 15. stoletja so nas pripeljala do zanimivih ugotovitev o nastanku gotskega opečnega tlaka v cerkvi pleterske kartuzije, obenem pa v najdbah s Starega Gradu vidimo oprijemljiv argument v prid tezi, da je Stari Grad nad Podbočjem prvotni grad Kostanjevica.

Grobnica Hermana II. v Pleterjah

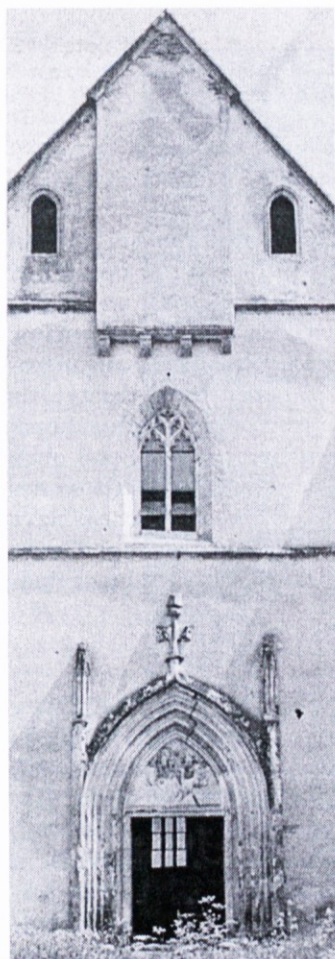
Grof Herman II. Celjski (na čelu rodbine od 1392, umrl 1435) je v svojem dolgem in plodnem življenju poskrbel za dvig moči in ugleda svoje rodbine. Nadaljeval je družinsko tradicijo politike dinastičnih povezav in diplomatskega izkoriščanja sporov med vladarskimi hišami in svoja prizadevanja okronal s pridobitvijo deželnoknežje časti, ki je sam ni več doživel in sta jo užila šele njegov sin Friderik II. in vnuk Ulrik II. Ob skrbi za svetne dobrine je vneto skrbel tudi za dušni blagor svoje hiše. Cerkev ga v mnogočem šteje za velikega dobrotnika (Orožen 1971, str. 244–254), posebno so mu bili hvaležni kartuzijani, ki so njemu in njegovemu bratrancu Viljemu II. zaradi njune naklonjenosti in številnih darov že v letu 1391 s sklepom generalnega kapitlja zagotovili na dan smrti onega, ki bi prvi umrl, obhajanje aniverzarija z agendo in slovesno mašo zadušnico zanju, njuna očeta, žene in otroke v kartuzijah Žiče, Jurklošter in Bistra.¹ Kako zelo je Herman občudoval samotarske kartuzijane, priča dejstvo, da je na posesti gosposčine Sicherstain, ki so jo Celjski pridobili leta 1374,² v Pleterjah ustanovil novo kartuzijo in si jo izvolil za svoje zadnje počivališče.

Kartuzijanom redovna pravila sprva niso dovoljevala, da bi v svojih postojankah pokopavali laike. *Consuetudines*, zbirka običajev, po katerih so se ravnali v matični redovni hiši, Veliki kartuziji na Francoskem, iz leta 1127, izrecno prepoveduje pokop tujcev, razen v primeru, da je šlo za menihe iz drugih kartuzij ali za pripadnike drugih redov, ki jih ni bilo mogoče prepeljati v njihov samostan.³ Razlogi, ki jih besedilo navaja, so duhovne narave: s pokopom je bilo nam-

¹ 1391, september 2., Žiče: *Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark* VII, 1857, št. 262, str. 247–248; Mlinarič 1982, str. 99.

² 1374, september 12.; prepis v rokopisu 2703, fol. 38–39 C 15 v Arhivu Republike Slovenije (odslej ARS); Mlinarič 1982, str. 92.

³ *Consuetudines* XLI; objava Guigues Ier, *Coutumes de Chartreuse, Sources chrétiennes* 313, 1984, str. 244–246.

Zahodno pročelje stare samostanske cerkve

⁴ Pleterski rokopis št. 146 (15. stol., I. pol.), Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana: "Anno 1434° tercio ydus octobris videlicet in die sancti Colomanni obiit illustris princeps ac generosus dominus dominus Hermanus comes Cilie fundator domus sancte et indiuidue trinitatis in Pletriach ibidem ante summum altare sepultus, cuius anima requiescat in pace. Amen." Letnica, ki jo zapis navaja, je napačna. Prim. Mlinarič 1982, str. 124.

reč povezano vsakoletno obhajanje obletnice smrti (aniverzarij), z branjem maše in opravljanjem molitev za pokojnika. V primeru laikov je bila ustanova aniverzarija praviloma povezana tudi s posebnimi darovi, ki jih je samostan prejel v nekakšno plačilo za duhovno oskrbo pokojnika, denimo v obliki voska za sveče in oblačil, najpogosteje pa v obliki priboljškov, ki naj bi jih menihi použili v njegovo čast in spomin. Mnogi samostani so prav s pokopavanjem laikov obogateli in kartuzijani so v tem videli glavno nevarnost za svoje duše. Bogata darila so bila v nasprotju z redovnimi pravili, ki so kartuzijanom odrekala pravico do vsakršnega individualnega imetja, kolektivno imetje pa so ostro omejevala na najnujnejše. Poleg tega bi številne maše in molitve za pokojne lahko motile ustaljeni obrednik, obljubljeni priboljški pa bi vodili v kršitev postnih zapovedi. Kartuzijani so se zato sprva pokopavanju laikov odrekli, toda že leta 1174 je generalni kapitelj reda dovolil v kartuzijah pokopati ustanovitelje in dobrotnike ter škofo in kardinale, če bi to želeli. Ni pa bilo dovoljeno, da bi takšne grobove označili z razkošnim nagrobnim okrasjem, saj bi to bilo v neskladju z redovnimi zahtevami (Zadnikar 1972, str. 208; isti 1995, str. 38).

Kot poroča kronist Celjske kronike (Krones 1883; slov. prevod Golia 1972), je grof Herman umrl na dan sv. Kolomana, 13. oktobra, leta 1435 (kronika navaja napačno letnico 1434) v Bratislavi, kamor je bil odšel, da bi ga njegov zet, cesar Sigismund, povzdignil v pokneženega grofa. Po smrti so ga prepeljali v Pletertje in ga tam pokopali. O tem govori tudi zapis v pleterskem rokopisu št. 146, ki navaja, da je grof pokopan pred glavnim oltarjem pleterske redovne cerkve.⁴

Hermanova grobnica se v teku stoletij, v katerih je pleterska kartuzija doživljala burne čase, ni ohranila. Ob koncu 16. stoletja je redovno življenje zamrlo in samostan je leta 1595 z vsemi posestmi vred prešel v last jezuitov, ki so podrli kompleks meniških hišic in celoten samostan, tudi cerkev, posodobili in priredili svojemu načinu življenja. Ko je bil jezuitski red leta 1773 razpuščen, je posestvo prevzela država, od leta 1839 je bilo v privatni lasti. Leta 1899 ga je kartuzijanski red odkupil in znova ustanovil redovno postojanko (Zadnikar 1995). Kartuzijo je bilo v gradbenem smislu potrebno postaviti nanovo.

Stara pleterska cerkev je propadala vse do osemdesetih let, ko je konservatorska služba poskrbela za strokovno obnovo dragocene gotske arhitekture. Ob predhodnih pripravljanih delih so med drugim ugotovili, da je bil prvotni tlak v prezbitariju uničen, verjetno v času gradnje nove kartuzije, ko naj bi stara cerkev služila za mizarško delavnico. Ob tem naj bi delno poškodovali, delno pa izrabili tudi zidove Hermanove grobnice; njen ostanek naj bi predstavljala dva zidova "pod sedilijami v južni steni prezbitarija, ki sta s steno organsko povezana in ki pripadata nekemu prostoru pod nivojem prvotnega tlaka, ki pa se v celoti ni ohranil, ker so ga z novimi zidovi in poševnimi jaški vključili v sestav tehničnih naprav iz časa gradnje novega samostana" (Zadnikar 1972, str. 355–356).

Čeprav se nam zadnje počivališče grofa Hermana II. ni ohranilo v celoti, je njegova podoba vendarle dovolj jasna. Morda ni odveč pripomba, da je bila pravzaprav celotna pleterska kartuzija veličastna grobnica, zatočišče, kjer je bilo poskrbljeno tako za posmrtno ostanke kot za večni dušni blagor pokojnega grofa. Da je Herman o Pletertjah že vnaprej razmišljal kot o kraju, kjer bo pokopan, nesporno kažejo

⁵ Prim. pripis na str. 434 v Zadnikar 1972, ki kot vir navaja zapiske v arhivu francoske kartuzije Sélignac.

⁶ Mere pleterskih (oz. javoroviških) tlakovcev navajamo po objavi v Zadnikar 1972, str. 363–365; isti 1995, str. 125–127.

⁷ Ker na tlakovcih ni opaziti sledov poslikave oz. loščenja, so pomembni le heraldični motivi, ne pa tudi njihova barva, saj tega podatka grb na tlakovcu ne vsebuje.

⁸ 1414, april 20., Pleterje, št. 814: orig. list. v ARS. Za podatke o pečatih: Zvanut 2001.

⁹ Emilijan Cevc (1963, str. 130) nastanek baldahina postavlja v čas okrog leta 1400.

¹⁰ Kvadrirani grb nastane z eno prečno in eno vzdolžno delitvijo grbovnega ščita. Polje levo zgoraj označujemo kot prvo, polje desno zgoraj kot drugo, polje levo spodaj kot tretje in polje desno spodaj kot četrto.

¹¹ Ob tem velja pripomniti, da takšne napake pri upodabljanju celjskega kvadriranega grba niso ravno redke. Opozorimo naj le na dve pečnici z Madžarskega: na pečnici z gradu Nyék je razporeditev polj z vovbrškim oz. žovneškim grbom napačna, torej takšna kot na pleterskih tlakovcih, vendar je žovneški grb upodobljen pravilno, tako da sta v pozitivnem reliefu izvedeni obe prečki in ne ozadje. Na pečnici z gradu Budim pa je kvadriranje sicer pravilno, toda napačna je reliefna izvedba žovneškega grba, tako da enako kot v primeru pleterskih tlakovcev izstopa ozadje namesto prečk. Prim. M. Guštin, Kataložni enoti 54 in 55, v: *Groffe Celjski*, katalog razstave, Celje, Pokrajinski muzej, 1999, str. 40; I. Holl, *Középkori kályhacsempék Magyarországon I, Budapest Régiségei* 18, 1958; isti, *Középkori kályhacsempék Magyarországon II, Budapest Régiségei* 22, 1971.

prav skromni ostanki njegovega groba; natančnejša datacija nastanka grobnice je ena od nalog tega prispevka.

Poleg obeh zidov, ki smo ju omenili, so se do danes ohranili ostanki tlaka, ki je grobnico prekrival, in Hermanov epitaf. V kartuziji hranijo več opečnih tlakovcev z reliefnimi upodobitvami celjskega grba, gotske rozete ter tračnega prepleta z živalsko motiviko (Zadnikar 1995, str. 125–128). Tlakovci niso bili odkriti v prvotni legi, vendar nedvomno izvirajo iz stare pleterske cerkve;⁵ gotski tlak je bil verjetno odstranjen ob barokizaciji cerkve v času, ko je samostan prešel v roke jezuitov.

Enake tlakovce so našli tudi v ruševinah cerkve sv. Ožbalta na Javorovici nad Pleterjami, kamor naj bi jih v 17. stoletju prinesli iz Pleterij in jih uporabili za tlakovanje (Zadnikar 1995, str. 125–128; isti 1975).

Tlakovec s celjskim grbom meri 19,3 x 19,7 x 4 cm;⁶ na njem je v pozitivnem reliefu upodobljen kombinirani celjski grb. Gre za kvadriran grbovni ščitek s kombinacijo vovbrškega (tri šesterokrake zvezde) in žovneškega grba (dve prečki).⁷ Prva zanesljivo datirana raba takšne oblike kombiniranega celjskega grba je odtis pečata Friderika II. na listini, ki so jo leta 1414 za pletersko kartuzijo izstavili grof Herman II. in njegovi trije sinovi,⁸ še zgodnejši pa je verjetno grb na t.i. celjskem baldahinu na Ptujski gori.⁹

Podrobnejši pogled na grb s tlakovca razkrije, da je uporabljeno kvadriranje napačno, saj bi moral vovbrški grb zavzemati prvo in četrto, žovneški pa drugo in tretje polje,¹⁰ na tlakovcu pa je razporeditev ravno nasprotna. Takšna napaka bi lahko nastala pri izdelavi matrice zaradi neupoštevanja obrnitve pri odtisu. Bolj zanimiva je druga napaka: heraldični motiv vovbrškega grba – tri zvezde – je namreč pravilno upodobljen v pozitivnem reliefu, medtem ko sta prečki žovneškega grba oblikovani kot negativ in tako izstopa ozadje namesto heraldičnega motiva.

Obe nepravilnosti najdemo tudi na že omenjenem pečatnem odtisu s pleterske listine iz leta 1414. Kombinacija obeh napak kaže, da obstaja med pečatom Friderika II. in pleterskim tlakovcem zveza.¹¹ Po našem prepričanju je pečat s pleterske listine služil kot predloga izdelovalcu matrice za tlakovce, ki je očitno deloval kar na kraju samem, torej v Pleterjah. Mojster je svojo nalogo opravil zelo dobro; upoštevajoč zrcalno obrnitev odtisa je pri izdelavi matrice ponovil tudi obe napaki pečatorezca. Spodrsrljaj, ki nam nudi prvo oporo za datiranje pleterskega opečnega tlaka, namreč leto 1414 kot *terminus post quem*.

Drugi tip tlakovcev je okrašen s tračnim prepletom, ki obdaja okrogla polja, izpolnjena z živalskimi liki, in kvadratna polja z usločeniimi stranicami, v katerih so štirilistne rozete. Okroglih polj je pet, toda le središčno je celo, ostala štiri pa so polovična in ležijo ob robu tlakovca, tako da jih dopolnjuje ustrezno polovično polje na sosednjem tlakovcu. V celoti gre torej za t.i. tapetni vzorec.

Marijan Zadnikar (1972, str. 364–365; 1995, str. 127) objavlja 20,1 x 20,6 x 4 cm velik tlakovec, ki ima v osrednjem okroglem polju upodobljenega orla, v štirih polovičnih poljih pa sprednjo oz. zadnjo polovico živalskega trupa: sprednji del pelikana in srne oz. ovce ter zadka dveh štirinožnih živali. Zadnikar meni, da gre za simbole evangelistov, vendar bi to veljalo le za osrednje polje z orlom kot simbolom evangelista Janeza, medtem ko v ostalih motivih ne prepoznamo

Tlakovec z napisom v gotski minuskuli o ustanovitelju pleterske kartuzije, celjskem grofu Hermanu II.

¹² 27. oktobra 1420 jo je s privoljenjem oglejskega patriarha posvetil freisinski škof Herman, nezakonski sin grofa Hermana II. Celjskega. 1420, november 21.: orig. perg. listina v ARS in prepis v rokopisu 11993, str. 370; prim. Mlinarič 1982, str. 109.

¹³ Nova pravopisna pravila zahtevajo zapis obeh prvih sestavljenega krajevnega imena z veliko začetnico, zato je pravilno "Stari Grad," medtem ko poimenovanje same grajske stavbe s tem imenom pravilno pišemo "Stari grad." To razločevanje v nadaljevanju dosledno upoštevamo.

angela, vola ali leva. S sestavljanjem tlakovcev dobimo le tri različna polja in ne štiri. Domnevali bi lahko, da so bila s simboli evangelistov okrašena le osrednja polja in so celotno kompozicijo tvorile štiri motivne variante tlakovcev, vendar dosedanje najdbe temu nasprotujejo, saj je v vseh primerih v osrednjem polju upodobljen orel. Živalske motive bi lahko pojasnili tudi kot simbolne upodobitve Kristusa: orel je simbol moči in vstajenja, pelikan pa je simbol odrešilne žrtve, saj naj bi mladiče hranil z lastno krvjo.

Tretji tip tlakovcev ima v pozitivnem reliefu upodobljeno rozeto z gotskim krogovičjem. Rozeta kot stiliziran, geometrijski motiv rože oziroma cveta je simbol Marije, ki so jo kartuzijani zelo častili – posvečali so ji redovne ustanove ter vneto zagovarjali in spodbujali molitev rožnega venca. V Pleterjah se tlakovci te vrste niso ohranili, našli pa so jih v cerkvi sv. Ožbalta na Javorovici (Zadnikar 1995, str. 127).

Poleg omenjenih treh vrst tlakovcev se je v Pleterjah ohranil tudi 21,5 x 21,5 x 4 cm velik tlakovec z napisom v grbovnem ščitku, Zadnikar 1972, str. 363–365; isti 1995, str. 126–127). Ščitek je s štirimi vodoravnimi črtami predeljen v štiri napisne pasove in zaključno koničasto polje, v katerem so upodobljene tri celjske zvezde. Napis v gotski minuskuli se glasi: "*Hermann(us) Comes Cilie. fundator hui(us) dom(us).*" Napis govori o grofu Hermanu II. kot ustanovitelju pleterske kartuzije in ne o dejanju ustanovitve samem. Glede na podatek, da je bil Herman pokopan v prezbiteriju pleterske cerkve, gre gotovo za nagrobni napis, ki je bil v duhu kartuzijanske strogosti izveden v cenemem materialu in na nevsiljiv način. Namesto dragocene marmorne plošče z reliefnim okrasom ali celo grobne arhitekture je Hermanov grob označeval le preprost napisni tlakovec, neopazno vpleten v dekorativno shemo opečnega tlaka v prezbiteriju.

Na kakšen način so bili motivno različni tlakovci povezani v celoto, ne moremo reči, gotovo pa so se tlakovci s tračnim prepletom z zlaganjem povezali v neskončni oz. tapetni vzorec. Tlakovci z grbom in rozeto so prekinjali potek neskončnega vzorca ali pa so ga uokvirjali. Prezbitrij je bil bržkone tlakovčan v takšni obliki že ob posvetitvi cerkve v letu 1420,¹² mogoče pa je seveda tudi, da so ga ob pokopu Hermana II. leta 1435 pretlakovali ali da so šele takrat postavili tlakovec z epitaфом. Dodatne kronološke podatke za nastanek pleterskega opečnega tlaka ponuja odkritje enakih tlakovcev na najdišču Stari Grad nad Podbočjem, zato se moramo najprej seznaniti s to lokacijo in njenim zgodovinskim pomenom.

Trdnjava Kostanjevica

Jugozahodno od vasi Podbočje, dobrih pet kilometrov vzhodno od Kostanjevice na Krki, so na griču z ledinskim imenom Stari Grad¹³ (276 m) komaj vidni ostanki srednjeveškega gradu. Grič oblikuje nizek pomol, ki se iz masiva Gorjancev zajeda v ravnico ob Krki tik nad mostom in nekdanjim brodiščem pri zaselku Brod v Podbočju. Lega gradu na skrajni severni konici pomola je izjemna, saj omogoča nadzor prehoda čez reko, kopnih poti v smeri vzhod–zahod obkraj Krke, pa tudi večjega dela Krškega polja.

Že leta 1887 je starinokop Jernej Pečnik na enem od svojih topografskih obhodov zasledil prve podatke o arheoloških najdbah s Starega Gradu in ugotovil, da gre za prazgodovinsko lokacijo. Kmalu se je Stari Grad v strokovni literaturi uveljavil kot kompleksno najdišče z

¹⁴ Za zgodovino raziskav: Guštin et al. 1993, str. 9–14.

ostanki poselitve v starejši železni dobi, mlajši železni dobi in s posamičnimi najdbami iz rimske dobe, poleg samega imena lokacije in ljudskih pripovedk pa so številne najdbe dokazovale tudi obstoj gradu oz. utrdbe v srednjem veku.¹⁴

Leta 1977 je kustos Posavskega muzeja Brežice, Mitja Guštin, na Starem Gradu izkopal štiri testne jarke, da bi ugotovil obseg prazgodovinske oz. srednjeveške naselbine ter pridobil natančnejše kronološke podatke o poselitvi. Ob tem je bil obstoj srednjeveške arhitekture nesporno potrjen, ugotovljeno pa je bilo tudi, da se je obzidje gradu delno naslonilo na ostanke obrambnih nasipov prazgodovinskega gradišča. Obravnava drobnih najdb (Guštin et al. 1993) je pokazala, da je bilo gradišče izgrajeno in naseljeno v starejši železni dobi, ponovno pa ob koncu mlajše železne dobe, kar je običajno za večino dolenskih višinskih utrjenih naselbin. Domneve o poselitvi v času pozne antike (Ciglencečki 1979, str. 467) z izkopavanji niso bile potrjene, srednjeveške najdbe pa sodijo v čas od 13. do 16. stoletja, z izjemo naključno najdenega obsenčnega obročka s S- zanko, ki ga pripisujemo t.i. belobrdski kulturi druge polovice 10. oz. prve polovice 11. stoletja.

Zaradi zemeljskih del na najdišču je Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani pod vodstvom Mitje Guština leta 1992 pričel z izkopavanjem ruševinske kope na skrajnem severnem robu griča (Predovnik 1997). Z izkopom naj bi najprej ugotovili stopnjo ohranjenosti srednjeveške arhitekture, nato pa nadaljevali sistematično raziskavo. Čeprav je bila raziskava sprva predvidena v večjem obsegu, so bila dela predčasno zaključena leta 1995. V tem času je bil v celoti raziskan le kvadratni stolp z zunanjsimi dimenzijami 10,34 x 10,30 m in z 2,15 m debelimi zidovi. Stratifikacija v notranjosti stolpa obsega tako sledi prazgodovinske poselitve kakor tudi srednjeveške naselbinske sloje in arhitekturo. V ruševinskem zasutju smo našli sedem odlomkov opečnih tlakovcev z reliefnimi upodobitvami celjskega grba, tračnega prepleta z živalskimi motivi in gotske rozete.

Srednjeveški pisni viri o "Starem gradu" pri Podbočju (vas se je nekoč imenovala Sv. Križ) ne poročajo. Toponim se prvič omenja v gorninskem registru kostanjeviškega samostana iz leta 1581, in sicer v nemški obliki *Ödes Schloss*,¹⁵ ki bi jo pravilneje prevedli z izrazom "pusti grad". Utrdba je bila tedaj torej že opuščena in se njeno prvotno poimenovanje ni več uporabljalo. Razen imena griča in zaselka Stari Grad ter ljudskega izročila o roparskem vitezu Marku Psu, ki da je živel na Starem gradu,¹⁶ ni od utrdbe ostalo niti toliko, da bi jo v svojih topografskih spisih in upodobitvah zabeležil Valvasor. Ruševine so deloma uporabili kmetje pri gradnji zidanic v vinogradih na pobočjih Starega Gradu, večji del pa se je sesul sam vase in sta ga hitro prerasla trava in grmičevje.

Konec devetnajstega stoletja je Radoslav Lopašić (1881, str. 13 in 18) v svojem zgodovinskem pregledu Žumberka utrdbo nad Sv. Križem opredelil za sedež srednjeveškega gospostva Gračani (*Gretschin*), ki ga viri omenjajo od 13. stoletja dalje. Argumenti v prid tej tezi naj bi bili toponima Gradec in Stari Grad ter omemba fare v Gračanih kot ene od župnij goriškega arhidiakonata zagrebške škofije.¹⁷ Takšnega mnenja so bili kasneje tudi drugi zgodovinarji: Ljudmil Hauptmann (1929, str. 349–351 oz. 1999, str. 49–50), Metod Dolenc (1924, str. 11) in Milko Kos (1929, str. 30). Hauptmann je umestitev sedeža gospostva Gračani na Stari Grad imel za verjetno tudi

¹⁵ Register navaja pravico samostana do tretjine desetine na Bočju "bei dem Öden Schloss": Mlinarič, 1972, str. 124.

¹⁶ Geslo Stari grad v Podbočju, v: *Krajevni leksikon Slovenije III*, Ljubljana 1976, str. 163.

¹⁷ Lopašić za Gračane napačno navaja patrocinij sv. Križ, kar ne izhaja iz virov, v katerih se cerkev oz. cerkveni okraj Gračani vselej omenja brez patrocinija.

¹⁸ Iste podatke je Milko Kos kasneje interpretiral drugače: grad Gračeno naj bi stal nad vasjo Podgračeno nad Čatežem ob Savi, omenjeni prehod čez reko pa naj bi ustrezal brodišču pri Čatežu (Kos Mi. 1965–1966, str. 139–140).

¹⁹ V listini z dne 9. novembra 1339 se med kraji, v katerih so sporno desetino na škodo zagrebške škofije pobirali metliški križniki, omenjajo *Syehenstain*, *Sychembergh* in *Grachan* (Tkalčič 1874, str. 50 in 93; Smičiklas 1912, str. 93). Janko Barle (1901, str. 189–196) objavlja listino z dne 25. aprila 1513, s katero so bili križniki vnovič izobčeni zaradi istega prestopka. Vir navaja, da so si križniki prillašali desetino v krajih Metlika (*Methlika*), Sicherstain (*Syhenstain*), Žumberku (*Sychembergh*) in Gračeno (*Grathyan*).

²⁰ Dopsch (1901, str. 457) ga zmotno identificira kot Gracarjev turn.

²¹ Pri ogledu te lokacije dne 14. julija 1994 smo ugotovili, da so v gozdu opazni ostanki arhitekture (vhodni stolp?). Za njimi se razteza uravnan plato in pod njim na severovzhodni strani še ena terasa. Ta dva predela sta odprta, na njih so njivske površine. Na preoranih površinah je najti veliko črpinj, odlomkov opeke in železnega orodja. Keramika in tudi druge najdbe niso dovolj značilne, da bi omogočale nedvomno datacijo, vendar se zdi verjetno, da gre za arheološke sledove nekdanje poselitve te točke in ne denimo za gradivo, ki bi ga z dovažanjem zemlje in gnoja semkaj prinesli od drugod.

²² Brez navedbe vira omenja Pirkovič tudi staro izročilo, da je imela trdnjava Kostanjevica tri stolpe.

zato, ker je to gospostvo leta 1311 obsegalo prostor med Krko in Bregano in ker se leta 1473 v bližini gradu Gračani omenja prehod čez reko (*Uhrfah*; Hauptmann 1929, str. 350, op. 4 in 5 oz. 1999, str. 50, op. 165 in 166). Grad naj bi torej stal na Starem Gradu, brodišče pa naj bi bilo istovetno s prehodom čez Krko v Brodu pri Podbočju.¹⁸

Poistenje Gračanov s podboškimi Starim gradom je leta 1964 zavrnil Stanko Škaler (1964, str. 18–19), ki je bil prepričan, da je s srednjeveškimi gospostvom Gračani (Gračeno, Gračan, Grečin) povezano ime vasi Podgračeno v bližini Čateža ob Savi. Opozoril je, da stojijo jugozahodno od te vasi na hribu razvaline, ki jih ljudje imenujejo “Čičev grad”. Pod njimi se pričinja suha struga, po kateri v spodnjem delu teče potok Gračen’ca.

Škalerjev podatek je kasneje povzel Milko Kos, ki se je pridružil njegovemu mnenju, da gre v primeru gradu Gračani za “Čičev grad”, župnijo oz. cerkveni okraj Gračani pa je lociral v Čatež ob Savi s cerkvijo sv. Jurija (Kos Mi. 1965–1966, str. 139–140). Kos navaja vrsto različic zapisa krajevnega imena v srednjeveških virih, sam pa uporablja obliko Gračeno, v skladu s svojo lokalizacijo, po analogiji z današnjim toponimom Podgračeno. Kraj Gračeno (*Gretschin*) se omenja skupaj z Žumberkom (*Sycherberch*) v oporoki koroškega vojvode Filipa z dne 19. julija 1279 s pristavkom, da ni znano, ali kraja sodita k cesarstvu ali ne (Wiessner 1956, str. 246; nav. po Kos Mi. 1965–1966, str. 139, op. 1). V 14. stoletju si je cerkveni okraj Gračeno lastila zagrebška škofija, ki je še v 16. stoletju uveljavljala pravico do desetin v tem okraju.¹⁹ Pripomniti velja, da lokalizacija Gračenega v bližino Podgračenega pri Čatežu temelji zgolj na toponimiki. Po našem mnenju jo potrjuje popis posesti koroških vojvod na Kranjskem in v Marki iz leta 1311, na katerega je opozoril že Hauptmann (1929, str. 350, op. 4 oz. 1999, str. 50, op. 165) in iz katerega je razvidno, da je “stolp” Gračeno stal blizu Bregane: “*Gratse der turn auf der Mark uⁿcz ouf di^r Briganie geho^rt ze dem lande ze Chernden*” (Dopsch 1901, str. 461).²⁰ Ta vir kot možno lokacijo Gračenega dokončno izključuje Stari Grad nad Podbočjem in govori v prid lociranju na “Čičev grad” severno od vasi Cirknik in jugozahodno nad vasjo Podgračeno.²¹

V slovenskem zgodovinopisju je kasneje obveljala teza, ki pravi, da je Stari grad nad Podbočjem prvotni grad kostanjeviških gospodov oz. v virih omenjana trdnjava Kostanjevica (*Veste Landestrost*). Kolikor nam je znano, zgodovinarji te identifikacije niso ustrezno argumentirali.

Jožef Likar je v svojem prispevku v jubilejnem zborniku ob sedemstoletnici Kostanjevice na Krki leta 1953 navedel različna poimevanja gradu Kostanjevica, ki jih zasledimo v pisnih virih (*thurn*, *veste*, *castrum*, *burg*). Pri tem očitno ni ločil med mestnim gradom in trdnjavo Kostanjevica, saj možnosti obstoja dveh ločenih grajskih objektov ni niti omenil (Likar 1953, str. 30). Slabo desetletje kasneje pa je Ivo Pirkovič ob poskusu lokalizacije gradu Sicherstain kar mimogrede in brez utemeljitve zapisal, da “je znano, da so kostanjeviški gospodje imeli svoj grad za bivanje in upravo v samem mestu, “trdnjavo Kostanjevico”, “Veste Landestrost”, pa daleč v Gorjancih, na današnjem Starem gradu nad Podbočjem” (Pirkovič I. 1961, str. 180)²² in s tem vpeljal tezo o (sočasnem) obstoju dveh gradov in tezo o lociranju kostanjeviške trdnjave na Stari Grad nad Podbočjem.

Mnenje, da je trdnjava Kostanjevica, ki je ne smemo zamenjevati z mestnim kostanjeviškim gradom, stala na Starem Gradu nad Pod-

bočjem, je večkrat ponovil Jože Mlinarič v svojih študijah o kostanjeviškem gospostvu in samostanu (Mlinarič 1982, str. 88; 1987, str. 116, 129 in 394), upošteva pa ga tudi Dušan Kos (1994, str. 25; 1997, str. 115–117). Kateri podatki v pisnih virih torej kažejo, da je kostanjeviška trdnjava stala zunaj mesta, in dovoljujejo, da jo lociramo na Stari Grad nad Podbočjem?

Kot prvi znak, da trdnjava Kostanjevica lokacijsko ni bila istovetna z mestom samim, smemo morda razumeti različice v navedbi kraja izstavitve v koroboracijah listin, ki jih je v Kostanjevici izstavil Ulrik III. Spanheimski: kostanjeviški samostan, Kostanjevica (mesto) in kostanjeviška trdnjava (grad).²³

24. novembra 1270 je češki kralj Otokar II. v Stični za kostanjeviško cisterco izdal listino, s katero ji je podaril svoje dohodke v kostanjeviški trdnjavi (*in castro Landestrost*) in v kostanjeviškem mestu (*civitate ibidem*).²⁴

V virih iz 14. in 15. stoletja so večkrat omenjane posesti in dajatve pri, pod oz. okrog kostanjeviške trdnjave. Leta 1330 je Henrik Sicherstainski svoji ženi Evfemiji v povračilo za doto podaril vrsto posesti, med njimi 3 hube in 58 veder gornine v bližini kostanjeviške trdnjave (*datz Lantstro^est niderhalb der vest auf dem perg*), 30 veder gornine na kostanjeviškem grajskem hribu (*an dem purchperch ze Lantstro^est*), 15 veder gornine za svetim Jurijem (*hinder sand Jorgen*), mlin²⁵ pred mestom Kostanjevico (*vor der stat ze Lantstrost*) in hubo pri kostanjeviškem gradu (*ob dem haus ze Lantstrost datz dem Berwia*).²⁶

Sosledje navedenih posesti, med katerimi so najprej našete posesti vzhodno od Kostanjevice (vključno s posestmi okrog kostanjeviške trdnjave), nato mlin pred mestom, huba pri kostanjeviškem gradu in nato posesti zahodno in južno od Kostanjevice, kaže, da kostanjeviška trdnjava in grad nista istovetna. Da gre za dva različna objekta, izhaja iz različnega poimenovanja: enkrat "vest", drugič "haus", pri čemer ne gre za dvojno poimenovanje vrste "haus und vest", temveč za dve ločeni navedbi. Trdnjavo bi veljalo iskati zunaj mesta, na vzpetini, grad pa v mestu samem.

Leta 1381 je Oton Sicherstainski grofu Hermanu I. Celjskemu izročil nekaj posesti, med katerimi so bile tudi njive pri Kostanjevici (*vmb Landestrost*) in pravica do gornine in vinske desetine pri kostanjeviški trdnjavi (*dacz Landstrost bei der vest vnd vmb die vest*).²⁷ Dve leti kasneje je Oton Celjskim volil še nove posesti pod kostanjeviško trdnjavo (*dacz Landstrost vnder der vest*): 66 veder gornine in 2/3 vinske desetine iz 18 vinogradov ter dvor, prav tako pa so Celjski prejeli tudi štiri njive pri kostanjeviški trdnjavi (*pey Landstrost pei der veste*).²⁸

Leta 1447 sta grof Friderik II. in njegov sin Ulrik II. Celjski pleterski kartuziji potrdila vse posesti in dohodke, ki jih je do tedaj prejela od Celjskih.²⁹ Posesti v širši okolici Kostanjevice so navedene v naslednjem redu: ...Brezovica, Gradec, Mladje, Gradinje, Prušnja vas, Frluga, "Pergel", Pristava (ob Krki), Žabjek, posesti pri kostanjeviški trdnjavi (*Lanndestrost bei der vessten*), Blato, Stara vas, Šmarje ... Iz redosleda krajev sicer ne moremo neposredno sklepati na natančno lokacijo trdnjave, pomembno pa je, da ne izključuje možnosti lociranja na Stari Grad nad Podbočjem.

Navedeni viri ostro ločijo med lokacijo mesta in lokacijo trdnjave Kostanjevice, kar pomeni, da trdnjava ni stala neposredno v mestu samem, podatki o gorskopravnih zemljišjih okrog trdnjave in omembe

²³ Podatke navajamo po Mlinarič 1987, str. 121 in jih nismo preverili v originalnih listinah. V kostanjeviški trdnjavi je Ulrik III. izdal listine v letih 1265, 1267 in 1268; prim. Mlinarič 1972; 1267, marec 20., kostanjeviška trdnjava: Schumi 1887, št. 371, str. 286–287; 1268, marec 18., kostanjeviška trdnjava: prav tam, št. 383, str. 294–295.

²⁴ 1270, november 24., Stična: orig. perg. listina v ARS; prim. Mlinarič 1987, str. 165.

²⁵ Beseda mlin (*mo^oll*) je kasnejši pripis ob robu besedila listine. Glede na formulacijo zapisov ni povsem nedvoumno, da gre za napako pisarja, ki je izpustil besedo mlin. Podatki o posestih so namreč navedeni v strogem sosledju: lokacija, posesti oz. dajatve in v denarju izražena vrednost; včasih je naštetih več lokacij s posestmi, nato pa sledi skupna vrednost v denarju. Če kasnejši vstavek zanemarimo, je potek besedila logičen in skladen s siceršnjo shemo, če pa ga upoštevamo, tedaj za lokaciji "na kostanjeviškem grajskem hribu" in "za svetim Jurijem" manjka navedba denarne vrednosti. V primeru, da upoštevamo prvotno besedilo listine, se oznaka "pred kostanjeviškim mestom" kot dopolnilo naša na lokacijo "za svetim Jurijem", torej pravilno: "za svetim Jurijem pred kostanjeviškim mestom". Takšno branje se zdi ustrezno, saj lahko patrocinj sv. Jurij povežemo edinole z nekdanjo cerkvijo v Slinovcah pri Kostanjevici, ki je sodila v sklop svetokriške župnije. V 18. stoletju je bila na njenem mestu pozidana cerkev Matere Božje Dobrega sveta (Likar 1953, str. 46).

²⁶ 1330, november 30., Sicherstain: orig. perg. listina v ARS; prim. Mlinarič 1982, str. 91–92 in 267–268.

²⁷ 1381, junij 10., Celje: orig. perg. listina v ARS; Mlinarič 1982, str. 92–93 in 267.

²⁸ 1383, september 18.: orig. perg. listina v ARS; Mlinarič 1982, str. 94.

²⁹ 1447, september 3., Celje: orig. perg. listina v ARS. Prim. Mlinarič 1982, str. 144–153 in 104–107; isti 1997, str. 150.

³⁰ 1341, oktober 18., s.l.: orig. perg. listina v ARS; nav. po transkripciji Boža Otorepca. Za podatek se zahvaljujem Mihi Kosiju.

³¹ Urbar se v navedbah dominikalne in urbarialne posesti popolnoma ujema z deželnoknežjim urbarjem iz leta 1588, ki ga hrani Pokrajinski muzej v Mariboru (Mlinarič 1970, str. 7).

³² Tlakovec s celjskim grbom iz Sv. Križa je že leta 1894 ljubljanskemu Deželnemu muzeju podaril Jernej Pečnik, a tega predmeta danes v Narodnem muzeju ni mogoče najti. Prim. *Erwerbungen des Landesmuseums Rudolphinum* 1894, št. 25, 26. april 1894 in *Obravnave deželnega zbora kranjskega* v Ljubljani od 28. decembra 1894 do 16. februarja 1895, 35. zv., Ljubljana 1895, str. 244, ki navajata, da je Jernej Pečnik muzeju podaril "1 opeko s celjskim grbom od sv. Križa pri Kostanjevici". Nedvomno gre za tlakovec s kvadriranim celjskim grbom, ki je bil bržda najden na Starem Gradu (za podatek se zahvaljujem dr. Draganu Božiču.)

³³ V kasnejših stoletjih je v pravnem smislu pomen grba ostal nespremenjen, vendar pa se je za dekorativne namene – z jasnim namenom pozitivne samoreprezentacije naročnika in uporabnika tako okrašenega predmeta – uveljavila uporaba fiktivnih grbov in heraldičnih motivov.

³⁴ Fevdna knjiga za grofiji Ortenburg in Celje za leto 1436 omenja fevdstvo "von Gratschan"; rokopis I-57r v ARS, fol. 89' (prim. Mi. Kos 1965–1966, str. 139). Podatek je zanimiv, saj jemlje težo naši argumentaciji. Če so Celjski v tridesetih letih 15. stoletja posedovali gospostvo Gračeno/Gračani, bi tlakovci s celjskim grbom načeloma lahko potrjevali tudi staro Lopašičevo tezo, da je bil Stari grad sedež tega gospostva. Glede na podatke iz pisnih virov, ki smo jih pravkar navedli, pa smo vendarle menja, da je Stari grad nekdanja trdnjava Kostanjevica.

³⁵ Neposreden dokaz za sočasen obstoj dveh grajskih objektov sta ločeni omembi trdnjave (*vest Lantstro^ost*) in gradu Kostanjevica (*haus ze Lantstro^ost*) v listini iz leta 1330; glej op. 8.

grajskega hriba pa obenem pričajo, da je stala na vzpetini.

V prid poistenju trdnjave Kostanjevica z utrdbo nad Podbočjem govori podatek iz urbarja pleterske kartuzije iz leta 1507, da je namreč kartuzija v kraju Žabjek posedovala kmetijo, dvor (*curia feodal^{is}*) in njive ter njive pri gradu (*circa castrum*; Mlinarič 1982, str. 238). Žabjek je zaselek ob vznožju Starega Gradu, dvor pa smemo gotovo poistiti z dvorom pod kostanjeviško trdnjavo, ki ga je leta 1383 Celjskim zapisal Oton Sicherstainski in je skupaj z ostalimi posestmi sicherstainske gosposčine ob ustanovitvi pripadel kartuziji Pletterje. Obstoj tega dvora je v listinah izpričan že za leto 1341; tedaj sta namreč Hans Kostanjeviški, sin Offona, in njegova mati Elizabeta Otonu Apholterju predala dvor pod kostanjeviško trdnjavo pod Žabjekom pri brodu čez Krko (*den hoff ... der gelegen ist vnder der vest ze Lanstro^ost nyder halb des Sabyakes pey dem vruar an der Gurk*).³⁰ Gre za brodišče, ob katerem je na levem bregu reke nastal zaselek Brod v Podbočju, ki ga danes s Podbočjem in Žabjekom povezuje lesen most. Lokacija dvora je torej nedvoumna, s tem pa je nesporno opredeljena tudi lega kostanjeviške trdnjave na griču Stari Grad nad Podbočjem.

Tezo lahko še dodatno podkrepimo z urbarjem kostanjeviškega gospostva iz leta 1625, ki med skromnimi dominikalnimi zemljišči navaja le vrtove in njive v mestu ter dva travnika pri Starem gradu (*zwo hoffwisen vnnnder dem Öden gschloss bey H. Creütz*).³¹ Obstoj dominikalne posesti pod Starim gradom, več kot pet kilometrov vzhodno od sedeža gospostva v Kostanjevici, lahko pojasnimo, če privzamemo, da je na Starem Gradu nekdanj stal eden od gradov kostanjeviških gospodov.

Dodatni argument v prid poistenju Starega gradu nad Podbočjem s trdnjavo Kostanjevica smo našli pri arheoloških izkopavanjih. Ko smo namreč leta 1995 po zaključku del zasipavali izkopno površino, smo v ruševini našli sedem odlomkov dekorativnih opečnih tlakovcev z reliefnimi upodobitvami celjskega grba, tračnega prepleta z živalskimi motivi in gotske rozete.³² Najbolj pomenljiv je ob tem tlakovec s kombiniranim celjskim grbom, ki dokazuje, da je bila utrdba v 15. stoletju v rokah grofov Celjskih. Grb je namreč heraldični portret imetnika in v srednjem veku je njegova raba vselej pomenljiva ter pravno opredeljena, nikdar pa ne zgolj dekorativna.³³ Če je bil torej pri tlakovanju nekega prostora na Starem gradu uporabljen grb Celjskih, je to nesporen dokaz, da je bil grad v njihovi posesti, kar se na drugi strani ujema z dejstvom, da so Celjski v letih 1418 do 1431 imeli v zastavi grad in gospostvo Kostanjevica.³⁴

Dokumentarna zgodovina Starega gradu je kljub takšni identifikaciji nekoliko nejasna, saj je zaradi sočasnega obstoja trdnjave in mestnega gradu Kostanjevica³⁵ ter nedoslednih poimenovanj težko ločevati med viri, ki se nanašajo na en oziroma drugi fevdalni sedež. Zgodovino kostanjeviških gradov je v zadnjem času predstavil Dušan Kos (1994, str. 26–27; 1997, str. 115–118), po katerem povzemamo bistvene podatke.

Grad Kostanjevica so verjetno konec 12. stoletja postavili koroški vojvode Spanheimi, ki so širili svojo novo pridobljeno dolensko posest proti jugu (Miklavčič 1966, str. 37–38). Osvojitev ozemlja južno od spodnje Krke, ki so ga iztrgali Ogrski, so Spanheimi izvedli tudi s pomočjo izgradnje utrd, gradov z izrazito vojaško funkcijo, ki so s strateško lego omogočali nadzor ključnih prometnih in gospodarskih

³⁶ Razvalino na vzpetini nad dolino Bregane v bližini vasi Kravljak, imenovano Stari grad, so arheologi Regionalnega zavoda za varstvo kulturnih spomenikov v Zagrebu in Hrvaškega zgodovinskega muzeja raziskovali v letih 1987–1993. Grad sta sestavljala dva pravokotna stolpa, od katerih eden verjetno ni bil nikoli dokončan, drugi pa tudi ni bil dolgo v rabi. Na Bregano so Spanheimi s svojim prodorom proti jugu premaknili mejo med nemško-ogrsko državno mejo in Stari grad Tuščak je imel vlogo obmejne utrdbe. Propad gradu raziskovalci povezujejo z boji za babenberško dediščino ob koncu 13. stoletja, v katere so bili vpleteni tudi ogrski kralji. Leta 1374 sta brata Oto II. in Henrik Sicherstainska grofu Hermanu I. Celjskemu prodala vas Kravljak in razvalino gradu Tuščak ("veste Sicherstain mitsammt dem burgstall zu dem Kravyak"), zato bi kazalo sklepati, da je bil Stari grad Tuščak eponimni fevdalni sedež Sicherstainov, ene od rodbin spanheimskih ministerialov (Lapajne 1996, str. 30–32; Kos D. 1997, str. 119–120).

vozlišč. Tako so nastali ministerialni gradovi Kostanjevica, Sicherstain (Tuščak?)³⁶ in Žumberk, nekaj kasneje pa verjetno še Gračeno. Kmalu so Spanheimi ustanovili naselbino Kostanjevica kot gospodarsko težišče svojih posesti ob spodnji Krki, kaže pa, da grad in naselje sprva nista bila ožje povezana. Prvotni grad Kostanjevica je nastal iz vojaških razlogov in v strateškem smislu je njegova lega na strmem pomolu Starega Gradu, ki se zajeda v ravnico ob Krki in ponuja dober pregled nad večjim delom Krškega polja, mnogo bolj smiselna kot pa lega na umetnem rečnem otoku. Tik pod pomolom je prehod preko reke, ob kateri je vodila pomembna cesta, vzhodno od njega je po dolinici hudourne Sušice peljala pot preko Gorjancev na Ogrsko. Trdnjava na Starem Gradu je to prometno vozlišče obvladovala.

Kostanjevica je hitro postala pomembno gospodarsko središče spanheimske posesti na Dolenjskem in je bila v 13. stoletju med najpomembnejšimi urbanimi naselji na Kranjskem. Razcvet mesta je zahteval izgradnjo rezidenčnega gradu znotraj mestnega obzidja, ki je bil sedež kostanjeviških gospodov, spanheimskih ministerialov, ki so upravljali z mestom. Trdnjava na Starem Gradu je bila z mestom povezana preko grajskih – Kostanjeviških – gospodov, pa tudi strateško: čeprav ni služila neposredni obrambi mestne naselbine, je vendar varovala njeno zaledje proti vzhodu, koder so peljale prometne povezave z Ogrsko.

Kostanjeviški gospodje se v virih prvič omenjajo leta 1228. Rodbina Kostanjeviških je sodeč po omembah v pisnih virih štela več rodov in je bila sorodstveno povezana z ministeriali oziroma gradiščani na okoliških gradovih (Mlinarič 1987, str. 135–155). Družbeni položaj Kostanjeviških vse do sredine 13. stoletja ni bil kdove kako visok, saj so kot priče pri pečatenju listin med drugimi spanheimskimi ministeriali navedeni na zadnjem mestu (Kos D. 1997, str. 116 in op. 8). Kasneje je njihov ugled zrasel, vendar pa so vsaj formalno ministerialni status obdržali še v začetku 14. stoletja, ko so si Kostanjevico skupaj z dediščino Spanheimov prilastili grofje Tirolski, od leta 1286 koroški vojvode in gospodje Kranjske. V tem času Kostanjeviški niso več opravljali funkcije gradiščanov, temveč so postali glavarji mesta in gospodstva. Od takrat dalje so – domnevno – prebivali na gradu v mestu, na prvotnem gradu (oziroma trdnjavi) pa so bivali gradiščani grajskih gospodov (tirolskih grofov in raznih zakupnikov). Rodbina je sredi 14. stoletja finančno in v družbenem smislu nazadovala in v šestdesetih letih tudi izumrla.

Kostanjeviški grad je prvič izrecno omenjen šele leta 1256 v pogodbi o delitvi dednih posesti med bratoma Ulrikom III. in Filipom Spanheimskima, po kateri je pripadel Ulriku (Kos D. 1997, str. 116). Takrat je skupaj s Freibergom, Velikovcem, Rechbergom, Greifenburgom in Ljubljano štel med šest glavnih spanheimskih gradov; večjega pomena kasneje gotovo ni več imel. Leta 1269 je Ulrik umrl, njegovo dediščino pa je leta 1270 dokončno prevzel češki kralj Otokar II. Přemysl, ki je tedaj kostanjeviški cisterci poklonil desetino dohodkov od gradu in mesta, vključno z dohodki mestne kovnice.³⁷ V letih od 1228 do 1235 naj bi v Sv. Križu (Podbočju) delovala pomožna kovnica kostanjeviške, ki jo numizmatiki domnevajo na podlagi pfenigov z oznako SANCTA CRVS (Baumgartner 1959, str. 39–42; Pogačnik 1991, str. 447). Če to drži, tedaj bi si delovanje kovnega obrata težko zamislili v kraju samem, temveč je mnogo bolj verjetno, da je kovanje potekalo za varnim obzidjem trdnjave Kostanjevica na današnjem

³⁷ Glej op. 24.

³⁸ Grebenc 1973, str. 79, št. 264.

³⁹ 1400, maj 27.: ARS; nav. po Kos D. 1997, str. 26 in op. 275.

⁴⁰ Dediščino so Celjski dokončno prevzeli šele leta 1420. Prim. Meyer 1999, str. 90–91.

⁴¹ Leta 1439 naj bi bil porušen v bojih Celjskih s Habsburžani. Gradu niso obnovili, temveč so v mestni grad preuredili dotedanji rotovž in ta stavba, torej tretji kostanjeviški grad, se je ohranila do današnjih dni; prim. Likar 1953, str. 30–31; *Krajevni leksikon Slovenije* III, Ljubljana 1976, str. 145. Podatek je nepreverjen. Valvasor poroča, da je grad pogorel v velikem požaru leta 1663 (Valvasor 1689, knj. XI, str. 333). Urbar kostanjeviškega gospostva iz leta 1625 pravi, da je nekdanji grad stal za farno cerkvijo (Mlinarič 1970, str. 9). V skrajnem severovzhodnem vogalu kostanjeviškega otoka je obsežno nepozidano zemljišče, ki bi po svoji legi in topografiji ustrezalo lokaciji srednjeveškega gradu (prim. Pirkovič J. 1985, str. 11–13). Leta 1986 so bili na tem zemljišču opravljeni trije testni izkopi. Med izkopanimi drobnimi najdbami jih je nekaj zagotovo še srednjeveških, medtem ko je večji del keramike mlajši in sodi v sklop lončarske dejavnosti, ki je tod potekala v 17. oz. 18. stoletju in je izpričana z odkritjem lončarske peči. Poleg peči je bilo izkopanih še nekaj zidov, ki bi jih morda smeli povezovati s starejšimi najdbami (Slabe 1990). Kasneje so bile opravljene tudi geofizikalne meritve, ki so prav tako pokazale prisotnost zidanih struktur, vendar pa bi dokončen odgovor na vprašanje, ali se pod rušo skrivajo temelji prvotnega gradu, lahko dala le izkopavanja večjega obsega (prim. Mušič 1990, str. 22–24). Ivan Komelj (1951, str. 82), omenja možnost, da je bil srednjeveški grad prezidan v poslopje današnjega župnišča, torej v stavbo kasnejšega gradu.

⁴² 1431, julij 16., Innsbruck: ARS; prim. Kos D. 1997, str. 117 in op. 24. Habsburžan Friderik V., avstrijski vojvoda, pravi, da mu je grof Herman II. Celjski prostovoljno prepustil "vnsere herrschafft vesten vnd geslosser mit allen Irn zugehorungen Lamndtstrass · Meichselberg · Stettenberg vnd das Newestel", ki jih je bil nasledil po Ortenburških. Nedvomno so Celjski 1431. izgubili grad Kostanjevico, pa tudi vse pritlikline, torej vso posest, ki

Starem Gradu.

Kot kranjska posest koroških vojvod je grad pripadel grofom Tirolskim, ki pa so ga v 14. stoletju dajali v zakup Goriškim, Frankopanom in končno Ortenburžanom. Gradiščana, torej neposredna upravitelja gradu, pa sta bila v tem času med drugim Herman Čreteški (1306) in Haug Svibenski (1324). Slednji je grad dobil v zastavo od grofa Albrehta Ortenburškega, pogodba pa je določala, da mora zastavojemalec obvezno bivati na gradu, in zastavitelju (Ortenburškemu) je bila pridržana "pravica odprtega gradu," torej je imel pravico bivati na gradu, če je to želel. Svibenski je že leta 1326 grad pod enakimi pogoji zastavil Viljemu Pišečkemu, a tudi ta ga je prepustil v upravo gradiščanu (*purchgraf*) Filipu Mehovskemu. Ta je torej okrog leta 1330 bival na kostanjeviškem gradu in je neposredno upravljal z njim. Dejanski nadzor pa so imeli Ortenburški, ki so Kostanjevico imeli v zastavi od kranjskih deželnih knezov Habsburžanov (Kos D. 1997, str. 117 z opombami). Ob koncu 14. stoletja je gradiščansko (1388)³⁸ in glavarstvo (1400)³⁹ službo v Kostanjevici opravljal Albreht Kozjaški.

Po Ortenburških so grad leta 1418⁴⁰ nasledili grofje Celjski. Ti so gradiščanom zaupali tudi glavarstvo in tako ponovno združili funkciji upravljanja gradu in gospostva. Kaj to pomeni za zgodovino kostanjeviških gradov, ni jasno. Grad v mestu je verjetno še obstajal,⁴¹ arheološke najdbe s Starega Gradu nad Podbočjem pa kažejo, da je tudi kostanjeviška trdnjava v tem času še imela rezidenčni značaj. Leta 1431 so morali Celjski Kostanjevico skupaj z drugimi deželnoknežjimi posestmi, ki so jih kot zastavno last podedovali po Ortenburžanih, vrniti Habsburžanom.⁴²

Grofje Celjski so bili v tem času s Habsburžani že v sporu in so jim bolj ali manj odkrito nasprotovali. Posebej dejavno si je za oškodovanje vojvodskih posesti prizadeval gradiščan Celjskih v Krškem. Tako je leta 1433 prišlo do organizirane zarote med privrženci Celjskih, ki je bila naperjena proti Kostanjevici in drugim vojvodskim gospostvom na Dolenjskem. O spodletelih načrtih je avstrijskemu vojvodi Frideriku Mlajšemu poročal kostanjeviški glavar Henrik Apfaltrer.⁴³

Na pobudo grofa Friderika Celjskega sta brata Lovrenc in Ivan Piers načrtovala napad na grad (*Haus*) Kostanjevica. V času, ko so na grad podložniki dovažali mošt, ki je sodil med obvezne dajatve, naj bi se štirje zarotniki preoblekli v kmete in se tako vtihotapili v grad. Medtem naj bi se dvajset njihovih tovarišev poskrilo ob vznožju grajskega hriba ("*in purperg under dem Haus*").⁴⁴ V napadu naj bi sodelovali še Jurij Voslavič in Emerik "*von Sarm*" ter "*Latzla der Told*"⁴⁵ s stotimi konji, medtem ko naj bi dodatnih sto konj čakalo na gospostvu Selyin (?). Toda dan pred načrtovanim napadom je glavarju nekdo izdal zaroto. Takoj je ukrepal: grajska vrata je zavaroval s posadko in se pripravil na obrambo. Kakor hitro je uzrl prednjo stražo napadalcev, je nadjne poslal tri hlapce, ki so jih nagnali vse do Krškega. Tam je bilo namreč leglo vseh napadov in zarot proti vojvodi. Grof Friderik Celjski je nato – da bi se opral suma, da je sodeloval v zadevi – odpustil iz službe Lovrenca Piersa in mu odvzel oskrbništvu gradu Krupa. Toda hkrati mu je naročil, naj skupaj z bratom vsepovsod podžigata ljudi k roparskemu pohodu zoper vojvodo. Napadli naj bi bodisi Višnjo Goro bodisi Novo mesto bodisi Kostanjevico ter požgali in opustošili vse okoliške posesti, ki so jih nekoč imeli v za-

je bila povezana s kostanjeviškim gospostvom. Glede na tesno povezavo med gradom in mestom za časa Celjskih, ki so funkciji gradiščana in glavarja združili ter ju zaupali isti osebi, je zelo verjetno, da so s tem Celjski Habsburžanom prepustili tudi mesto.

⁴³ Obe listini iz Arhiva državne uprave (Statthalterei-Archiv) v Innsbrucku, sign. XIII, 28, je v izžrpnem povzetku objavil H. J. Bidermann 1866, str. 24. Pismo s poročilom o spodletelem napadu na Kostanjevico je datirano v Kostanjevici, na torek po sv. Mateju 1433 (Bidermanu se je najbrž pomotoma zapisalo 1443), pismo s podrobnim seznamom sodelujočih v nadaljnjih napadih, med drugim tudi na Prežek, pa je datirano prav tako v Kostanjevici, v sredo po sv. Mateju 1433, torej je bilo napisano dan kasneje. Regesta teh pisem navaja tudi Majda Smole, *Poročilo o delu v Tirolskem deželnem arhivu od 17. do vključno 27. aprila 1978*, ARS, osebni fond Majda Smole, sign. 1398, škatla 1, regesta na str. 2 z oznako TDA, Frid. 33/7 in TDA, Frid. 33/8. Smoletova pri obeh navaja isti datum, in sicer 23. september 1433. Očitno neskladje v datiranju bi bilo mogoče razrešiti le s preverbo originalnih listin v Tirolskem deželnem arhivu.

⁴⁴ Iz tega je razvidno, da je bil napad usmerjen na trdnjavo Kostanjevica – torej na Stari grad nad Podbočjem – in ne na grad v mestu.

⁴⁵ Po M. Smole Laslo Cold; prim. op. 43.

⁴⁶ Požar v Kostanjevici omenja seznam "deželnih sovražnikov," ki ga je okoli leta 1440 dal sestaviti vojvoda Friderik V. Mlajši (ARS CE II 204, brez datuma; Otorepec 1996). Iz tega dokumenta ne izvemo natančnega datuma požara, obsega škode in celo tega ne, ali je gorelo v mestu ali morda na trdnjavi.

stavi Celjski, pa so jih morali predati Habsburžanom. Glavar Apfaltrer se je po pomoč obrnil na glavarja Kranjske in druge zaveznike. Naslednjega dne je glavar poslal vojvodi novo poročilo, v katerem je natančneje navedel imena in število upornikov in omenil, da so privrženci Celjskih dejansko napadali vojvodske gradove in celo freisinški Prežek, kjer pa so bili neuspešni in so se morali praznih rok umakniti v gozdove. Največ škode so najbrž utrpeli podložniki, kajti uporniška tolpa je na svoji poti neusmiljeno ropala in požigala.

Brez dvoma je potemtakem leta 1433 trdnjava na Starem Gradu še stala in služila svojemu namenu. Kaj pa se je z njo dogajalo kasneje?

V sporih med Celjskimi in Habsburžani naj bi bil kostanjeviški grad leta 1439 porušen (Likar 1953, str. 30), vendar ni jasno, ali se podatek nanaša na trdnjavo Kostanjevica ali na grajsko stavbo v mestu.⁴⁶ Grad in gospostvo Kostanjevica je imela v letih 1457 do 1463 v užitku Katarina Celjska, vdova po Ulriku II., kasneje pa sta gradiščanstvo in glavarstvo prehajala iz rok v roke raznih zakupnikov. Gospodarski pomen Kostanjevice je tedaj že močno upadel; najbolj je mesto prizadela ustanovitev habsburškega Novega mesta (Rudolfswerth, 1365). Habsburžani so bili od 1335. kranjski gospodje in so svojo gospodarsko moč na Dolenjskem utrdili z mestno ustanovo, ki je ob izdatni podpori deželnoknežje oblasti prevzela vlogo gospodarškega in prometnega središča na jugovzhodu Kranjske. Trgovina s hrvaškimi deželami je odslej potekala preko Novega mesta, zato je gospodarski pomen Kostanjevice in drugih dolenjskih urbanih naselij upadel (Gestrin 1969).

Konec 15. stoletja so na Dolenjsko vpadali Turki. Ob vdoru leta 1473 so predvsem prizadeli freisinški trg Gutenwerth na desnem bregu Krke, ki si ni več opomogel in je popolnoma opustel (Gestrin 1972). Ali so turški vpadi kakorkoli prizadeli trdnjavo na Starem Gradu, ne vemo; Valvasor poroča, da so leta 1545 Turki opustošili vso deželo od Šentjernejskega polja in Kostanjevice do Krškega (Valvasor 1689, knj. XI, str. 241, 333 in knj. XV, str. 460).

Verjetno se na trdnjavo Kostanjevica posredno nanaša pismo uskoškega poveljnika barona Jošta Jožefa Thurna kranjskim deželnim stanovom z dne 3. februarja 1573, v katerem pravi, da bo svojo vojsko za spopad s kmeti zbral bodisi v Kostanjevici, bodisi v Sv. Križu, bodisi v Mokricah (Škaler 1964, str. 18). Dejansko so se uskoki zbrali 4. februarja v Kostanjevici in odrinili nad uporne kmete pri Krškem. Če je bil Sv. Križ v igri kot ena od izhodiščnih postojank, bi morebiti smeli domnevati, da je trdnjava nad vasjo tedaj še stala in bi torej lahko služila kot logistični center uskoški vojski. Ali pa je bila odločilna zgolj lega kraja ob prehodu preko Krke, odkoder je bila pot proti Krškemu najkrajša? Zagotovo je bila trdnjava na Starem Gradu že nekaj let zatem, leta 1581, opuščena, saj tedanji gorninski register kostanjeviške cisterce omenja dohodke od pridelka na Bočju pri "Pustem gradu" (Mlinarič 1972, str. 124; prim. op. 15).

Vzroke, ki so privedli do opustitve in popolnega propada nekdanje kostanjeviške trdnjave, lahko iščemo v splošnih družbeno-ekonomskih spremembah na prehodu v novi vek. Gradovi v Kostanjevici so že vse od 14. stoletja izgubljali strateški pomen in skupaj z upadom gospodarske moči mesta je usihal tudi neposredni interes lastnikov za vzdrževanje grajskih objektov. Kot zadnji razcvet Starega gradu lahko štejemo preureditev v prvi polovici 15. stoletja, ko so Celjski v gradu dali tlakovati nek reprezentančni prostor, verjetno kapelo, o

čemer pričajo izkopani odlomki dekorativnih opečnih tlakovcev. Po drugi strani se gradu, če je bil kdaj huje poškodovan in potreben temeljite obnove, najbrž ni zdelo vredno popravljati, saj deželni knez kot lastnik ob spremenjenih strateško-političnih razmerah gotovo ni imel posebnega interesa vzdrževati starodavno trdnjavo na razmeroma težko dostopni točki, ki ni več imela vojaško-obrambnega pomena in ki tudi ni več ustrezala novim predstavam o udobnem plemiškem bivališču. Neposredni povod za opustitev ostaja uganka, arheološka izkopavanja so razkrila le, da je grad pogorel. Ali je bil ogenj vzrok, da so prebivalci grad zapustili, ali pa je pogorel kot že opuščen objekt, ni jasno. Drobni inventar, izkopen v ruševinah kvadratnega stolpa na Starem Gradu, dopušča domnevo, da je požar grajske presenetil in da so za seboj v naglici pustili še uporabno opremo in orodje.

Celjski tlak v Pleterjah in na Starem Gradu

Povrnimo se k predmetom, okoli katerih smo spletili ta prispevek! Omenili smo že, da smo pri arheoloških izkopavanjih na Starem Gradu nad Podbočjem našli več odlomkov dekorativnih opečnih tlakovcev, kakršni so nekoč tvorili tlak pleterske cerkve. Vsi odlomki so bili odkriti v vrhnjem ruševinskem sloju, raztreseni po pobočju ruševinske kope, tako da jih v arhitekturnem smislu ne moremo pripisati določenemu prostoru. Glede na rabo enakega tlaka v pleterski cerkvi pa lahko s precejšnjo verjetnostjo domnevamo, da je dekorativni tlak krasil grajsko kapelo kostanjeviške trdnjave na Starem Gradu.

Stratigrafski kontekst najdb ne nudi dobre relativno-kronološke opore za časovno opredelitev. Vemo le, da je bil tlak ob rušenju gradu poškodovan in da so njegovi deli z ruševino potovali po pobočjih. Načelno bi bilo mogoče, da tlakovci niso bili izdelani namenoma za Stari Grad in so bili šele kasneje semkaj preneseni iz pleterske kartuzije, podobno kot v primeru cerkve na Javorovici, kjer so bili nedvomno v sekundarni rabi. Ker pa med izkopanim gradivom s Starega Gradu ni predmetov, ki bi jih mogli datirati kasneje kakor v 16. stoletje, je moral najkasneje do konca 16. stoletja nastati tudi opečni tlak. Gotski tlak pleterske cerkve so najverjetneje zamenjali šele ob veliki obnovi in barokizaciji pod jezuiti v 17. stoletju, zato menimo, da sta bili v 15. stoletju sočasno, po isti dekorativni shemi tlakovani tako pleterska cerkev kot kapela na Starem gradu.

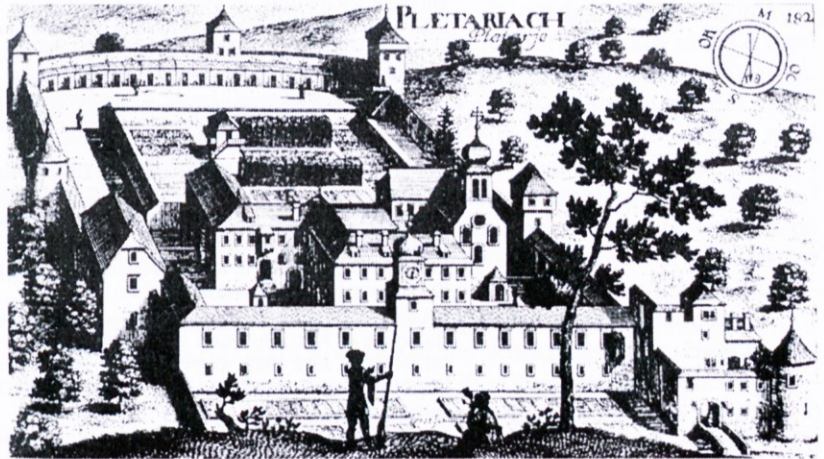
Zgoraj smo navedli leto 1414 kot *terminus post quem* za nastanek pleterskega tlaka. Če drži, da so sočasno tlakovali tudi kapelo na Starem gradu, se to ni moglo zgoditi pred letom 1418 (oz. 1420), ko so Celjski Kostanjevico nasledili od Ortenburžanov. Zelo verjetno je bilo tlakovanje izvedeno do leta 1420, ko je bila posvečena pleterska cerkev, mogoče pa je seveda tudi, da je tlak nastal zatem, a vsekakor pred letom 1431, ko so Celjski Kostanjevico morali izročiti Habsburžanom, torej še pred smrtjo grofa Hermana II. Celjskega leta 1435.

Menimo, da je z datiranjem dekorativnega opečnega tlaka obenem opredeljen tudi čas nastanka Hermanove grobnice. Ob tem velja omeniti možnost, da je bila grobnica sama urejena šele ob grofovi smrti, tlak pa je bil po pokopu ponovno položen. Toda motiv celjskega grba, neločljivo vtkan v dekorativno shemo tlaka, prejkone kaže na enotno, dobro premišljeno zasnovo ureditve prezbiterija, v katerem je bilo natančno predvideno mesto za grofov pokop.

Grof Herman je pletersko kartuzijo ustanovil z namenom, da bo v

njej legel k večnemu počitku. Zelo premišljeno si je že vnaprej uredil tudi mesto pokopa: grobnico je dal napraviti v prezbiteriju, najsvetejšem delu cerkve, kar moči blizu velikemu oltarju. Upoštevajoč stroga redovna pravila kartuzijanov je dal grob označiti s preprostim napisom, namesto realistične portretne upodobitve pa je uporabil simbolični portret – grb. Zunanja obeležja groba so kljub nevpadljivosti uspešno služila svojemu namenu: pleterske menihe so jasno opominjala na dolg do ustanovitelja, ki je njihovim molitvam zaupal blagor svoje duše.

Pleterje, grafični list 182 v Valvasorjevi Topografiji Kranjske, 1679

LITERATURA

- BARLE, Janko 1901, Še nekaj doneskov o prepiru med križniki v Beli Krajini in kapitulum zagrebškim. – *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 11, str. 189–196.
- BAUMGARTNER, Egon 1959, Die Blütezeit der Friesacher Pfennige, II. Teil: Die Friesacher Grenzprägung. – *Numismatische Zeitschrift* 78, str. 14–57 in tab. II–VI. (Slov. ponatis: *Razvetv breških fenigov*. Ljubljana: V. Tlaker, 1998)
- BIDERMANN, H. J. 1866, Carniolica. – *Mittheilungen des historischen Vereines für das Herzogthum Krain* 21, str. 24–26.
- CEVC, Emilijan 1963, *Srednjeveška plastika na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- CIGLENEČKI, Slavko 1979, Kastel, utrjeno naselje ali refugij? – *Arheološki vestnik* 30, str. 459–472.
- DOLENC, Metod 1924, Pravosodstvo cistercienske opatije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pleterju od konca 16. do konca 18. stoletja. – *Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete* 3, str. 1–119.
- DOPSCH, Alfons 1901, Ein Verzeichnis des Besitzes der Herzoge von Kärnten in Krain und der Mark (von 1311). – *Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 22, str. 455–462.
- FUGGER GERMADNIK, Rolanda (ur.) 1999, *Mednarodni simpozij "Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja"*. Celje, 27.–29. maj 1998. Celje: Pokrajinski muzej.
- GESTRIN, Ferdo 1969, Trgovsko prometni položaj Novega mesta. – V: *Novo mesto 1365–1965: prispevki za zgodovino mesta*. Maribor: Obzorja, Novo mesto: Dolenjska založba, str. 130–143.
- GESTRIN, Ferdo 1972, Otok (Gutenwerth). Zgodovinski oris. – *Zgodovinski časopis* 26, str. 33–37.
- GOLIA, Ludovik Modest 1972, *Kronika grofov Celjskih*. Maribor: Založba Obzorja.
- GREBENC, Jože M. 1973, *Gospodarska ustanovitve Stične ali njena dotacija leta 1135*. Stična: Samostan.
- GUŠTIN, Mitja, Radovan CUNJA in Katarina Katja PREDOVNIK 1993, *Podbočje – Stari grad*. – *Posavski muzej Brežice, knjiga 9*, Brežice: Posavski muzej, 1992.
- HAUPTMANN, Ljudmil 1929, Entstehung und Entwicklung Krains. – V: *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer*, I. Abt., Teil 4, II. Heft. Wien: A. Holzhausen, str. 315–453.
- HAUPTMANN, Ljudmil 1999, *Nastanek in razvoj Kranjske*. Ljubljana: Slovenska matica. (Slov. ponatis dela HAUPTMANN 1929.)
- KOMELJ, Ivan 1951, Srednjeveška grajska arhitektura na Dolenjskem. – *Zbornik za umet-*

- nostno zgodovino n.v.* I, str. 37–85.
- KOS, Dušan 1994, *Med gradom in mestom*. – Zbirka ZRC I. Ljubljana: ZRC SAZU.
- KOS, Dušan 1997, *Gradovi, dvorci in plemstvo med Krko in Gorjanci do konca srednjega veka*. – V: *Gorjanci. Dolenjski zbornik* 1997, Novo mesto: Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Dolenjska založba, str. 113–142.
- KOS Milko 1929, *Postanek in razvoj Kranjske*. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 10, str. 21–39.
- KOS, Milko 1965–1966, *Doneski k historični topografiji Kranjske v srednjem veku*. – *Zgodovinski časopis* 19–20, str. 139–147.
- KRONES, Franz 1883, *Die Freien von Saneck und ihre Kronik als Grafen von Cilli*. Graz: Leuschner und Lubensky.
- LAPAJNE, Damjan 1996, *Spomenička baština Žumberka*. – V: Ivan MAGDALENIČ, Milan-Mile VRANEŠIČ in Milan ŽUPANČIČ (ur.), *Žumberak: baština i izazovi budućnosti. Zbornik u čast 700-te obljetnice prvog spomena imena Žumberak. Stari grad Žumberak: Od bor za proslavu 700-te obljetnice imena Žumberak*, str. 23–55.
- LIKAR, Jožef 1953, *O nastanku mesta in mestnega prava Kostanjevice*. – V: *Kostanjevica na Krki, ob sedemstoletnici obstoja*. Kostanjevica: Vinarska zadruška Kostanjevica, str. 25–52.
- LOPAŠIČ, Radoslav 1881, *Žumberak, crte mjestopisne i poviestne*. Zagreb: Dionička tiskara.
- MEYER, Therese 1999, *Die Grafen von Cilli als Erben der Grafen von Ortenburg. Zur Geschichte Kärntens 1377–1524*. – V: FUGGER GERMADNIK 1999, str. 85–94.
- MIKLAVČIČ, Maks 1966, *Premik kranjske meje ob spodnji Krki v 12. stoletju*. – *Razprave SAZU*, Razred I, V, str. 131–141.
- MLINARIČ, Jože 1970, *Kostanjeviško gospostvo po urbarju iz leta 1625*. Kostanjevica na Krki: Dolenjski kulturni festival.
- MLINARIČ, Jože 1972, *Topografija posesti kostanjeviške opatije 1234–1786*. Maribor, Kostanjevica na Krki: Dolenjski kulturni festival.
- MLINARIČ, Jože 1982, *Kartuzija Pleterje 1403–1595*. Pleterje: Kartuzija Pleterje.
- MLINARIČ, Jože 1987, *Kostanjeviška opatija 1234–1786*. Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakac.
- MLINARIČ, Jože 1997, *Kostanjeviška opatija in pleterska kartuzija ter njuna posest in pravice na Gorjancih in v Žumberku*. – V: *Gorjanci. Dolenjski zbornik* 1997, Novo mesto: Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Dolenjska založba, str. 143–159.
- MUŠIČ, Brane 1990, *Principi in možnosti meritev električne upornosti tal v arheologiji*. – *Arheo* 11, str. 19–24.
- OROŽEN, Janko 1971, *Zgodovina Celja in okolice. I. del: Od začetkov do leta 1848*. Celje: CZC. – (Celjski zbornik, Izredne izdaje 7)
- PIRKOVIČ, Ivo 1961, *K topologiji freisinških posesti na Dolenjskem*. – *Kronika* 9/3, str. 174–181.
- PIRKOVIČ, Jelka 1985, *Zgodovina urbanih oblik – Kostanjevica na Krki*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. – (Razprave Filozofske fakultete)
- POGAČNIK, Albin 1991, *Srednjeveške kovnice na Slovenskem (2). Brežice – Rajhenburg – Kostanjevica – Čatež – Sv. Križ*. – *Numizmatični vestnik* 19, str. 429–459.
- PREDOVNIK, Katarina 1997, *Podbočje, Stari grad*. – *Varstvo spomenikov* 36/94–95, str. 178–180.
- PREDOVNIK, Katarina 1999, *Grofje Celjski ob spodnji Krki: Pleterski opečni tlak in problem lokacije trdnjave Kostanjevica*. – V: FUGGER GERMADNIK 1999, str. 309–323.
- SCHUMI, Franz 1887, *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain II/2*. Laibach.
- SLABE, Marijan 1990, *Kostanjevica na Krki: Arheološka raziskava avg. 1986*. – *Varstvo spomenikov* 32, str. 31–50.
- SMIČIKLAS, Tade (ur.) 1912, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)*, X. knjiga (1332–1342). Zagreb: Dionička tiskara.
- ŠKALER, Stanko 1964, *Iz preteklosti Podbočja*. – V: *Naša šola (ob 110-letnici) 1854–1964*. Podbočje: Osnovna šola Podbočje, str. 16–19.
- TKALČIČ, Ivan Krstitelj 1874, *Povjestni spomenici zagrebačke biskupije (Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis)*, II. knjiga. Zagreb: Karl Albrecht.
- VALVASOR, Johann Weichard 1689, *Die Ehre des Herzogthums Krain III*. Laibach–Nürnberg (2. izd. Rudolfswerth 1877–79).
- WIESSNER, Hermann (ur.) 1956, *Die Kärntner Geschichtsquellen: 1269–1286, Monumenta historica ducatus Carinthiae* 5. Klagenfurt: F. Kleinmayr.
- ZADNIKAR, Marijan 1972, *Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- ZADNIKAR, Marijan 1975, *Javorovica nad Pleterjami*. – *Varstvo spomenikov* 17–19/2, str. 146.
- ZADNIKAR, Marijan 1995, *Kartuzija Pleterje: njeno obličje in pomen*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- ŽVANUT, Katja 2001, *Pečati grofov in knezov Celjskih*. – *Viri. Gradivo za materialno kulturo Slovencev* 2, Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

1 Arhiv Republike Slovenije (ARS), Gr. A. Dol, fasc. 129. Korespondenca Jošta Jakoba Gallenberga 1646 - 1677

2 Ohranilo se je 16 pisem sestri in približno 226 (nekaj jih je nedatiranih) svaku. Njihovo število je naraščalo po letu 1670.

3 C. von Wurzbach, Biographische Lexicon des Kaiserthums Oesterreich, Wien 1868, XIX, str- 78–79.

4 Podatke o družinah Mordaks in Jurič sem zbrala iz različnih virov in literature. Poleg že omenjenega Wurzbachovega dela sta pomembna še Lazarinijeva genealoška zbirka v Zgodovinskem arhivu v Ljubljani ter delo M. Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1983, precej dejstev pa dajejo tudi popisi listin v zapuščinskih inventarjih v ARS, za našo temo pa specialno popis listin Grma v arhivu Gallenberg, ki ga je leta 1753 ob nakupu njihovih gospodstev naredil Michelangelo Zois in se nahaja v Gr. A. Dol, fasc. 132

“Sedaj grem na Sotesko, potem v Ljubljano, nato pa bom obiskal lepo zgradbo Grma,” je pisal leta 1673 (mesec ni naveden) Jošt Jakob, grof Gallenberg z gradu Turn pri Moravčah pri Litiji možu svoje sestre Ane Rozine Volfu Ferdinandu Mordaksu na Grm.¹ Jošt Jakob je silno rad, čeprav ne tako pogosto, kot bi želel, obiskoval sestro in tega svojega svaka. Po njegovih lastnih besedah so ga na Grmu vedno čakali (najmanj en) kozarec vina, piket (karte) in “kegelšpil”. Občudoval je urejeno gospodinjstvo svoje sestre in trdno gospodarstvo njenega moža. Ob sleherni vrnitvi na Turn je moral opaziti razliko med svojimi in sestrinimi razmerami – doma je pač manjkala ženska roka, saj je bil samec. Ano Rozino kot edino preostalo sestro je imel rad, z jovialnim Volfom Ferdinandom pa sta bila prijatelja in tako so med letoma 1665, ko se je Jošt Jakob z rodne Soteske preselil na Turn, in 1677, ko je umrl, med Turnom in Grmom romala številna pisma.² Pisne stike pa je vzdrževal tudi s svojima bratoma na Soteski in na dolenjskem Rožeku – pri vseh teh naslovnikih se je ohranilo preko 300 njegovih pisem. Iz njih izvemo marsikatero novico iz vsakdanjika na Turnu, Grmu in še nekaterih drugih dolenjskih gradovih.

Mordaksi so bili stara koroško-štajersko-kranjska družina, ki je v srednjem veku slovela po hrabrih vojaki, o čemer konec koncev govori že njihov priimek, ki namiguje na smrtonosno bojno sekuro.³ Po izumrtju gospodov Portendorfskih so podedovali njihov predikat, imeli pa so tudi neko vlogo pri ustoličevanju koroških vojvod. Iz sredine 15. stoletja je znan Žiga Mordaks, gospod na Portendorfu in Gradneku, njegov istoimenski sin pa je bil grajski oskrbnik Pišec in Bistrice. Za ženo je imel Katarino, hčer imetnika Pišec Jurija Herbersteina iz mlajše glavne linije. V zakonu se jima je rodilo dvanajst otrok. Izmed njih srečamo na Kranjskem Jurija kot imetnika gospodstev Slepšek (Brezovica pri Mokronogu, leta 1502) in Graben (leta 1510). Poročen je bil s Kristino Lamberg s Snežnika. Njegov sin Andrej se v virih omenja v letih 1531- 1590. Po Valvasorjevem poročilu so si njegovi trije sinovi razdelili očetovo posest tako, da je eden, Jošt, ostal na Grabnu, drugi, Jurij, je sezidal grad Zaboršt, tretji, Krištof, ki je umrl leta 1614, pa je postavil grad Grm. Proti koncu življenja njegovega sina Janeza Andreja so vsa tri gospostva spet prišla v ene roke. Ta si je ženo, Ano Marijo Jurič, poiskal na gradu Strugi.⁴

Tudi Juriči so bili soldaška družina. Prvi je iz virov znan Žiga Jurič, ki je bil leta 1493 glavar v Metliki in imetnik gospostva Kostel. Približno sto let pozneje je bil Karel Jurič računski mojster v Krajini in v tesnih stikih s krajiškim poveljnikom Jurijem Lenkovičem, imetnikom gospostev Otočec in Mehovo. Po njegovi smrti leta 1601 je bil varuh njegovih otrok na Otočcu. Bil je tudi Lenkovičev upnik, in ker mu dolga niso odplačali v denarju, je dobil v zastavo gospostvo Mehovo. On je bil tisti, ki je sezidal grad Strugo. Za ženo je imel Elizabeto Schnitzenbaum z Iga, kar je imelo za družino daljnosežne posledice: ko so namreč Schnitzenbaumi po moški liniji izumrli, je njihov grb in naslov prešel na Juriče. Tako se je Karlov sin Janez Jakob kot prvi od Juričev od leta 1634 imenoval baron.

Mordaksi so baronski naziv dobili šele leta 1671, nedvomno na podlagi minulih vojaških zaslug. Proti koncu leta 1661 je Janez Andrej Mordaks tako zbolel, da je napisal oporoko (10. decembra v

Novem mestu).⁵ Iz nje izvemo, da je imel tačas dva sinova, Volfa Ferdinanda, ki ga je pohvalil, kako ubogljiv, pozoren sin da je in da ga je negoval v vseh njegovih boleznih, ter Janeza Adama. Prvemu je zapustil vse premično in nepremično premoženje, za drugega pa je zapisal, da je njegova največja bolečina, saj je bil telesno in umsko prizadet. Zato bo moral biti izločen iz družbe, pa tudi sam zase ne bo mogel skrbeti. Zapustil mu je, kar mu je šlo po zakonu in mu določil vzdrževalnino iz obresti od določene vsote denarja. Starejšega sina je prosil, naj skrbi za brata, če pa ne bi mogel ali hotel opravljati te naloge, je prosil deželne stanove, da mu najdejo drugega skrbnika. Oporoka je bila potrjena v ponedeljek po svetem Martinu leta 1662, kar je pomenilo, da je bil Janez Andrej takrat že mrtev. Pokopali so ga pri svetem Nikolaju v Novem mestu. Kmalu nato je zbolela tudi njegova vdova in 16. januarja 1663 napisala oporoko. Vendar je nekaj časa še živela, saj ji je maja 1664 dodala kodicil, zadnji vpis v njej pa je iz januarja 1665. To je zanimiv dokument materinske skrbi za nebogljenega slaboumnega sina. Ker je menila, da mu je oče namenil premalo denarja za stanu primerno življenje, je svoje lastno premoženje skoraj v celoti zapustila njemu in obenem prosila bratranca Volfa Karla Juriča s Struge, naj ga vzame pod očetovsko okrilje.

Janez Andrej je še čakal poroko najstarejšega sina Volfa Ferdinanda v ugledno družino Gallenbergov s Soteske leta 1661. A ta obetavni zakon je ostal brez otrok in tako je po smrti Volfa Ferdinanda in Ane Rozine v začetku 18. stoletja vse imetje te veje Mordaksov prešlo na Gallenberge. Po Mordaksovi smrti leta 1709 so naredili zapuščinski inventar, ki potrjuje mnenje Jošta Jakoba Gallenberga iz začetka te zgodbe, da je bil Grm "lepa zgradba".⁶ Preden predstavimo dokument, si oglejmo, kaj je o življenju na gradu Grm mogoče izvedeti iz pisem, ki jih je pošiljal Jošt Jakob sestri in svaku.

Njihov sodobnik in znanec Janez Vajkard Valvasor je v Slavi vojvodine Kranjske upodobil in opisal tako Turn kot Grm. Med drugim je omenil, da so k turnski graščini spadala velika lovišča, kjer je Gallenberg lahko užival v enem svojih najljubših konjičkov, lovu, in je k njemu vedno vabil svoje plemiške prijatelje, med njimi tudi svaka Mordaksa. Za gospodarstvo pa ni imel pravega veselja – z njim se je ukvarjal bolj iz nuje, da se je preživel. Nasprotno pa sta se Mordaks in njegova žena s skrbjo in veseljem posvečala svojemu domu in nevelikemu gospostvu. Grad sta dozidavala in lepšala njegovo notranjost, okoli njega pa je Mordaks po Valvasorjevih besedah zasadil in ogradil vinograd in v okviru te ograde je našel svoj prostor tudi vrt, na katerem je Ana Rozina gojila svoje znamenite melone, ki so šle tako v slast Joštu Jakobu in njegovim plemiškim znancem. Nekje v bližini je bil tudi sadovnjak (tega Valvasor ni upodobil), v katerem so uspevale različne sorte hrušk, za katere je cepiče redno pošiljal Gallenberg: okolica Moravč in Gabrovke je slovela in slovi še danes po svojem sadju. Prav melone in hruške so bile tistikrat v plemiškem okolju zelo priljubljeno, rekli bi kar modno sadje, ki se je stalno pojavljalo tudi na tihožitjih, s katerimi so premožneži krasili stene svojih bivališč.

Mordaks in Gallenberg sta imela mnogo enakih radosti in skrbi. Med radosti lahko štejemo lov in ribolov, pa vzrejo in vzgojo lovskih psov, vinsko kapljico, družabne igre, preurejanje in lepšanje njunih bivališč, knjige, glasbo, posvetno in versko gledališče, druženje s priljubljenim duhovnikom Matijo Kastelcem, med skrbi pa vse, kar

6 ARS, Zap. inv., Lit.M. št. 56, škatla 70.

Foto: MIM

Grad Grm danes

je bilo povezano z gospodarstvom: zadeve podložnikov, nakupi in prodaje posesti, razne gospodarske izboljšave, prepiri in pravde s sosednjimi gosposkami, skrb za osirotele otroke stanovskih tovarišev, deželne zadeve – v tem času predvsem neurejene finance – najrazličnejše spletke, vreme, ki je ogrožalo letino, vedno pa zdravje, zakaj ti ljudje so bili prav nenavadno bolehnii. Pomembno vlogo v teh krogih je imela stanovska solidarnost in medsebojna pomoč, kar je bilo toliko bolj naravno, ker so si bili skoraj vsi bolj ali manj v sorodstvu. Tudi Mordaks in Gallenberg sta si neprestano delala usluge. Tako je Mordaks, ki je živel v neposredni bližini enega večjih kranjskih mest (po Valvasorjevem poročilu se je z Grma videlo naravnost na novomeški trg), sam ali po svojih služabnikih lahko uslišal marsikatero prošnjo svaka s Turna. Zanj je na novomeškem trgu redno kupoval govedino, mast in loj za razsvetljavo, pa tudi usnje za čevlje, lesene krožnike in sir. Loden za nogavice in druga oblačila, mezlan, čepice, pletene nogavice, rokavice in druge podobne potrebščine je zanj naročal pri trgovcu Giacomu Turloniju. Poskrbel je, da je novomeški zlatar za strastnega lovca Gallenberga po njegovih lastnih modelih izdelal srebrne piščalke za lov na ptice in srebrne zaponke za čevlje, da mu je kapucinski urar popravil urico, da mu je potujoči italijanski kositrar iz starih cinastih posod naredil nove, da mu je čevljar naredil čevlje, da mu je vrvar naredil mreže za lov na zajce, da mu je kotlar popravil razbito ponev, da mu je lončar Juras dobavljal nočne posode in v času gradnje na Turnu tudi pečnice, s katerimi pa naročnik ni bil najbolj zadovoljen. Ker je imel Jošt Jakob v bližnji okolici (na Ptičjem brdu, pri Leskovcu in Ratežu) vinograde in zaradi svojih družabnih obveznosti često ni mogel sam poskrbeti za zadeve podložnikov, je Mordaksa dostikrat prosil, naj poskrbi, da bo popisana in pobrana desetina, del vinskega pridelka pa je redno spravljal na Grmu, “da bo imel kaj piti, ko bo prišel na obisk”. Pogosto ga je prosil tudi, naj skrbi za pravilen potek gorskih zborov, če se jih ni mogel sam udeležiti. Gallenberg je na Grm redno pošiljal kose v svojih loviščih uplenjene divjačine, ki je imela na gosposkih jedilnikih tistega časa tako pomembno mesto, pri okoliških kmetih pa je za sorodnika nabavljala tudi telutino. Na litijskem živinskem sejmu je posredoval pri prodaji ali nakupu volov in konj za svaka. Redno mu je dajal mladiče svojih dveh lovskih psic, sestri pa je priskrbel modnega pritlikavega psička bolonjske pasme in “lepo muco”. V zgodnjem poletju je na Grm romal marsikak košek borovnic iz turnskih gozdov.

O gospodarju Grma iz teh pisem izvemo, da je bil životen, da je imel kozjo bradico, da je imel putiko in težave z vranico ter ledvičnimi kamni. Ta nadloga ga je posebej hudo pestila spomladi leta 1670: imel je take bolečine, da so mu odsvetovali jezdenje, ker bi lahko padel s konja. Vendar po besedah svaka Gallenberga ni hotel opustiti navad in razvad, ki so mu škodovali. Zdravil ga je deželni fizik v Novem mestu Janez Krstnik Ganser (Gosjak). Julija tega leta je odšel na zdravilno kuro v Dolenjske Toplice in Gallenberg mu je za postrežbo priskrbel fanta, ki je bil večš tudi kuhanja. Ana Rozina je bila ravno tako venomer bolna, trpela je za močnimi glavoboli in pogosto tudi za vročico. Njeno zdravje je bratu povzročalo neprestane skrbi – zdravnikom in lekarnarjem pa so njene bolezni nedvomno prinašale lep dohodek. Pa vendar je preživela moža ter vse brate in sestre in je dosegla za tiste čase lepo starost okoli sedemdeset let (rojstne in smrtne letnice ne poznamo natančno).⁷ Zanimive so tudi omembe

7 Podatke – kolikor jih je poznal – o članih družine Gallenberg nam je sporočil njihov sodobnik Janez Ludvik Schonleben v delu *Genealogia illustrissimae familiae sac. Rom. Imp. comitum de Gallenberg, Labaci 1680*.

navad ob priliki puščanja krvi, ki je veljalo v tistih časih za eno od univerzalnih sredstev pri preganjanju najrazličnejših bolezni. Opravljeno je moralo biti ob za to priporočljivih dnevih, kar so določale posebne tabele, dodane vsakoletnim zelo popularnim koledarjem, in po možnosti v družbi prijateljev ali sorodnikov. Videti je, da je bil to družabni dogodek intimnega značaja.

Februarja 1674 so imeli na Grmu požar, ki bi imel prav lahko tragične posledice. Iz besed Jošta Jakoba Gallenberga razberemo, da so se nekega hladnega dne v sobi, ki jo je ogrevala peč, nagnetli posli. Na peči so sušili predivo, ki se je vžgalo, v dimu in ognju pa je več ljudi dobilo poškodbe. V tistih časih so bile najpogostejše žrtve požarov sicer kmečke hiše, niso pa bili redki tudi v gosposkih – stalno grožnjo so tu predstavljala odprta kurišča in slabo narejene peči, o čemer nas pouči tudi naša korespondenca.

Iz pisem je dalje razbrati, da se je Mordaks ob semanjih dneh prav rad osebno potrudil na novomeški trg. Za to je imel poseben razlog: v njegovem zapuščinskem inventarju se nahaja listina (brez navedbe datuma), ki govori o pogodbi med njim in novomeškim proštom Rajmundom grofom Lanthierijem o najemu stojnice za meso na novomeškem trgu. Isti inventar izpričuje, da je imel Mordaks na Grmu in Grabnu precej živine in je zato verjetno, da je meso prodajal v lastni režiji. Posebej znamenit je bil semenj 24. avgusta, na svetega Jerneja dan. Tega svetnika naša dopisnika imenujeta po slovensko "sveti pater Čebulovec" ali "sveti šent Čebulovec". Po besedah Jošta Jakoba Gallenberga v pismu z dne 23. avgusta 1675 je bil sv. Jernej patron in zavetnik "novomeške dolenjščine", svaku pa je zaželel, da bi mu bil semenj v veselje in korist in da bi "iz te slavne cigajnarije vsako leto več pridobil". Ta opazka postane razumljivejša, če upoštevamo podatek o stojnici za meso.

Zanimivo je, da je v teh sicer nemško pisanih dopisih sestri in svaku (bratoma je Gallenberg večinoma pisal v francoščini, pa tudi italijanščini in latinščini) marsikak izraz ali celo stavek zapisan v slovenščini (npr. paberkovanje, sušec, mali traven, plahte, gospodične – sorta hrušk, ... inu skaži kar je prou, ... kir nejsem neč jedel ..., pij, Ferdinand, kar je prou ...). To dokazuje, da je bila vsa ta gospoda dvojezična in da ji je bila slovenščina ljub jezik posebno v družinskih odnosih. Gallenberg sestro v pismih običajno imenuje po nemško ljubkovalno Andl, pa tudi Ančica. Leta 1673 se je v pismih začela pojavljati osebnica, ki je očitno za stalno živela na Grmu in ki ji je Gallenberg dajal številna slovenska ljubkovalna imena, Beličica, Belica, Belinka, Belinčica ali Belindika, zelo redko pa nemško Belerle. Domnevamo, da je bila to mala hčerka Jurija Žige Gallenberga s Soteske po imenu Rozina Izabela. Njeno ime kaže, da ji je bila teta z Grma Ana Rozina morda krstna botra, k sebi pa jo je lahko vzela iz več razlogov: ker je bil v plemiških družinah običaj, da so še majhni otroci odhajali na vzgojo v tuje družine, ker sama ni imela otrok in ker je imel njen brat kopico majhnih otrok, ki jih je njegova pogosto noseča in vedno bolehnata žena Katarina Elizabeta, rojena grofica Schrottenbach verjetno težko vzrejala. Deklica je bila rojena leta 1670, po letu 1697 pa je bila žena grofa Batthianyja. Prav ta gospod pa je po smrti Volfa Ferdinanda Mordaksa v zapuščinskih zadevah zastopal njegovo vdovo Ano Rozino.

Poleg družabnih stikov, lova, ribolova in gospodarstva – v letu 1677 je, kot poroča neko pismo, Mordaks gradil kozolce – je bilo gospo-

darjema Grma v največje veselje preurejanje domačega gradu in pozneje, v sedemdesetih letih, gradnja kapele Božjega groba na bližnjem griču. O gradbenih delih na Grmu so v pismih posamezna skopa poročila skoraj v vseh trinajstih letih, o kapeli pa izvemo, da je bila dograjena leta 1676 in posvečena avgusta 1677, da bi se lahko v njej brale maše. Gallenberg je ta slovesni obred ravno še doživel, oktobra tistega leta pa je umrl. Kapelo je Mordaks zgradil, da bi bil v njej pokopan, in to se je v letu 1709 tudi zgodilo.

V šestdesetih in sedemdesetih letih 17. stoletja se je na Dolenjskem veliko zidalo, prezidavalo in dozidavalo na gradovih, pri cerkvah in farovžih. Gallenberg, ki se je po letu 1770 tudi sam lotil prezidavanja svojega Turna, se je pritoževal, da je zato kar težko priti do primernega lehnjaka za žganje apna, saj da "župniki vsega poberejo". Skupine obrtnikov, zidarjev, žgalcev apna, tesarjev, klesarjev, krovcev, steklarjev so se selile z gradbišča na gradbišče in hitele, da bi do zime opravile dogovorjenom delo. Iz pisem je razbrati, da se je precej delalo "na oko", s priučenimi mojstri, in zato te gradnje niso bile ravno kakovostne. Redkokateri naročnik si je lahko privoščil nasvet ali celo načrt pravega gradbenika. Tako izvemo, da je za Jurija Žigo Gallenberga na Soteski delal italijanski stavbenik po imenu Carlo, ki je nekoliko svetoval tudi pri zidavi Turna, morda pa tudi Grma. Drugače pa je bil v tem času dolenski gospodi, ki se je lotevala gradenj, v veliko pomoč Matija Kastelec, čigar gradbene podvige v Novem mestu tudi sicer poznamo.⁸ Naredil je načrt za prezidavo Turna, iz nekaterih opazk v naši korespondenci pa bi se dalo sklepati, da je bil svetovalec v gradbenih zadevah tudi na Grmu. Sicer pa je bil tudi sam Mordaks po mnjenju njegovega svaka precej izveden v tej stvari: v pismih ga je spraševal, kako dolge in široke tramove za ostrešje na Turnu naj da narediti, kako debele deske iz orehovine naj mu na žagi narežejo, da bodo primerne za mizarska dela (vrata, mize itd.).

Gospoda pa si je izmenjavala tudi drugačne mojstre, slikarje in v tistem času tako aktualne štukaterje. Tako iz Gallenbergovega dopisa z dne 13. junija 1672 izvemo, da je šel štukater s Soteske delat na Grm in da bi rad, da se pozneje zglati tudi pri njem, ker ima na Turnu zelo veliko lehnjaka. Ker je grad Turn danes s travo prerasla ruševina, ne vemo, ali se je štukater res oglašil tudi tam. Žal nam naš dopisovalec ne sporoči njegovega imena. Je bil to morda tisti Francesco Rosina, štukater, ki je leta 1673 delal za Franca Albrehta Khaysela, gospoda na Škrljevem in Raki, kot nas pouči listina, navedena v Khayselovem zapuščinskem inventarju? Tudi on je spadal v krog bližnjih znancev Gallenberga in Mordaksa, njegova žena pa je bila Valvasorjeva sorodnica. Tudi imena slikarja, ki je takrat delal tako na Soteski kot na Grmu, iz pisem ne izvemo, pač pa nam je sporočeno, da je bil "norčav". Umetnostna zgodovina meni, da je bil to Almanah. Nekoliko pozneje pa Gallenberg omenja nekega slikarja Giacoma, ki da je barval stene sob na Soteski in Turnu: to ni bilo nič nenavadnega, saj so se v tistih časih slikarji lotili vsakega posla, ki je prinašal zaslužek.

Volf Ferdinand Mordaks in njegova žena sta svojega dopisovalca Gallenberga preživela za dobrih trideset let. Ob svoji smrti sta bila oba najmanj sedemdesetletnika in verjetno zelo nadložna, če pomislimo na bolezn, ki so ju pestile za živa. In res je Mordaks, očitno zelo bolan, že dve leti pred smrtjo dal izklesati napis za svojo grobnico v kapeli Božjega groba, ki nosi torej letnico 1707.⁹ 5. januarja 1709 pa je Joštu Bernardinu Barbu na Grmu narekoval oporoko, v

8 O tem med drugim piše Jože Gregorič v članku Najnovejša umetnostno-zgodovinska odkritja v Novem mestu, *Kronika slovenskih mest* IV. (1937), str. 217–219.

9 O grmskem Božjem grobu je pisal J. Marinko v članku Božji grob pri Grmu poleg Novega mesta v: *Jahresbericht des K.K. Ober-Gymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1894/95*, Rudolfswert 1895, str. 3–16.

kateri je najprej uredil vse glede svojega pogreba in maš, ki naj bi se brale v blagor njegove duše.¹⁰ Po navadi tistega časa je podložnikom odpustil zaostale dajatve in druge dolgove. Premoženje je v celoti zapustil ženi, po njeni smrti pa naj bi postal njun univerzalni dedič ženin nečak Sajfrid grof Gallenberg. S stotimi goldinarji se je oddolžil služabnici Mici, ki mu je zvesto in skrbno stregla v njegovih boleznih, ter ji v enako skrb priporočil tudi svojo ženo. Poleg Barba je bil priča pri izdelavi tega dokumenta še dekan Janez Avguštin Ivankovič.

Ta gospod je bil tudi med komisarji, ki so 15. aprila istega leta skrbno popisovali imetje rajnega Volfa Ferdinanda. Svoje delo so opravili tako dobro, da nam ta zapuščinski inventar podaja nazorno sliko ne le stanovanjskih razmer na Grmu, marveč tudi okusa in posebnih konjičkov grajskega gospodarja. Če k temu pritegnemo še podobo gradu iz Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske, potem dobimo pred oči razmeroma značilnega kranjskega graščaka druge polovice 17. stoletja, ki se je v času, ki je že glasno napovedoval zaton njegovega stanu, rad obdajal z lepimi rečmi. Volfu Ferdinandu so njegove gmotne razmere to omogočale, med drugim tudi zato, ker ni imel otrok, katerih vzgoja bi ga veliko stala – prenekateri plemenitaš pa si tega ni mogel privoščiti.

Grad Grm nam Valvasor prikazuje kot štirikotnik, katerega dve stranici sta predstavljali gosposke stanovanjske prostore, tretja je bila po vsej verjetnosti kombinacija gospodarskega in bivalnega poslopja (morda za posle in služabnike gostov), četrto pa je predstavljal preprost zid z vrati, ki so vodila v pokrajino.

V stanovanjskem krilu na desni je opaziti polkrožne arkade. To je bila precej nenavadna gradbena rešitev, saj so se arkade kot priljubljen baročni arhitekturni element gosposkih stavb običajno pojavljale na notranji strani dvorišč. Mordaks je bil dovolj razgledan, imel je dovolj sredstev in je dovolj dolgo živel, da bi bil lahko udejanjil ta gradbeni ideal svojega časa. Danes, post festum, se za to ponujata dve razlagi, ki pa ni nujno, da držita. Prva, da je bil tak ljubitelj ljubke dolenjske narave, da je skozi arkade raje kot na dvorišče gledal vanjo, posebno ker je pod njimi ležal njegov vinograd, in druga, da se je v tem morda zgledoval po svakovi Soteski. Tudi tam je pri Valvasorju vidna podobna rešitev, vendar v obeh primerih ne vemo, kaj je bilo na drugi strani stene. Možno pa je preprosto tudi to, da je po prvih prezidavah, ki so sledile njegovi poroki z Ano Rozino leta 1661, svoje ambicije preusmeril v lepšanje stolpne sobe s štukaturo in slikarji ter v gradnjo kapele Božjega groba. Vsekakor se prostor z arkadami v zapuščinskem inventarju imenuje ALTANA. Ker popis v njej ne navaja nobene opreme, lahko sklepamo, da je bil to prehodni prostor, ki je v toplejših letnih časih morda res služil kot razglednik. Takrat so v altano lahko postavili katerega od nenavadno velikega števila stolov, ki so se nahajali v MALI SOBI poleg nje, po vsej verjetnosti na desni strani. Tu je bilo namreč poleg postelje iz trdega lesa (navadno so s tem izrazom mislili na orehovino) s platnenimi zavesami in slamnjačo kar osem stolov, prevlečenih z rdečim blagom, pa še šest z usnjem tapeciranih. V njej se je nahajala še igralna mizica, ena od številnih v gradu, kjer so očitno ljubili družabne igre, stene pa je krasilo dvanajst različnih nabožnih slik.

Za altano popis navaja VELIKO SOBO, opremljeno s posteljnjakom z nebom, svilenimi zavesami in vso pripadajočo posteljnino. Od pohištva so bili v njej samo še trije rdeči stoli, sicer pa je prostor

moral delovati kot pravcata galerija: na stenah je viselo deset celopostavnih portretov Mordakov in Gallenbergov, mednje pa je bilo pomešanih še trinajst krajin. Kdo jih je naslikal? Iz naše korespondence izvemo, da je nek slikar delal portrete tako na Soteski kot na Grmu, kateri, pa je danes nemogoče reči, saj se je iz obilice portretov, ki so nekdanj krasili domove na Slovenskem, v naš čas ohranila le peščica. SOBA POLEG VELIKE SOBE je bila morda namenjena gostom. V njej so bile štiri postelje z vso opremo, miza iz trdega lesa in turška preproga, s katero so takrat običajno prekrivali mize, ter osem v usnje oblečenih stolov. Na stenah je viselo devet različnih slik. Njej je sledila tako imenovana TAFFELZIMMER, jedilnica, ki je imela pogosto z lesom obite stene. Tu je stala miza iz trdega lesa s krili, kar je pomenilo, da se jo je dalo po potrebi razširiti, deset z usnjem prevlečenih stolov, velik stol za počivanje, bifejska omara (šenktiš) iz navadnega lesa, a tudi postelja z vso opremo. Stene je krasilo enajst malih in srednjih "navadnih" slik.

Iz jedilnice se je šlo v MALO SOBO, kjer so imeli spravljen posteljnino v zeleno pobarvani skrinji, v prostoru pa je stala le še stoječa ura z nihalom in na stenah so visele tri slike dvorjanov. Tej je sledila imenitna soba s štukom in slikarijami, imenovana SOBA V STOLPU. To je bil najbolj reprezentativen prostor, ki sta ga krasila tudi velika portreta cesarja Leopolda I. in njegove žene Margarete. Stene so bile tu prevlečene s špalirji (opnami iz blaga), ki so se nadaljevali tudi ven na hodnik, na njih pa se je vendar še našel prostor za "veliko lepo beneško ogledalo" v črnem okviru. Tu so se gostje lahko zabavali ob dveh malih igralnih mizicah iz trdega lesa, sedeč na štirih stoli, oblečenih v temen žamet s cvetličnim vzorcem. V njej ni manjkala niti popolnoma opremljena postelja z rdečimi damastnimi zavesami, tu je bila še skrinja iz trdega lesa, v kateri so ležale platnene obleke Ane Rozine, ter imeniten kos pohištva: velika kabinetna omara, ki je stala na podstavni mizici, okrašeni s "figurami". Soba poleg so imenovali tudi SOBO PRI STOLPU. Krasilo jo je osem slik, delno nabožnih, delno krajin, opremljena pa je bila s posteljnjakom iz črno luženega lesa, veliko dolgo skrinjo, napolnjeno z vsem mogočim (različnim novim in starim usnjem, navadnimi oblekami, dvema žogama iz belega in eno iz črnega usnja) ter skrinjo iz trdega lesa, v kateri so hranili rjuhe in belo blago. V sobi pa so popisovalci našli tudi dva železna obroča za voz.

Tej sobi sta sledila dva prostora, ki ju imamo lahko za osebne sobane grajskega gospoda. Naj tu opozorim na dejstvo, da sob, ki jih je zasedala Ana Rozina, v inventarju seveda ni, kar lahko le obžalujemo, saj si je s pomočjo takih popisov bivalnih prostorov v precejšnji meri mogoče predstavljati osebnost njihovih prebivalcev. Prvega popis imenuje SOBA GOSPODA MORDAKSA. V njej je seveda stala popolnoma opremljena postelja iz trdega lesa, a z "navadnimi" zavesami. Tu so bili še "navadna" okrogla miza, (verjetno na njej) turška preproga, devet stolov, delno z lesenimi, delno z usnjenimi naslonili, nizka omara, skrinja iz trdega lesa in železna skrinja. Na stenah je bilo enajst velikih in malih slik, pa velika in mala ura. Iz nje se je šlo v lepo novo MODRO POBARVANO SOBO, katere oprema daje misliti, da je šlo tu za gospodarjevo zasebno dnevno sobo. Meh za ogenj pripoveduje, da je bila opremljena s kaminom. Sicer pa je moral biti to kar velik prostor, v katerem sta bili dve opremljeni postelji, dve omari iz trdega lesa, črno luženi, mala omara iz navadnega lesa, pa

kabinetna omarica s številnimi predali, mala železna skrinja, igralna mizica, turška preproga (na njej) in osem stolov. Tu je stene krasilo le osmerokotno ogledalo v pozlačenem okviru.

Že doslej našeta oprema precej pove o posebnih zanimanjih Volfa Ferdinanda Mordaksa. Najprej opazimo njegov smisel za likovno umetnost – v naštetih sobah smo doslej naleteli na 53 slik, tem pa je potrebno dodati še prelepo sobo s štukom in s freskami bitk na stropu. Obžalujemo lahko, da si danes pod izrazom “modro pobarvana soba” ne moremo nič predstavljati. Morda je šlo tudi tu za figuralne prizore? O tem pa, da je bil gospodar Grma aktiven naročnik in da ni nič prepuščal naključju, govori omemba koledarja in mape, napolnjenih z “velikimi in malimi slikami na pergamentu”, ki ju je hranil v že omenjeni kabinetni omarici. Je šlo tu za grafične predloge, po katerih so slikarji takrat izdelovali podobe za svetne in cerkvene naročnike, ali pa za drobne grafike, ki so čakale, da jih deno v okvire in obesijo na stene? Odgovora ne vemo. Predali te omarice so sploh skrivali zelo osebne reči. Tu so bili lepo pozlačena tobačnica s “kamni”, pa še druge navadne škatlice za tobak in pomade, srebrn etui in v njem očala, pisalni pribor iz alabastra, etui iz želvovine z noži, škatlica z različnimi srebrnimi srajčnimi gumbi, magnet in velika steklenica za žganje. Ali je Mordaks tu hranil tudi različne “ajdovske fenige”, ki so jih popisovalci navedli pri denarju, ne vemo. Tako so v tistih časih imenovali numizmatične starine iz različnih časovnih obdobj, ki so v arheološko bogati dolenski zemlji nerestano prihajali na dan ob poljskih delih. Mordaks je imel v mali vrečki 21 velikih in malih srebrnih “ajdovskih fenigov”, posebej pa še 25 srebrnih “izvržkov” ter 125 velikih in malih bakrenih novcev. Tudi tega, ali je bil prav v tej omarici prostor za nakit, ki so ga gospodje komisarji tako natančno opisali na začetku, ne vemo. Poleg portretov nas o nakitu tistega časa, ki je bil tako znamenje stanu kot naložba kapitala, poučijo prav zapuščinski inventarji, saj se ga ni ohranilo praktično nič – če odmislimo posamezne v grobovih najdene kose. Za Mordaksom je ostalo precej zlatih prstanov z diamanti, turkizi, rubini in smaragdi ter obesek z rubini in perlami. Da je bil naš Volf Ferdinand ljubitelj lepih reči in nekoliko nečimrn, o tem nas pouči tudi spisek njegovih oblačil, ki je kratek, saj so se na njem znašli samo novi kosi, zato pa precej izpoveden in torej vreden, da ga v celoti navedem. Tu je bil najprej jopič iz črnega žameta z zlatimi gumbi, ki so mu pripadale vijolično modre (barva fige) suknene hlače. Gospod je imel dva nova klobuka, enega z zlatimi vrvicami in zlatimi portami, drugega samo z zlatimi portami. Na popisu je sledil nov kožuh, temu pa takoj spalna čepica z belimi čipkami in svileno vezenino ter še dve kapi. Njegov okrasni ovratnik iz sukna je bil ozaljšan z vezenino iz zlate niti. Imel je še dva suknjiča, enega iz sivkastega blaga in drugega, ki so ga popisovalci imenovali “turški” in je imel svileno izvezen ovratnik. Našli pa so še en muslinast ovratnik s svileno vezenino. Seznam zaključujeta dve srajci. Težko verjamemo, da bi bile to prav vse rajnikove obleke, bolj verjetno je, da so preprostejše, manj reprezentativne kose oblačil, ki so bili gotovo tudi bolj ponošeni, izločili iz popisa ali jih morda tudi že komu podarili, kot je bila navada.

Pomenljivo je, da popis ne navaja nobenih knjig, ki so bile v tistem času vendarle že sestavni del vsakega količkaj omembe vrednega plemiškega bivališča. Za to ne najdem razlage, saj bi bilo nenavadno, da v drugih stvareh tako razgledani Mordaks ne bi bil imel

vsaj kakšnega molitvenika ali enega od številnih priročnikov, ki jih je tista doba namenjala hišnim gospodarjem. Morda so knjige začasno prepustili vdovi. Zato pa je toliko skrbneje opisana oprema kapele Božjega groba, s katero sta imela zakonca Mordaks očitno veliko veselje. Na Grmu so bili spravljene kapeli pripadajoči kompleti mašnih plaščev, stol in maniplov za različne priložnosti, skupaj sedem. En komplet je bil iz črnega žameta, drugi iz blaga s cvetličnim vzorcem, "sončno" rumeno vezenino in malimi zlatimi portami, tretji iz zlatega blaga in z zlatimi portami je bil okrašen z vtkanima grboma Mordakov in Gallenbergov, letnico 1687 in zlatimi portami. Sledila sta še dva enaka kompleta iz brokata rožnate barve, z zlatimi cvetlicami in zlatimi portami, ter dva enaka kompleta, ki sta označena kot temna in "navadna". Tej opravi so pripadale ustrezne burse, platneni oltarni prtji, bogato izvezeni plaščki za kelih s čipkami, velike nizozemske čipke pa so krasile tudi dve albi. Duhovnik je klečal na oltarni blazini iz rdečega damasta z uvezenimi zlatimi vrtnicami. Oltarno opremo so dalje sestavljali dva srebrna in pozlačena mašna vrčka, umivalna skleda, pozlačen kelih in patena, mali zvonček. Za kapelo je bila narejena nova zakristijska omara, ki je v času popisa stala na Grmu v mali sobi ob jedilnici. Skoraj gotovo je bila vsa navedena oprema spravljena v tej omari, poleg nje pa sta ležala še dva nova misala.

Nič manj skrbno niso gospodje komisarji popisali zakladov, ki so jih skrivale kleti in kašče na Grmu in Grabnu. Na Grmu se je v kleti pod gankom nahajalo več sodov vina, ki so ga delili v dobro in pokvarjeno, skupaj ga je bilo za 398 veder, v mali kleti pa še 120 veder, skupaj torej 518. Vino so hranili tudi v kleti na Grabnu, skupaj 268 veder.¹¹ Na Grmu in v hiši v Novem mestu je bilo shranjeno žito, in sicer oves, proso, ajda (dobra in slaba), rž, pšenica in koruza, ki so jih spet delili na dobro in slabo. Živino so popisovali tako na Grmu kot na Grabnu. Na Grmu je bilo 20 krav, 2 vola, žrebe, 5 telet, 87 ovac, 13 svinj in 17 prašičkov, na Grabnu 5 vlečnih volov, 8 telet, 2 žrebca, 2 kravi molznici, 5 teličkov, 15 enoletnih ter 10 dvoletnih telet. Oba gradova sta bila opremljena tudi z orožjem, možnarji, topiči in različnimi puškami. Na Grmu je bilo orožje spravljeno v srednji sobi v stolpu, kjer so hranili 24 mušket, 15 starih pušk na kolesca, 7 karabink, 16 parov pištol, 11 ognjenih cevi in topič na lafeti, na Grabnu pa je bilo le še 16 parov pištol in 17 dvojnih kavljjev. Zelo izpovedna mešanica starega in novega!

Mordaksovi dediči Gallenbergi so bili zaradi nakopičenih dolgov do srede 18. stoletja prisiljeni prodati vsa dolenjska gospodstva: najprej so se morali ločiti od sijajne Soteske, potem pa so prišli na vrsto še Turn, Gabrje, Podpeč, Rožek in Grm. Kupec le-teh je bil Michelangelo Zois, ki je osebno popisoval dokumente v Gallenbergovi ljubljanski hiši. Ob tej priliki so komisarji leta 1753 popisovali tudi inventar gradu Grm, ki je zajel celotno premoženje. Dokument postane izjemno zanimiv, če ga primerjamo s tistim iz leta 1709: pripoveduje nam o tem, kakšne spremembe v opremi – te so bile seveda posledica spremenjenega načina življenja in mišljenja – so se dogodile v slabih petdesetih letih in kaj se je novim lastnikom, Gallenbergom, zdelo vredno ohraniti od stare Mordaksove, v njegovem času zelo elegantne in "moderne" hišne opreme. Vendar je to že tema, ki si zasluži posebno obravnavo.

¹¹ Vedro takrat ni bilo popolnoma enotna mera, razlikovala se je od kraja do kraja, vendar lahko vzamemo verjetno povprečje, da je vedro merilo 40 litrov.

GALERIJA BOŽIDAR JAKAC

Kostanjevica na Krki

ZORAN DIDEK (1910–1975)

Avtoportretna študija, 1950, tuš/papir

Ujma in njene posledice v očeh kronistov brežiškega frančiškanskega samostana

Brežice je konec januarja 1781, torej pred 220 leti, prizadela huda poplava, ki je v veliki meri spremenila življenje v mestu. Do takrat je namreč glavni tok Save tekel tik pod mestom, po tej poplavi pa si je reka izbrala novo strugo južneje. Ob poplavi so bili precej prizadeti tudi sakralni objekti. Povodenj je odnesla del pokopališča ob župnijski cerkvi, opuščena je bila vas Zasavje s cerkvijo sv. Nikolaja, prav tako pa je bila opuščena tudi cerkev sv. Florijana, ki je stala pod gradom. Brežiška župnijska cerkev je bila poslej zaradi izpodjedene brežine nevarna in sklenjeno je bilo, da se podre ter na varnejšem mestu zgradi nova cerkev. Sodobni zapis o posledicah poplave in začetku gradnje nove župnijske cerkve se nam je ohranil v "kroniki" brežiškega frančiškanskega samostana.¹

Frančiškani so prišli v Brežice na povabilo takratnih meščanov že sredi 17. stol., točneje v začetku leta 1658. Dve leti za tem so ob podpori meščanov in grofa Jurija IV. Frankopana, takratnega lastnika brežiškega gospostva in gradu, pričeli z gradnjo samostana in cerkve, posvečene sv. Antonu Padovanskemu.² Gradbena dela so bila zaključena šele leta 1685 in takrat je bil samostan tudi formalno ustanovljen. Ustanovno listino, s katero je določila dohodke za vzdrževanje samostana, je 16. februarja 1685 izdala Marija Julijana grofica Abensperg in Traun, roj. grofica Frankopan, hčerka pokojnega grofa Jurija IV.³ Isteega dne je izdal posebno listino tudi provincial p. Anton Lazari, s katero je omenjeno ustanovo sprejel in grofico Marijo Julijano ter bodoče lastnike brežiškega gospostva imenoval za ustanovitelje samostana.⁴ Frančiškani so poživili duhovno življenje v takrat še precej obsežni brežiški župniji in tudi njeni okolici. Izkušeni pridigarji⁵ so bili dobrodošli na območju med Sevnico in Čatežem ter Kozjim in Kostanjevico. Posebno so jih cenili tudi kostanjeviški cistercijani, saj so pri njih brežiški frančiškani pogosto vodili verske slovestnosti. Ob pridiganju so se posvečali tudi spovedovanju in vodenju duhovnih vaj. Frančiškovi manjši bratje so imeli tudi posebno pravico postavljanja in blagoslovitve križevih potov.⁶ Tako so tudi brežiški frančiškani uvajali to pobožnost v naše kraje. Med samostansko cerkvijo in podružnico sv. Lenarta je stal t.i. zunanji križev pot. Do danes je ostal ohranjen relief tretje postaje, ki je stala pri Rokovi cerkvi, in pa zadnja postaja, kapelica Božjega groba, pri cerkvi sv. Lenarta.⁷ Ob tem je bilo pri samostanski cerkvi več bratovščin,⁸ med katerimi je bila še posebno priljubljena bratovščina Karmelske Materne Božje. V brežiški župniji so frančiškani pogosto pomagali pri deljenju zakramentov, v času bolezni ali odsotnosti pa so nadomeščali župnika. Med letoma 1785 in 1803 so župnijo celo upravljali in se tako izognili morebitni ukinitvi samostana,⁹ ki je za časa vladanja Jožefa II. (1780 – 1790, od 1765 sovladar) doletela tudi nekatere frančiškanske samostane v notranjeavstrijskih deželah.¹⁰ Od leta 1733 pa do leta 1783 je bilo v brežiškem samostanu, z manjšimi izjemami, četrto (zadnje) leto redovnega študija bogoslovja, študij moralne teologije,¹¹ ob tem so bili frančiškani tudi učitelji na brežiški mestni šoli.¹² Brežiški frančiškanski samostan so aprila 1941. razpustili Nemci in v njegovih prostorih odprli gimnazijo. Kljub poskusom redovno

1 Diarium Conventus Runensis ab anno 1752 usque ad annum /24. augustii anni 1852/ (citirano: Diarium), original v: Arhiv slovenske frančiškanske province sv. Križa, Ljubljana (citirano: PALJ)

2 Faidiga: Bosnia Seraphica (Rokopis v knjižnici frančiškanskega samostana v Ljubljani), str. 1119-1125.

3 Original v: PALJ, Samostan Brežice. Prevod v: Furlan, Alfonz: Frančiškani v Brežicah, Cvetje z vrtov sv. Frančiška XXII (1905), str. 26-29.

4 Original v: PALJ, samostan Brežice. Prevod v: Furlan, Alfonz: Frančiškani v Brežicah, str. 58-59.

5 Posamezni frančiškanski patri so imeli celo naziv pridigar (concionator) in pridiganje je bila tudi njihova naloga. Vsak samostan je imel vsaj nekaj pridigarjev, ti pa so se delili na običajne (ordinarius) in praznične (festivialis), redkeje nedeljske (dominicalis).

6 Ušeničnik, Franc: Katoliška liturgika, druga predelana in pomnožena izdaja, Ljubljana 1945, str. 423.

7 Stegenšek, Avgust: Zgodovina pobožnosti sv. križvega pota, v: Voditelj v bogoslovnih vedah XV, Maribor 1912, str. 54. Furlan, Alfonz: Frančiškani v Brežicah, str. 309

8 Faidiga: Bosnia Seraphica, str. 1139-1140. Furlan, Alfonz: Frančiškani v Brežicah, str. 307-309.

9 Kokol, Hadrijan: Die Geschichte der Franziskanerklöster in Untersteiermark in der Aufklärungsperiode und in der Zeit des Absolutismus (ca. 1750 - 1850), Gorica 1915, str. 97-100.

10 Prim. Kušej J. R., Joseph II. und die äussere Kirchenverfassung Innerösterreichs, Stuttgart 1908.

11 Furlan, Alfonz: Frančiškani v Brežicah, v: Cvetje XXII (1905), str. 152.

12 Kokol, Hadrijan: Die Geschichte der Franziskanerklöster in Untersteiermark, str. 101-103.

Diarium Conventus Runensis ab anno 1752 usque ad annum /24. augustii anni 1892/

13 Diarium, str. 1

14 Prav tam, str. 1, 2, 15, 18, 23.

15 Prav tam, str. 32.

16 Koropec, Jože: Brežice v srednjem veku, ČZN XII (1976) št. 1, str. 95

17 Tiller, Viktor: Brežice z okolico, Ljubljana 1937, str. 11.

18 Ožinger, Anton: Vizitacijski zapiski goriškega nadškofa Karla Michaela grofa Attemsa 1752-1774, zvezek 2, Vizitacije Savinjskega arhidiaconata goriške nadškofije 1751-1773, Ljubljana 1991, str. 491.

KULTURA
Rast 2 / 2001

206

življenje v samostanu po končani vojni ni bilo obnovljeno.

Brežiški frančiškani so nam zapustili svoj deloma ohranjen arhiv, ki ga sedaj hranijo v Arhivu slovenske frančiškanske province sv. Križa v Ljubljani. Za zgodovino mesta Brežic in njegove okolice je izmed ohranjenega arhivskega gradiva prav gotovo najbolj izpovedni vir Diarium Conventus Runensis ab anno 1752 usque ad annum /24. augustii anni 1892/, ki je pravzaprav samostanska kronika. To je 33,5 x 21 cm velika knjiga, s 196 paginiranimi stranmi kroničkih zapisov, dobro ohranjene platnice iz lepenke so na hrbtu in vogalih zaščitene s prevleko iz galunskega usnja. Za obdobje med letoma 1751 in 1784 je kronika pisana sodobno. Jezik kronistov je bil v tem obdobju latinščina.

Omenjeno kroniko so frančiškani pričeli pisati leta 1752 po naročilu provincialnega ministra, saj "glas doseže le maloštevilne, pisanje pa vse." Po navodilih naj bi kronisti zapisovali vse, kar se bratom pripeti znotraj in zunaj samostana, pri podeljevanju zakramentov, na beri, enako tudi pridige, neobičajne procesije in pobožnosti, ki so jih tujci opravljali pri frančiškanih, prav tako ukaze svetne, cerkvene ali vladarske oblasti, obiske dobrotnikov, popravila, slučajne spore in prepire s svetnimi duhovniki, vzroke morebitnega nereda, njegovo razširjenost in zanj primerno zdravilo, pa tudi izpričane nesreče v tem ali bližnjih krajih.¹³

Med slednjimi se v kroniki še posebno pogosto omenjena toča. Opisanih je nekaj primerov živinske kuge, ki je bila nevarna tudi zdravju ljudi. Pojavljala se je pogosto, po enkrat v vsakem desetletju. Najdemo pa tudi opise treh požarov, in sicer v Sevnici (1763), Stari vasi na Bizeljskem (1761) in Brežicah (1751), med katerimi je bil zadnji najboljšežnejši, v njem je namreč zgorelo kar 23 hiš in dve ženski.¹⁴ Med vsemi v kroniki omenjenimi naravnimi nesrečami je v življenju Brežičanov in okoličanov pustila največ posledic povodenj iz leta 1781. Pri opisu poplave je kronist dokaj skop, saj je zapisal le tole: "25. januarja je zgrmelo pokopališče župnijske cerkve v Savo, ki je poplavljal. Ostal je le manjši del zemljišča z očitno grožnjo cerkvi, da se potopi kot ruševina."¹⁵ Več zveemo o kasnejših dogodkih, ki so z omenjeno ujmo neposredno povezani. Sava je očitno preveč spodkopala rečni breg in odločeno je bilo, da se župnijska cerkev opusti.

Župnijska cerkev sv. Lovrenca, ki se v pisnih virih prvič omenja leta 1328,¹⁶ je stala na prostoru, kjer sta danes stavbi banke in trgovine z obutvijo (Cesta prvih borcev 31). Obrnjena je bila proti vzhodu, tako da je bil glavni vhod s savske strani.¹⁷ Iz vizitacijskega zapisnika prvega goriškega nadškofa Karla Michaela Attemsa izvemo, da je cerkev leta 1760 imela šest oltarjev in ti so bili posvečeni: veliki sv. Lovrencu, 2. sv. Rešnjemu telesu, 3. sv. Fabjanu in Sebastjanu, 4. Rožnovenski Materi Božji, zanj je skrbela bratovščina presvetega rožnega venca, 5. sv. Janezu Krstniku, 6. sv. Frančišku Ksaveriju. Pokopališče ob župnijski cerkvi je bilo obzidano.¹⁸

Zadnje bogoslužje je bilo v župnijski cerkvi dva meseca po usodni povodnji. "25. marca je pater Kristin Danielitsch v župnijski cerkvi sv. Lovrenca pel slovesno sveto mašo z asistenco. K vodenju zadnjega bogoslužja v tej cerkvi ga je še posebno povabil pater Štefan Ubitz, sekretar arhidiakonske pisarne kostanjeviškega opata. Po končani sveti maši sta pater sekretar in Matija Jeranchich, župnik v Sromljah, prenesla zakramente. Odeta v pluviale sta z velikansko množico

19 Diarium, str. 33.

ljudi nesla monštranco in ciborij z najsvetejšim zakramentom v novo župnijsko cerkev sv. Roka. Po zaključku procesije je imel tam prej omenjeni pater Štefan peto sveto mašo in za tem pridigo."¹⁹

20 Prav tam, str. 33.

Vendar pa Brežičani s tem niso bili zadovoljni, kajti: "Nekaj dni po tem so nezadovoljni meščani začeli protestirati proti temu, da bi se podrla stara župnijska cerkev sv. Lovrenca. Nekaj nezadovoljnih je ščuvalo druge in jih mnogo pritegnilo. Da bi se ta spor pomiril, je 23. aprila prišel v Brežice sam presvetli in prečastiti gospod opat, ki je bil patron te cerkve, in spor poravnal. Nasprotnike je sprejel v našem samostanu, kjer je bil ves dan in tudi prespal."²⁰ Za nekaj časa so bili duhovi verjetno pomirjeni.

21 Nadškofijski arhiv Gorica, Archivio della curia arcivescovile, Atti delle visite pastorali, 7 (22) [1752-1753, Carniola, Stiria e "Carsia"] fl. 73-75v, fl. 73r, 73v;

22 Tiller, Viktor: Brežice z okolico, str. 11.

Brežiška župnija je imela na poplavljenem območju ob Savi tudi dve podružnici. Cerkev sv. Nikolaja je bila v vasi Zasavje ob poti, ki je vodila iz Brežic v Skopice. Imela je tri oltarje, posvečene zavetniku cerkve ter sv. Juriju in sv. Katarini, devici in mučenki.²¹ O drugi podružnici, cerkvi sv. Florjana, vemo še nekaj manj, ne vemo niti, kje natančno je stala, gotovo pa v bližini nove ali stare struge Save. Viktor Tiller jo sicer locira v park pod gradom,²² a je njegovo delo povsem brez kritičnega aparata in zato le deloma zanesljivo. O usodi obeh podružnic pa iz "kronike" izvemo naslednje: "13. [maja] nedeljo po sv. Florjanu je imel pater Eberhard Wutscher poslednjo pridigo v cerkvi prej omenjenega svetnika. Ko je bila zaključena, so v procesiji odnesli kip sv. Florjana v cerkev sv. Roka, podobno kot že prej sv. Nikolaja preko Save. Obe cerkvi sta sedaj eksekrirani."²³ Omemba eksakracije, to je razposvetitve, pa nam pove, da sta bili cerkvi opuščeni.

23 Diarium, str. 33.

Gradnja nove župnijske cerkve se je pričela še istega leta, namreč "8. [julija] v nedeljo je bil na gradbišču nove župnijske cerkve, približno ob desetih, položen in blagoslovljen temeljni kamen, med tem so streljali z možnarji, kakor tudi med tiho mašo, ki jo je prav tako daroval prečastiti gospod opat. Ko je bila maša končana, je imel pridigo spoštovani gospod Ferdinand Burger, kaplan iz Krškega. Po končani pridigi je imel veličastni gospod Matija Jeranchich, župnik v Sromljah, drugo mašo, ta je bila peta. Presvetlega in prečastitega gospoda opata sta iz samostana v župnišče in k opravi lu spremljala patra Kristin Danielitsch, bivši definator, in Sofronija Zeichen, običajni pridigar. Na kosilo, ki je bilo pripravljeno v župnišču, so bili povabljeni gospod stotnik Härring, dva poročnika, gospod Rugler in gospod Riperd, gospod upravitelj [brežiškega gospostva] s soprogo ter patra Kristin [Danielitsch] in Heribert [Fabiani]."²⁴

24 Prav tam, str. 37.

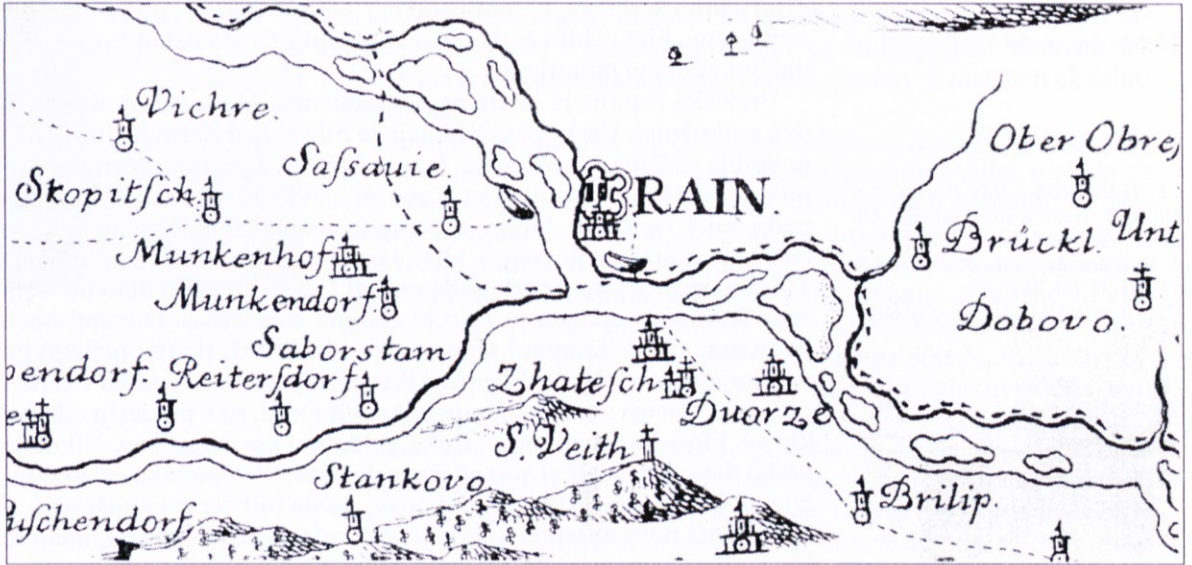
Gospod Alexander baron Hallerstein, kostanjeviški opat, je prišel v Brežice dan pred tem in se skupaj s patrom Štefanom Ubitzem, svojim sekretarjem, nastanil v samostanu. V Brežicah je ostal še štiri dni,²⁵ kajti "10. [julija] je prišel gospod celjski okrožni glavar baron Langemantel s sinom in okrožnimi uradniki. Prav tako je prišel tudi gospod grof Kajetan Auersperg, zet prej omenjenega gospoda glavarja. Kosili so v župnišču in povabljena sta bila tudi patra Kristin [Danielitsch] in Florentin Andre, samostanski vikar. Komisija o novi župnijski cerkvi, proti kateri so protestirali [mestni] sodnik Fux in drugi meščani, je zasedala do pol ene. Na komisiji je prej omenjeni gospod glavar ostro branil pravice mesta. Vsa zadeva je bila predana graškemu guberniju, od tam pa dunajskemu dvoru, od katerega se pričakuje rešitev. Naslednjega dne je bil opravljena taksacija cerkvenih polj. Pristostvovala sta ji gospod upravitelj [brežiškega gospostva] in veličastni pater sekretar arhidiakonske pisarne."²⁶

25 Prav tam, str. 37.

26 Prav tam, str. 37.

27 Kovačič, Franc: Zgodovina Lavan-
tinske škofije, str. 92.

O nadaljevanju spora in njegovi rešitvi kronisti ne poročajo več. Cerkev so nato sicer postavili, a ne povsem tako, ko jo je predvideval prvotni načrt, po katerem naj bi nova cerkev segala do ceste. Ker kostanjeviška opatija ni več hotela prispevati denarja, so jo morali skrajšati na današnjo dolžino.²⁷ Obnovljeni nista bili tudi obe v poplavi prizadeti podružnici, a nas nanju še danes spominjata sliki sv. Nikolaja in sv. Florijana, ki visita nad spovednicama v sedanji župnijski cerkvi.

Brežice in okolica v prvi polovici 18. toletja (Florjančič de Grienfeld, Janez Dizma, Ducatus Carnioliae tabula chorographica, 1774, izsek)

Zapis o poplavi v samostanski "kroniki" (Diarium, str.32, izsek)

Stran v samostanski "kroniki" z opisom blagoslovitve temeljnega kamna nove župnijske cerkve (Diarium, str. 37)

Anno 1781.

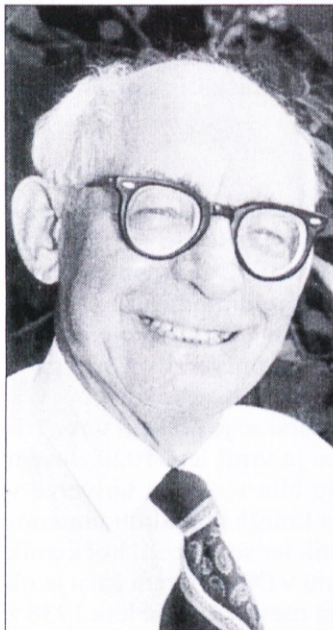
25. Januarii Conterium Ecclesia Parochialis prope in ruina
proficientem Carum. ita, ut via ad vicum subdita se
"sensit, cum evidenti, periculo ignis Ecclesie ruina minanti
sensim demergenda.

8. Die videlicet Dieca in nova Fabrica Ecclesie Parochialis
circa horam 10ma in prode, et benedictis primis lapide m^o,
sub qua functione explosa fuerunt mortaria, tunc et sub
sacro privato, quod idca Anno 2. 1788 celebravit, qua p^{ri}mita
coactione habuit Abba Ferdinandus, Burgi Subditi et
Jurgfeld. Post coactionem fuit alius summa decantatum ab
Abba Mathia Straubich Parochi Stralenti. Palaudati
Anno 2. 1788 in Antu conitatu suat ad Doam Bro
"dialen, et ad functionem R^o Christophy Danielst^o ca. J^obr.
et J^o Christophy Leichen Antu videlicet ad p^{ri}mita
in Sono Parochiali paratum invidat fuerunt 2 Capitanei
de Häring, duo Lieutenanty J. de Ruzla, et J^o de Olipero.
J. Pöfaly qua sua Conyaga. R^o Christophy, et Henr. bety J.

Mihael Kuzmič

ŽIVLJENJEPISNI ORIS DOLENJSKEGA AMERIŠKEGA ROJAKA JOŽETA L. MIHELICA

Prispevek je posvečen 450-letnici prve slovenske knjige, Trubarjevega *Catechismusa*, ki je bil tiskan v Tübingenu leta 1550.

Jože L. Mihelič, maj 1981

Reformacija in protestantizem na Slovenskem v 16. stoletju sta z zgodovinskega stališča dokaj obširno obdelana z raznih vidikov. Tudi dolensko območje ni siva lisa. Znano nam je, da so ravno tu imeli močan vpliv Flacijevi pristaši, torej pristaši ostre protestantske smeri pod duhovnim vodstvom istrskega teologa Matije Vlačiča Ilirika. Bolj mehka je bila usmeritev Lutrovega učenca Filipa Melanchtona, ki je uredil Lutrov teološki opus v sistematično celoto.

V času protireformacije je bil na Slovenskem protestantizem zatrt, njegovi pristaši so morali zapustiti svojo deželo ali se vrniti v okrilje rimskokatoliške cerkve. Za njimi je ostalo zelo malo materialnih cerkvenih ostankov v obliki cerkvenih ali verskim obredom namenjenih zgradb (ruševin), prav tako pa so tudi sorazmerno redki izvodi knjig, ki so ušle ognjenim zubljem in so ohranjene v knjižnicah doma in na tujem ali pri posameznikih.

V stoletjih po končani protireformaciji se je spomin na slovenske protestante ohranjal v ustnem izročilu, imenih krajev, predvsem pa v literarnih stvaritvah pesnikov in pisateljev. S tem se je bolj pri posameznikih kakor v množicah vzbujalo zanimanje za ta pomembni del slovenske zgodovine, v katerem se je rodila prva slovenska knjiga, zavest slovenstva, knjižni jezik in slovenska narodna evangeličanska cerkev. Prav v tem obdobju pa lahko najdemo tudi prve koreninice, ki so skozi stoletja rastle in se širile. Ohranjale so slovensko narodno in jezikovno zavest ter samozavest, s tem pa odločilno pomagale k nastanku samostojne slovenske nacije in države.

Prav spomin na burno in dinamično 16. stoletje na Slovenskem z močnim verskim vrenjem je spodbudil mnoge posameznike, da so iskali informacije, vzroke in tudi posledice slovenske reformacije in protestantizma. Med njimi je bil tudi dolenski ribniški rojak Jože L. Mihelič, ki se je rodil slovenskim staršem v Ameriki, a svoje otroštvo in del mladosti preživel v Ribnici in njeni okolici. Po vrnitvi v Ameriko se je prebijal po težki poti izobraževanja in dosegel strokovno in znanstveno višino kot le redki od slovenskih izseljencev. Deloval je predvsem na protestantskem teološkem področju, ki v domovini njegovih staršev ni pritegovalo posebne pozornosti. Vse do konca življenja je ohranjal tesne stike s sorodniki v Ribnici in Ljubljani ter s svojimi stanovskimi kolegi v Prekmurju in Ljubljani.

Vloga in pomen Miheličevega dela med slovenskimi izseljenci še ni ovrednotena, pa tudi njegovo strokovno in znanstveno delo je v Sloveniji premalo znano, da bi lahko povedali o njem kakršnokoli uradno ali dokončno oceno. Po pregledu njegove zapuščine v arhivu Teološke fakultete Univerze v Dubuqueu v Iowi in po strokovni oceni njegovih dostopnih del lahko z mirno vestjo zapišemo, da spada Jože L. Mihelič s svojim delom na teološkem in zgodovinskem področju v sam intelektualni vrh slovenskih izseljencev v Ameriki. Poleg Louisa Adamiča, s katerim sta bila osebna prijatelja, je gotovo najpomembnejši dolenski ameriški rojak.

Z Jožetom L. Miheličem sem prišel v stik leta 1979, ko me je tedanj

pastor ljubljanske evangeličanske verske občine g. Vladimir Miselj zaprosil, naj pošlje profesorju Miheliču v Ameriko na njegovo prošnjo nekaj zgodovinskih podatkov o evangeličanskih cerkvi v Ljubljani in novih protestantskih verskih skupnostih. Najino dopisovanje je potem trajalo vse do Miheličeve smrti.

Gradivo za življenjepis mi je poslal Jože Mihelič v štirih delih. Prvi in drugi del sta življenjepisni predstavitvi na eni strani, na štirih straneh je predstavitev ob izvolitvi za profesorja emerita leta 1971, zadnji del na sedmih straneh pa je Miheličev osebni pripis k drugemu delu.

Za objavo sem prevedel in s potrebnimi komentarji opremil tretji in četrti del. Posebno iz Miheličevega osebnega zapisa je čutiti poleg natančnosti zgodovinarja tudi marljivost, prijaznost in človečnost slovenskega izseljenca, ki ga ameriška potrošniška in neusmiljeno tekmovalna družba ni naredila pol-robot.

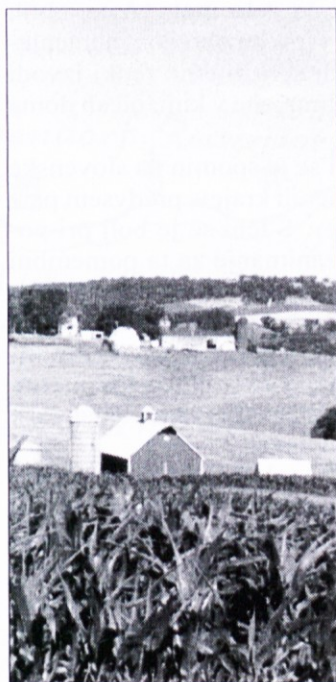
Dr. Jože L. Mihelič, profesor emerit

Dr. Jože L. Mihelič, profesor emerit starozavezne literature in jezikov na teološki fakulteti v Dubuqueu, ki je visokošolski del univerze v Dubuqueu, je diplomiral iz naravoslovja leta 1932 na univerzi Dubuqueu, v mestu Dubuque v Iowi. Leta 1938 je diplomiral na visoki teološki šoli, Oberlin College, v mestu Oberlin v Ohio. Svoje izobraževanje je končal leta 1941 z doktoratom na univerzi v Chicagu v Illinoisu.

Rojen je bil v kraju Ely v Minnesoti. S starši se je preselil v Avstrijo, kjer je odraščal. V Združene države se je vrnil leta 1920. Jeseni leta 1924 se je vpisal na akademijo, ki je bila v okviru univerze v Dubuqueu, in se pripravljaj na sprejem na kolidž liberalnih umetnosti. Kolidž je končal kot kemik in matematik ter se zaposlil kot kemik raziskovalec v National Tube Co. v Lorainu v Ohio. V tem času je ob delu študiral na visoki teološki šoli v istem mestu. Tam je leta 1938 z odliko diplomiral. Kolidž mu je odobril visoko cenjeno Morganovo štipendijo za podiplomski študij. Maja 1938 je bil v clevelandskem prezbiteriju ordiniran za duhovnika protestantske prezbiterijanske cerkve v ZDA.

Jeseni leta 1938 se je vpisal na univerzo v Chicagu in se specializiral za zgodovino starega Bližnjega vzhoda, z jeziki in literaturo. V času študija na univerzi v Chicagu je prejemal štipendijo za študijsko raziskovanje ugaritske zgodovine, s posebnim poudarkom na jeziku, ki je bil prvotno pisan na glinaste tablice z vrezanimi abecednimi znaki. Odkrili so jih med arheološkimi izkopavanji leta 1927 v Ras Shamri, na sirijski obali. V akademskih letih 1939 in 1940 je imel tudi štipendijo univerze. Listino o doktoratu mu je izročil dr. Maynard Hutchins, tedanji rektor Univerze v Chicagu, 14. marca 1941. To se je zgodilo na njegov 39. rojstni dan in skoraj dvajset let po povratku v Ameriko, kamor je prišel kot 18-letni fant brez beliča v žepu.

Jeseni leta 1941 je sprejel povabilo prezbiterijanske župnije v Coal Cityju v Illinoisu, mestu okrog osemdeset kilometrov južno od Chicaga, naj pride za njihovega pastora. Verniki v cerkveni občini so bili škotskega, irskega, češkega in italijanskega narodnega porekla. Delo z njimi je bilo zelo prijetno in mu je puščalo dovolj časa za osebni študij. Odnosi med pastorem, njegovo družino in verskim občestvom so bili zelo prijateljski in pripravljen je bil med njimi os-

Iowa, pokrajina, ki je Miheliča zelo spominjala na Dolenjsko

tati vse življenje. Toda v času druge svetovne vojne je bila velika potreba po naravoslovnih učiteljih za pripravo bodočih častnikov v armadi, mornarici in letalstvu, zato ga je njegova "alma mater", univerza v Dubuqueu jeseni leta 1943 zaprosila, naj jim pride pomagat na naravoslovni oddelek. Pastoralno delo mu je bilo všeč, zato je sprejel samo honorarano poučevanje matematike in fizike med tednom, vsak konec tedna pa se je vračal v svojo župnijo v Coal City. To je trajalo od 1. oktobra 1943 do 30. junija 1944, ko se je dokončno odločil, da je poučevanje pravzaprav njegov pravi poklic. K tej odločitvi je pripomogla tudi potreba po profesorju cerkvene zgodovine na teološki fakulteti, ki je bila na istem kampusu, januarja 1944. Rektor univerze je poznal njegovo zanimanje za zgodovino reformacije in ga je prosil, naj pomaga s predavanji iz cerkvene zgodovine, dokler ne bodo našli zanjo usposobljenega predavatelja. V tem času je bil dr. Mihelič predavatelj matematike in fizike v programu V-12 za mornariške častnike, predavatelj cerkvene zgodovine na teološki fakulteti in ob koncih tedna pastor kongregaciji, ki je bila oddaljena okrog tristo kilometrov. V tem času se je izpraznilo še eno predavateljsko mesto - profesura za literaturo in jezike Stare zaveze. Glede na svojo izobrazbo na univerzi v Chicagu se je za to področje čutil najbolj usposobljenega. 1. julija 1944 se je z družino preselil iz Coal Cityja v Dubuqueu, kjer je prevzel nove dolžnosti kot profesor na katedri Stare zaveze. Vodja bibličnega oddelka fakultete je postal jeseni leta 1952.

Dr. Mihelič je avtor številnih strokovnih in znanstvenih del o Stari zavezi in področjih, ki so z njo povezana. Objavljal jih je v prezbiterijskih izobraževalnih publikacijah kakor tudi v različnih strokovnih revijah in knjigah. Posebne omembe so vredni: *The Interpreter's Bible Dictionary*, *Journal of Bible and Religion*; *Journal of Biblical Literature*; *Interpretation*; *Theology Today*. Doron, zbornik v čast dr. Abrahama Katscha, predsednika Dropsie koledža, dvestota izdaja *Encyclopaedia Britannica*, in drugo. Na objavo čakajo številne razprave in knjige, med katerimi je tudi izčrpna študija o slovenski protestantski reformaciji.

Leta 1958 mu je Ameriška zveza teoloških šol podelila posebno Sealantic Fellowship priznanje in štipendijo. Leti 1958 in 1959 je preživel pretežno na Dunaju v Avstriji, kjer je raziskoval protestantsko reformacijo v avstrijskih deželah. Raziskava je vključevala tudi slovensko protestantsko reformacijo in prispevek slovenskega reformatorja Primoža Trubarja in Jurija Dalmatina, prevajalca Svetega pisma v slovenščino iz izvirnih jezikov hebrejščine in grščine. V iskanju izvirnih dokumentov iz tega obdobja je obiskal knjižnice v Nemčiji, Avstriji, Italiji in Jugoslaviji, kjer je našel izvorne ostanke nekoč zelo bogate slovenske literature, ki jo je izdajal Primož Trubar s svojimi sodelavci. Večina te literature je bila žal uničena v ognjih protireformacije, čeprav je bilo nekaj važnih del Trubarja in Dalmatina rešenih. Te ostanke danes štejejo za redke evropske literarne bisere. Upa, da bo lahko v bližnji prihodnosti objavil rezultate te študije.

Spomladi leta 1959 je dr. Mihelič obiskal tudi Grčijo in na Bližnjem vzhodu Libanon, Sirijo, Jordanijo in Izrael. Poleg preučevanja arabskih begunskih taborišč je obiskal tudi razne arheološko zanimive kraje, kibuče (izraelska naselja, komune) in moderne izraelske izobraževalne institucije, ki so mu bile zelo zanimive in napredne. V Izrael se je vrnil poleti 1962, ko je bil izbran v skupino petnajstih severnoameriških strokovnjakov, ki so šli na šesttedensko študijsko po-

tovanje v Izrael. Omogočila sta ga Oddelek za hebrejsko kulturo Univerze v New Yorku in vlada ZDA.

Imel je in še vedno ima visoke uradne položaje v številnih cerkvenih, izobraževalnih, dobrodelnih in mestnih organizacijah. Bil je vodja Waukon Presbiterija Združene presbiterijanske cerkve v Ameriki. Bil je tudi predsednik Društva za biblično literaturo (Midwest sekcija), Nacionalne zveze bibličnih predavateljev (zdaj Ameriška akademija za religijo), Čikaškega društva za biblične raziskave kakor tudi član in predstavnik različnih strokovnih organizacij. Bil je predsednik in podpredsednik Izvršnega odbora Bethany Home (doma za ostarele občane v Dubuqueu v Iowi) kakor tudi predsednik Pokojninskega in dobrodelnega komiteja nekdanjega Northeast Iowa presbiterija Združene presbiterijanske cerkve v ZDA. Zdaj je član Pravnega odbora John Knox presbiterija v sinodi Lakes and prairies (Jezera in prerije) Združene presbiterijanske cerkve v ZDA.”

Miheličev pripis k predstavitvi

“Gornji tekst je bil napisan nekako po moji upokojitvi v sedemdesetih letih, ko sem nehal redno predavati. Moje splošno zdravstveno stanje se ni bistveno spremenilo. Leta 1973 sem imel srednje močan srčni napad. Moral sem na operacijo srca, kar mi je pomagalo, da sem naslednjih deset let živel dobro in zdravo. Spomladi 1984 se je težava s srcem ponovila in me spremlja. 84 let stari osebi se v tem primeru ne da veliko pomagati. V naslednjih odstavkih želim dodati nekaj informativnih delčkov o mojem osebnem in družinskem življenju.

Poročil sem se avgusta 1935, torej prej kot sem začel študirati teologijo v Oberlinu, na Ohio Graduate School of Theology. Vzel sem Lydio V. Plucker iz Lennox v Južni Dakoti. Spoznal sem jo in se vanjo zaljubil leta 1927, ko sem bil bruc na kolidžu. Vpisala sva se oba hkrati, toda končala je eno leto prej kot jaz. Zato, ker sem moral študij prekiniti in si zaslužiti dovolj denarja, da sem lahko nadaljeval in končal študij. Izobrazbo sem si lahko pridobil na naslednji način: delal sem in varčeval, dokler nisem imel potrebnega denarja za nadaljevanje šolanja. Delal sem poleti in vsakih počitnicah, dobival sem pa tudi razne štipendije, kakor jih imenujete v Evropi. Tak proces izobraževanja je počasen, toda v naši deželi zelo običajen, saj je poudatek na posameznikovih dosežkih. Na kolidžu sem diplomiral leta 1932, ko je bila država sredi velike depresije in so bile službe zelo redke. Ko sem bil še na kolidžu, sem se moral odločiti za strokovno specializacijo ali kakor tukaj imenujejo “major” (prvi, glavni) in “minor” (drugi, manjši) predmet specializacije. Moje osebno zanimanje se je nagibalo proti humanističnim predmetom; jeziki, zgodovina, literatura in s tem povezani predmeti. Toda moja praktična narava me je nagovarjala, naj si raje izberem za “major” in “minor” specializacijo nekaj takega, kar mi bo priskrbelo službo in delo po diplomi na kolidžu; humanistični predmeti mi tega ne bi dali. Izbral sem torej matematiko, fiziko in kemijo. Presenečen sem ugotovil, da pri njih nisem dobival samo dobrih ocen, ampak odlične. Tisto leto, ko nisem študiral, sem zaprosil za službo v laboratoriju US Steel Corporation v Lorainu v Ohiu in dobil zaposlitev kot kemijski raziskovalec in analitik. Ko se je približal čas, da se vrnem na kolidž za zadnje leto študija, so mi na upravi obljubili, da me bodo vzeli ponovno v službo, če bom hotel, in mi celo omogočili napredovanje. To priliko sem tudi izko-

Jože Mihelič pred kapelo ob univerzi
(posnetek iz leta 1985)

ristil. Toda ko sem delal na področju metalurgije kot raziskovalni kemik, sem začel dojemati, da mi ti čisto "materialistični" predmeti ne dajejo zadovoljstva, ki so mi ga dajali humanistični in kulturni. Mojo pozornost pa je tudi vse bolj pritegoval konflikt med rimokatoliško in protestantsko teologijo. Želel sem si, da bi ga lahko enkrat za vselej rešil.

Okrog 25 kilometrov iz Loraina, kjer sem živel in delal, je bila v Oberlinu visoka šola za teologijo. Nekega dne sem jo obiskal in se pozanimal, če bi lahko poslušal nekatere predmete, da bi razrešil svoje intelektualne in duhovne dileme. Ko so mi zatrjili, da se lahko po nekaj diferencialnih izpitih vpišem in poslušam katerikoli predmet, sem se odločil, da se jeseni preselim s svojo nevesto v Oberlin. To sem storil in tako sva začela najino zakonsko življenje v prijetnem akademskem okolju koledža Oberlin in visoke teološke šole. Predavanja sem poslušal tako, da sem lahko obdržal svojo službo raziskovalnega kemika, s čimer sem služil za najino življenje. V tem okolju sva neizmerno uživala. Kulturno življenje in intelektualno ozračje sta bila izredna. Moji učitelji so bili sami znanstveniki, ki so bili v ameriških akademskih krogih znani po svojih znanstvenih dosežkih. Obiskovali so najboljše univerze v Ameriki, Evropi (Anglija, Francija, Nemčija, Rusija) in celo na Kitajskem. Človek si kaj več ne bi mogel želeli. Tri leta, ki sva jih preživela v Oberlinu, so bila med najsrečnejšimi leti v najinem življenju. Dva meseca pred diplomom sem bil ordiniran v clevelandskem prezbiteriju za duhovnika Prezbiterijanske cerkve v ZDA. Profesorji so mi priporočali, naj nadaljujem s študijem na čikaški univerzi. Poskrbeli so za zelo cenjeno Morganovo štipendijo, ki mi je omogočila nadaljevanje študija v Chicagu.

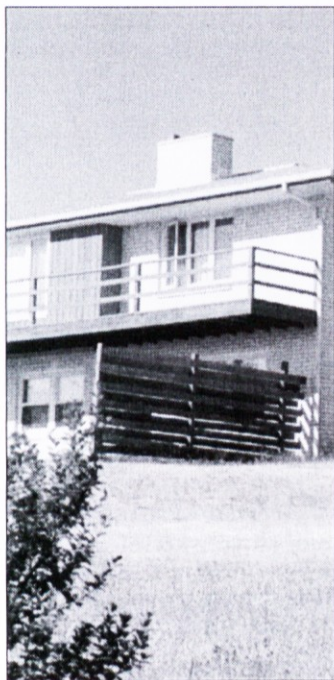
Izkušnje v Chicagu so bile rahlo drugačne od tistih v Oberlinu v Ohio. Bilo nam je še vedno lepo, toda ves svoj čas sem moral posvetiti študiju, ki je bil v glavnem osredotočen na jezike in literaturo Stare zaveze in na zgodovino Bližnjega vzhoda. Zakaj sem se odločil za Staro zavezo namesto za cerkveno zgodovino? Že iz otroštva v Ribnici so me privlačili Judje, njihova vera, zgodovina in s tem povezana področja. Ne morem razložiti, zakaj me je to ljudstvo tako navdušilo, čeprav je bilo izgnano daleč iz Slovenije in je tudi tako različno. Vse zahtevano delo za doktorat sem opravil in pisal disertacijo o literarnih strukturah v King Jamesovem prevodu Biblije. Opravil sem vse izpite in prejel doktorat 14. marca 1941, prav na svoj rojstni dan. To je bila dolga pot izobraževanja. Čeprav se mi je včasih zdelo nemogoče nadaljevati, mi je Bog dal moči, da sem prišel do cilja.

Dovolite, da dodam informacijo o svojih starših in dveh otrocih.

Oba moja starša sta prišla v Ameriko okoli leta 1891 iz Ribniške doline na Dolenjskem. Oče je prišel iz majhe vasi Otavice in mama iz ravno tako majhne vasi Žlebič. V Ribnici se nista poznala. Mama je prišla k svoji sestri v Ely v Minnesoti, ko ji je bilo komaj 15 let, oče pa je prišel v Ely, ko mu je bilo okrog 24. Kraj Ely je s svojo okolico privlačeval mnoge Slovence, saj so zlahka dobili delo v lesarstvu in v rudnikih železa. Starša sta se poročila februarja 1893 v kraju Tower v Minnesoti, ki je manjši kraj nedaleč od Ely. Potem so začeli prihajati na svet otroci. Do leta 1902 se jima je rodilo že sedem otrok, toda samo pet jih je preživelo. Jaz sem bil rojen leta 1902. Tega leta se je oče hudo ponesrečil pri svojem delu z lesom. Prišlo je do zastrupitve krvi in 18 mesecev je moral ostati v bolnišnici v Duluthu v Minnesoti, da so mu lahko rešili nogo. V tem času se je odločil, da se bo vrnil

s svojo družino in s petimi otroki v Ribnico. V Ribnici je kupil staro hišo, ki je imela dovoljenje za gostilniško dejavnost. Na mestu stare hiše je zgradil novo in odprl gostilno. Mama je bila zelo dobra kuharica in posel je cvetel. Osnovnošolsko izobrazbo sem dobil v Ribnici. Oče je obdržal ameriško državljanstvo in to nam je povzročilo težave, ko je leta 1914 izbruhnila vojna. Okrog leta 1911 se je s svojima starejšima sinovoma vrnil v Ameriko, toda nekaj mesecev pred začetkom vojne se je vrnil v Ribnico. V Ameriko je hotel odpeljati vso svojo družino - takrat sta imela že štiri otroke več, vsi so bili rojeni v Ribnici; po začetku vojne sta se rodila še dva. Namera se ni uresničila, kajti doma bi morali pustiti mojega starejšega brata, čeprav je bil po rojstvu ameriški državljan. Avstrijska vlada ni priznala ameriškega državljanstva mojemu očetu. Zanj je bil še vedno podrejen cesarju Francu Jožefu I. Kolikor bolj se je potegoval za svojo pravico, toliko manj je uspeval. Ameriška vlada z Avstrijo ni imela sporazuma o vračanju državljanov, zato mu ni mogla pomagati. Posledice so bile za vse nas slabe. Brata so vpoklicali v avstrijsko vojsko in leta 1917 je izgubil življenje na italijanski fronti. Vse to je zelo slabo vplivalo na vse nas. Trpelo je tudi moje srednje šolanje. Nekaj časa sem obiskoval gimnazijo v Ljubljani in prostodušno kritiziral Avstrijo, ker je napadla majhno Srbijo. V svojih izrazih tudi nisem bil preveč prijateljski do "nemčurjev", ki so bili v glavnem moji učitelji. Že po prvem semestru so me zaradi tega poslali domov. Leta 1916 me je oče poslal na Dunaj, da bi se izučil kakšnega poklica in končal poklicno šolo. Tam sem preživel štiri leta. Izučil sem se za "Gitterstricker", pletilca žičnatih ograj. Telega poklica v Ameriki nisem nikoli opravljal. Poleg tega sem se dobro naučil nemščino. Bral sem vse, kar mi je prišlo v roke, od časopisov do knjig. Leta 1920 sem se končno vrnil v Ribnico in v enem mesecu, novembra, skupaj s starejšo sestro, ki je tudi bila rojena v Ameriki, odrinil v Ameriko.

Zdaj pa še kratek pogled na moje duhovno vandrovstvo, nekakšna "Apologia pro vita mea". Ribnica je bila v tistem času povsem rimokatoliška, vsaj na zunaj. Naša gostilna je bila prav nasproti velike cerkve z dvema zvonikoma. Moja mama je bila pobožna in verna oseba, toda oče se je bolj nagibal k liberalnemu pogledu na življenje. Na enak način so bili razdeljeni prebivalci Ribnice. Nekateri so bili lojalni "klerikalni" religijski strankarji, drugi so se šteli za intelektualce in zatorej "osvobodjene" - sami so se imenovali za "liberalce". Mesto je imelo dve knjižnici: klerikalno in liberalno. Prvo so upravljali duhovniki v mestu, kaplani. Izbor branja je bil selekcioniran in zato nezanimiv. Drugo knjižnico so upravljali liberalci, mestna "inteligencija", kamor so spadali učitelji, uradniki idr.; v bralnih gradivih ni bilo selekcije, zato je bilo bolj zanimivo. Moj starejši brat Ludvik, ki je bil med vojno ubit, si je sposojal knjige v liberalni knjižnici in mi jih dal v branje. Nekega dne je prinesel domov Ljubljanski zvon; v njem sem našel zgodbo "Lutrski ljudje", ki jo je napisal Kersnik. Prevzela me je, čeprav sem bil star komaj 9 ali 10 let. Beseda "lutrski" mi ni bila čisto jasna, zato sem vprašal kaplana, kdo so bili lutrski ljudje, ko sem bil naslednjič v klerikalni knjižnici. Zdel se mi je vzhičen nad vprašanjem in pobaral me je, kje sem prebral to zgodbo. Vedel je, da je v svoji knjižnici ni imel. Po tistem me je zatožil mami, da obiskujem "liberalno" knjižnico, ki me bo pohujšala, če mi jo dovoli obiskovati. S tem mi je povzročil velike težave. Ko bi mi bil v nekaj besedah stvar razložil, bi bil zadovoljen. Toda s tem, da mi je naredil to-

Hiša v Iowi, kjer je Mihelič živel z ženo pred smrtjo

liko sitnosti, je samo povzročil radovednost, ki se je z leti vse bolj poglobljala. Ščasoma sem odkril, da je bila v 16. stoletju verska reformacija in da je bil nedaleč od Ribnice rojen slovenski reformator Primož Trubar. To je bil začetek mojega duhovnega spraševanja, ki se je končalo šele v oberlinskih letih (1935-1938), kot sem že prej omenil.

Toda do preusmeritve je prišlo že nekaj let prej, ko sem začel leta 1925 obiskovati bogoslužja različnih protestantskih cerkva v Dubuque v Iowi. Opazil sem razliko med mašo in protestantskim slavilnim bogoslužjem. Vse to me je razsvetljevalo, ni pa odpravilo radovednih vprašanj: Zakaj je prišlo do reformacije? Zakaj so bili ljudje v Sloveniji in v drugih solidnih rimskokatoliških deželah v neznanju glede tega velikega verskega dogajanja, ki je dalo večini prebivalstva možnost za izobraževanje in nastanek njihove lastne literature? Zakaj je protireformacija, kjerkoli je uspela, uničila to literaturo in potisnila ljudi nazaj v neznanje in praznoverje? Do neke mere so mi Dubuque, Oberlin in univerza v Chicagu pomagali razumeti reformacijo, toda šele med svojimi raziskavami o reformaciji, ki sem jih opravljal v Nemčiji in v avstrijskih deželah v letih 1958 in 1959, sem našel odgovore na vprašanja, ki so se mi porodila med branjem Kersnikove zgodbe Lutrski ljudje.

V letih 1958-1959 sem se spoznal z duhovnikom Oskarjem Sakrauskym, ki je bil tedaj pastor evangeličanske verske občine v Bleifieldu in še ene na Koroškem. Pozneje je postal škof Evangeličanske cerkve v Avstriji. On mi je dal naslove številnih slovenskih evangeličanskih pastorjev iz Prekmurja, med katerimi so Ludvik Jošar, Gustav Skalič, Luvik Novak, Aleksander Kerčmar in nekateri drugi, s katerimi sem si nekaj časa dopisoval. Ko sem leta 1970 obiskal evangeličansko cerkev v Ljubljani in bil pri bogoslužju, sem se srečal tudi z g. Vladimirjem Misljem. On je bil edini od duhovnikov, s katerim sem se osebno srečal, z ostalimi sem se samo dopisoval. Še vedno mesečno prejemam *Evangeličanski list*, zadnji *Evangeličanski kolektar*, ki sem ga prejel, je za leto 1984.

S tem končujem pregled svojega življenja. Za družino pišem bolj podroben življenjepis, toda potreboval bom nekaj let, da ga končam. Pričujoči življenjepisni oris je dovolj, da vam da vpogled v moje intelektualno in duhovno popotovanje.

To vam pošiljam skupaj z nekaterimi separati razprav, študijskimi priročniki in Pregledom zgodovine univerze v Dubuqueu, ki jo pripravljam za univerzo. Potrebno jo bo še revidirati in upam, da bom to lahko v bližnji prihodnosti opravil.

Dovolite, da dodam še nekaj besed o svojih raziskavah reformacije v avstrijskih deželah. Škof Oskar Sakrausky, ki sem ga srečal v Avstriji, mi je veliko pomagal. V Ljubljani sem srečal tudi dr. Mirka Rupla, ki mi je dal številne separate svojih objav; bil je izredno ljubezniv in v veliko pomoč v mojem raziskovanju. Ravno tako dr. Milko Kos, Alfonz Gspan in njihove družine. Omeniti moram tudi Jožeta Žužka, knjižničarja v NUK-u, dr. Antona Slodnjaka z družino in nekatere druge, katerih imena so mi izginila iz spomina. Bilo mi je v veliko zadovoljstvo, da sem se z njimi srečal. Rad bi šel tudi v Prekmurje, toda potovanje po Sloveniji je bilo v letih 1958-59 težavno, čeprav sem imel svoj avto. S seboj sem imel tudi svojo družino, to je ženo in 18-letno hčerko ter 13-letnega sina. Po obiskih svojih sorodnikov v Ribnici in Ljubljani smo bili že zelo izčrpani.

Moja hčerka dr. Lydia M. Pulsipher je poročena. Njen mož je glavni

Mihael Kuzmič
ŽIVLJENJEPIŠNI ORIS
DOLENJSKEGA AMERIŠKEGA
ROJAKA JOŽETA L. MIHELİČA

Jože Mihelič z družino

ekonomist pri Tennessee Valley Authority (TVA), gigantski električni firmi, ki je pod državnim nadzorom. Imata dva sina, stara 18 in 13 let. Živijo v Knoxvilleu, Tennessee, kjer hčerka predava antropologijo, kulturo in geografijo na University of Tennessee. Na svojem področju je priznana znanstvenica.

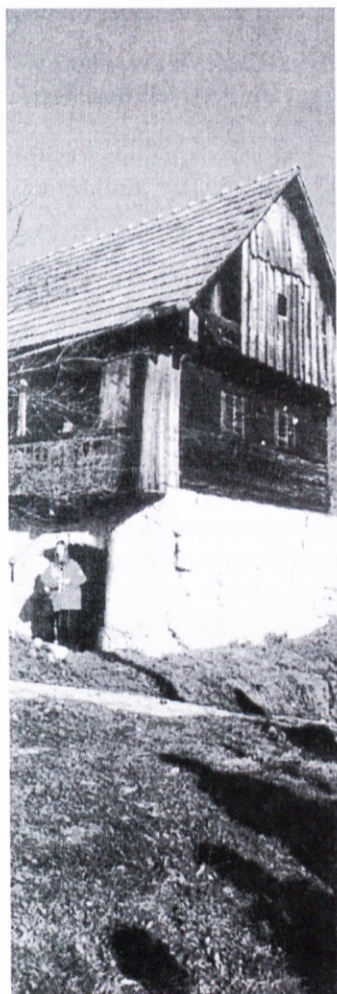

Sin John je samostojni poslovnež in živi v Minneapolisu v Minnesoti. Piše in pripravlja izobraževalne programe za komercialna in industrijska podjetja.

Moja raziskava o reformaciji v avstrijskih deželah, ki sem jo opravil leta 1958 in 1959 in kamor sem vključil tudi slovensko reformacijo, je več ali manj mirovala po vrnitvi v Ameriko. Vzrok je bila velika zasedenost s predavanji. V Evropo sem se vrnil leta 1970. V Tübingenu, na Dunaju in v Ljubljani sem opravil dodatne raziskave. Napisal sem dve razpravi: prva je o Primožu Trubarju, druga pa o Juriju Dalmatinu in njegovem prevodu Biblije. Nisem ju še objavil, mogoče ju bom letos. Naj bo za zdaj dovolj.”

Jože L. Mihelič

Lučičeva zidanica v Anzlovi gori

V raziskovalnem krožku zberem vsako leto učence, ki jih kakor mene žene raziskovalna žilica. Ker želimo izvedeti čim več o življenju in delu naših prednikov, smo se odločili za raziskovanje zidanic v Semiški gori. Naš namen je bil spoznati različne tipe zidanic, ki se pojavljajo po gori.

Sklenila sem, da bom poskušala nalogo izvesti z učenci v naslednjih točkah:

- Spoznati Semiško goro in zidanice,
- izvesti anketo o obstoju različnih zidanic in vikendov po Semiški gori,
- na podlagi ankete izdelati analizo, koliko je še starih, neobnovljenih zidanic po Semiški gori,
- seznaniti se z različnimi tipi zidanic,
- podrobneje spoznati različne tipe zidanic,
- fotografirati stare in obnovljene zidanice,
- razmisliti o ohranjanju starih zidanic,
- zbirati stare fotografije,
- izdelati tlorise spodnjih prostorov zidanic,
- zbrano gradivo urediti.

Ustrezne literature nismo našli, zato smo se naloge lotili povsem raziskovalno.

Etnolog na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novem mestu nam je svetoval, da si zidanice ogledamo in po svojem občutku izberemo tiste, ki se nam zdijo stare, tipične za Semiško goro. Kljub temu da je bil pred leti narejen nek popis teh zidanic, ki ga hranijo na ZVKND Novem mestu, smo začeli iz nič.

Podatke smo začeli zbirati kar za domačo nalogo pri urah likovne vzgoje, v okviru prostorskega oblikovanja. Na podlagi skrbno izdelane ankete smo spraševali starše, stare starše, njihove znance, sosede ... Vsi so nam radi pomagali, skupaj smo iskali letnice na vratih, kamnih, vodnjakih ... Prav vsi so bili veseli, da nas zanima njihova preteklost.

Zbrali smo podatke o 180 različnih objektih (zidanicah in vikendih), ki so postavljeni po Semiški gori. Ko smo imeli v rokah to silno kopico anket, smo kar nekoliko razočarani ugotavljali, da je starih, še neobnovljenih zidanic malo. Nekaterim so zamenjali le slamnato streho z opeko, drugim so obnovili fasado, nekaterim pa kar celotno površino in višino in spreminjali celo njihove temelje. Kot smo na koncu ugotavljali, so lastniki svoje zidanice spreminjali po svojem okusu brez načrtov.

Po analizi anket smo se pri krožku odločali, katera zidanica bi bila zanimiva za naše podrobnejše raziskovanje. Še vedno jih je ostalo dovolj. Vendar do vseh lastnikov, katerih zidanico bi želeli podrobneje spoznati, nismo prišli, saj stanujejo drugje, ker so zidanico prejšnji lastniki oziroma njihovi dediči prodali.

Z lastniki zidanic smo se dogovorili za obisk, razkazali so nam prostore in nam pripovedovali o lastništvu, obnavljanju prostorov, vinogradu. Po pripravljenih učnih listih smo merili, risali, fotografirali ... Poskušali smo vse zapisati, izmeriti, fotografirati, narisati in skicirati. Po skici smo izdelali tlorise teh zidanic. Ob razgovoru smo izvedeli za marsikatero zanimivost, ki smo jo tudi zapisali.

Starčeva zidanica

Po pomoč smo se obrnili tudi na Belokranjski muzej v Metliki. Muzej obnavljajo, zato so zbirke neurejene, arhivi pa shranjeni po škatlah. Brez veliko dobre volje zagotovo ne bi našli željenih fotografij nekaterih starih zidanic. Sledili smo ideji, da zidanice s teh fotografij poiščemo in ugotovimo, kakšno je stanje danes.

Imeli smo premalo fotografij, da bi ugotavljali, kako hitro se spremeni naša gora. Ugotovili pa smo, da so se v zadnjih dveh desetletjih zidanice kar spremenile.

Semič je večji kraj, ki leži na severozahodnem delu Bele krajine ob vznožju obronkov Kočevskega Roga in ob vznožju vinogradniških obronkov zahodnih Gorjancev.

Iz Semiča je najlepši pogled na Semiško goro, zasajeno z vinsko trto. Spomladi sonce hitro prežene sneg s prisojnih pobočij, a jeseni goro krasi jesensko listje v vseh rumenih, rjavih in rdečih odtenkih.

Semiška gora pravimo pobočju, ki se dviguje nad Semičem in se na severni strani dvigne v 547 m visok Smuk in na jugozahodu v 575 m visok Semenič. Vrhova sta porasla z gozdom, območje vinogradov sega nekoliko nižje, od Gabra, Kota, Gorenjcev, Sadinje vasi, Krča, Gore, Milharjeve gore, Stare gore, pa vse navzdol do Semiča, do Anzlove gore, Smuške gore in naprej do Podrebra ... Ljudje so v prisojnem pobočju že v preteklosti zasadili vinsko trto. Vino so v sodih shranjevali v majhne kamnite zidanice ali lesene hrame, ki so jih postavili ob vinogradu.

Vinogradništvo oziroma pridelovanje vina je še pred drugo svetovno vojno predstavljalo glavni vir zaslužka, saj industrije ni bilo, a skopa kraška zemlja ni dovoljevala druge možnosti kmetijskega razvoja. Danes predstavlja prodaja vina in grozdja le skromen dodaten dohodek, saj so ljudje v glavnem zaposleni v bližnji tovarni. Svoj prosti čas prebijejo v vinogradih. Ker se vedno več zadržujejo ob svojem koščku trtja, so si začeli obnavljati stare zidanice. Posodabljajo jih. Zidanice spreminjajo v vikende in niso pozorni na to, da jim spreminjajo velikost, obliko, da namesto gankov gradijo balkone, prizidajo garaže, kopalnice, prostore za družabna srečanja. Nad kletjo nastajajo prava stanovanja, kjer ne sme nič manjkati. Ne gledajo, ali prenovljeni objekt sodi v okolje. S tem ko spreminjajo zunanost stare zidanice, rušijo podobo Semiške gore. Pravih, starih zidanic pa je iz dneva v dan manj. Lastniki niso več samo domačini, temveč ljudje, ki živijo v Novem mestu, Ljubljani, Kranju, Kočevju. Ti že nekaj desetletij kupujejo zemljo in ruševine, sadijo vinsko trto, gradijo ali obnavljajo stare zidanice in jih spreminjajo v vikende. Tu med vinogradi iščejo mir in sprostitve, z veseljem skrbijo za nekaj sto trt. Vino, ki ga pridelajo, komaj zadostuje za njihovo osebno porabo. Zidanice in predvsem vikendi postajajo vse bolj prostori, kjer se družijo.

Za shranjevanje vina služijo zidanice starejšim vinogradnikom iz Semiča in bližnjih vasi. Nekatere njihove zidanice ostajajo nespremenjene, takšne, kot so jih podedovali od prednikov. Še vedno služijo svojemu namenu in to je najpomembnejše. Vendar je teh zidanic vedno manj. Tudi domačini želijo biti enakovredni »vikendašem«, zato obnavljajo zidanice in vinograde. Največkrat pa novih objektov niti ne uporabljajo. Semičan pride v vinograd, da trtje obreže, preveže, okoplje, poškropi ... Časa za počitek in zabavo pa zmanjka. Semičan ne stanuje v zidanici in v njej le redkokdaj prenoči. Zidanica je le zidan gospodarski objekt, ki ne stoji neposredno ob hiši. Na svojo zidanico in vinograd je Semičan zelo ponosen. Če nima opravka v

Zornova zidanica

vinogradu, pride k zidanici po pijačo. Če sreča znance, popijejo kozarček ali dva, se poveselejo, sam pa se s polno pletenko ali steklenico vrne domov.

Mozaik življenja Semičanov je zelo pester. Ne samo košček mozaike, temveč cel detajl bi Semičan zagotovo posvetil svoji zidanici. Skušali smo razvozlati ta del mozaika in ga vplesti v okvir razpisane teme Kako so stanovali naši predniki.

Opazili smo, da se gora spreminja, zlasti se spreminjajo objekti na račun najrazličnejših prezidav, dozidav in novogradenj. Ni tako dolgo tega, ko je bilo po gori veliko zidanic. Precej jih je bilo uničenih med drugo svetovno vojno. Sledila je obnova, nastajali so prvi vikendi. Sprva so bili majhni. Kasneje so jih dozidavali. Tudi gradili so vedno večje in vedno višje, skoraj prave hiše, ki niso več vkopane v zemljo in zato izzivalno izstopajo s pobočja. Nekateri so zidanici majhnih dimenzij nadzidali zgornji del, vstavili okna za hišo ... Marsikje je iz zidanice nastala hiša, domačija. To se je dogajalo po drugi svetovni vojni, ker je marsikdo ostal brez strehe nad glavo, z agrarno reformo pa je prišel do poslopja, najpogosteje do kočevarske zidanice lastnikov, ki so se izselili. Novi lastniki so si najprej poslopje uredili zasilno, kasneje pa ga dozidali. Iz zidanice je kmalu nastala hiša, ki se je spreminjala do današnjih dni.

Ko hodimo po vseh teh poteh, ki se prepletajo po Semiški gori in so skoraj vse asfaltirane, najdemo nešteto kombinacij obnavljanja starih zidanic. Težko ugotovljamo, kaj je prav in kaj ne. Zagotovo pa se ne moremo strinjati s prevelikim tlorisom, z višino, naklonom strehe, materialom gradnje ... Verjetno bi bilo najbolj prav, da bi ohranili stare mere, materiale, oblike. Strokovnjaki bi morali povedati, svetovati, nuditi pomoč.

Je že res, da vsako obdobje pusti pečat svojega časa. In zagotovo je nekaj preteklih desetletij označilo Semiško goro z raznovrstnimi predelavami zidanic v vikende. Kljub temu pa bi bilo prav, da nekaj starih tipičnih zidanic iz preteklega stoletja le ostane zanamcem. Zato smo se odločili, da jih opišemo.

Naša potepanja po Semiški gori lahko strnemo v nekatere ugotovitve. Ugotovili smo, da se je največ zidanic ohranilo v desnem predelu Semiške gore. Vzrok je bil verjetno v tem, da je bila gora v tem predelu težko dostopna z avtomobili, saj so prej hodili peš ali pa s konji. V predelu Gorenjcev, Krča, Drganj Dola pa ni tako strmo in položna pot do Smuka je pripomogla k boljši dostopnosti do parcel. Te parcele so se prav zaradi tega lažje prodajale, novi lastniki pa so obnavljali vinograde in zidanice.

Še preden zapišemo kaj o zidanicah, bi posvetili nekoliko prostora lesenim hramom, v katerih so včasih hranili vino. Hrami niso zidane stavbe, ampak popolnoma lesene. Na les so obite prepolovljene lesene palice in ometane z malto, tako da stena daje videz zidane. Tudi po naši gori jih je bilo včasih kar nekaj. Da se hrami niso ohranili, je verjetno več vzrokov. Bili so leseni, temperatura v poletnem času v njih ni bila primerna, čeprav so vino največkrat do pomladi že popili. V Belokranjskem muzeju v Metliki smo dobili nekaj fotografij takih hramov, ki so stali še leta 1971, 1981 in 1983.

Ugotavljamo, da se v prisojnem pobočju nad Semičem pojavlja več vrst zidanic:

1.) Majhne zidanice, ki merijo od 4 m × 4,2 m do 6,5 m × 6 m. Klet je kamnita in vkopana v zemljo. Line v kamniti steni so od zunaj

Kvasičeva zidanica v Gori

ozke, podolgovate in se v notranjosti razširijo v trikratno širino. Vhod je s čelne strani ali s podolžne strani. Vrata so hrastova in pogosto oblečena v pločevino. Na njih včasih zasledimo kratice nekdanjih lastnikov in letnico, izdelano z zabijanjem žebeljev. Tla v kleti so bila včasih iz teptane zemlje, na katero so kasneje nanесли plast drobljene-ga kamenja in na vrh položili beton (išterle). Dogajalo se je, da so v beton namesto vode mešali zavrelo vino, kar je dajalo posebno trdnost. Zgornji prostor je omejen le na prostor pod streho, ki ima v zatrepu majhno odprtino, vendar to ni okno. Prostor je namenjen spravilu orodja in prešanju. Vhod je z zgornje strani v nivoju pobočja, ki je zasajeno z vinsko trto, ali v nivoju dovozne poti ali pa do njega vodijo kamnite stopnice. Naklon strehe je od 40° do 45°. Včasih je bila krita s slamo, danes pa z opeko ali betonskimi zarezniki.

2.) Večje zidanice imajo klet prav tako kamnito, vkopano v zemljo. V steni so podobne line kot v majhnih zidanicah, zunaj ozke in podolgovate in znotraj široke. Vhod je s čelne strani ali od strani. Vrata so hrastova, pogosto oblečena v pločevino.

Prostor nad kletjo je lesen in včasih s strani pobočja tudi delno kamnit. Ta del ima dva prostora, vežo ali prešnico in sobo, včasih pa tudi gank. V veži ali prešnici najdemo pogosto prešo, v kotu "velb", ki je kurišče za krušno peč v sosednji sobi. Veža ni postropljena, zato je videti ostrešje. Soba pa daje videz zidanega prostora zaradi svojevrstnega ometa. Na lesenih brunih so nabite tanke, na pol razklane palice. Nanje je nanešena malta, ki je pobarvana z apnom in povaljčkana. Tudi lesen strop je ometan in pobeljen. Na lesenih tleh je položen beton. Soba ima dve okni na čelni strani in eno ali dve s strani. Okna so majhna, največkrat 52 cm × 58 cm, 58 cm × 68 cm, 60 cm × 75 cm.

Streha je pogosto dvokapnica, ki ima še ohranjen čop ali pa tudi ne. Čop je ponavadi ostal od prvotne strehe, ki je bila krita s slamo. Deske v zatrepu so položene pokončno in največkrat že odpadajo. Velikokrat je v zatrepu majhna lina. Vinograd je nad zidanico, pod njo ali ob njej.

3.) Kočevarske zidanice so bile postavljene v Gorenjcih, Kotu in Stari gori. Vendar jih je le še malo neobnovljenih, kajti večina jih je bilo med drugo svetovno vojno požganih. Na njihovih ruševinah so nastali novi vikendi, pa tudi hiše, ki so jih vedno bolj dograjevali. Spodnji prostor je bil grajen iz kamna, zgornji pa je bil lesen in ometan. Nekatere pa so bile grajene tudi zgoraj iz kamna. Spodaj so shranjevali vino v sodih, zgoraj pa je bila prešnica in velb, pod katerim so kurili v krušni peči, ki je stala v sobi. Ta prostor ni bil ometan niti postropljen. Soba pa je imela »paradajn« (omet) na stenah in stropu. V tem prostoru so jedli in tudi prespali. Okna so bila majhna (62 cm × 65 cm), vrata lesena, le vhodna so bila oblečena v pločevino. Line v kleti so bile od zunaj ozke in največkrat pokončne, čeprav ni izključena niti ležeča oblika. Znotraj so bile line širše.

4.) Poleg teh najpogostejših tipov zidanic pa vsekakor ne smemo pozabiti cerkvenih zidanic, ki jih tudi ni tako malo. Te so nekoliko večje po površini. Spodnji del je prav tako kamnit, delno vkopan v zemljo. V stenah so line, ki so od zunaj ozke, v notranjosti pa se razširijo. Po tleh je položen beton, včasih pa je bila ilovica. Vhodna vrata so hrastova, oblečena s pločevino. Semiške niso imele uporabnega zgornjega prostora, razen za hrambo orodja, nekatere kočevarske pa so imele zgoraj prešnico. Dostop v zgornji prostor je bil v

Rezmanova zidanica v Gorenjcih

Muzlovska zidanica

LITERATURA IN VIRI:

Bela krajina – Semič, Gibanje Znanost mladini. Ljubljana 1983
Brancelj Andreja: Drašiči, diplomatska naloga. Metlika 1981
Dular Jože: Semič v Beli krajini. Kočevje 1971
Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Vprašalnice V. Ljubljana 1976
Leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937
Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana 1994

KULTURA
Rast 2 / 2001

nivoju pobočja. Kočevarske zidanice so imele vinograd v neposredni bližini zidanice, cerkvene pa ga niso imele, saj so pobirali biro.

5.) Znane so tudi grajske zidanice, ki so bile v lasti lastnikov gradov. Graščaki so radi pili dobro vino, zato so morali imeti vinograd in prav tako zidanico. Ker jih ni veliko in še te so različne, bi stežka napisali značilnosti grajske zidanice. Vsekakor pa so bile večje. Največje so imeli smuški graščaki v Gorenjcih.

6.) V Semiški gori je kar nekaj domačinov, ki imajo hiše in okrog hiše vinograd. Vino shranjujejo v zidanici, ki je v spodnjem delu hiše in je vkopana v zemljo. Spodnji prostor je ponavadi deljen v vinsko klet ali zidanico in klet za spravilo poljskih pridelkov (krompir). V novozgrajenih hišah so moderne zidanice, a v starejših so zidanice pogosto podobne drugim zidanicam, saj so vkopane, imajo line in druge pripomočke za kletarjenje.

Za nas pa ostaja pomembno vprašanje, kdo bi moral skrbeti, da bi se problemi z zidanicami reševali pametno in trezno, drugo vprašanje pa je, kako to izpeljati, da bo zadoščeno načelom ohranjanja kulturne dediščine in željam, potrebam in finančnim zmožnostim sedanjih lastnikov.

Zagotovo je lastnik zidanice tisti, ki odloča, kako bo uresničil različne potrebe in želje v skladu s svojimi finančnimi zmožnostmi. Ljudem bi bilo potrebno nuditi pomoč v občinskih službah in na zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine, da bi vedeli, zakaj in kako naj obdržijo staro obliko. Ljudje bi morali začutiti, da vse staro ni za odpad in vse novo in veliko ni vedno najboljše.

Starejšim ljudem so stare zidanice lepe, spominjajo jih na mlada leta. Nekaterim pa so le podrtije, ki kvarijo videz okolice. Zavzemajo se, da se jih čimprej odstrani. Kar veliko naših prebivalcev pa se trudi, da bi nekaj tipičnih zidanic zaščitili in ohranili za ogled. Če pa bomo predolgo čakali, ne bomo imeli več kaj zaščititi, ker bodo zidanice z naše gore izginile.

Ugotavljali smo, da se Semičani ne jezijo na vikendaše, ki jih je vedno več po gori. Domačini so celo prepričani, da je tako bolje, sicer bi goro zaraslo trnje ali celo gozd. Ne strinjajo se z mnenjem ZVNKD, ki trdi nasprotno. Presenečeni smo bili, ko smo slišali, da je bilo po gori nekdanje zelo veliko zidanic in da danes ni videti več streh, kot jih je bilo nekoč, čeprav nekateri posamezniki trdijo drugače. Seveda pa so objekti drugačni, večji, višji in »lepši«.

Sami smo opazovali in razmišljali o tem problemu. Ugotavljali smo, da ni tako enostavno obdržati staro zidanico. Našli smo več vzrokov: večina ima lepe nove vikende, čiščenje je enostavnejše, v njih se občasno zadržujejo, nihče ne hvali starega, vsi stremijo k novemu, velike-
mu ...

GALERIJA BOŽIDAR JAKAC

Kostanjevica na Krki

FRANCE GORŠE (1897–1986)

Sramežljivi Amor, 1941, bron

**Marinka
Dražumerič**

O, LJUBO NOVO MESTO!

Pogovor z akademikom dr. Emilijanom Cevcem

Emilijan Cevc

Umetnostni zgodovinar dr. Emilijan Cevc je bil rojen leta 1920 v Kamniku. Nižjo gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, višjo v Ljubljani, po maturi 1940. leta ljubljanski univerzi študiral umetnostno zgodovino, diplomiral leta 1946 in 1952 zagovarjal disertacijo iz srednjeveške skulpture na Slovenskem. Študijsko se je izpopolnjeval v Zvezni republiki Nemčiji, Avstriji in Italiji. V letih 1962-63 je kot štipendist ustanove A. von Humboldta študiral pri prof. Theodorju Müllerju v Münchnu, po letu je delal na Umetnostnozgodovinskem inštitutu Franceta Steleta pri SAZU v Ljubljani, od 1968 kot znanstveni svetnik. Leta 1981 je postal dopisni, 1985 pa redni član SAZU. Leta 1984 je prejel na Dunaju Herderjevo nagrado, 1997 Steletovo nagrado Slovenskega konservatorskega društva, v počastitev njegovega osemdesetega življenjskega jubileja je SAZU izdala njemu posvečen zbornik *Vita artis perennis*.

Enciklopedija Slovenije pove, da se je akademik Emilijan Cevc posebej posvečal srednjeveški umetnosti na Slovenskem, v prvi vrsti srednjeveškemu kiparstvu; raziskuje tudi kiparstvo med gotiko in barokom. Ko sem mu to omenila, je zamahnil z roko: „To je bilo. Srednjeveškemu gradivu sem se že zdavnaj odpovedal. Ne maram gneče. Nekaj nedokončanih študij na srednjeveške teme imam še v predalu, pa se mi upira, da bi jih dopolnil“. Vzporedno ga je pritegnilo slikarstvo 17. stoletja in pomen Valvasorjevega umetniškega kroga, poleg tega je spremljal sodobne umetnostne pojave in v samostojni publikaciji objavil obširen pregled celotne slovenske umetnosti. Sodeloval je pri pripravljanju različnih razstav v Ljubljani in drugod ter pisal za kataloge spremna besedila, posebej za slikarstvo 19. stoletja. Izdal je več deset knjig s strokovno vsebino in pri tem marsikdaj opravil pionirsko delo. V številnih strokovnih revijah in zbornikih je objavil nekaj stotin razprav. V njih ni pisal le o umetnostnozgodovinski problematiki, odpiral je tudi vprašanja s področja etnografije in arheologije. Pri svojem delu je izhajal iz širšega, vsaj srednjeevropskega okvira, pri tem pa vedno iskal vzporednice in primerjave z domačim umetnostnim gradivom. Raziskovalno delo je vselej povezoval s prizadevanji za ohranitev in predstavitev spomeniške dediščine.

Akademik dr. Emilijan Cevc je bil v mladih letih obetaven naravoslovec. S svojimi prispevki je sodeloval pri reviji *Proteus*, v katere delokrog se je nedavno spet vključil. V študentskih letih se je uveljavil tudi kot pripovednik. Napisal je več črtic in povesti, med katerimi so zbudile pozornost poetične črtice, zbrane v knjigi *Preproste stvari* (1944), ki so tudi ob ponatisu leta 2000 doživele naklonjen sprejem in strokovne ocene. Ljubezen do maternega jezika in njegovo boga-

to, marsikdaj poetično izrazoslovje, prežema tudi vse njegovo strokovno pisanje.

Dnevna soba, polna prvega toplega spomladanskega sonca. V njej velike, doma izdelane jaslice, še ohranjajo spomin na pravkar iztekel božični čas. V figurah prepoznamo like iz znamenite freske Pohod in poklon treh kraljev v cerkvi svetega Primoža nad Kamnikom. Njihovo ozadje je Kobetova panorama zasneženih Kamniških planin. Toda tu ne domujejo samo knjige, umetnostna zgodovina in spomini na rodni Kamnik. Tople misli so namenjene tudi Dolenjski, še posebej predvojnemu Novemu mestu in njegovi gimnaziji.

- Kaj je fantiča izpod Kamniških planin daljnega leta 1931 prignalo na novomeško gimnazijo?

Na novomeško nižjo gimnazijo sem prišel zato, ker naši družini ni bilo ravno s cvetjem poslano. Da bi se vsak dan vozil z vlakom iz Kamnika v Ljubljano, ni bilo mogoče. V Škofijske zavode v Šentvidu bi me, kar se znanja tiče, sicer sprejeli, a zaradi šibkega zdravja po težki operaciji pa so mi to odsvetovali. Pa tudi predrago je bilo, saj je bila oskrba 600 dinarjev na mesec. V konviktu pri frančiškanih je bila oskrba, vključno s pranjem perila, samo 200 dinarjev, pa še od tega je polovico prispevala moja botra, hčerka pisatelja Detela. Bila je čudovita žena in najboljša prijateljica matere, ki mi je umrla, ko sem bil star en mesec.

- Dijaško življenje v konviktu pri patrih frančiškanih je imelo svoja pravila, a je marsikateremu nadarjenemu fantu omogočilo, da je sploh lahko obiskoval gimnazijo.

Novomeški frančiškani imajo veliko zaslug za to, da sem, kar sem. Pa dolenski kmet, ki jim je bero dajal, da so nas „futrali“. Seveda je bila vzgoja v konviktu versko obarvana, a še zdaleč ne pretirano. Vsako jutro smo šli k maši, tudi ministrirali smo. V konviktu naj bi se vzgajali potencialni frančiškani, kar pa ni bilo obvezujoče. Seveda je vodstvo veselilo, če se je kdo odločil za redovni poklic; res je dobilo iz konviktarskih vrst več dobrih redovnikov.

V konviktu so bivali večinoma kmečki fantje. Prihajali so iz vse Slovenije vse do Jesenic. V glavnem pa so bili Dolenci, veliko je bilo Belokranjcev. Med njimi npr. tudi poznejši dr. Stanko Črnič, poznejši primarij za otorinolaringologijo v Piranu. Oče mu je vsak teden prinesel paket priboljškov, ki jih je rad delil z nami. Bil je prav po belokranjsko prijazen. Nobenih preprirov ni bilo med nami, prijateljstvo pa lepo.

Našo skupino, bilo nas je okoli dvajset, je vodil pater Oto Kocjan, ki je bil doma iz Dragatuša. Temu človeku sem za marsikaj hvaležen. Bil je kulturni mož, zelo razgledan, moder. Čeprav smo bili sami pubertetniki, ni bilo nobenih izgrediv. Pater Oto je vsak večer sedel med nami. Skupaj smo se igrali, veliko je tudi pripovedoval iz knjig. Knjižne novosti je dobival pri Wamboldtih na Hmeljniku, kamor so frančiškani hodili maševat. Takrat je ravno izšel nemški prevod Munthejeve knjige San Michele. Pater Oto nam je iz nje na pamet pripovedoval cela poglavja. Pa ne samo iz nje, tudi iz drugih knjig. Tako je nekoč prinesel s Hmeljnika tri zvezke dela "Frage mich was" - zbirko inteligenčnih vprašanj z odgovori, npr. "Kdo je odkril Tro-

jo”, “Kdaj je izšla prva tiskana knjiga” in podobno. Lepo vrsto ur smo ob njih prebili, se o marsičem poučili. Zraven pa tudi petja ni manjkalo.

- *Kot dijak pa verjetno niste samo poslušali, kar vam je iz knjig pripovedoval pater Oto. Ste tudi sami brali?*

V konviktu so imeli priročno knjižnico. V njej je bila tudi Stareto-va Obča zgodovina, ki sem jo ne vem kolikokrat prebral, posebno Stari vek. Pa Mayerjev leksikon. Najbogatejša knjižnica v Novem mestu je bila takrat železničarska, tam na klanecu. Da si si lahko v njej izposojal knjige, si moral imeti dovoljenje od šole. Sam nisem bil vpisan vanjo, knjige mi je iz nje nosil prijatelj Boris, sin župana Režka.

- *Za sloves novomeške gimnazije so zaslužni njeni profesorji. Nekateri od njih so prave legende. Kateri so vam ostali najbolj v spominu?*

Novomeška gimnazija je bila res odlična, na njej smo dobili dobro izobrazbo. Sem ji za marsikaj hvaležen. Na gimnaziji so bili dobri profesorji. Največja prijatelja sva bila z Jankom Jarcem. Bil je prava duša, odličen kot profesor. Vse nam je povedal, tudi stvari, ki niso bile v šolski knjigi. Po vojski sva se začela celo tikati in do smrti sva bila res prijatelja. Prvo in edino odlikovanje, na katerega sem ponosen, sem prejel od njega. Za najboljšo maturitetno nalogo - o Novem mestu - mi je poklonil svojo prav tedaj izišlo *Kratko zgodovino Novega mesta*. Za francoščino smo imeli imenitno profesorico Kovačevo. Učili so nas še klasični filolog Peter Prosen, pri neki šolski nalogi mi je prerokoval, da bom postal „drugi Janko Mlakar“. Strogi katehet dr. Ažman je bil tudi odličen ornitolog. S profesorjem Prosenom sta se pomenkovala po grško, študentje pa smo ugibali, kateri zna bolje. Pa dr. Angela Piskernikova za higieno, še danes se tetanusa bojim, tako ga je znala predstaviti. Za risanje smo imeli slikarja Janeza Mežana, risati pa sem začel pri slikarju Josipu Germu. Če si nagajal, si moral plačati par dinarjev kazni. Tisti denar je šel v dijaško kuhinjo ali za nakup risarskih potrebščin, ki smo jih potrebovali pri pouku. Bil je pošten mož.

Blaga duša je bil profesor Janko Krajec, sin tiskarja Krajca. Dijaki smo mu rekli Jaka in smo mu v razredu vedno nagajali. Nekoč pa smo se domenili, da bomo pri njegovi uri popolnoma mirni in tihi. Profesor je stopil v miren razred in začel v tišini predavati. Ko je tišina kar trajala, mu je postajalo bolj in bolj nerodno, nazadnje pa je vprašal: „S čim sem se vam pa zameril, da ste danes tako tiho?“ Ko smo se po vojski spet srečali, se ni pustil fotografirati: „Saj imate staro fotografijo. Sem na njej bolj fejst, ker sem mlad“. Za matematiko smo imeli profesorja Rupnika, ki je bil doma iz Kranja. Pred tablo smo se ga vsi bali, cvekov je bilo še pa še, padel pa ni nobeden. Tudi on je bil blaga duša. Leto ali dve nas je spremljal v slovensko literaturo, nam izganjal jezikovne tujke, dr. Alojz Turk. Skoraj do vseh učiteljev od ljudske šole do velike mature imam najspoštljivejše in hvaležne spomine.

- *Res do vseh?*

Slavo novomeške gimnazije mi temne nekateri (psevdo)profesorji z Juga. Znanje pa že tako! Imena jim še pomnim, pa bi jih rad pozabil. Priklatili so se kot politični “vzgojevalci” ubogih Kranjcev, a te so prisrčno sovražili. Nemščine smo se učili v srbsščini iz srbske vad-

nice, v cirilici! Geografsko vprašanje: "Kakva je ptica gemza, koja živi u Alpama?" - "Koja je najveća gora u Slovenačkoj?" "E, pa Kranjska gora." - Čirilice neznaš... enklitak neznaš... Dobićeš jedan debeli minus... jedan kratki minus... In cvek.

- *Gimnazijska leta pa običajno niso obarvana le s spomini na profesorje, ampak tudi na sošolce in prijatelje. Kakšni so bili ?*

Gimnazija v Novem mestu je bila v glavnem podeželska. Dijaki smo se dobro razumeli, se nismo nič kregali. Ko pa sem prišel v Ljubljano v peto gimnazijo, sem imel v glavnem meščanske sošolce. Med nami ni bilo tistega razmerja kot v Novem mestu. Novomeški višješolci so vsako leto prišli v Ljubljano v teater. Dobro se spominjam, kako sem prvo leto težko čakal tistega dne, ko bodo prišli, da se bomo spet srečali. Nekateri kmečki sošolci so take, ki smo bili daleč od doma za praznike, npr. za binkošti, ko sta bila prosta dva dneva, povabili k sebi na dom. Nikoli ne bom pozabil tistih dni. Sošolec Obrč me je povabil na Rako, Štrukelj na Rožanec, neki sošolec, katerega ime sem že pozabil, na Laze pri Uršnih selih. Tam je bila tudi ilna jama, katere opis sem pozneje vključil v Preproste stvari. Lepe kulturne in prijateljske stike sem imel tudi s starejšimi sedmošolci Beličičem, Peterlinom, Kraljem, Kotarjem. Nekateri so stanovali skupaj pri sloveči Barbki na Bregu, ki je bila pravi pojem študentske tete. Pri tej je stanoval tudi Janez Kotar. Dolenjski kmečki sin, pa menda že član Slovenske matice ali pa je vsaj kupoval njene knjige. Posodil mi je Tolstojevo Vojno in mir, pa prvi del Don Kihota... Sončen človek je bil, izbrušeno kulturen. Nazadnje je bil župnik v Litiji - srce mu je odpovedalo v gorah. Kakšno čudovito črtico je napisal ob desetletnici smrti komponista Naceta Hladnika, ki sem ga tudi sam kot prvošolec spremil do groba.

- *Novo mesto je imelo pred vojno dovolj živahno kulturno življenje v Prosvetnem in Sokolskem domu, delovala so številna društva. V spomin številnih novomeških dijakov je zapisana tudi po drugi vojni porušena cerkev sv. Ane na Grabnu ...*

Novo mesto je bilo majhno mesto, a je imelo svoj čar. Vanj sem se takrat zaljubil. Imelo je svoj utrip, drugačen kot gorenjski Kamnik. Sam sem sodeloval pri dijaškem kulturnem društvu Vesna s krščansko opredelitvijo. Študente je povezovalo s predavanji, deklamacijami, igrami ... Vzgajalo nas je v Človeka. Tam sem se naučil nastopati, predavati, deklamirati, tudi igrati smo se navadili. Seveda ga je Jelftičev režim zadavil.

K Sveti Ani, rekli smo k "Šajsarju", smo hodili botanizirat, saj je bil tam pravi botanični vrt. Na pot do njega me veže tudi bridek spomin, eden tistih, ki se za vedno vžge v človeka. Bil sem priča, kako so hkrati utonili trije dijaki, prijatelji. V čolnu brez vesel, namesto njih so imeli le desko, so se peljali čez naraslo Krko. Zaneslo jih je pod zgornji Seidlov mlin. Čoln se je prevrnil. Dva sta sicer znala plavati, a nista prišla do brega. Tretjega, ki ni znal plavati, je nekdo skušal rešiti, a zaman. Vsem trem je upokojeni župnik, ki je to gledal skozi okno stanovanja visoko nad jezom, dal le še blagoslov in odvezo ob smrtni uri. Takrat sem bil v prvi gimnaziji. Na izlete smo hodili tudi na Trško goro, pa k svetemu Roku, kjer smo pekli kostanj. Kmečke ženske so prinesle rešte pečenega kostanja tudi prodajat na plac. Za dinar si ga dobil celo rešto. Tega na Gorenjskem ni bilo.

- Na Dolenjsko, točneje na Kočevsko, so vezani spomini na poletje leta 1942 in na sodelovanje v partizanski kulturniški skupini Agit-teater. Kako ste prišli v to znamenito skupino in kdo vse je bil takrat v njej?

Partizani so me sneli z vlaka ob napadu pri Verdu. Takoj sem se prijavil za terensko delo, saj sem se že v Ljubljani mislil na odhod v gozdove, pa me je italijanska racija prehitela. Ravno takrat je prišlo do oblikovanja kulturniške skupine z majhnim teatrskim poslanstvom. To skupino je organiziral Kocbek, ki me je potisnil zraven. V njej so bili sami "fejst" ljudje. Prostore smo imeli v neki bajti pri Starem Logu. Z deklamacijami smo nastopali na mitingih.

- Doživeli ste italijansko roško ofenzivo in jo na srečo tudi preživeli. Mogoče nekaj besed še o tem.

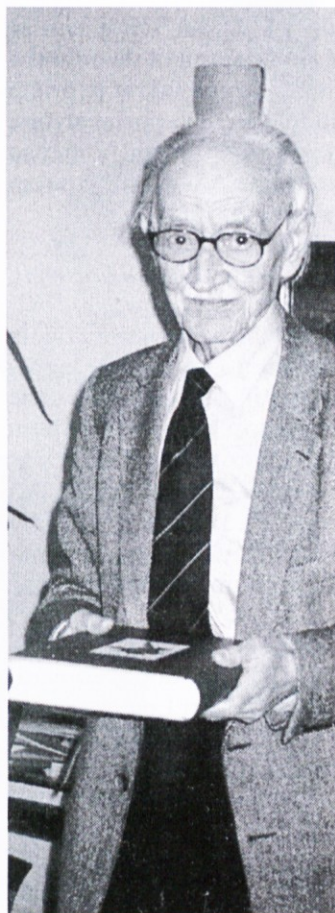
Takrat smo se ravno učili neko novo Borov igro. Ko se je pričela ofenziva, smo se razleteli na vse strani. Iz Starega Loga smo bežali do Poloma, tam smo ponoči padli v zasedo štirih strojnic; vsak se je zavlekel po svoje. Dva sva obtičala v nekem grmovju. Vojaki naju niso opazili, čeprav so hodili čisto blizu, da sva jih dobro slišala. Vse kaže, da izgubi človek, kadar je lačen, občutek za vse, tudi za daljavo. Mislila sva, da sva daleč od kolovoza, pa sva bila prav blizu njega. Tako naju je opazila italijanska kolona. Ravno takrat je oblak zakril sonce. Mislil sem si: Zdajle zadnjikrat vidim sonce. Ko ga bo spet oblak odgrnil, mene ne bo več.

Vojaki so naju ujeli. Kričali so, da sva "brigante", a topli naju niso. Ker sem znal nekaj malega italijansko, sem jim hitel dopovedovati, da sva z vlaka konfinirancev. Odgnali so naju v Stari Log, tam niso našli komande. Nazadnje smo se znašli v Novi vasi pri Ribnici, kjer me je zasliševal neki hrvaško govoreči italijanski oficir, ki je vse moje besede, ko sem marsikaj prikril, vzel za dobro. Pri tem pa se ljubo spominjam vojaka, ki nama je razdelil sadje, češplje in limone iz svoje torbe. Iz Nove vasi so me poslali v Ljubljano v domobransko kasarno, kjer so me po zaslišanju izpustili, rekoč, da začasno. Danes mislim, da je moral takrat nekdo posredovati zame. Samo slutim, kdo bi to lahko bil. No, o tem dogodku je Jože Javoršek sfantaziral docela izmišljeno istorijo - naj mu bo dopuščeno.

- Ko se je začela vojna, ste bili na ljubljanski univerzi že vpisani na umetnostni zgodovini. Kaj je pripomoglo k izbri tega lepega študija?

Na umetnostno zgodovino sem se vpisal leta 1940. Najprej sem želel študirati biologijo. Zanj me je navdušil kamniški prijatelj, ki je bil dober naravoslovec. Mikal me je tudi stari Egipt, še danes sem zaljubljen vanj. Zato sem nekaj časa koketiral z mislijo o egiptologiji. Pametni ljudje so pa rekli: Kaj pa boš s tem?

Pot v umetnostno zgodovino mi je odpiralo več dogodkov. Prvič so me vedno mikale starine. Že kot nižješolec sem si zapisoval etnografske starozitnosti. V peti ali šesti šoli nam je bil razrednik profesor Ivan Molinaro, matematik, in doma iz Škofje Loke. Peljal nas je na izlet na Loško. Pred tablo sva bila sicer skregana, osebno pa sva bila prijatelja. Naročil mi je, da naj za ekskurzijo pripravim vodstvo po Suhi! Cerkev in njene freske sem malo že poznal, saj sem prebiral Steletove študije, a za vodstvo sem se moral kljub temu dobro pripraviti. Tretjič so me kamniški prijatelji prosili, da bi jih vodil po ljubljani-

ski Narodni galeriji. Za vsa ta vodstva pa sem se moral dobro pripraviti in marsikaj preštudirati. Naslednje, kar me je potegnilo v umetnostno zgodovino, je bilo osamljeno bivanje v Slovenskih Konjicah, kamor smo se preselili po moji peti šoli. V Konjicah nisem nikogar poznal, v kraj se nisem mogel uživati, zato sem veliko bral. V hiši, kjer smo stanovali, je živela neka gospodična, ki je bila v službi na sodnji. Od sestre v Laškem mi je prinašala knjige, med njimi tudi "Renesanso" Izidorja Cankarja, ki sem jo kar šestkrat zapovrstjo prebral. Tako sem bil že skoraj zapečaten za umetnostno zgodovino.

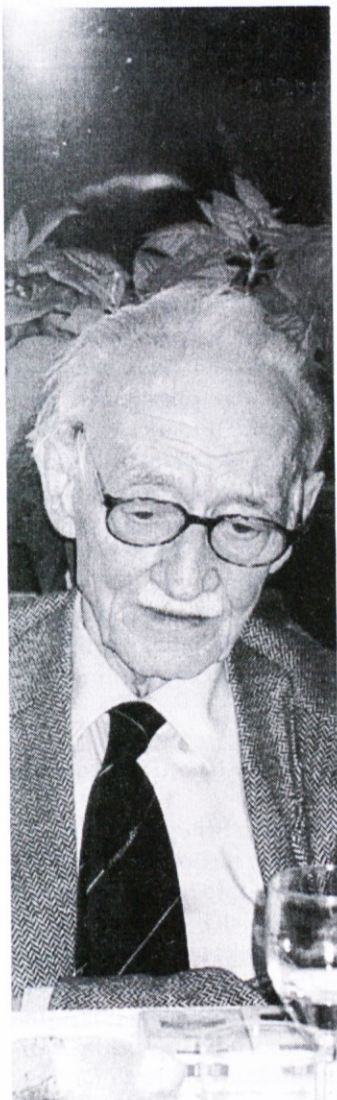
Malo pred maturo sem šel o študiju umetnostne zgodovine pobarat tudi profesorja Steleta. Na videz sem ga poznal, saj sem hodil že prej poslušat nekatera njegova javna predavanja, npr. o crngrobških freskah. To je bilo pravo doživetje! Za Steletova šolska predavanja sem izvedel v neki študentski družbi, v kateri je bila tudi neka študentka arhitekture: študentje arhitekture so morali poslušati tudi predavanja iz umetnostne zgodovine. Profesor Stele me ni hudo vabil na umetnostno zgodovino. Našteval mi je, kaj bi moral prebrati, pa sem že vse tisto poznal, posebno pa še njegov Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih, knjige Izidorja Cankarja, prebiral sem cel Zbornik za umetnostno zgodovino in tudi Steletovo Monumenta artis Slovenicae, ki so jo imeli v Delavski knjižnici. In teren me je vabil! Kot študent sem veliko prehodil, predvsem po Dolenjskem in Gorenjskem.

- Eden vaših prvih samostojnih terenov je bil ravno na Dolenjskem. Takoj po vojni ste vodili čiščenje razvalin kostanjeviškega samostana. Takrat ste okusili veselje konservatorskega dela, pozneje pa ste se prepomerili v galerijske oz. inštitutske raziskovalne vode.

Moja velika želja je vedno bila, da bi bil konservator, galerija me ni mikala. Po diplomii sem kot volunter delal nekaj časa v knjižnici umetnostnozgodovinskega seminarja, ki sem jo prevzel po prezgodaj preminulem Novomeščanu Jožetu Gregoriču. Nato pa so me dodelili kot kustosa Narodni galeriji, kjer sem vsaj nadrobno spoznal tudi deponirane umetnostne zaklade, celo kaj odkril in korigiral več podatkov o proveniencah.

Počitniško delo v Kostanjevici je organiziral Drago Komelj, ki je bil takrat še študent. Poznal sem ga že v Novem mestu, ko je bil v ljudski šoli. V umetnostnozgodovinskem seminarju smo ga imeli radi, spoštovali smo ga kot zelo kulturno razgledanega. Navduševal nas je za kostanjeviški samostan: "Pojdimo tja dol in očistimo tisto razvalino!" Njegov starejši brat Bogo, tudi z njim sva bila prijatelja še iz gimnazije, je bil v Novem mestu že ugleden kulturni delavec. Oskrbel je vse, kar smo potrebovali pri delu. Strokovni del sem prevzel jaz, ker sem edini že imel diplomu.

Samostan je bil velika groblja, južna ladja cerkve je bila podrtá, med razvalinami je rasla trava in grmovje. Zasuti so bili tudi kapiteli. Drago je govoril, da jih bomo lahko kar mimogrede dvignili, ker so iz peščenjaka, ki je „čisto lahek material“. Toda peščenjak se je nalezal vode in postal zelo težak. Smo morali pošteno garati, ko smo dvigali velike kapitele. Naše delo pa je bilo studiozno. Vse smo natančno popisali, kapitele skicirali, prerisali znamenja, kripto, ki je bila prazna, smo pa zasuli. Obiskovat so nas prihajali tudi profesor Stele, profesor Franjo Baš. Stele nam je prinesel celo škatlo buhteljnov. Kako smo jih bili veseli! Profesorja sta nam tudi predavala, tako da se nam

je delo spremenilo v pravi seminar. Stanovali smo v zraven občine, kuhale so pa izmenično kolegice. Kostanjevičani so nas najprej malo postrani gledali, a kmalu so nas vzeli za svoje. Naše prebežališče pa je bila gospa magistra Fonova, ki je v imela Kostanjevici apoteko. Vsak se je ustavil pri njej. Popoldne in ob nedeljah smo imeli prosto. Takrat smo se hodili kopat v Krko. Obredli smo tudi vse okoliške vasi: Oštrc, Šentjernej, Pleterje itd., ob večerih pa smo se pogosto vračali v samostan in prepevali med razvalino.

- V slovenski umetnostni zgodovini sta si z Dragotom (Ivanom) Komeljem „razdelila“ poglavje o gotiki. Komelj se je posvetil raziskavi gotske arhitekture in pri tem poglobil delo rojaka Jožeta Gregoriča, sami ste se posvetili gotskemu kiparstvu, kjer ste orali ledino. Kdo vas je usmeril na to pot?

Na fakulteti nas je že profesor Stele s svojimi predavanji in seminarji seznanjal z gotiko, saj je bil njen dober poznavalec, predvsem stenskega slikarstva. Ko sem iskal temo za disertacijo, sem ga vprašal za nasvet, za katero naj se odločim. Predlagal je baročne “zlate oltarje”, o katerih smo vedeli le nekaj malega in jih je pozneje raziskoval Milan Železnik, ali pa gotsko plastiko, ki je bila takrat še popolnoma neobdelana, in niti prave literature ni bilo pri roki. “In kaj bi bilo njemu najljubše?” Odgovoril je, da gotska plastika. Pa sem se odločil za plastiko. Pri zbiranju gradiva me je rešil profesor Baš, ki mi je dal dve škatli dobrega fotografskega papirja, da sem napravil kontaktne kopije leica formata, prijatelj Janez Kuščar, poznejši profesor fizike, pa mi je posodil fotoaparata. V veliko pomoč mi je bila disertacija profesorja Theodorja Müllerja o tirolski plastiki. Ko sem pričel evidentiranje, je bilo pri nas znanih okoli 70 gotskih kipov, potem pa je njihovo število kmalu naraslo na 470.

Prvikrat so me pustili čez mejo leta 1953 na kongres v Benetke. To je bil moj prvi živi kontakt s širšim evropskim prostorom. S skupnimi dnevnicami sem prišel do Palerma. Na tem in drugih strokovnih kongresih v tujini sem spoznal nekatere zelo ugledne ljudi, med njimi tudi Walterja Frodla, šefa dunajskega spomeniškega urada, ki mi je nato organiziral strokovne ogleda po vsej Avstriji. Spoznal sem tudi Semetkovskega, ki je bil živa vez s predvojnimi avstrijskim spomeniškim uradom, pa profesorja Otta Demusa. Od Francozov me je zelo ljubeznivo sprejel na pogovor profesor Marcel Aubert. Povsod pa mi je vrata odpiralo Steletovo ime.

- Ste dober poznavalec naše umetnostne dediščine. Kot Steletov učenec ste razvili njegovo umetnostnogeografsko metodo in kot raziskovalec srednjeveškega kiparstva opredelili regionalne lastnosti umetnosti na naših tleh. Kakšna je specifična Dolenjske v primerjavi z drugimi slovenskimi pokrajinami? Kakšna je bila vloga Novega mesta?

Dolenjska ni imela lastne močne ekonomske baze, ki bi omogočala večji razvoj umetnosti. Resda so bili tu pomembni samostani, npr. cisterci v Kostanjevici in Stični. Na posest Stične sta bila v srednjem veku vezana npr. slikar Janez Ljubljanski in ljubljanska delavnica v kamnu, ali v baroku slikarja Bergant in Lichtenreiter. Kostanjeviški samostan je bil v bistvu obmejna utrdba, zato ni mogel tako zadihati kot Stična, njegovi arhitekturni vzori pa segajo v madžarski prostor. Dolenjska ni imela svojega geniusa loci, v njej ni bilo močnega mest-

nega središča. Novo mesto si dolgo ni moglo pribojevati status samostojnega kulturnega žarišča in je bilo dolgo podložno Ljubljani. Gospodarsko ni bilo nikoli tako močno, da bi lahko tekmovalo z Ljubljano, Kranjem, Škofjo Loko, kaj šele s štajerskimi mesti. V Škofji Loki je imela močno ekonomsko bazo freisinška škofija, čeprav loško ozemlje ni bilo agrarno pomembno. Toda Škofja Loka je živela od rokodelstva, za razliko od Kranja, ki je živel predvsem od trgovine. Zato je Loka naši umetnosti dala velik in kvaliteten prispevek, Kranj pa ne. Arhitekturi in opremi cerkva v Loki in Crngrobu sta klasična primera tega, kaj vse je zmoglo loško ozemlje. Za Ljubljano vemo, da se je vanjo od drugod priselila cela vrsta umetnikov in ji pustila svoj ustvarjalni delež, za Novo mesto pa to šele odkrivamo. Novomeški slikar Geiger, ki je leta 1781 umrl pri delu v Zagrebu, ni več pomemben samo lokalno, ugledno mesto mu gre v domačem in sosednjem umetnostnem krogu. Njegov sin p. Hipolit je sestavljal slovar slovenskega jezika. Marsikaj vemo že o Janezu Kochu, ki je sodeloval z Valvasorjevim umetnostnim krogom. Odkrili smo tudi njegove prve oljne slike, za nekatere pa poznamo vsaj arhivske podatke.

Novo mesto je bilo molzna krava za Zagreb, ki je zlasti v likovni umetnosti, v veliki meri živel od Kranjcev. Povezave z njim so tekle čez Brežice, posebno s posredovanjem frančiškanov. Je pa res, da na Dolenjskem še marsikaj ni odkrito. Skoraj je veljalo, da ne bomo kaj posebnega našli. Dolenjska je ostajala v umetnostni zgodovini pastorek. Podobno tudi Bela krajina, za katero je veljalo, da je tam sama revščina. Danes daje Dolenjska v umetnostnem pogledu že drugačno podobo, in za mnoga odkritja se moramo zahvaliti rajnemu kolegu Ivanu Komelju.

- Umetnostna govorica Dolenjske je marsikdaj drugačna kot drugod na Slovenskem.

Zato pa se moramo najprvo naučiti njenega „stilnega jezika“. Za Dolenjsko umetnostno izročilo je značilno, da je našlo posebno ozke povezave s Primorsko. V njem so se uveljavile določene postave, ki jih je rodil mediteranski prostor in jih je Dolenjska sprejela z neko konservativnostjo. Ta pa ni vedno negativna, v neki meri je vrojena v dolenjski prostor. Zato se tudi umetnost ni razvijala tako kot drugod. Čutiti je tudi vpliv Krasa, kar ne preseneča, saj je dolenjska pokrajina na pol kraška. Arhitektura je po svoji tektoniki odvisna od Primorske, ne toliko s formami, kot po duhu. V arhitekturo se je za Dolenjsko značilni konservatizem trdno usidral že v romaniki. V gotiki so značilni arhaični elementi, ki so se izoblikovali že v poznem 13. in 14. stoletju, trajali še, ko je po potresu in kugi leta 1348 na Gorenjsko zavel novejši slogovni veter od italske strani. V umetnosti je čutiti tudi vpliv zemljiškega gospoda. Ta je bil na Dolenjskem pri naročilih sicer manj udeležen, kot podpornik pa je z neko določeno usmerjevalnostjo le sodeloval. Tako je npr. v Bušehi vasi, ko so freskirali v 16. stoletju cerkveno ladjo, moral sodelovati z okusom nekdo, ki je poznal takratne kvalitetne umetnostne tokove in verjetno tudi posredoval, da so prešli v ubogo vas. Tudi poslikava danes uničenih gradov, ki je bila v poznem 17. stoletju vzporedna z Almanachom, je bila povezana s sorodstvenimi vezmi plemiških družin. Profesor Stele in Jože Gregorič ter nato Ivan Komelj so izluščili že nekatere slogovne trajnosti v Dolenjski umetnostni zapuščini in prepričani smo lahko, da še ni spregovorila zadnje besede. Tudi pisni viri še niso izčrpani.

V arhitekturi Dolenjske se npr. dolgo ohranja gotski šestdelni obok, ki korenini v 14. stoletju. Cerkev v Leskovcu je celo najbolj čista srednjeevropska renesančna arhitektura, ena najlepših na naših tleh. Po drugi strani slutimo marsikod tudi arhaične forme, ob katerih bi smeli govoriti o romanski retrospektivi. Tudi dolenjski barok je drugačen kot gorenjski. Škoda, da kolega Milan Železnik, ki je skrbno raziskal gorenjske „zlate oltarje“, ni natančneje posegel na Dolenjsko. V vsaki pokrajini je dialekt zlatih oltarjev čisto drugačen, a tudi v tem gradivu se kaže povezava Dolenjske s Primorsko in Krasom. Stiški samostan je v zakladnico poznorenesančne in baročne umetnosti doprinesel več pomembnih posegov, a vse glavno je prispeval že v 17. stoletju. To so stvari, ki jih človek sluti, a jih zaenkrat še ne more formulirati.

- Po zaslugi umetnostnih zgodovinarjev Ivana Komelja, Jožeta Gregoriča in Marijana Zadnikarja vemo marsikaj o umetnosti dediščini Dolenjske, marsikaj novega je bilo odkritega tudi v zadnjih letih, sami ste povedali, da marsikaj še slutimo. V katero smer bi veljalo še iskati, kaj bi bilo potrebno še pojasniti?

Še zdaleč ni opredeljen kulturni in umetnostni pomen Stične, ki je bila dolga stoletja, vse do zatrtja pod Jožefom II., kulturno srce ne samo Dolenjske, marveč tudi širše soseščine z Ljubljano vred. Srce, ki je utripalo zdaj močneje, v časih kriz oslABLJENO. Seveda so bili stiški vzponi in upadi v nemajhni meri odvisni od kulturne države opatov, a vsaj prikrito je menda zavest o pomenu Stične bila vedno živa. Še neprečiščeno je razmerje Stične do Ljubljane. S tem bomo ob izgubi arhivov in umetnostnih spomenikov najbrž težko prišli do jedra. Predvsem pa ne kaže pozabiti, da je bila Ljubljana sama vsaj do 15. stoletja glavno mesto Dolenjske, ne Kranjske! Je pa poseben pomen Ljubljane zorel prav ob stiku dveh kranjskih pokrajin, Dolenjske in Gorenjske. Delež fevdalnih gospodov prav tako še ni osvetljen. Z medvojnimi uničenjem nekaterih najvidnejših gradov, smo izgubili množico nepogrešljivih spomenikov.

Kot posebno spremstvo dolenjskega kulturnega utripa bi morali raziskati tudi navidezno obroben, v resnici pa dokaj zgovoren položaj in vlogo kočevske dežele. Zaradi njene nekoliko izolirane funkcije smo njen kulturni delež podcenjevali, v resnici pa so se čeznje prelivali mnogi umetnostni tokovi, posebno v poljudnejši umetnostni plasti. Zakaj navsezadnje - če hočemo priti značilnostim neke pokrajine do jedra, moramo seči tudi v etnološke analize, konkretno do priče ljudske ustvarjalnosti... Pri tem pa naletimo le prepogosto na izpodrezane korenine. Pa je vendar tudi umetnost zrasla iz živih ljudi.

GALERIJA BOŽIDAR JAKAC
Kostanjevica na Krki

Kostanjeviški kloster

Obrambna stolpa iz leta 1737 pred glavnim vhodom v samostan

Gostovanje zagrebške opere z Gotovčevim Erom z onega sveta. Glavni vlogi sta pela prvak Dunajske opere Jože Gostič in pismadona beograjske opere Valerija Heybalova. Predstavo si je v nedeljo, 14. septembra, 1958 ogledalo 10 tisoč obiskovalcev.

Leto 2002 bo za Kostanjevico na Krki posebno leto. Že nekaj časa potekajo priprave na praznovanje 750-letnice prve omembe mesta Kostanjevica na Krki v pisnih virih.

Kostanjevico zaznamuje staro mestno jedro (trenutno v fazi obnove arhitekturne dediščine in posodabljanja nujnih življenjskih pripomočkov), Krka, ki je na nek način žila dovodnica in odvodnica, nižinski Krakovski pragozd, vinske gorice, kjer pridelujejo izvrsten cviček. Ljudje, prebivalci in obiskovalci soustvarjajo podobo mesta Kostanjevice.

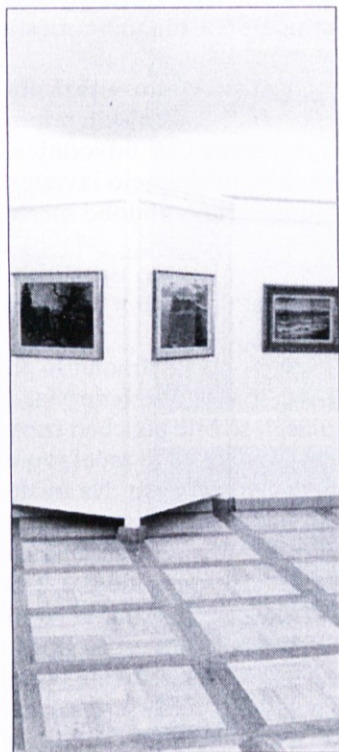
Prepoznavni del Kostanjevice na Krki je tudi bogato družbeno, družabno in kulturno življenje. V tem prispevku se omejim le na del tega utripa – kratek pregled razvoja likovne dejavnosti.

Bogato družbeno in kulturno življenje se je posebej razmahnilo po letu 1953 s prihodom slavista Lada Smrekarja in njegove žene Marije. Razmere in okoliščine, v katerih se je znašel, so bile poseben izziv za mladega, ustvarjalnega, kulturi predanega človeka, ki je začel svoje ideje in vizije uresničevati najprej v pedagoškem procesu. Na puste in gole šolske hodnike je sprva obesil kar svoje grafične liste. Kmalu so se mnogi umetniki odzvali pobudi in prošnji, da darujejo dela za šolsko zbirko, v kateri se je sčasoma nabralo več kot 1000 del 230 umetnikov, domačih in tujih. Nastala je Gorjupova galerija, ki so jo 15. oktobra 1956. leta, na Gorjupov rojstni dan, tudi slovesno odprli. Značilnosti zbirke so: poklonjena dela, razstavljenega dela v živem organizmu pedagoškega procesa, uveljavljeni in odlični avtorji (Meštrovič, Murtić, Prica, Đamonja, Dolinar, A.G. Kos, Gorše, Batič, Mihelič, Pregelj, Jakac, Tone Kralj, France Kralj, Rapotec, Borčić in drugi), 185 m² velik mozaik, delo slikarja Ivana Seljaka Čopiča in Alfia Tambosse Bitka na Krškem polju, ki poleg vhodnih vrat (delo Toneta Kralja) in skulptur, nastalih na mednarodnih simpozijih *Forme vive*, opozarjajo na kulturno, vzgojno in izobraževalno posebnost Kostanjevice.

Kulturna dejavnost, združena v Dolenjskem kulturnem festivalu, je dobivala nove razsežnosti in je vse bolj postajala sinonim za Kostanjevico. Ob Gorjupovi stalni zbirki v osnovni šoli je Dolenjski kulturni festival prirejal občasne razstave v Lamutovem likovnem salonu, prostorih nekdanje stare šole oz. delu Spanheimskega dvorca. V goste so prihajali slikarji, kiparji, pesniki, glasbeniki.

Nekdanji cistercijanski samostan, grad, kot mu rečejo domačini, čeprav razdejan in porušen, je postal idealna odprta tribuna za glasbene prireditve Dolenjskega kulturnega festivala. Dandanašnji se domačini radi spomnijo Gotovčevega Era z onega sveta, ansambla zagrebške opere in vrste vrhunskih solistov in ansamblov, ki so gradili podobo Kostanjevice in njenih ljudi.

Na pobudo Vilme Pirkovič, Janeza Lenassija, Jakoba Savinška in Lada Smrekarja je leta 1961 zaživel mednarodni kiparski simpozij *Forma viva*, ki je v Kostanjevico vnesel novo vsebino in razsežnosti. Kostanjevica se je z drugimi delovišči (Sečo pri Portorožu, Ravnami in Mariborom) vključila v mednarodno polje delovanja. V Kostanjevici in bližnji okolici je na ogled več kot 100 monumentalnih del, ki so nastajala na mednarodnih kiparskih srečanjih. Po prekinitvi 1988. leta smo v letih 1998 in 2000 kiparsko srečanje na našem delovišču

Zbirka Božidarja Jakca v obnovljenih prostorih

ponovno oživili. Vsakič so se ga udeležili po trije kiparji iz različnih držav. Kaže, da bo mednarodni kiparski simpozij po 40 letih delovanja, vzponih in padcih, zaživel na vseh nekdanjih deloviščih, mogoče v drugačni preobleki.

Obnova nekdanjega cistercijanskega samostana, kulturni utrip in ponudba, da v obnovljene prostore postavi razstavo svojih del, je spodbudila akademika Božidarja Jakca, da zbere na enem mestu pregled lastne ustvarjalnosti. Stalni razstavi del Božidarja Jakca in Toneta Kralja s podpisanimi darilnima listinama, odprti jeseni 1974, štejejo za nadaljevanje bogate likovne ustvarjalnosti in formalni začetek Galerije Božidarja Jakca. Tako Jakac kot Tone Kralj sta donacijo dopolnjevala. Ob 100-letnici rojstva smo obe prvi stalni razstavi, v soglasju z dediči, prenovili in na novo zasnovali, posodobili smo tudi razstavne prostore. Razstavam dodajamo tudi predstavitvene kataloge.

Ob intenzivnejši obnovi kulturnega spomenika so se uresničevale tudi ideje o postavitvi novih stalnih razstav. Odlični odnosi z vodstvom kartuzije Pleterje so pripomogli k uresničitvi predstavitve dela likovnega bogastva belih menihov. Leta 1977 je bila na ogled postavljena Pleterska zbirka starih mojstrov, ki je bila v letu 1992 prenovljena in na novo postavljena.

Ob pregledu galerijske dejavnosti ne moremo mimo prepovedane retrospektivne razstave (z natisnjanim katalogom vred) del Franceta Goršeta. Poleg vseh drugih posledic dejanja sodi med skupni greh tudi dejstvo, da so bila dela na razstavi namenjena Kostanjevici. Seveda je bila avtorjeva odločitev v nadaljevanju razumljivo drugačna. Leta 1993 je bila v obnovljenem nadstropju južnega dela odprta stalna razstava Goršetovih del skupaj z deli domačina, slikarja in grafika Jožeta Gorjupa. Goršetovo zbirko je leta 1998 dopolnila donacija dr. Glorije Slavke Bratina iz Toronta leta 1998.

Od leta 1983 sta v severnem in vzhodnem delu, po izselitvi Iskre in Laboda, na ogled dve novi stalni razstavi: dela Franceta Kralja (trenutno v prenavljanju) in Zorana Didka (prenovljena v letu 2000 ob 90-letnici avtorjevega rojstva).

Leta 1994 je vzhodni pritlični del oživil doživljajski in ustvarjalni svet Janeza Boljke. Darilu (kipi, slike, grafike) je dodal tudi potrebna sredstva za obnovo prostorov in za natis monografije. S tem dejanjem se bile zaokrožene stalne postavitve.

Seveda so nekatere že, druge pa so v fazi dopolnitev, sprememb in novih postavitvev. V kratkem se bosta katalogom stalnih razstav Božidarja Jakca in Zorana Didka pridružila kataloga razstav Toneta Kralja in Franceta Kralja.

Kostanjeviški značilnosti, darilom, je del svojega kiparskega opusa leta 1998 dodala kiparka Dragica Čadež (zbirka ni na ogled). Trenutno potekajo intenzivne priprave na prevzem grafičnega opusa Bogdana Borčiča (približno 800 grafičnih listov). Dela bodo na ogled v manjših tematskih, pogosteje se menjajočih razstavah, na voljo bodo raziskovalcem in strokovnjakom za študijske namene. Podobo grafične ponudbe zaokroža tudi večje število grafičnih plošč Božidarja Jakca, njegovo grafično orodje in dve grafični preši. Osnova in odlično izhodišče za organiziranje dela grafičnega kabineta in posebnih grafičnih delavnic.

Posebno odmevni pa so razstavni projekti v nekdanji samostanski cerkvi, ki vse bolj dobiva status (mesto) odličnega in posebej cenjenega prostora tako med domačimi kot tujimi umetniki. Da bo to držalo,

poleg kritik in obiskovalcev potrjuje tudi dejstvo, da sta dva avtorja v zadnjih dveh letih za projekt v kostanjeviški cerkvi prejela nagrado Prešernovega sklada. Ambient sam in visoke estetske zahteve narekujejo tudi drugačen pristop k postavitvi. Posamezne razstave nastajajo v dialogu s prostorom, namensko za prostor in izgubljajo značaj dose-
danjih klasičnih postavitev. Tudi prostori lapidarija se uveljavljajo kot intimni razstavnih prostor "po meri".

Likovno ponudbo, predvsem za predstavitev domačih in tujih (pred-
vsem živečih) avtorjev zaokrožuje Lamutov likovni salon, ki odpira svoja vrata od marca do konca oktobra. Ta razstavnih prostor je tisto mesto, kjer lahko predstavljamo več razstav in praviloma prikazu-
jemo prerez sedanje likovne ustvarjalnosti. Uveljavlja se razstavnih projekt Pogled, namenjen dveletnemu pregledu ustvarjalnosti na Do-
lenjskem in v Posavju. V tem razstavišču tradicionalno vsako leto konec aprila predstavijo svoja dela likovna doživetja tudi učenci os-
novnih šol, ki na svojem Ex temporu nadaljujejo tradicijo nekdanjih srečanj mladih umetnikov, ki so se v letih 1960 do 1989 srečevali na Grafičnem bienalu jugoslovanskih otrok.

Zaradi špartanskih razmer v vseh razstavnih prostorih, razen v Gorjupovi galeriji v osnovni šoli, so v zimskem času na ogled le stalne razstave.

Projektna dokumentacija, ki smo jo pridobili za celostno prenovu in pa zaključno obnovo samostanskega kompleksa, predvideva odpra-
vo tudi te pomanjkljivosti. Veselimo se ogrevanih prostorov in možnosti, da bodo lahko v vseh letnih časih naše razstave, tako stalne kot občasne, na voljo v optimalnih pogojih. Pot do tam bo še dolga in zapletena.

Kljub bojznim še nekaj o načrtih. Ključnega pomena je zagoto-
vitev optimalnih pogojev za hranjenje in predstavljanje gradiva. Želimo, da se bo obnova kulturnega spomenika nadaljevala nekaj hitreje kot v zadnjih letih. Prav bi bilo, da bi zaključek le potrdil dolgo-
letne napore vseh, ki so na različne načine podpirali življenje tega spomenika. Prenova bo omogočila tudi nekatere vsebinske spremembe in vnesla pogoje za uvajanje novih vsebin dela. Vsekakor bomo nada-
ljevali z razstavnim programom v vseh razstaviščih. Stalne razstave bodo doživele spremembe, dopolnitve in prenove v obdobju petih let. Nadaljevali bomo s predstavljanjem naše dejavnosti, ponudili obiskovalcem poleg klasičnih obiskov tudi drugačne vsebine. Vseka-
kor bomo v prihodnje na področju odnosov z javnostmi naredili ko-
rak naprej. Na nek način pričakujemo, da bomo lahko kar nekaj vse-
bin uresničili v skupnem projektu ob 750-letnici Kostanjevice v pri-
hodnjem letu.

In letošnji načrti?

V marcu smo na ogled postavili razstavo 90. leta v primorski likov-
ni umetnosti, ki so jo zasnovali kolegi v Obalnih galerijah v Piranu. Aprila bomo gostili udeležence letošnjega Ex tempora učencev osnov-
nih šol. V maju bo na ogled slikarski projekt Jožeta Muhoviča v cerkvi in Slike na papirju – dela Nataše Mirtič, Vesne Drnovšek, Igorja Ban-
fija in Gorazda Šimenka v Lamutovem likovnem salonu. V lapidariju se bo junija predstavila Vlasta Žanič, v Lamutovem salonu bo na ogled Pogled II in predvidoma bo ponovno odprta stalna razstava del Fran-
ceta Kralja. Julij bo v znamenju koncertov Festivala Brežice, sep-
tembra pa bo na ogled razstava slik Jasne Samarinar v Lamutovem likov-
nem salonu in projekt Jakova Brdarja v cerkvi. Prav tako bomo v

Bojan Božič
GALERIJA BOŽIDARJA JAKCA

Galerija Božidar Jakac p.o.
Grajska cesta 45
83111 Kostanjevica na Krki

Telefon: (07) 49-87-008
49-87-333

Faks: (07) 49-87-335
<http://www.galerija-bj.si>
E-mail: info@galerija-bj.si

septembru predstavili donacijo Bogdana Borčiča.

Za zaključek še nekaj osnovnih podatkov:

Galerija Božidarja Jakca ima za stalne in občasne razstave na voljo 5.900 m² površine. Z obnovo prostorov bomo pridobili še 1.700 m² uporabnih površin.

Na stalnih razstavah predstavljamo 765 enot gradiva. Skupni fond likovnih del, ki ga hrani Galerija Božidarja Jakca je trenutno 4.123 enot.

Glede na stanje in dejavnost lahko pričakujemo tudi v bodoče sorazmeren porast gradiva (donacije, mednarodni kiparski simpozij Forma viva in odkupi – dopolnitve obstoječih zbirk).

Galerija upravlja s 13 hektari zemljišč, skupaj z lastnikom, državo, skrbimo za vzdrževanje in obnovo. Samo strešnih površin je več kot 7.000 m².

Trenutno je v galeriji zaposlenih 14 delavcev. Obiskovalcem smo na voljo vsak dan v tednu, razen ponedeljka, od 9. do 18. ure (izven sezone, t. j. november–marec, pa od 9. do 16. ure).

GALERIJA BOŽIDAR JAKAC

Kostanjevica na Krki

LAPIDARIJ

Zgodnjegotski kapitel

Marko Koščak

IZZIVI, VLOGA IN POMEN DEDIŠČINE PRI RAZVOJU TURIZMA

Razmišljanja ob letih naravne in kulturne dediščine in turizma
2001/2002 s poudarkom na JV Sloveniji

Turistična zveza Slovenije je letošnje in prihodnje leto "razglasila" za leti naravne in kulturne dediščine ter turizma. Osnovni namen tega projekta, ki ima ambicijo postati vseslovenski, je, da dosežemo večje vključevanje dediščine in iz nje izhajajočih produktov v slovensko turistično ponudbo ter s tem slovenskemu turizmu dati nove razsežnosti in kakovost. Dejstvo je, da slovenski turizem potrebuje nove, sveže ideje in iz njih izhajajoče produkte, ki bi lahko v hudi tekmi in konkurenci opozorili na "drugačno, resnično Slovenijo", ki vsekakor ni samo ponudba Bleda, Portoroža, Kranjske Gore, če naštejemo samo nekatere paradne konje oziroma centre "železnega repertoarja" v slovenski turistični ponudbi. Gre tudi za to, da se trenutna ponudba, ki jo predvsem na tujem tržišču trži Slovenija, sooča z izjemno hudo konkurenco, saj so produkti, ki jih ponuja, podobni tistim, ki jih nudi tudi konkurenca. Morebiti je dovolj samo drobec domišljije ali drugačnosti in lahko bi taisti produkti, zaviti v nov "celofan", dopolnjeni z elementi ponudbe naravne in kulturne dediščine ter predvsem pravega kontakta z dediščino, ki jo predstavljajo ljudje (living culture), njihovi običaji, folklor, torej njihovo "vsakdanje življenje", postali privlačnejši za sodobnega turista.

Prostor jugovzhodne Slovenije (območje od Osilnice do Metlike na meji s Hrvaško pa do Ivančne Gorice, Škocjana in Šentjerneja na severu) se je med prvimi organiziral v smeri vključevanja naravne in kulturne dediščine v turistično ponudbo preko mednarodnega razvojnega projekta "Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine" ter kasneje tudi "Po poteh dediščine – slovenske korenine". Prvi je bil v letih 1996 in 1997 izvajan kot pilotni za vzhodno in srednjo Evropo z namenom preveritve in aktiviranja razvojnih možnosti na podeželju v smeri dopolnilnih dejavnosti ter zajemanja dodane vrednosti posameznim proizvodom. O teh aktivnostih je bilo tudi v reviji Rast v preteklosti kar nekaj prispevkov, tako da so vsem zainteresiranim verjetno poznane. Drugi je podobno zgodbo "ponovil" v letih 1998 in 1999, sedaj pa sta oba že v fazi izvajanja.

"Turizem – tvoje vsakodnevno življenje je nekomu drugemu avantura" je moto, ki ga je na svojih plakatih predstavljala nevladna organizacija Loesje. Ta navidez bežna misel ima še kako pomembno težo, ko se danes pogovarjamo o turističnih trendih, kjer ima današnji način življenja sodobne družbe drugačne vrednote, ki se kažejo tudi v preživljanju prostega časa. Če se torej radovednost po odkrivanju

novega, neznanega, nenavadnega, po odkrivanju korenin, tujih narodov in njihovih kultur postavlja v sodobnem turizmu pred potrebo po počitku, lenarjenju oziroma karakteristikam masovnega turizma – "3S" (sand, sea, sun - pesek, morje, sonce), potem prav gotovo dediščina in iz nje izhajajoči produkti sodijo v sam vrh "trendovskih turističnih proizvodov sedanosti in prihodnosti".

V različnih regijah v Evropi in svetu kakor tudi razmere v Sloveniji kažejo na to, kako zelo so bili v preteklosti ljudje navezani na zemljo in svoje bivalno okolje; danes je to neprecenljiva dediščina in možnost za razvoj. Kulturna krajina je kot bogat priročnik ali učbenik zgodovine, ki nam odkriva, kako so generacije živele, ustvarjale in spreminjale njen videz. Podobno je z bivalnimi, gospodarskimi, sakralnimi in drugimi objekti kakor tudi z ljudsko kulturo – glasbo, pesmijo, tradicionalno nošo, navadami, jezikom, vero – vse to je izražalo in izraža dediščino in nasledstvo te skupnosti. Ta dediščina predstavlja velik del naše skupne preteklosti, predstavlja prostor, kjer so korenine mnogih nas, mesto, kamor se radi vračamo, povezavo s preteklostjo, neusahljiv vir novih idej, vir kulture in duhovnih stvaritev. Predstavlja skupno nasledstvo človekovega napora in truda, ki ga lahko ignoriramo in uničimo ali pa uporabimo in izboljšamo. Do te dediščine ne smemo zavzeti statičnega odnosa in "ustaviti ure", ko jo želimo uporabiti kot izhodišče tudi za razvoj novih turističnih proizvodov. Ta dediščina je tudi zato tako bogata, ker je bila neprestano izpostavljena spremembam, izboljšavam in obnovam. Zavedati se moramo pomena dediščine, hkrati pa jo znati dograjevati, se iz nje učiti, ceniti njeno vrednost in izkušnje naših prednikov, ki so vgrajene v njo, ter jo čuvati za naše zanamce.

Turizem je največja svetovna industrija, po podatkih Svetovne trgovinske organizacije zaposluje skoraj 10 odstotkov svetovne delovne sile in prispeva približno isti odstotek v globalnem družbenem proizvodu. Turizem je prehitel naftno industrijo in se torej povzpel na prvo mesto med gospodarskimi panogami. Vendar tudi ta "industrija" se zaveda, da lepe brošure o še tako privlačnih turističnih destinacijah niso več dovolj.

Na drugi strani pa dediščina (naravna in kulturna) v funkciji turizma "nosi veliko odgovornost". Gre namreč za "industrijo" ali primerneje rečeno aktivnosti, ki se dogajajo na mnogih (gledano skozi prizmo svetovnih ali pa slovenskih razsežnosti) varovanih območjih ali pa območjih posebnega pomena iz vidika narodove dediščine. Ta aktivnost bo preživela le s pravilnim odnosom do tistega, kar je pravzaprav njena osnovna ponudba in od katere je le-ta odvisna – očuvanega in kvalitetnega okolja, kjer pojem okolje vključuje naravno, ustvarjeno okolje in ljudi. In ključno pri tem je, da mora vključevati in dajati podporo tistim lokalnim prebivalcem, ki živijo na teh območjih, kajti le tako bo neka vrednota, pa najsi gre za naravno ali kulturno dediščino, razvojni potencial tudi za "jutri".

Če naj tudi na področju razvoja slovenskega in turizma na jugovzhodnem delu Slovenije razmišljamo skladno s podjetniškim duhom – torej inovativno, potem moramo razmišljati o prihodnosti, ob tem da delujemo v sedanosti. "Uporabi – izgubi" princip je vsekakor ključen, ko se lotevamo aktivnosti vključevanja dediščine v turistično funkcijo. Če ne bomo znali ohraniti ravnotežja med nosilno sposobnostjo okolja, ki ga vključujemo v turistično funkcijo, in pritiskom obiskovalcev nanj, potem bodo najkrajšo potegnili ravno tisti, ki so

najpomembnejši člen v tem procesu – lokalni prebivalci. Brez njih, brez deleža za njih pa razvoja turizma, kjer se kot temeljni produkt pojavlja dediščina, ne bi smelo biti. Če je to eden od temeljnih procesov paradigme trajnostnega razvoja, potem je pomembno vedeti tudi to, da tak razvoj ponuja še en izziv – to pa je komunikacija in sodelovanje ter partnerstvo. To pa so že besede, ki so marsikomu težko razumljive, žal tudi v procesu razvoja slovenskega (kamor spada tudi območje JV Slovenije) turizma in njegovih "novih" produktov.

Turizem, v katerem igra glavno vlogo dediščina, naj bi bil voden tako, da zagotavlja glavni del dohodka lokalni skupnosti, kar je še posebej pomembno, ko gre za podeželsko skupnost, ki je zastopana v veliki meri tudi v Sloveniji. Ta dohodek lahko pomeni pomemben delež za zagotovitev izboljšanja podeželske infrastrukture in servisnih dejavnosti ter spodbudo za nadaljnji razvoj v prihodnje. Izziv ostaja zagotoviti, da so prihodki od tovrstnega turizma trajni in dolgoročni ter "pravično" razporejeni ter da so negativni vplivi minimizirani.

Ključna vprašanja turizma, imenujmo ga trajnostni turizem oziroma turizem z vključevanjem naravne in kulturne dediščine, so torej, kako zagotoviti, da bi:

- lokalna skupnost igrala pomembno vlogo v načrtovanju turističnega razvoja, njegovi realizaciji in vodenju ter imela zagotovljen primeren delež od njegovih gospodarskih učinkov,
- turistična območja dobivala dolgoročno investicijsko podporo in "podporo" operaterjev z namenom zagotovitve gospodarske stabilnosti,
- del prihodkov od turistične dejavnosti upravljalec posamezne "lokacije" namenjal za ohranjanje tistega potenciala, od katerega je ta prihodek odvisen.

Eden od glavnih ciljev razvoja turizma je vsekakor zagotoviti "udeležencem" na eni strani "ekonomski efekt", na drugi pa zadovoljstvo oziroma kvalitetno storitev. V primeru naravne in kulturne dediščine oziroma vključevanju tega segmenta v turistično ponudbo velja biti predvsem izjemno previden in zagotoviti strokoven pristop pri "njeni eksploataciji". Kot drugo velja, da naj bi del "ekonomskega efekta" vložili za dvig kvalitete ponudbe (vzdrževanje lokacije ali območja, da je ponudba na primerni ravni, fizično vzdrževanje ipd.) Po izkušnjah, predvsem iz tujine, obiskovalci ne zamerijo višjih cen storitev, vstopnine in podobnih elementov, če imajo jasno predstavo, čemu so ta sredstva namenjena. Organizator lahko torej z drobnimi prijemi, kot so pojasnila na vstopnici ali kaj podobnega, pridobi simpatije obiskovalcev, ki so že tako ali tako v primeru naravne in kulturne dediščine člen oz. tržna niša turističnega trga, tako v svetu kot pri nas.

Izkušnje so pokazale, da domači gostje sicer lahko porabijo nominalno manj od tujih, da pa prispevajo večji delež v "lokalno ekonomijo", kar pomeni, da porabijo glavnino na lokaciji sami ali v lokalni restavraciji, gostilni, kmetiji. Zelo zanimive so tudi izkušnje nekaterih varovanih območij naravne dediščine, kjer so obiskovalci z nahrbtniki (mnogi bi rekli, da ti ne zapravijo veliko) porabili pravzaprav največ, medtem ko so obiskovalci, ki so bili del že vnaprej pripravljenih paketov, porabili pol tega kot prvi. Dnevni obiskovalci, ponavadi del avtobusnih izletnikov, pa so porabili samo tri odstotke tistega, kar so porabili tisti "z nahrbtniki". Percepcija mnogih slovenskih turističnih delavcev in ponudnikov je torej vredna premisleka, tako

tudi oblikovanje vsebine posameznih ponudb, ki vključuje iskanje novih, svežih "destinacij", kjer je možno zajeti višjo dodano vrednost turističnim proizvodom. Del teh vprašanj in odgovorov nanje je možno dobiti na temelju dobre analize tržišča in njegovih značilnosti. Pri tem je pomembno odgovoriti na vprašanja, kako oblikovati ponudbo za različne člene turističnega trga, kaj je za vsakega od teh členov značilno v smislu pozitivnih in negativnih ekonomskih, socialnih in okoljskih vplivov tako na neposredni lokaciji kot tudi v njeni okolici, kako bodo spremembe v turističnem menedžmentu na posameznem območju vplivale na spremembo profila turističnega tržišča itd.

Vsak od akterjev v turizmu vidi stvari ponavadi iz svojega zornega kota. Tako turist obiskovalec potuje in prispe v upanju na dobro, pozitivno izkušnjo ter tako tudi pričakuje. Na drugi strani lokalni gostitelji živijo z drugačnimi izkušnjami, v mnogih primerih "obtožujejo" obiskovalce, da so določenemu varovanemu območju ali objektu povzročili samo škodo in da ni nobenih (ali pa malo) pozitivnih učinkov. Prevozniški operaterji vidijo stvari spet skozi svoja očala - vidijo svoje "kliente", za katere upajo, da se bodo vrnili zadovoljni, povedali to tudi drugim in ne bodo v času potovanja "preveč težavni". Oblasti gledajo skozi svojo prizmo pričakovanj o dotoku deviz in tako tudi načrtujejo svoje aktivnosti. Lahko bi naštevali še naprej, vendar je namen teh različnih pogledov opozoriti na potrebo, da se obiskovalce pouči in informira o njihovem vplivu in učinkih ter komu so le ti v pozitivnem in negativnem smislu namenjeni.

Ena od možnosti, da usmerjamo "kreativno razumevanje", je skozi vodenje oziroma vodniško službo. To je dober primer relativno lahkega in poceni pristopa. Vodnikom pomeni to opravilo možnost za dodaten zaslužek, obiskovalcu pa nudi lažje razumevanje lokalnega okolja in njegove kulture. Prav tako daje skupnosti občutek lastništva – popolnoma drugače deluje na lokalne prebivalce, če domačin, član lokalne skupnosti, vodi skupino obiskovalcev, kot če to stori tujec z isto skupino. Res je potrebno posameznike ali skupino vodnikov v nekem okolju dodatno usposobiti in to stane, vendar pa to pomaga tako pri boljšem razumevanju "pravil igre v turizmu" kot tudi prijaznejšem odnosu s strani lokalne skupnosti. To velja tako za varovana območja naravne kot tudi objekte ali lokacije kulturne dediščine. Veliko je pozitivnih izkušenj in primerov, kjer so obiskovalci turistične ponudbe s področja naravne in kulturne dediščine potrdili, da so se pravzaprav največ "informirali o določeni vsebini" ravno na temelju izmenjave informacij od lokalnih ljudi, vključno z vodiči. S tem ko smo preko vodiča posredovali obiskovalcem lokalne zgodbe, legende, ki jih poznajo lokalni prebivalci, zanimive aktivnosti, izkušnje, smo poskrbeli tudi za ohranjanje kulturnega izročila ter njenega bogastva, ki ga mogoče sami premalo spoštujemo. Na drugi strani pa imajo obiskovalci, ko odidejo, občutek, da so resnično "bili nekje" in da se niso preprosto samo "peljali skozi območje". Torej t.i. "živa dediščina" je pomemben del celostne ponudbe v turizmu, še posebej, če govorimo o ponudbi in vključevanju naravne in kulturne dediščine v le-tega.

Bolj kot nam uspe vzpostaviti lokalne povezave in ponudbo za sprejem obiskovalcev, večjo možnost bomo imeli, da nam bodo sledili še drugi, npr. domača obrt, servisne usluge, skratka vse tisto, kar je lahko za nekoga tudi poslovna priložnost in možnost za ekonomski učinek. Nenazadnje pa je ravno to želja mnogih razvojnih programov in pri-

zadevanj vseh dejavnikov turističnega razvoja tudi v Sloveniji. Dejstvo je, da je turizem "velika industrija, ki temelji na drobnem gospodarstvu". Četudi veliki "igralci" na igrišču turističnega trženja ponujajo številne turistične pakete, ostaja dejstvo, da so tudi v destinacijah množičnega turizma nosilci in kreatorji "zadovoljstva obiskovalcev" predstavniki drobnega podjetništva. Njihova pomembnost in vloga sta neprecenljiva, čeprav je res tudi to, da kljub naraščanju njihovega števila brez večjih in velikih prevoznških operaterjev ne bi bilo zadovoljivega ekonomskega učinka.

Tako je ravno na področju razvoja podjetniškega razvoja malih in srednjih podjetnikov še veliko priložnosti in potencialov, ki jih spodbuja tudi oblast na vseh ravneh. Tako lahko nevladne institucije preko sistematičnega izobraževanja privatnega sektorja najdejo poslovno priložnost tudi zase, in če jim pri tem stoji ob strani javni sektor, že lahko govorimo o oblikovanju partnerstva med tremi ključnimi deli sodobne družbe – med javnim, privatnim in nevladnim, ki je temelj za vsak gospodarski razvoj. Ta lahko ob uspešnem sodelovanju vseh partnerjev doseže ugodno podjetniško klimo, ki lahko bistveno pripomore k novemu razvojnemu zagonu t.i. manj razvitih območij, katerih je kar nekaj tudi pri nas.

In kje smo v vsej tej zgodbi na Dolenjskem, v Beli krajini, kočevsko – ribniškem območju? Nehvaležno je ocenjevati procese, v katerih si bil ali si še tudi sam vključen kot neposredni dejavnik, vendar velja ugotovitev, da se "kar nekaj premika". Če samo površno ocenimo nekatere nastope in ponudbo iz JV Slovenije na zadnjih marketinško-promocijskih akcijah, lahko ugotovimo porast prisotnosti privatnega sektorja, ki je ključni nosilec podjetniških aktivnosti, temeljnih za uresničitev osnovne strategije – zajemanja dodane vrednosti kmetijskih in drugih proizvodov preko ponudbe v turizmu. Velja omeniti, da je v zadnjih treh letih preko procesa izobraževanja dobilo licenco za opravljanje turistične dejavnosti na kmetiji okoli 150 posameznikov iz Dolenjske, Bele krajine in Posavja, kakor tudi prvih dvajset iz kočevsko-ribniškega območja, kar je izjemen potencial in hkrati priložnost tudi za druge. Z vzpostavitvijo osnovne baze ponudbe, prenočišč, servisnih uslug, informacijsko-vodniških aktivnosti itd., se namreč oblikuje kritična masa regionalnih akterjev turistične ponudbe v obmejnem prostoru ob slovensko-hrvaški meji. To je pomembno iz več vidikov, in sicer kot oblikovanje ponudbe in dviga kvalitete servisnih uslug v tem prostoru, odpiranje možnosti za razvoj turistične infrastrukture kakor tudi priložnosti za čezmejno sodelovanje s Hrvaško. Ti procesi so še toliko bolj aktualni z uvajanjem in izvajanjem skladnega regionalnega razvoja v naši državi ter aktivnosti pristopa k Evropski uniji. Vsi dejavniki in partnerji tega razvoja na JV Slovenije imajo pred sabo velik izziv, kako se temeljito lotiti tega problema ter kako koristno izrabiti pretekle izkušnje ter jih povezati in vključiti v prihodnje programe. Izkušnje, ki jih imajo partnerji s tega območja pri izvajanju skupnih in individualnih projektov na temo vključevanja naravne in kulturne dediščine v turistično ponudbo, so bogate in neprecenljive. Če so iz njih izšla tudi spoznanja o prepotrebem povezovanju in medsebojnem sodelovanju in zaupanju, potem bodo prihodnji procesi in naloge toliko lažje izvedljive.

GALERIJA BOŽIDAR JAKAC
Kostanjevica na Krki

TONE KRALJ (1900–1975)
Saloma, 1922, patiniran les

PROJEKTNO NAČRTOVANJE KOT SKUPINSKA OBLIKA UČENJA IN DELA

Uvod

Beseda PROJEKT je v vsakodnevnem življenju zelo pogosto rabljen pojem. Projekte poznajo v domala vseh strokah: uporabljajo jih tehniki, umetniki, gospodarstveniki, znanstveniki, kot delovni in še zlasti učni model pa so projekti v rabi tudi na področju izobraževanja. V tem prispevku se bom omejila na projektno načrtovanje učenja v izobraževanju, in sicer ga bom predstavila kot skupinsko učno obliko. Različne dejavnosti lahko projektno načrtujemo in izvajamo kot posamezniki ali skupinsko. Skupinski projekti so organizacijsko (zaradi večjega števila sodelujočih) kompleksnejši in zato zahtevnejši. Od udeležencev zahtevajo poleg tehničnega obvladovanja projektnega načrtovanja kot učne in delovne metode tudi ustrezne medosebne odnose.

V izobraževanju je projektno delo uporabno pri vseh starostnih skupinah: v predšolski dobi, na stopnjah osnovnega, srednjega in visokošolskega izobraževanja in pri odraslih. Lahko pa v istem projektu sodelujejo tudi udeleženci različnih starostnih obdobj. V vrtcih so se izkazali kot zelo uspešni zlasti projekti, v katerih so sodelovali poleg otrok in vzgojiteljic še starši otrok. Do enakih ugotovitev smo prišli tudi v osnovnih šolah. Projektno delo je namreč v mnogih slovenskih vrtcih in osnovnih šolah že več let dokaj znana in priljubljena oblika dela med pedagoškimi delavci in otroki oz. učenci. Projekte lahko izvajamo v okviru izobraževanja, pa tudi zunaj njega. Uporabni so tudi pri dejavnostih, ki potekajo v prostem času.

Projekti so torej kot delovni in učni model oz. metoda uporabni vsestransko. Zato je prav, da zvemo, kaj je projekt, kako je strukturiran in katere so njegove osnovne značilnosti, zaradi katerih je danes (v tujini in pri nas!) v praksi tako razširjen in cenjen.

Kaj je projekt?

Najkrajše lahko opišemo projekt kot *k cilju usmerjeno in načrtovano dejavnost, ki se konča z uresničitvijo cilja*. Shematsko je mogoče njegov potek ponazoriti z naslednjimi osnovnimi stopnjami:

CILJ — NAČRT — URESNIČITEV CILJA S PRODUKTOM

Z uresničitvijo cilja v obliki kakršnegakoli produkta je projekt končan. Najzahtevnejši del projekta predstavlja določitev ciljev, ki morajo biti jasno opredeljeni in operativno uresničljivi.

Projekt poteka na dveh ravneh: začne se s postavitvijo **idejne zasnove**. Na tej stopnji nastaja idejna skica, ki sestoji iz vsebine (KAJ bo predmet projektnega dela) in namena projekta (ČEMU bo izvajan projekt oz. kakšen je smisel in pomen njegove izvedbe), iz katerega izhajajo tudi postavljeni cilji. Šele ko je idejna zasnova domišljena in konkretizirana, lahko sledi izvedbeni del projekta (KAKO uresničiti zamisel in doseči postavljene cilje). To je operativni del projekta.

Na področju izobraževanja ločimo med projekti, ki so po svoji nara-

vi **akcijski projekti**. Cilj teh projektov je, doseči realizacijo neke akcije oz. delovne naloge prek projektnega načrtovanja. Med takšne projekte sodi npr. načrtovanje in izvedba nekega izobraževalnega seminarja ali tečaja ali posveta ipd. za pedagoške delavce. Od takih projektov moramo ločiti **projektno učno delo kot didaktični model**. V tem primeru lahko izvajamo projekt z učenci pri pouku ali v prostem času (npr. pri interesnih dejavnostih). Čeprav je pri projektnem učnem delu tudi učencem cilj uresničitve določene naloge, ki so si jo sami zadali že na začetku postavitve projekta, so pri učiteljih v ospredju vzgojno-izobraževalni cilji. Med drugim je njihova naloga, da prek projektnega učnega dela učence naučijo postopka in tehnike projektnega načrtovanja in da jih med potekom projekta spodbujajo k različnim aktivnostim, ki jim omogočajo pridobivati različne izkušnje, znanja, sposobnosti in spretnosti ter ob tem odkrivati sebe in spoznavati druge sodelavce v projektu. Tako je učencem projektno učno delo postopek, s katerim dosegajo svoje cilje, učiteljem pa didaktično sredstvo za uresničevanje postavljenih vzgojno-izobraževalnih ciljev, s katerimi spodbujajo čim bolj celovit osebni razvoj učencev. Podobno je mogoče projekte ločiti tudi pri odraslih: npr. pedagoški delavci, ki projektnega načrtovanja kot delovne metode tehnično še ne obvladajo, se morajo najprej sami naučiti postopkov projektnega načrtovanja in vodenja projektnega dela, preden se lotijo vodenja nekega projekta oz. uvedejo projektno učno delo v pouk kot nov način izvajanja vzgojno-izobraževalnega procesa.

Pri uvajanju predšolskih otrok in šolarjev v projektno učno delo smo v praksi ugotovili predvsem tri tipe projektov: **konstrukcijske, raziskovalne in učne projekte**. Izhodišče vsakega od naštetih tipov projekta je njihov globalni namen. Pri konstrukcijskih projektih je v ospredju ustvarjanje ob sestavljanju ali oblikovanju nečesa novega. Pri raziskovalnih projektih gre za iskanje in odkrivanje neznanega. Pri učnih projektih pa je v ospredju spoznavanje s širjenjem in poglabljanjem znanja.

Ne glede na tip projekta je za vsak skupinsko izvajani projekt značilno, da se med njegovo izvedbo udeleženci učijo medosebnih odnosov, ki morajo temeljiti na medsebojnem spoštovanju in zaupanju, kar naj bi bil osnovni pogoj uspešnega sodelovanja in doseganja skupnih ciljev v projektu. Od kakovosti sodelovanja vseh izvajalcev v projektu sta odvisna kakovost in uspeh njegove celotne izvedbe. Projektno načrtovanje sodi zato med tiste sodobne načine dela, ki uči in usposablja posameznike, »da bi znali živeti v skupnosti in eden z drugim«, kar je po prepričanju članov Mednarodne komisije o izobraževanju za 21. stoletje eden od štirih stebrov vzgoje in izobraževanja v sodobnem svetu (J. Delors, 1996, s. 84).

Projekti se lahko med seboj razlikujejo po trajanju in po številu udeležencev. Trajajo lahko več dni, tednov ali mesecev pa tudi celo leto in dlje. Trajanje projekta je odvisno od tematike pa tudi od števila in starosti udeležencev. Več je izvajalcev, dlje časa lahko teče projekt, ni pa to vedno nujno. V projektu lahko sodeluje samo manjša skupina ljudi, lahko pa celo več institucij. Zlasti v takih primerih gre praviloma za velike projekte.

Do predstavljenih ugotovitev smo prišli po večletnem delu z učitelji in vzgojitelji na izobraževalnih seminarjih in na podlagi analize več sto seminarjskih nalog. Obdelane ugotovitve so v tem prispevku prvič objavljene.

Struktura in artikulacija projekta

Projektno načrtovanje kot učni in delovni model je sestavljeno iz več komponent, ki potekajo po določenem zaporedju. Njihovo število pa pri različnih avtorjih, ki so preučevali projektno metodo, ni enotno. Tako je npr. H. Kilpatrick ločil samo tri komponente: določitev cilja, načrtovanje in izvedba (Dewey, 1935). K. Frey je postavil pet komponent: iniciativa, skiciranje, načrtovanje, izvedba in sklepna izvedba (Frey, 1984). D. Hansel je spet razčlenil projekt na štiri etape: izbira problema (naloge), načrtovanje rešitve, izvedba posameznih nalog in preverjanje rešitve problema (Hansel, 1986). Po večletnem delu s slovenskimi učitelji in vzgojiteljicami smo prišli do spoznanja, da je v celoti izpeljan projekt sestavljen iz šestih komponent, ki si sledijo v zaporedju, kot prikazuje spodnja preglednica (Novak, 1997).

Etape	Komponente
1.	IDEJA
2.	RAZČLENITEV IDEJE
3.	NAČRTOVANJE IZVEDBE
4.	IZVEDBA
5.	SKLEPNI DEL
6.	OCENA PROJEKTA

Nastanek ideje

V prvi etapi udeleženci izberejo temo projekta in s tem določijo njegovo vsebino (KAJ?). Hkrati določijo tudi namen projekta (ČEMU?). S tem osmislijo projekt. Ideja ali zamisel in namen projekta sta lahko vnaprej predvidena, lahko pa ideja nastane spontano nenačrtno, in sicer v primerih, ko pride do nepredvidene situacije, ki jo je potrebno rešiti. Pobudo za projekt lahko sproži kdorkoli, ki za njeno uresničitev pridobi (motivira) potrebne sodelavce. Tako je npr. v šoli lahko pobudnik projekta vodstvo šole, ki za njegovo izvedbo pridobi pedagoške delavce pa tudi starše učencev, zunanje sodelavce in celo določene inštitucije. Pri projektnem učnem delu pa je običajno pobudnik učitelj ali vzgojiteljica, ki spodbudi učence oziroma otroke, da izberejo temo, ki jo obdelajo projektno.

V prvi etapi gre torej za izbiro teme projekta, ki mora biti vsebinsko čimbolj odprta in široka, za udeležence pa dosegljiva (imeti morajo o njej vsaj nekaj predznanja) in privlačna. Za projekt je pomembno, da je tematsko zaokrožen, kajti vsak projekt mora imeti z uresničitvijo cilja predviden konec izvedbe, ki je običajno materializiran v konkretnem izdelku.

Oblikovanje idejne skice z razčlenitvijo osnovne zamisli

Ta etapa je miselno zahtevna. Ko je osnovna zamisel (ideja) s strani udeležencev v projektu sprejeta in usvojena, sledi njena vsebinska razdelava. Nosilci projekta razčlenijo globalno idejo na posamezne dele. Pri razčlenjevanju osnovne zamisli aktivno sodelujejo vsi udeleženci s svojimi predlogi, vprašanji, komentarji in s tem omogočijo čim bolj bogato razčlenitev vsebine projekta, kar pa ne pomeni, da bodo v končni fazi usvojeni vsi predlogi. Njihova dokončna postavitev v obliki idejne skice sledi po tehtni razpravi in premisleku vseh udeležencev. Skupaj presodijo, katere delne naloge so najpomembnejše za čim uspešnejše doseganje osnovnega namena projekta, kateri od predlogov so uresničljivi glede na možnosti, kot so razpoložljivi

čas, znanje in sposobnosti izvajalcev projekta, finančne možnosti in drugi delovni pogoji, ki omogočajo realno in čim bolj kvalitetno izvedbo projekta. S tem zaokrožijo tematiko projekta in se izognejo, da bi njegova izvedba trajala neskončno dolgo. Idejna skica, ki ima lahko obliko miselnega vzorca, mora biti skupni produkt vseh sodelujočih, ker je le tako zagotovljena tudi motiviranost vseh za nadaljnjo izvedbo projekta. Dokončno oblikovana idejna skica mora biti pregledna in v vsakem trenutku vsem dostopna med nadaljnjim potekom projekta. Če je idejna skica dobro domišljena, je načrtovanje izvedbe posameznih aktivnosti v naslednji etapi dokaj olajšano in omogoča potek projekta brez večjih spodrseljajev. Zato je smotrno tej etapi posvetiti čim več pozornosti (miselnih naporov) in časa.

Delne vsebine v idejni skici je možno izraziti vsebinsko v obliki konkretnih aktivnosti, ki predstavljajo delne in hkrati operativne naloge, prek katerih naj bi se uresničil tudi osnovni namen (cilj) projekta.

Pri projektne učnem delu, kot didaktičnem modelu, ki ga običajno vodi učitelj oziroma vzgojiteljica, postavita oba poleg ciljev, ki jih določijo izvajalci projekta (učenci, dijaki, predšolski otroci, odrasli) tudi izobraževalne oz. vzgojne cilje. Te cilje zabeleži v svoji pripravi pred izvedbo projekta njegov vodja in zanje udeleženci v projektu niti ne vedo. Možno pa je, da se nekateri cilji, ki so jih postavili udeleženci v projektu, pokrivajo s cilji vodje projekta.

Načrtovanje izvedbe zastavljenih ciljev

Ko je izdelana idejna skica, v kateri je osnovna tema razčlenjena na podteme in osnovni cilj na delne cilje oziroma naloge, preide projekt v etapo načrtovanja izvedbe posameznih aktivnosti oziroma nalog. V tej etapi je osnovno vprašanje, KAKO bodo udeleženci projekta izpeljali posamezne naloge. Udeleženci se dogovorijo, **kdo** bo prevzel in opravil delne naloge, **kda**j in do kdaj jih bo opravil, **kje** jih bo izvajal, s katerimi postopki, oziroma **kako** se bo lotil posameznih nalog, kakšen material, pripomočke in morda tudi finančna sredstva potrebuje za izvedbo naloge itn.

Pri projektne učnem delu etapa načrtovanja poteka enako kot pri projektih nasploh, le da je za učence oziroma otroke pomembno, da ugotovijo, zakaj je potrebno posamezne naloge izpeljati. Tako postane njihovo delo osmišljeno in učenci vedo, da izvedba posameznih nalog ni pomembna samo zaradi njihove izvedbe kot takšne, temveč zato, ker z izvedbo posameznih nalog spoznavajo nekaj novega, razvijajo določene sposobnosti, se učijo medsebojnega sodelovanja, odkrivajo svoje ustvarjalne zmožnosti ipd. Pomembno je, da so vse te dejavnosti namenjene njihovemu osebnostnemu oblikovanju in zadovoljevanju razvojnih potreb.

Tudi v etapi načrtovanja je pomembno, da aktivno sodelujejo vsi udeleženci v projektu, kar zagotavlja njihovo večjo motiviranost za sodelovanje v tej etapi. Enako kot idejna skica mora biti tudi celoten načrt skupine dostopen na vpogled vsem udeležencem. Izdelan mora biti pregledno in pri vseh nalogah mora biti vsem jasno, kdo je posamezne naloge prevzel in s tem tudi odgovornost, da jih bo izpolnil. Tako izdelani načrt omogoča vsem in v vsakem trenutku, da sproti spremljajo in preverjajo, ali poteka delo po načrtu.

Izvedba

Povsem razumljivo je, da sledi po izdelavi načrta njegova ures-

ničitev oziroma izvedba. V skladu z načrtom se vsi udeleženci lotijo svojih nalog. Te lahko (po dogovoru) opravljajo individualno, v dvojicah, trojkah ali v večjih skupinah, lahko pa so istočasno udeleženi v neki delni nalogi (zlasti v primerih manjših projektov) vsi izvajalci projekta.

Naloga vodje projekta je, da v vseh etapah spremlja delo posameznikov in skupin, da jih spodbuja, po potrebi usmerja, jim pomaga, svetuje. V etapi izvedbe je njegova naloga, da usklajuje delo med skupinami in posamezniki, da po potrebi skliče vse zaradi medsebojnega seznanjanja o poteku dela in zaradi posvetovanja, kako rešiti morebitne zastoje, ovire in probleme. Vodja projekta pomaga med drugim sproti reševati konflikte znotraj posameznih skupin ali med njimi in jim tudi sam pomaga reševati nepredvidene ovire, ki se pojavijo med izvajanjem nalog. Odnos med vodjo projekta in ostalimi udeleženci je praviloma partnerski, posvetovalen. Hierarhije v smislu nadrejenosti in podrejenosti med vodjo projekta in ostalimi nosilci ni. Vodja projekta se od drugih udeležencev loči le po svoji funkciji, odgovornost za lastno dejavnost pa mora prevzeti vsak udeleženec zase. Odnosi med vodjo projekta in udeleženci morajo biti sproščeni in sinergični. Vsi udeleženci projekta so torej pri izpolnjevanju svojih nalog avtonomni in osebno odgovorni, vodja projekta pa skrbi tudi za čim bolj uspešen potek celotnega projekta.

Sklepni del

Projekt se konča s prikazom opravljenega dela. Udeleženci predstavijo rezultate svojega dela, ki so izraženi v obliki materializiranega proizvoda. Takšni proizvodi so lahko umetniški ali uporabni izdelki, predstavitev naštudirane igre oziroma znanja o nečem, ki so ga usvojili med potekom projekta. Lahko je izdelek tudi raziskovalno poročilo, športna ali kulturna prireditev, razstava zbranih eksponatov itn. Produkti projektne dela so lahko zelo raznoliki.

Ocena projekta

Čeprav bi se lahko projekt končal že z izdelkom, pa se je pokazalo, da je ocena projekta za nosilce projekta izrednega pomena, ker na koncu analizirajo celoten potek svojega dela in ga ovrednotijo. Zato se dejansko projekt konča šele po takšni oceni. Pri projektne učnem delu v vrtcih in šolah ocenijo oziroma posredujejo svoje vtise o projektu vsi, ki so bili v njem posredno ali neposredno vključeni bodisi kot opazovalci med potekom projekta, ali kot gostje na končni prireditvi, ali so kako drugače sodelovali. To so lahko starši in drugi sorodniki, vodstvo šole, sošolci in drugi. V tej etapi obstajajo različne možnosti ocenjevanja, kot so vprašalniki, neposredni razgovori, zbiranje ustnih in pisnih vtisov in še druge tehnike. Z ovrednotenjem projekta se udeleženci učijo kritičnega odnosa do lastnega dela in do njegovih rezultatov.

Osnovne značilnosti projektne dela

Prikazani potek projektne načrtovanja predstavljam predvsem kot učni oziroma didaktični model in kot izobraževalno metodo, ki je primerna za otroke, mladostnike in odrasle. Naučiti se projektne načrtovati ne pomeni zgolj tehnično obvladati postopke ter potek vodenja in izvajanja projekta, ki se začne z izborom vsebine (tematike), določitvijo ciljev, ki jih želimo doseči, s pripravo načrta (izbiro me-

to, oblik, postopkov) za uresničevanje postavljenih ciljev, z izvedbo načrta in na koncu s preverjanjem in oceno, ali so bili zastavljeni cilji doseženi. Naučiti se projektno načrtovati, pomeni tudi razviti nekatere sposobnosti in s pridobivanjem novih spoznanj in znanj spreminjati svoj odnos do sebe in svojega okolja, kar je za posameznikov osebni, mentalni in socialni razvoj izrednega pomena. K temu pripomorejo predvsem nekatere značilnosti projektne delovne metode, po katerih se ta učni model razlikuje od drugih metod učenja, ker izhaja iz ciljne strategije načrtovanja bodisi učnega ali delovnega procesa. Kot učni model pa temelji projektno učno delo na procesno razvojni (in ne zgolj na pridobivanju znanja kot končnem produktu) strategiji načrtovanja učnega odnosno vzgojno-izobraževalnega procesa (Kroflič, 1992).

Projektno načrtovanje kot učni odnosno delovni model se odlikuje predvsem po naslednjih značilnostih: življenjskost, ciljna naravnost, tematsko-problemski pristop, aktivna vloga udeležencev, spoštovanje individualnosti, sinergičnost (Novak, seminarsko gradivo za učitelje in vzgojiteljice).

Življenjskost. Vsebina projekta izhaja iz vsakodnevnih življenjskih potreb, zato so produkti projektne delovne metode vedno uporabni in koristni za posameznika in njegovo okolje.

Ciljna usmerjenost. Vsak projekt se začne s postavitvijo ciljev, na podlagi teh pa sledi podrobno načrtovanje njihove uresničitve. S tem se celotno projektno načrtovanje ne zreducira samo na vsebino, kaj bodo udeleženci počeli, temveč tudi čemu oz. zakaj bodo nekaj počeli.

Tematsko-problemski pristop. Projektno načrtovanje temelji na tematsko zaokroženi in problemsko naravnani vsebini. Tako kot cilji je tudi vsebina projektne delovne metode po svoji naravi kompleksna in problemska in sili udeležence k razmišljanju pri reševanju vsakokratne situacije, ki ni vedno predvidljiva in zahteva vsakokrat drugačen način reševanja.

Aktivna vloga vsakega udeleženca. Pri projektne delovne metode (učenju, delu) je vsak individuum kot nosilec projekta aktivna oseba. V tem primeru gre za spodbujanje posameznika k čim bolj samostojnemu odločanju, ravnanju in nadziranju pri prevzemanju in izvajanju posameznih nalog. Da bi se ljudje izurili v avtonomiji, morajo – tako razmišlja Kelly – “... razviti določene sposobnosti ... posameznik mora razviti čim več razumevanja, sposobnost kritičnega pogleda na svet, sposobnost razvijanja lastnega pogleda na najrazličnejše aspekte sveta ...” (Kroflič, 1992, s. 65). Zato pri spodbujanju posameznikove aktivne vloge pri projektne delovne metode ne bi prispevalo zgolj k otrokovi odnosno mladostnikovi kognitivni rasti, ampak tudi k čustvenemu, socialnemu in vrednotnemu razvoju in oblikovanju.

Spoštovanje individualnosti. Če naj prispeva projektne delovne metode kot učni in delovni model k razvoju osebnosti, potem je nujno, da upoštevamo individualne razlike pri udeležencih v projektu. Izhajati moramo iz posameznikove narave: njegovih osebnih potreb, interesov, sposobnosti, upoštevati moramo tudi socialno sredino, iz katere izhaja, in njegove osebnostne lastnosti, da bi mu lahko pomagali vključiti se v projekt čim bolj uspešno in tvorno delovati v njem.

Poudarek na sodelovanju med udeleženci. Zaradi ciljne naravnosti projektne delovne metode je izrednega pomena, da cilje postavljajo in sprejmejo vsi udeleženci v projektu kot svoje cilje. Pomembno je, da

VIRI:

DEWEY, J. In KILPATRICK, J.: Der Projektolan, Weimer, 1935.

FREY, K.: Die Projektmethode, Beltz Verlag, Weinheim und Basel, 1984.

HANSEL, D (Hg.), Was ist Projektunterricht, und wie kann er gemacht werden? Beltz Verlag, Weinheim und Basel 1986.

KROFLIČ, R., Teoretski pristopi k načrtovanju in prenovi kurikulumu, Ljubljana, Center za razvoj univerze, 1992.

NOVAK, H. s sodelavci, Projektno učno delo - drugačna pot do znanja; DZS, Ljubljana, 1990.

NOVAK, H., Projektno učno delo in prenova osnovne šole, Vzgoja in izobraževanje, 2, 4-7, 1997.

NOVAK, H., seminarsko gradivo za učitelje in vzgojiteljice.

UČENJE - skriti zaklad: poročilo Mednarodne komisije o izobraževanju za 21. stoletje, pripravljeno za Unesco /člani komisije Jaques Delors ... (et. al.); (prevod Mojka Žbena, Gojko Jovanovič) - Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 1996.

so ti cilji vsem tudi skupni cilji. Skupni cilji pa jih pri njihovem uresničevanju povezujejo. Spodbujajo jih k sodelovanju in prav od kvalitete medsebojnega sodelovanja je odvisna tudi uspešnost poteka projekta in kvaliteta končnega produkta, s katerim se projekt tudi konča. Med potekom projekta se dejavnost udeležencev prepleta, razvijajo se različne vezi v medosebnih odnosih, ki omogočajo medsebojno oplajanje znanja, tovariške odnose v smislu medsebojne solidarnosti in pomoči, spodbujajo pa tudi večjo samoiniciativnost, kreativnost in kritičnost posameznikov. Naštete lastnosti so pri posameznikih cenjene že danes, verjetno pa bodo v prihodnosti ključnega pomena za posameznikovo čimbolj uspešno vključevanje v življenje in delo.

Sklep

Projektno delo kot učni model uvaja posameznika v vodenje projekta in sodelovanje v njem. Zaradi značilnosti, ki jih ima in zaradi katerih se v izobraževanju kakovostno razlikuje od drugih učnih metod in didaktičnih modelov, pa je izrednega pomena tudi za pripravo posameznika za življenje v 21. stoletju. Lahko bi sklenili, da sodi projektno načrtovanje med najsodobnejše učne, vzgojno-izobraževalne in delovne modele, ki po eni strani spodbuja posameznikovo aktivno vlogo ob polnem spoštovanju njegove individualnosti, hkrati pa ga usposablja tudi za integrirano življenje v skupnosti, katere obstoj in napredek bosta vedno bolj odvisna od medsebojnega sodelovanja in spoštovanja njenih članov.

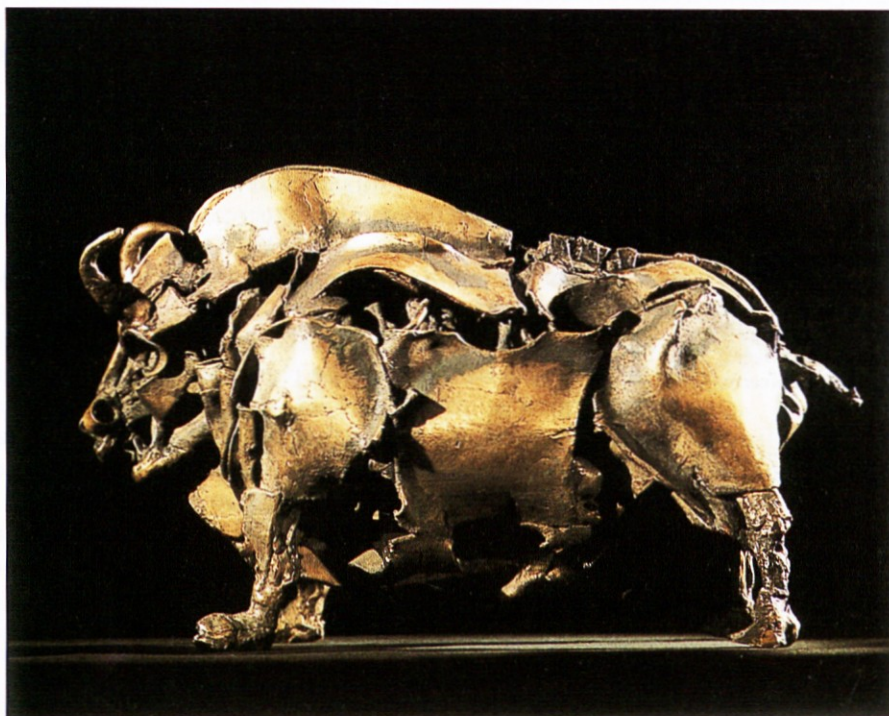
Galerija Božidar Jakac, stalna zbirka Zorana Didka

Galerija Božidar Jakac, Pleterska zbirka starih evropskih mojstrov

GALERIJA BOŽIDAR JAKAC

Kostanjevica na Krki

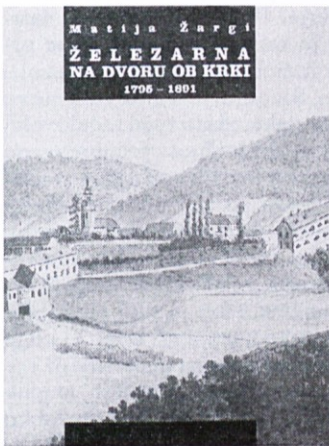
JANEZ BOLJKA (r. 1931)

Bik, 1967, bron, 43 x 70 x 27

Stane Granda

ALI DOLINA OB GORNJI KRKI NE ZASLUŽI POSEBNE MUZEJSKE ZBIRKE?

Razmišljanje ob knjigi Matije Žargija *Železarna na Dvoru ob Krki 1795 - 1891*. Dolenjska založba, Seidlova zbirka, 23. knjiga, Novo mesto 2000, 214 strani.

V današnjih razmerah, ko je dolenska industrija znana predvsem po Revozu in Krki, je spominjanje na nekdanjo slavno dolensko železarstvo dokaj anahronistično. Večina Slovencev ima šibak zgodovinski spomin, kar še posebej velja za našo gospodarsko preteklost. Pa vendar imamo kaj pokazati in se nam tudi v primerjavi s sosedi ni treba sramovati. Med take pojave nedvomno sodi tudi železolivarna Dvor, v 19. stoletju najpomembnejša dolenska "fabrika".

Slovensko železarstvo, zlasti kranjsko in koroško ima zelo slavno in staro tradicijo. Segajo že v prazgodovino, konkretnije v starejšo železno dobo. Njegova naravna podlaga je v znamenitem bobovcu. To je železovec lupinaste zgradbe, ki se v naravi nahaja v obliki bobca oziroma debelejšega fižola. Zrna so velika od nekaj milimetrov do 3 centimetrov. Vsebuje od 30 do 50 odst. železa. Rudišča so bila plitva oziroma površinska. Količinsko niso bila silno velika, zato pa toliko bolj pogosta. Še danes je to rudo mogoče najti v naravi. Zato so pri nas obstajali številni "rudniki", na katere nas še danes spominjajo nekatera krajevna imena, na primer Železnica pri Turjaku ali podružnične cerkvice oziroma stranski oltarji v njih, ki so posvečeni sveti Barbari, zaščitnici rudarjev.

Svoj prvi višek je železarstvo v našem prostoru doživelo že v prazgodovinski železni dobi. Tehnološke pobude so prišle z Bližnjega

vzhoda in italškega prostora. Današnji slovenski prostor je odigral izjemno pomembno vlogo v seznanjanju srednje in zahodne Evrope s tehnologijo pridobivanja železa. To bi seveda morali vedeti tisti, ki nas vodijo v Evropo in se jim niti ne sanja, kaj je naš prostor v preteklosti že k njenemu razvoju prispeval. Visoko razvita železarska produkcija naj bi bila tudi tisti gospodarski element, ki je poleg strateških silil antični Rim k čimprejšnji zasedbi današnjega slovenskega etničnega ozemlja.

V srednjem veku je naše železarstvo vselej imelo velik gospodarski pomen. Železni izdelki so bili pomemben izvozni artikel. Prav pridobivanje in predelava železa sta bila tista dva gospodarska elementa, ki sta v novem veku k nam pripeljala številne bogate italijanske trgovce, med katerimi so bili tudi vsakemu Slovencu znani Zoisi. Bolj kot dolensko železarstvo je začelo sloveti gorenjsko, ki pa glede zahtevnosti, ne kvalitete izdelkov, ni bilo kaj posebnega.

Dolenjska brez Bele krajine je imela v preteklosti dva pomembna gospodarska bazena. Eden je bil v širši okolici Litije, drugi ob gornji Krki. Tukajšnji kraji so ležali ob znameniti patriarhovi poti, ki je južni del Panonske nižine in Balkan povezovala ob Krki in preko Blok z italjskim prostorom. Tukajšnja produkcija je bila dolgo časa na ravni zahtevnejše domače obrti. V gornjo dolino Krke je pripeljala tudi znano

trgovsko, kasneje plemiško rodbino Lazarini, katere potomci še danes živijo v Ljubljani. Naj v zvezi s tem omenimo, da je ob ukinitvi tukajšnje proizvodnje del delavcev odšel v Istro in tam razvil specializirano dejavnost za bližnje tržaško ladjedelništvo.

Po ukinitvi stiškega cistercijanskega samostana so postali nesporni največji dolenski zemljiški gospodje knezi Auerspergi. Sloveli so predvsem kot lastniki izjemnih površin gozdov, ki pa zaradi težje prometne dostopnosti oziroma slabših povezav s cesto Dunaj – Trst niso imeli neke realne vrednosti. Reformni časi Marije Terezije in Jožefa II, zlasti pa njuna merkantilistična in fiziokratska politika kot tudi naglo naraščajoči pomen denarnega gospodarstva, sta kneze silila, da iščejo in izrabljajo vse možne finančne vire. V svojih gospodarskih konceptih so začeli naglo odstopati od ostalega kranjskega plemstva in postali tudi v tem pogledu nekaj posebnega v našem prostoru. Njihov prvi pomembnejši poseg v neagrarno področje je bil usmerjen na področje turizma, saj so bili dejansko oni tisti, ki so dvignili pomen njihovih Dolenjskih Toplic. Zdravstveni turizem je v kombinaciji z lovom v bogatih kočevskih gozdovih obetal prihod uglednih in premožnih gostov tako iz bližnje Vojne krajine, revmatizem, išias in podobno so klasične vojaške bolezni, kot tudi oddaljenejših krajev in dežel.

Drugi pomembnejši poseg v neagrarno gospodarstvo knezov Auerspergov pomeni železarstvo. Zanj so poleg rude obstajali še drugi razlogi. Na prvem mestu moramo omeniti staro železarsko tradicijo tukajšnjih krajev in ljudi. Na drugem mestu bi omenili ugodno lego njihovih posesti, zlasti Dvora. Tamkajšnje brzice na Krki so obetale možnosti zajetja in izkoriščanja vodne energije, ki je bila zelo pomembna zlasti za kovaštvo in druge obrti. Ogromni gozdovi so bili skoraj neizčrpen vir drugega, za pridobivanje in predelavo železa pomembnega vira energije: Takratna metalurgija železa je namreč slonela na oglju. Poleg nižje strokovne delovne sile so dolenski kmetje, tako kot ostali slovenski, iskali tudi vire dodatnega zaslужka. Kopanje rude in njen transport, sekanje lesa, kuhanje oglja in

njegov transport, so obetali večji kos kruha tisočim ljudem.

Iz vsega povedanega sledi, da znamenita železarna na Dvoru ni sad nekakšnega plemiškega čudaštva, ampak rezultat zelo pretehtane gospodarske politike ene naših najpomembnejših plemiških rodbin. Prav zato, ker odločitev za fabriko ni bila plod trenutnih prebliskov, so knezi Auerspergi zanj pridobili ugledne strokovnjake iz avstrijskih nemških in zlasti čeških dežel. Zastavljeni so bili namreč zelo visoki cilji. Zato so bili potrebni strokovno izobraženi strokovnjaki, med katerimi moramo spomniti predvsem na Pantza in Dobnerja. Prav ambicioznost lastnikov je bil tisti moment, ki je prvotno fužino spremenil v železolivarno. Slednja je zahtevala nove strokovnjake, zlasti med izdelovalci modelov. Praktičnost predmetov se je že takrat merila tudi z njihovo lepoto. Sprva so bili njihovi izdelki namenjeni predvsem vsakdanjemu življenju: različno posodje, svečniki, likalniki, zajci za sezuvanje škornjev, mizice, stoli in tudi nagrobniki. Ne samo znameniti križi, ki jih je bilo še pred dobrim desetletjem vse polno na naših pokopališčih, ampak tudi pravi monumenti, ki jih lahko še danes opazujete na novomeškem šmihelskem pokopališču, pa tudi ljubljanskih Žalah (nagrobnik Serafine in Karla Zoisa). Temu so se kmalu pridružili topovi in najzahtevnejši izdelki, med njimi tudi stroji. Glede na to, da železolivarskih izdelkov ni mogoče naknadno prilagajati, si preciznost izdelave strojnih elementov in različnih črpalk lahko le predstavljamo. Sicer pa, kdor bi rad danes spoznal še vedno živo uporabnost izdelkov Dvora, naj se sprehodi po nekdanjem ljubljanskem Čevljarskem mostu, ki je sedaj na Poljanskem nasipu.

Vzroki za propad železarne na Dvoru so mnogoteri. Kot prvega bi omenili prometnega. Železnica v dolino Krke je zamujala. Slovenska politika, ki je v svoji nerodnosti proglasila kneze Auersperge za svoje največje sovražnike, ni imela posluha za njihove gospodarske potrebe. Pomanjkanje sodobnih prometnih zvez je potenciralo še dodatne težave. Rude je bilo vse manj, njen zastareli transport predrag. Enako velja za energente. Premog in zlasti

koks sta izpodrinila oglje. Uvajanje novih tehnologij, od parnih strojev, do novih plavžev in talilnih peči je zahtevalo velike investicije. Če pogledamo zgodovino koroškega in zlasti štajerskega železarstva, vidimo, kako obsežna in globalna je bila ta modernizacija. Naj bo dovoljen samo majhen miselni preskok: Kranjska industrijska družba je ravno zaradi zniževanja transportnih stroškov nameravala že pred I. svetovno vojno prenesti težišče svoje dejavnosti z Jesenic v Škedenj pri Trstu. Proizvodnja na Dvoru je bila v zadnjih desetletjih 19. stoletja vse manj rentabilna, predvsem pa brezperspektivna. Knezi Auerspergi so tudi sicer gospodarsko dokaj obupali nad našim prostorom in težišče svoje gospodarske dejavnosti prinašali v češke dežele. Železolivarno so zaprli, stroje razprodali, med kupci so bile tako Jesenice kot Štore, delavci so šli na cesto. Več tisoč Krajincev naj bi zaradi gospodarskega brezupa, ki ga je prinesla ukinitve največje dolenjske fabrike, odšlo celo v Ameriko.

Železolivarna na Dvoru je bila gospodarski kompleks. Obravnavati jo je treba tako v gospodarskem kot tehnološkem in antropološkem smislu. Poleg izdelkov je tu treba videti tudi ljudi, bodisi kot navadne delavce ali vrhunske strokovnjake oziroma vrhunske razvojne inženirje, kot bi rekli danes. Oskrba delavstva je zahtevala tudi spremljajoče dejavnosti. Zato je bila tu tudi pivovarna. Delavci so imeli svojo bratovsko skladnico - nekakšen sindikat. Na Dvoru so tudi začetki dolenjskega delavskega gibanja. Pokojni Jože Šorn je tu odkril celo pojave ludizma - obliko delavskega gibanja, ki vidi svojo rešitev v razbijanju strojev.

Knjiga Matije Žargija ni izjemna zgolj po tem, da je to prvo tovrstno slovensko delo, ampak je velik izziv za nadaljnje raziskave, ki so še nujno potrebne. Nastalo je na podlagi arhivskega gradiva. To je v veliki meri na Dunaju kot privatni depozit knezov Auerspergov v Hišnem-dvornem- in državnem arhivu (Haus-Hof- und Staatsarchiv). Za njegovo uporabo je potrebno osebno dovoljenje knezov Auerspergov, ki pa so v tem pogledu zelo širokogrudni in Slovencem naklonjeni. Vsekakor bi

kazalo biti v tem pogledu v naši zgodovinarski srenji bolj aktiven, vendar skrajno korekten. Politikanti naj se stikov z njimi ne lotevajo, ker bodo zaradi svojega neznanja naredili stroki nepopravljivo škodo.

Avtor naše prve monografije o najpomembnejši dolenjski "fabriki" v preteklosti je sicer prvenstveno umetnostni zgodovinar, vendar je njegov pristop k problematiki bistveno širši. Zanima ga produkcija v kvantitativnem in kvalitativnem pogledu, tehnologija, zlasti prehod v livarsko dejavnost. Ta se izraža tako v uporabnosti kot tudi estetiki livov. Slednji so v središču njegovega zanimanja. Zaradi večje povednosti in hkrati kot dokaz avtorjevih trditev je knjiga tudi bogato ilustrirana. Vsekakor lepota izdelkov, razmeroma veliko jih je ohranjenih v muzejih in zasebnih zbirkah, ponovno odpira vprašanje nujnosti odprtja specializirane muzejske zbirke na Dvoru, ki zaradi tamkajšnje narave, ribogojnice in ohranjenih ostankov tovarne privlači številne šolske ekskurzije. Žargi je očitno računal na širši interes za svojo knjigo, ki je v tem pogledu, ne na račun strokovnosti, tudi koncipirana.

Če na eni strani računamo, da se bo vedenje o dvorski železolivarni z Žargijevo knjigo razširilo, pa na drugi strani lahko predvidevamo, da bodo s tem okrepljene tudi zahteve po odprtju posebne specializirane muzejske zbirke na Dvoru. Znano je, da imata tako Narodni muzej v Ljubljani kot Dolenjski muzej v Novem mestu v svojih depojih zbrane izjemno lepe predmete. Precej naj bi jih bilo tudi po različnih muzejskih zbirkah. Podpisanemu ni znana usoda izjemno bogate osebne zbirke pokojnega Marjana Marinca. Z veliko gotovostjo lahko domnevamo, da je marsikaj tudi še pri ljudeh. Vsekakor je eden izmed temeljnih pogojev, to je muzejski predmeti, izpolnjen.

Glede na tukajšnje razmere, zlasti nekdanje obrate železolivarne, tudi prostori za muzejsko zbirko ne bi smeli biti problem. Ker predstavljajo spomenik tehnične kulture, jih je treba v vsakem primeru ohraniti. Podrobnosti so stvar državne in lokalne uprave.

Kot zadnji argument v prid ustanovitve muzejske zbirke na Dvoru

Stane Granda
ALI DOLINA OB GORNJI KRKI
NE ZASLUŽI POSEBNE
MUZEJSKE ZBIRKE?

naj navedemo tudi dejstvo, da je Suha krajina veliko dala slovenski kulturi in da ima zato pravico od slovenske države tudi nekaj pričakovati.

Glede na velike finančne probleme javnih državnih financ, ki jih je v zadnjem letu razkrila "zgodba o uspehu", je potrebno razmisliti tudi o funkcioniranju muzejske zbirke. Poudarjam, ne govorimo o muzeju, ampak muzejski zbirki. Verjetno bi morala biti organizacijsko povezana z Dolenjskim muzejem. To pomeni, da bi s pomočjo nekega strokovnjaka, vidim ga v avtorju knjige, postavili specializirano muzejsko zbirko. Vse njeno nadaljnje poslovanje naj ne bi slonelo na stalno zaposlenem, ampak na honorarnih sodelavcih, ki bi zbirko fizično varovali in po potrebi po njej vodili. Gotovo je na Dvoru dovolj ljudi, ki bi bili kaj takega sposobni. V mislih imamo zlasti učitelje in nekatere druge izobražence. Skratka, poiskati je potrebno najcenejšo varianto. Za obisk in s tem tudi nekaj vstopnine se ni bati. Vsekakor pa je vse odvisno od posameznikov na Dvoru, kajti ustanovitev in poslovanje zbirke mora biti

predvsem interes krajanov. Namesto njih ne bo nihče ničesar storil. Čeprav so časi težki in kulturi nenaklonjeni, pa tisti, ki vedo, kaj hočejo, in hočejo uspeti, niso brez upanja na končno zmago.

S knjigo o železarni na Dvoru nismo dobili le pomembnega dela o našem železarstvu, njegovi tehnologiji, delavcih in strokovnjakih, Dolenjski, ampak tudi veliko spodbudo za razmislek o vlogi Suhe krajine v naši gospodarski in družbeni preteklosti. Tukajšnje življenje je bilo vedno silno težko, saj je krutost narave vedno znala pokazati zobe. Zato je tudi narava suhokranjskega človeka nekoliko samosvoja. Če je bila tukajšnja zemlja suha, ljudje pa bolj "biti kot siti", če je tu pogosto kraljevala človeška stiska, pa je bila duhovna in kulturna bera Suhe krajine velika. Spomnimo se gradov, pogledjmo v cerkve, spomnimo se velikih mož. Suha krajina je dobila svoje ime zaradi narave, ne ljudi. V njih je vselej vel bogat in žlahten duh. Del tega izražajo tudi predmeti dvorske železolivarne, čeprav je od prenehanja njenega delovanja minilo že več kot stoletje.

Ostanki kupolne peči dvorske železarne, obnovljeni tehniški spomenik

Nedavno umrli 93-letni slikar Balthazar Klossowski de Rola, največji figurativni slikar 20. stoletja je večkrat poudaril: **“Umetnost je delo, zato se nimam za umetnika, ampak za delavca.”**

To vodilo sem izbral in mislim povsem upravičeno za odmev na skorajšnjo petletnico krškega društva likovnikov OKO, ki je v svoji dejavnosti in številčnosti fenomem v sodobnem likovnem dogajanju slovenskega “podeželja”; saj dobi človek vtis, da v Posavju vsi slikajo, kot je v šali dejal prijatelj novinar.

Petletni jubilej je sam po sebi majhen, je pa prisrčen in pomemben, kot pri otroku, kjer šteje vsakoletni, zaradi svojega opaznega napredka rasti. Ta strma rast pa je tisto, kar OKO in okojevce vodi že vseh pet let.

Ne bom našteval posameznikov, ker bi bil krivičen do celote, ta in njena povezanost je tista, ki drži ob nosilcih (posameznikih) čvrsto zgradbo sijočih oken – hišnih oči. Tri garniture vodstva je obdržalo in še poglobilo organizirano jedro dela okojevcev. Prva – začetna garnitura se je ukvarjala sama s seboj, dala pa društvu ime in nekaj izhodiščnih usmeritev, ki so se kasneje pod ženskim vodstvom oplemenitile, razširile in sedle članom društva in srenji, kjer živijo v glavo, roke in srce.

To troje : glava, roke, srce pa je tista zloženka, ki je edini pogoj za ustvarjalno delo lepega in živetja nasploh. Društvo to spremlja, zato so delovni in polno zadovoljni v svojem pridelovanju plodnosti lastne lepote in lepote Posavja. Slikarstvo in kiparstvo je pri njih trud in trepet za pridelek in ne proizvod, kjer je izključeno srce.

Ne samo v Posavju, v slovenski prostor in tujino je danes uprtih šestdeset parov oči, šestdeset glav razmišlja in snuje, kako preseči utrujeno galopiranje sveta v potrošniški predor teme. Šestdeset parov rok boža pokrajino, domove, reke, gnezda, celo nebo nad nami, ki obolelo zre na nečimernost človeštva. Šestdeset src utriplje za ohranitev duše človeka in pokrajine s podobo videnja in čutenja lepega – izginjajočega. Os-

vobojenega srca strmoglavijo v svet, s skorjicami denarja, pa gradijo mavrične mostove med vsemi ljudmi dobre volje doma in s sosedi. Vse pa v opomin onim drugim ...

Njihova dela, slike in kipi, zvenijo tako kot zvenijo posamezni avtorji. Največkrat toplo v toplih malo preštevilnih barvah, včasih monohrono hladno, včasih površno hitro, nekateri mozaično gosto, nekateri skromno izčiščeno, nekateri plosko, nekateri trodimenzionalno. Vse pa skupaj pestro in raznoliko. Za likovno enovito in kvalitetno delo (ne kvantitetno) skrbijo z mentorstvom posameznikom in skupini, z lastnimi mentorji, ki so končali te ali one umetnostne šole. Tako združeni skrbijo, da se uglase in najdejo svoj izraz in prepoznavnost. Njihovo planško učenje je garancija za bogato bero društvenega ustvarjalnega dela, ki se najsenzibilnejše pokaže ob žiriranih pristopih skupinskih ter osebnih razstav, kolonijah, delovnih srečanjih, drobnih natečajih in avkcijah. Okojevci imajo tako svoj spoštovani dirigentski zbor, ki se trudi, da bi presegli navade posplošenega orkestra slikarjev in kiparjev, hkrati pa bi težili k temu:

Da ostanejo motivi, barve, forme in hotenja posameznika po svoji domišljiji in izrekanju svobodna; da v orkestru osmislijo celoto z dobrimi solističnimi prispevki.

Da se preseže preslikavanje – podobarstvo in včasih preveč začetniške nerodnosti, to tudi prinese učenje, ki samo očisti posameznika ob nenehnem delu in zorenju. Kampanjskost, pa tako sama od sebe ponikne v pozabo.

Celotno likovno delo Okoja v okolju, kjer se pojavi, postane skupinski perfomans – scena je širono lepo Posavje, forma pa razvejanost idej, pristopov in nihajoče kvalitete likovne pripovedi. V večini se drže figurativne motivike, ki je že sama po sebi tisto najlepše, kar človek s sožitjem z naravo ustvari. Okojevci ne bežijo v tako imenovano moderno apstraktno ustvarjanje del, kjer bi lahko manipulirali s čistimi likovnimi prvimi. Ostajajo v svoji prepoznavnosti in si s trudom utirajo

Rudi Stopar
UMETNOST JE DELO

svoja slikarska in kiparska pota, ki so šepet ustvarjalnih čustev vase. So ljubiteljski ustvarjalci v pravem pomenu besede. Ta je v izražanju nekaternikov, ki so si prilastili vsevednost in tron odločanja, negativno konotirana in kaže na nekaj, kar ni vredno prisluha. Zakaj? Ljubiteljstvo – beseda in pomen ima koren v "ljubiti", kot beseda ljubezen. Ljubezen, pa je največ, kar lahko človek vgradi v svoje delo. Kakšen je umetnik – ustvarjalec, ki ne ljubi svoje delo? Ljubezni do dela, v delu ne nauči nikakršna šola. Zato je ljubiteljski umetnosti ali kulturi z imenom "ljubiteljska", namesto pomilovalna, dana - izražena najvišja vrednota.

Likovna izraženost posameznikov in celote je poveznjena v prostor dialoga. Zato je njih delo posavski diptih, triptih – pravzaprav mnogotiptih, ki daje mikaven razpon doživljanja in doživetij iščočega. Njihov atribut je komuniciranje medčloveške povezanosti duha, ki nima meja, ne pozna distanc in predsodkov.

To je pravi zven likovne govornice, ki svobodno, spontano in lahkotno plava po Posavju – prostranosti lepote in srčnega ter v dobrem sosedstvu. Hkrati pa je to neusahljiv vir živega studenca, ki daje pravico okojevcem imeti svoj kot in svoj košček umetniškega živetja – tistega čistega, pravičnega, brez predalčkanja in napihnenih pomembnosti, s katerimi se zaljša današnji čas.

Okojevsko slikarstvo in kiparstvo je v širšem prostoru kažipot zunaj slikovnega dogajanja, ki ima lastno gostoto in resnico, s katero njihovo likovno delo pridobi poetično težo in med nami zgosti blagožarečo ustvarjalno magmo v predstavljanju svojega obstajanja. Nam pa skozi svoje očesno in duhovno videnje podarjajo tisto estetsko ugodje, ki nam neposredno žari vsak dan in nam pomaga živeti.

Naj ponosno ohranijo zavezanost svoji človeško plemeniti zasvojenosti, naj ohranijo glavo, naj še prisluškujejo srcu in z rokami še naprej rokodelsko gradijo svoj in naš svet lepot.

"Gasilska" fotografija polovice okojevcev na koloniji na Ribnikih

Fotografska razstava v Galeriji Krško

Foto: MIM

Sonja Kralj

Sonja Kralj, rojena 1980, sodi v najmlajšo generacijo slovenskih fotografov. V letu 1999 je zaključila Srednjo šolo za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani. Zaposlena je v Foto Asji v Novem mestu in živi na Raki. Je članica Društva ljubiteljev fotografije Krško. Do sedaj se je predstavila na dveh skupinskih razstavah, v Skopju (1998, pod okriljem ljubljanske Srednje šole za oblikovanje in fotografijo) in v Beogradu (1999, s samostojno prijavo na mednarodni razpis). Razstava ženskega akta, s katero se predstavlja v Galeriji Krško, je njena prva samostojna predstavitev.

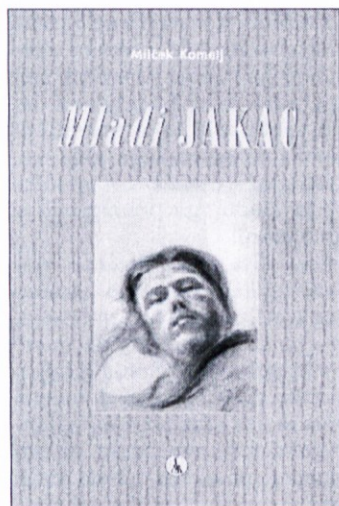
Na razstavi se predstavlja z ženskim aktom, s fotografskim žanrom, katerega razumevanje in obravnavanje je odvisno od njegove vpetosti v posamezne zgodovinske in socialne kontekste. Njegovi začetki segajo v osemdeseta leta 19. stoletja. Fotografije iz prvih desetletij, ki so bile pogosto narejene v slikarskih in kiparskih ateljejih, so imele bolj študijsko kot dokumentarno ali umetniško vrednost. V dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja fotografije golega telesa pridobivajo na eksperimentalno umetniški vrednosti. Sredi prejšnjega stoletja postane popularen t. i. portretni akt, v zadnjih desetletjih pa so prisotna raziskovanja z močnim poudarkom na umeščanju akta v različne vsebinske kontekste. Razvoj in razmah fotografskega akta na Slovenskem ravno v tem času nazorno prikazuje pregledna razstava *Akt na Slovenskem III* v Ljubljani. Gre za žanr, ki ga šolanje oziroma študij fotografije skorajda obvezno zaobjema, hkrati pa se ga lotevajo številni amaterski in profesionalni fotografi, pri čemer je del teh fotografij že od samega začetka namenjen intimni rabi, drugi del pa predstavitvi javnosti oziroma razstavljanju. Ženski akti Sonje Kralj sodijo v

drugo skupino. Razstavljene barvne fotografije so nastale v okviru zaključka njenega šolanja na srednji šoli za fotografijo. Njena zaključna naloga je vsebovala tako teoretični (zgodovina fotografskega akta, relacija fotograf – model) kot praktični del. In slednjega predstavlja v Galeriji Krško.

“Fotografija reproducira v neskončnost nekaj, kar se je zgodilo samo enkrat: mehanično ponavlja, kar se eksistencialno ne more nikoli več ponoviti.” Sonja Kralj v svojih delih poskuša ujeti določene momente in jim z raziskovanji vdahniti originalen likovni izraz. Njeno ustvarjanje je potekalo v dveh fazah – najprej se je posvetila eksperimentiranju v fotografijah manjšega formata, kjer figuro obravnava (celo)postavno (žal z izrezom glave). “Fotografija je tehnično na križišču dveh popolnoma različnih postopkov; eden je kemičen: delovanje svetlobe na nekatere snovi; drugi je fizikalen: oblikovanje podobe skozi optični dispozitiv.” Umetniška fotografija kot likovni medij sama po sebi zahteva mojstrsko obvladovanje tehnike. Sonja Kralj v ročnem razvijanju fotografije majhnega formata, ki so vijolično tonirane, kombinira s sestavljanjem dveh negativov. S tem dosega učinke gibanja figure in narativnosti v smislu izrazne fotografije.

Na podlagi prvega dela študija akta je fotografinja ustvarila drugi del – fotografije ženskega akta večjega formata, izvedene v toplih rdečkastih tonih, z večjim poudarkom in premislekom na kadriranju, perspektivnemu umeščanju in osvetlitvi objekta oziroma modela. Na nek način zelo “čisti” akt Sonje Kralj bi lahko umestila v tradicijo t. i. lepega akta. In v posmaznih posnetkih je lirična in umirjeno realistična pripoved fotografij zelo obetajoča.

Milček Komelj: *Mladi Jakac*. Slovenska matica, 2000

Med tistimi slovenskimi likovnimi ustvarjalci, katerih delo in življenje sta v strokovni literaturi dokaj temeljito in celovito obravnavana, je tudi slikar in grafik Božidar Jakac, utemeljitelj slovenske umetniške grafike in eden osrednjih mojstrov slovenskega ekspresionizma. Zasluga za to gre predvsem dr. Milčku Komelju, ki ni spoznaval umetnika le po njegovih delih, arhivski zupuščini, pisnih in ustnih pričevanjih, ampak tudi iz osebne izkušnje, saj je bil v pogostem živem stiku z umetnikom, ko je pripravljaval diplomsko nalogo, pomagal mojstru pri urejanju njegove stalne zbirke v Jakčevem domu v Novem mestu in ga ob različnih drugih priložnostih vse do smrti pogosto obiskoval.

Po Komeljevem mnenju so temeljne značilnosti Jakčeve ustvarjalnosti in vsa pomembna dejstva njegovega življenja zvečine dorečeni, vendar pa ni mogoče trditi, da so prav vse stvari dokončno raziskane, da slikarjev opus ne ponuja morebitnih novih interpretacij ali da bi dodatne raziskave ne odkrile novih stvarnih dejstev. V stroki še niso bili izčrpani vsi poglobljeni viri, ki utegnejo globlje osebnostno in zgodovinsko utemeljevati ter predvsem pojasnjevati izvor tistih značilnosti, ki so za Jakca najbolj specifične in zanj kot umetnika tudi bistvene. Vsekakor pa je mogoče z gotovostjo zatrdati, da so dosedanje raziskave jasno nakazale posebno umetnostno zanimivost in dragocenost Jakčeve ustvarjalnosti iz njegovih mladih let, ko je študiral v Pragi in presenetljivo hitro dosegel enega od ustvarjalnih viškov. Prav v umetnikovem mladostnem obdobju so utemeljeni izvori njegovega poznejšega dela, zato je ta čas vreden nadrobnejše in globlje osvetlitve.

Ta premislek je vodil dr. Milčka Komelja pri temeljitem študiju in raziskovanju prvega Jakčevega ustvarjalnega obdobja, ki sega od otroštva v Novem mestu do konca akademskega šolanja v Pragi. Na osnovi študijskih spoznanj je leta 1983 Komelj pripravil doktorsko di-

sertacijo in jo leto kasneje v navzočnosti samega umetnika uspešno zagovarjal. Po nji je petnajst let kasneje nastala tudi knjiga *Mladi Jakac* - Izvori njegove ustvarjalnosti.

Z nekoliko dopolnjenim in malenkostno preoblikovanim besedilom ter dopolnjenimi obsežnimi opombami je knjigo lani izdala založba Slovenska matica. Avtor jo je posvetil spominu "svojega prvega ustvarjalnega vzornika, življenjskega mentorja in dragega prijatelja Božidarja Jakca ob 100. obletnici njegovega rojstva", kot je zapisal v posvetilu (stoletnica je bila leta 1999).

Vsebinsko je knjiga razdeljena na uvod in tri obsežna poglavja s sklopom ter opombami. V uvodu avtor govori o čustvenem izhodišču Jakčeve ustvarjalnosti, o razmerju med motivom in umetnikovo subjektivnostjo ter o izhodiščih za ugotavljanje izvorov. V prvem in drugem poglavju obravnava dvoje obdobje: čas pred Jakčevim študijem v Pragi (do 1919) in študijsko obdobje (od novembra 1919 do 1923), ki ju je zaznamoval umetnostni razvoj od začetnega realizma, impresionizma in simbolizma h globljemu simbolizmu in ekspresionizmu. Dr. Komelj v prvem poglavju piše o izhodiščih umetnikove dejavnosti, vlogi novomeškega družinskega, pokrajinskega in kulturnega okolja, o Jakčevih stikih z literatoma Miranom Jarcem in Antonom Podbevškom, o odkrivanju Rembrandta in Jakopiča, o dejavnostih na realki v Idriji in pri vojaki, o umetnostnih usmeritvah k reduciraneemu realizmu, uveljavljanju pastela ter odkritju pokrajine s težnjami po razpoloženskim impresionističnem simbolizmu in psihološki poglobitvi portretov. V drugem poglavju obravnava Jakčev prihod na praško akademijo, širjenje duhovnih obzorij, vpliv mestnega okolja, uveljavitev grafike, idejna izhodišča posameznih Jakčevih del ter njihove vsebinske in simbolne razsežnosti, osvetljuje pa tudi ustvarjalna izhodišča in glavne metodološke probleme, umetnikov odnos do por-

Milan Markelj
MLADI JAKAC

Z otvoritve stalne razstave pastelov in olj Božidarja Jakca, 3. julija 1976 (iz arhiva Galerije Božidar Jakca); foto: M. Pfeifer

tretnih modelov in nakazovanje novih odnosov do slovenskega okolja v prvih letih po vrnitvi iz Prage. Tretje poglavje govori o specifičnih spodbudah Jakčeve ustvarjalnosti s poudarkom na vlogi Jakopiča in Cankarja ter glasbe, gledališča in literature. V sklepnem poglavju avtor piše o vlogi obravnavanih izvorov in spodbud za umevanje Jakčeve umetnosti, o razmerju med njimi, o Jakčevem zgodovinskem položaju,

ukoreninjenosti v novoromantičnem simbolizmu in razmerju do oblik ekspresionizma ter o odnosu do avantgarde.

Pomemben del knjige so opombe, ki poleg referenčnega gradiva prinašajo celo vrsto Jakčevih literarnih tekstov, citatov iz korespondence, zlasti z Miranim Jarcem, ter opozoril na sočasne pojave v svetovni literaturi. Knjiga je tudi temeljito dokumentirana s slikovnim gradivom.

Stalna zbirka pastelov in olj Božidarja Jakca; foto: M. Pfeifer

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 2 / 2001

GALERIJA BOŽIDAR JAKAC

Kostanjevica na Krki

JOŽE GORJUP (1907–1932)

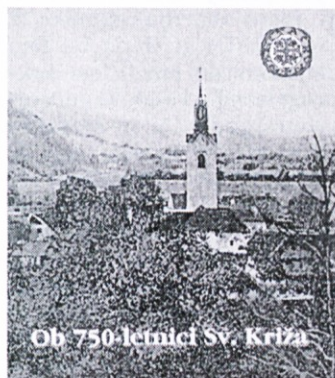
Kopalke, s.a., olje/platno

BOŽIDAR JAKAC (1899–1989)

Valček, 1921, litografija, papir

Ivanka Počkar

ZBORNİK KRŽÉVCEM OB 750-LETNICI ŽUPNIJE SV. KRIŽ

Zbornik ob 750-letnici Sv. Križa, ki je izšel te dni v Podbočju, je sad Krajevne skupnosti Podbočje. Kot prva obsežna tiskana publikacija te vrste in glede na finančno breme, ki ga je zanjo morala znati prenesti, je izid zbornika, sicer enoletno zamudo, vendarle izreden kulturni dosežek za Krajevno skupnost Podbočje. Pri povodu za nastanek zbornika sta imela ključno vlogo Oddelek za arheologijo Univerze v Ljubljani in Posavski muzej Brežice, ki sta si v preteklem obdobju močno prizadevala za rešitev sedaj, žal, skoraj povsem uničenih spomenikov na Starem Gradu nad Podbočjem. Krajevna skupnost Podbočje je na pobudo in ob čvrsti pomoči znanega slovenskega arheologa, prof. dr. Mitje Guština, ki je bil dobro desetletje strokovno in družbeno aktiven na območju Posavja, kjer je živel (nato pa je še več kot desetletje bdel nad arheološko dediščino na Starem Gradu nad Podbočjem), uspela posebej slovesno prispevati k praznovanju ob 750-letnici.

V Krajevno skupnost Podbočje združenih 24 dolenskih vasi in zaselkov med Gorjanci in Krko je od začetka 20. stoletja do druge svetovne vojne predstavljalo samostojno občino Sv. Križ, po drugi vojni preimenovano v Podbočje. Občina Podbočje je bila s še devetimi vasi leta 1958 vključena v občino Krško.

Že v najzgodnejši dobi so gozdovi, rodovitna tla za obdelovanje in Krka kot vir pridobivanja hrane, zaslužka in pogledov v svet bližnjih civilizacij zamikali človeka k življenju v pokrajini okoli Podbočja. V rimski dobi je bilo ozemlje ob spodnjem toku Krke sorazmerno gosto naseljeno, tod je tudi vodila pomembna rimska cesta proti vzhodu. Do 12. stoletja je ozemlje od današnje Kostanjevice do Mokric, ki so ga večinoma prekrivali gozdovi, pripadalo hrvaški, nato pa ogrski srednjeveški državni tvorbi. Na življenje Kržévcem je v starejši zgodovini nedvomno vplivala ustanovitev cistercijskega samostana leta 1234 v bližnji Kostanjevici. V njeni okolici je

bilo tudi eno od zbirališč upornih kmetov v času velikega hrvaško-slovenskega upora leta 1573, kot odziv kmetov na težke razmere v času izkoriščanja fevdalnih gospodarjev.

Številne so bile izgube moških, padlih v prvi svetovni vojni, posebno tragedijo pa so v času med drugo svetovno vojno preživljali prebivalci vasi in zaselkov ob levem in desnem bregu Krke (Bušéca vas, Dolenja in Gorenja Pirošica, Izvir, Poštena vas, Veliko Mraševo, Vinji Vrh in Vrhovska vas), ki so bile priključene Nemčiji. Prebivalci so bili leta 1941 izgnani na prisilno delo, na njihove domove pa so Nemci naselili Kočevarje. Na območju Krajevne skupnosti Podbočje so bile ustanovljene partizanske bolnišnice in tiskarna, v Mladju pa se je zastavilo jedro Gorjanskega bataljona. Vas Planino je septembra leta 1942 doletela najhujša tragedija, ko so ustaši pobili večino moških, vas požgali, ženske in otroke pa izgnali.

Čez Krko je v njenem spodnjem toku speljanih več lesenih mostov, med njimi tudi v Kostanjevici in Brodu. Podbočje kaže svojo razpoznavnost zlasti s številnimi mostovi čez Sušico, speljanimi med cesto in posameznimi domačijami, ter s kamnitim mostom – posebnim pomnikom kraja. Kolesa mnogih mlinov ob Sušici, Štrleku, Skradnici in Krki so se že davno ustavila, še vedno pa lomijo v Šutni, v kamnolomu rdečega laporja in ploščatega apnenca, njegove plasti. Tudi s področja kulture se je v Podbočju marsikaj ohranilo, obnovljene so gotске freske v cerkvi Žalostne Matere Božje, še vedno stoji kopalniški objekt iz časov prvih lastnikov, grofov Auerspergov, v Klunovih toplicah v Bušéci vasi in mogočna stara cerkev sredi Podbočja. Živ je kopalniški obisk v Bušéci vasi, nova pa postavitev kopije kamnitega rimskega leva z grobnice na Starem Gradu na novem trgu v Podbočju. Sloviti cviček – sok dolenske trte, se prav v Gadovi peči in na Bočju še vedno leskeče najbolj pristno.

Enajst prispevkov, povezanih v

zbornik, so napisali avtorji, ki večinoma niso strokovni pisci, vendar pa so s svojo aktivno soudeležbo v življenju Krževcev in vedenju o njih znatno prispevali k resničnejši podobi oddaljene preteklosti in polpretekle zgodovine te geografsko pestre župnije. Uvodnemu prispevku **Krževcem ob visokem jubileju** izpod peresa **Mitje Guština** sledi geografsko naravnani pregled **Draga Ivanska Krajevna skupnost Podbočje z okolico** (s. 11–24). V njem so zbrani podatki o legi in naravnih značilnostih, naseljih in prebivalstvu, v zaključnem delu pa je zapisanih tudi nekaj posebnosti in zanimivosti, marsikatera kot spoznanje ob izdelavi Šolske učne poti Cerklje ob Krki - Gadova Peč in učiteljevem delu z učenci, ko so skupaj raziskovali domači kraj. V prispevku **Daljna preteklost pod Bočjem** (s. 25–30) nam avtor **Mitja Guštin** razkriva sledove najstarejše poselitve na območju krajevne skupnosti Podbočje, **Katarina Predovnik** pa v nadrobnejši obravnavi arheološkega najdišča na Starem Gradu **Pod modrim nebom grajska razvalina. Stari Grad nad Podbočjem** (s. 31–42) niza pred nas odkritja o ostankih srednjeveškega gradu, starejših obrambnih nasipih in prazgodovinskem gradišču iz prvega tisočletja pred našim štetjem, ko je bil Stari Grad prvič poseljen. Predstavlja nam odkrite predmete, ki pojasnjujejo podobo takratnega načina življenja. Kulturna vrednost, ki jo ima najdišče za širšo okolico, je snubila k ustrezni prezentaciji grajskih ostankov, kar so si želeli tudi krajanji in občina. Žal je med teorijo in prakso, črko zakona in ravnanjem, velik razkorak; zaradi gradnje stavb in poti na tem arheološkem najdišču je poškodovana prazgodovinska naselbina. Med obsežnejšimi v zborniku je prispevek **Francéta Novaka o Žgodovini svetokriške župnije** (s. 43–70), ki začenja predstavitev zgodovine župnije že pred letom 1249, ko je bilo prvič omenjeno njeno ime posredno z župnikom Tomažem od Sv. Križa (Thomas plebanus de sancta Cruce). Na križevsko župnijo in njeno rast je imel velik vpliv cistercijski samostan v Kostanjevici, težko obdobje so Krževci preživljali v času turških vpadov od sredine 15. stoletja in v 16. stoletju, ko jih je v tem in v

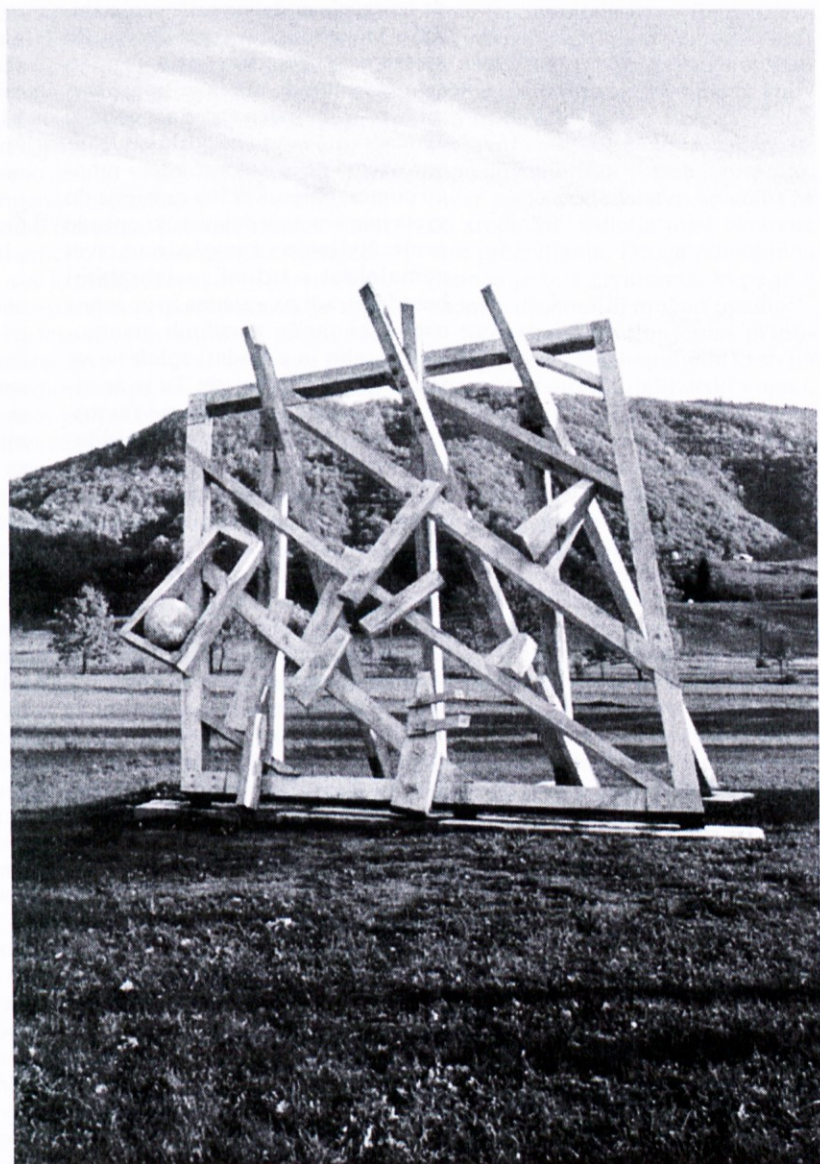
naslednjem stoletju zadela še kuga. Ropanje uskokov, ki so jih naselili cesarji, nato pa še razkol v krščanski Cerkvi in zemeljski potresi so oteževali in na svoj način oblikovali življenje v precej veliki svetokriški župniji. Pisec objavlja odlomke iz *Kronike župnije sv. Križ* od leta 1853 dalje s krajšim pregledom cerkva v posameznih vaseh. O cerkveni stavbni zgodovini in stenskih slikah razpravlja predvsem na podlagi odkritij ob obnovitvenih in restavratorskih delih **Robert Peskar** v prispevku **Cerkev Žalostne Matere Božje v Bušéči vasi** (s. 73–81). **Anica Žugič** v prispevku o **Zgodovini šole v Podbočju** (s. 83–110) predstavlja obdobje 145-letnega šolstva v kraju, od leta 1854, ko je edino izobraževanje v pisanju, branju in računanju dajala cerkev, in prve uradne ustanovitve šole "Šole za silo", do leta 1998, ko se šola imenuje Osnovna šola Podbočje. Podatki iz zapisov v župnijski in šolski kroniki so strnjeni v kratko zgodovino vaških šol v Črneči in Bušéči vasi ter na Brezju, zaključuje pa jo krajši zapis o učiteljih Angeli Šketa in Jožetu Zupančiču. O **Gasilski organizaciji v Podbočju** (s. 111–123), ki je v kraju zaživela leta 1901 z dvajsetimi ustanovnimi člani, nakupe sodobne brizgalne, ki po 100 letih še vedno deluje, opremi gasilske čete, gradnji gasilskega doma, delovanju in organiziranosti gasilskega društva in še čem piše **Franc Črnelič**. Isti je tudi avtor prispevka **Kulturna dogajanja v našem kraju** (s. 125–129), kjer predstavlja različne oblike kulturne dejavnosti (pevske zbori, dve športno-kulturni društvi, tamburaški orkester, delovanje kulturnega društva Staneta Kerina, večerno petje na vasi itd.). O preteklosti na močno priljubljenem športnem področju nas v zborniku seznanja **Andrej Zupančič** v poglavju **Podbočje in šport** (131–141), s posebnim pogledom na delovanje sokolov in orlov, ter v povojnem času zanimivejšimi nogometom, rokometom in odbojko, kasneje še košarko. Zadnji, vendar še zdaleč ne najmanj pomemben, je prispevek s področja vinogradništva s poudarkom na Dolenjski z naslovom **Pomen vinogradništva za Slovenijo, posebej za Dolenjsko. Razvoj in stanje ter perspektive te panoge**

Ivanka Počkar
ZBORNİK KRŽEVCEM OB
750-LETNICI ŽUPNIJE SV. KRIŽ

v prihodnje (s. 143-162). Avtor **Lojze Hrček** je v svojem skoraj šestdesetletnem aktivnem delovanju na področju vinogradništva, predvsem v pedagoški smeri, vinski trti posvetil vse svoje moči.

Izid zbornika, ki šteje 161 strani

in vključuje skoraj sto fotografij in drugih slikovnih prilog, njegova cena pa je 1500 tolarjev, lahko štejemo med posebne uspehe Krajevne skupnosti Podbočje, s tem pa je tudi dokazala, da ji je še posebno mar za narodovo preteklost.

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 2 / 2001

Marija Makarovič (ur.), *Moje Babno polje*. Cerknica, Zveza kulturnih organizacij, Sklad RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti, Območna izpostava, 1999

I

Življenjske zgodbe Slovencev je Makarovičeva začela načrtno zbirati v osemdesetih letih. K zbiranju jo je, kakor sama pravi, spodbudila knjiga Studsa Terkla *Down the Street* (1967), v kateri je Newyorčane spraševal o njihovem življenju in odnosu do ljudi in okolja. Odločila se je, da bo začela podobna pričevanja zbirati v kmečko-delavskem okolju. Za zbiranje življenjepisov pa se je odločila tudi zaradi poplave pogrošne, ničeve, iz bogatega sveta vpeljane čenčarske časopisne kulture. Makarovičevi se je namreč zdelo mnogo pomembnejše, kakšno razmerje do sveta ima kmet ali delavec, ki opisuje svoje življenje in poglede na svet nemalokrat s trdimi, neizbranimi besedami, kot pa ugledna in poznana oseba, ki spričo nenehnih manipulacij s sabo in z ljudmi sploh ne ve več, kaj je res in kaj ne. Tu je že videti intuitivno razločevanje (avto)biografskih tipov: na eni strani Makarovičeva govori o podeželskih (avto)biografijah, na drugi pa o (avto)biografijah popularnih osebnosti.

Pomen biografij iz kmečkega okolja se kaže v tem, da so stvarna in trdna podlaga za okrepitev ali (ponovno) obuditev samozavedanja in samozavesti kmečkih in kmečko-delavskih, navsezadnje tudi drugih družin, ki živijo v podeželskem okolju. Družinske biografije nudijo tudi uvid v raznovrstna pričakovanja, želje in prizadevanja družin oziroma njihovih družinskih članov, ki pa so zelo pomembna za reševanje individualne materialne in socialne problematike podeželskega prebivalstva.

Makarovičeva življenjske zgodbe še vedno zbira, ureja in objavlja na avstrijskem Koroškem in na več koncih v Sloveniji. V Sloveniji in zamejstvu (na avstrijskem Koroškem) je bilo do marca leta 2001 objavljenih 277 življenjepisov, 2001 jih vsaj še 130 čaka na objavo. Zbrani življenjepisi so iz naslednjih pokrajin oziro-

ma občin:

- na Štajerskem v Dravski dolini Muta, Ožbalt, Vuhred in Podvelka,
- na Štajerskem na Pohorju Sv. Anton, Ribnica na Pohorju,
- na Štajerskem v Posavju Radeče pri Zidanemu mostu,
- na Štajerskem v Savinjski dolini Rečica ob Savinji,
- v Pomurju Ljutomer in Radenci,
- na Dolenjskem oziroma Kočevskem Osilnica,
- na Notranjskem v Vipavski dolini Vipava,
- na Notranjskem v Loški dolini Babno polje,
- na Notranjskem v Cerkniški dolini Cerknica z okolico,
- in na Primorskem v Istri Kubed.

Vsem življenjepisom je podlaga enoten vprašalnik z dvanajstimi in trinajstimi sklopi vprašanj, kakršnega je Marija Makarovič skupaj s sodelavci uporabljala tudi na avstrijskem Koroškem in drugod po Sloveniji. Z vprašalnikom je dosegla, da so osebne pripovedi ustrezno strukturirane, kar omogoča ustrezno primerljivost gradiva, predvsem tam, kjer se isti dogodki v življenjskih zgodbah različnih ljudi ponavljajo, a različno osebno doživeti. Osnovni vprašalnik sestavljajo vprašanja za naslednja področja: otroška leta, mladost, življenjski sopotnik, otroci, sedanost, podedovana in lastna sporočila, spremembe, domačija, prosti čas, delo, odnos do narave, vera, odnos do slovenstva. Poglavitne sestavine razširjenega vprašalnika (sestavljen, preskušen in dopolnjen obsega 44 strani) za zbiranje gradiva "biografija kmečke družine" pa so naslednje: kmečka domačija, kmečko gospodarstvo, delo in odnos do dela, potrošnja, družinsko življenje, medsebojni družinski stiki in sodelovanje, družabno življenje, znanje, obzorje in ustvarjalnost, zdravstvena kultura in versko življenje. Vprašalniki so le pomožnega pomena, vprašanja je treba po posluhu dopolniti ali izpustiti. Makarovičeva poudarja, da je v končni

raziskavi potrebno upoštevati tudi zgodovinske vire (urbarje, katastre, družinske pisne in slikovne arhive, zlasti morebitne dnevnik in že sestavljene rodovnike).

Za življenjske zgodbe, ki jih je zbrala Marija Makarovič je značilno, da so jih prispevali preprosti, manj izobraženi ljudje, ki se v takih zgodbah vidijo kakor v zrcalu in imajo možnost primerjati svoja življenja s tujimi. Življenjske zgodbe se tako vračajo ljudem z njihovimi lastnimi besedami.

II

Leta 1999 je v Cerknici izšla knjiga *Moje Babno polje* z osemnajstimi življenjepisi Babnopoljcev, ki živijo na jugozahodni meji s Hrvaško. Svoje življenjske zgodbe je zapisalo sedem ljudi, deset jih je o svojem življenju pripovedovalo, za eno osebo je življenjepis zapisala njena sorodnica. En življenjepis je tudi istočasno dokumentiran z video kamero. Od osemnajstih življenjepisov je trinajst ženskih in pet moških. Najstarejša pripovedovalka je rojena leta 1911 in najmlajši pripovedovalec leta 1944, vsi razen ene pripovedovalke pa so bili rojeni v Babnem polju. Nekateri avtorji so pripovedovali o življenju od otroštva do danes, drugi so bili pripravljeni deliti samo kos življenja ali pa so spomine posvetili predvsem različnim dogodkom v Babnem polju. Zato so nekateri življenjepisi zelo obsežni, najdaljši ima 74 (knjižnih) strani, drugi pa izjemno kratki, najkrajši ima 4 strani. Glavni razlog za tako velika nihanja je v tem, da je urednica knjige Marija Makarovič Babnopoljcem ponudila dve možnosti: da pišejo o svojem življenju od otroštva naprej ali da pišejo o temah, ki bi si jih sami izbrali. Pokazalo se je, da so se ženske raje odločile za prvi predlog, nekaj moških pa se je odločilo za tematske spomine. Urednica je za pisanje ali pripovedovanje življenjepisov nagovorila tudi tiste ljudi, ki ne živijo več v Babnem polju, pač pa v Ljubljani (2 pripovedovalca), v Žerovnici, v Novem mestu in v Fužinah na Hrvaškem. En življenjepis je dvojezičen (slovensko-italijanski).

Novost, ki jo prinaša ta knjiga življenjepisov, je daljši domoznanski uvod o sestavinah življenja

vaščanov od konca prve do konca druge svetovne vojne, upoštevani pa so tudi podatki za pretekla stoletja. Tako uvodni sestavek Marije Makarovič vsebuje naslednja poglavja: prebivalstvo in domovi, družina, delo in medsebojno sodelovanje kmečkih in kajžarskih družin, viri preživljanja kmečkih in nekmečkih družin, poraba, družabno življenje in versko življenje.

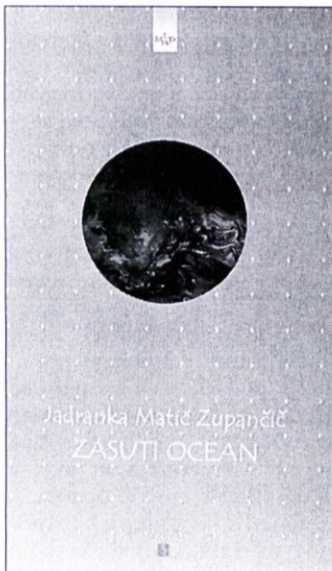
Omeniti velja, da so se Babnopoljci zaradi težkih življenjskih razmer začasno ali za stalno zaposlovali tudi v drugih državah. Pred prvo svetovno vojno so najpogosteje odhajali v Ameriko, med svetovnim vojnama v Romunijo in Francijo, po drugi svetovni vojni pa v Nemčijo. Vsaj od leta 1889 pa so moški odhajali sezonsko drvarit na Hrvaško, Ogrsko in celo v Rusijo. Šele po drugi svetovni vojni so se odprle možnosti zaposlovanja tudi v Babnem polju. Sicer pa je poljedelstvo spadalo še do srede 20. stoletja med osnovne vire preživljanja. Druga pomembna panoga je bila živinoreja, ki pa je v zadnjih desetletjih močno upadla.

Skoraj vsi življenjepisi pripovedujejo o 49 Babnopoljcih, ki so jih leta 1942 ustrelili italijanski vojaki, o požigu vasi istega leta ali o taboriščnem življenju na Rabu. Leta 1942 je tam umrlo 19 vaščanov. Pripovedovalci z žalostjo pripovedujejo o teh dogodkih, zaradi katerih "so v vasi ostale samo še črne rute." Vsem zaradi vojne umrlim, Babnopoljcem in Babnopoljkam je knjiga tudi posvečena. Ker se je število prebivalcev v Babnem polju od druge svetovne vojne skoraj prepolovilo (s 500 prebivalcev na 296 leta 1991) je knjiga *Moje Babno polje* pričevanje o še eni razseljeni slovenski vasi na slovensko-hrvaški meji. Marija Makarovič je precej naklonjena raziskovanju mejnih in izginjajočih vasi, saj je monografsko že obdelala dva taka kraja na slovensko-hrvaški meji, Kostanjevico na Krki (1975) in Predgrad (1985), na slovensko-avstrijski meji pa Strojno (1982) in na avstrijsko-slovenski meji Sele (1994). Pred izidom so še življenjepisi iz Osilnice pri Kočevju. Knjiga babnopoljskih življenjepisov se končuje s slovarčkom narečnih besed, opremljena pa je s fotografijami vsakdanjega življenja in portreti pripovedovalcev.

Barica Smole

VSE, KAR BO LJUBIL, BO DIŠALO PO SKRIVNOSTNEM OGNJU NEPRIPADANJA

Jadranka Matić Zupančič: Zasuti ocean, Mariborska literarna družba, 2000, zbirka Oglej

Zasuti ocean je tretja pesniška zbirka Jadranke Matić Zupančič. Pri Emonici v Ljubljani je leta 1987 izšel Jezik v nastajanju, pri Dolenjski založbi leta 1995 Paralelni glas in konec leta 2000 pri Mariborski literarni družbi Zasuti ocean.

Vse tri zbirke pesnice in prevajalke, rojene v Konjščini in študirajoče v Zagrebu, sedaj Novomeščanke, povezuje lok prehanja iz enega jezika v drugega. Prva zbirka je v hrvaškem jeziku, ... *koji stasa/ izza korica knjiga/ bezglasno se pretvara/ u jezik slika./* Že v njej pesnica nakaže oddaljenost bližin trikotnika med Zagrebom, Ljubljano in Karlovcem, ki pa ga že v prvi in nato v naslednjih dveh zbirkah razširja izven te zemljepisne zastranitve (Machu Pichu v Jeziku v nastajanju, Polinezija v zbirki Paralelni glas in Skandinavija, dežela na severu, v zadnji zbirki). Iz maternega, hrvaškega jezika, v katerem je napisala prvo zbirko, prehaja preko dvojezičnosti Paralelnega glasu v Zasuti ocean, zbirko, napisano v celoti v slovenskem jeziku.

Jezik je za piščočega sredstvo izražanja zavesti o sebi in svetu in prav dvojnost Jadrankinega umetniškega orodja, porajajoča hkratni občutek ujetosti in izprtosti, ni pomanjkljivost, temveč je, kot je napisal že Boris A. Novak v spremni besedi k drugi njeni zbirki, predvsem "bogastvo, ki pomeni možnost doživljanja in izražanja v dveh jezikih, v dveh svetovih."

Osrednja pesem s tovrstno tematiko je Obrežje, slika skrivnostnega otoka nepripadanja. Nekje je obrežje in pesnica krmari k njemu. Je *magnetna igla*, vendar v sebi ostaja ... *krmar razdeljen, lzdaj na tej, zdaj na oni strani žice./* Sidrišča ni težko najti, vendar je to samo prostor, kjer biva; v njem kljub vsemu ne more najti sebe.

To iskanje je razvidno iz vseh petih ciklov zbirke : Insulae, Treba

je čakati, da otroci zaspijo, Joga nindra, Palimpsest, Dežela na severu.

V ciklu Insulae ustvarja svoj otok. Čeravno v podnožju Gorjancev, je / *kakor v drugi deželi./* Iztrganost iz domačega okolja najbolj bolesto zazveni v pesmi Kondor. Svobodna ptica je, vendar svoboda stane. *Zapušča /... zdaj to/ zdaj ono / deželo./ / in poje .../z zavezanimi usti./* Drug jezik, četudi ga odlično obvlada, ji je porezal krila in vse je potrebno na novo razvrstiti. Ta misel je v ciklu Palimpsest izostrena do bolečine. *Odisej, išoč domovino, hlepi /... po počitku / ki ga noče biti/, spi /...ne da bi bedel, ljubi /...ne da bi sežgal/ pepel užitka/ do konca./* In menja kraje, kože, vonjave.

Niti pot v duhovnost (cikel Joga nindra) ne pomeni rešitve, saj ptič poje v stolpu brez line in postavlja se vprašanje /*Komu bo pel?/.*

Meni najbližji je cikel Treba je čakati, da otroci zaspijo. V njem je še vedno prisotna problematika tujstva, drugega jezika (*besede naplavljenе, iznajti drug govor, tuj ritem, so teme, ki lahko živijo samo v tujstvu*), vendar se na topel, neposredne način razgrinja svet pesnice, ki je mati, žena, zaposlena ženska, ki ji čas in okoliščine le redko dajo prilžnost, da se besede zlijejo v pesem. Ko otroci zaspijo in se prostor umiri, je čas /*Da stvari preidejo v svoje drugo obličje./* Takrat jezik ... *sunkovito diha/ in poje/.* Takrat skozi besedo (spet) iz tujih dežel lahko priplava /*neponovljivi duh/ mošusa, ambre/ in pesem erotično zdrsi /prek tilnika/ in vzdolž telesa/.*

Beg iz bližnjega v daljnje tujstvo se za hip zazdi rešitev, kajti daleč na severu (Dežela na severu) /...v nerazumljivem jeziku / ni čutiti zanosnih tretetov/ ali neraztolmačenih globin.

V pesmi so, zlasti ker je Jadranka prevajalka in diplomantka primerjalne književnosti, reminiscence na druge ustvarjalce; neposredno, z imeni (Šalamun, Ifigenija Za-

Barica Smole
VSE, KAR BO LJUBIL, BO
DIŠALO PO SKRIVNOSTNEM
OGNJU NEPRIPADANJA

goričnik, Dali), nekoliko bolj zakrito (Sylvija Plath) ali v metaforah (menjave kož, palimpsest), sveže pa učinkujejo tudi številna, že skoraj slikarska videnja tako povsem vsakdanjih predmetov kot tujih dežela, zlasti Norveške, za katero se včasih zazdi, da je pesničina duhovna domovina.

Lirski jaz je izpostavljen na mejnem položaju med dvema jezikoma. Ključna beseda zbirke je palimpsest, zapis za pesnico mlajšega, slovenskega jezika, čez starejše besedilo, premišljeno in odsanjano v avtoričini materini hrvaščini. To je narejeno spretno in pripomore k jedrnatosti pesniškega izraza, kot npr. v pesmi Strjevanje, ki zapahne vrata vsemu, kar je preveč. Ko je treba */iznajti drug govor/*. Ta skrajna lega odkriva spoznavno razsežnost sredstva pesnenja ne le na ravni tega ali onega jezika, ampak na ravni vsebine, ko se kratki stavki z nedoločniki narivajo v zid stolpa, v katerega je zaprta pesem.

Skozi naplavljenost besedilo se zgoščuje jezik v mrežo sunkovito dihaločega jezika z dvojno ekspozičijo. Ta je še bolj razvidna, če poznamo pesničnin celotni opus, v katerem se iz prvotnega molka razraste v gostobesednost ter se nato, zlasti v tej zbirki, tako na ravni jezika kot motivno odpre v slovenski prostor, da bi na koncu dozorela v zgostitev.

Spremna beseda Marjana Pungartnika je izbrušeno besedilo akademskega značaja, vendar s svojo poetološko terminologijo poetiko zbirke le težko približa bralcu/bralki. Še najbližje je temu na mestu, kjer poudari žar pesniškega zapisa, ki se napaja tudi v dvojezičnosti Jadranke Matič Zupančič.

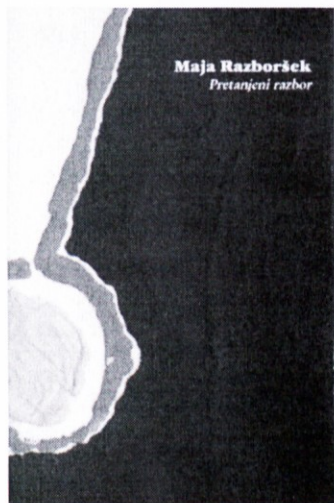
Pri njej kot da je jezik */...morje, ostro zagozdeno/ med širne obale fjorda./a vendar/ nenadna, mila septembrska svetloba/ razkriva/ svetliji severa/*.

Kopel v tem morju osveži in vse postane */dovršeno v našem pogledu*.

Klavdija Kotar

POEZIJA JE METAFORA

Maja Razboršek: Pretanjeni razbor, Založba Goga 2000

Pri novomeški založbi Goga je v literarni zbirki Goga izšla nova knjiga, pesniška zbirka z naslovom Pretanjeni razbor. Z njo se avtorica ne podaja prvič v javnost, saj je pesnica Maja Razboršek (roj.1959) že od srede osemdesetih let prisotna na literarnem področju, med drugim je tudi članica Združenja književnikov Primorske in sežanskega literarnega društva Zlati čoln. Svoje pesmi je objavljala v številnih literarnih revijah, leta 1995 pa je pri Založbi Žbrinca izdala dvojezično pesniško zbirko Ranjeni papir / La carta ferita. V letu 2000 je bila izbrana na natečaju Založbe Goga kot perspektivna mlada pesnica. Avtor spremne besede je pesnik, prozaist in esejist Ciril Zlobec.

Pretanjeni razbor je zbirka oseminštiridesetih pesmi, ki so razvrščene v tri cikle (Bralni znak, Razmik, Zlata obreza), ki jih avtorica prične z uvodno pesmijo Sprehod s Pegazom in zaokroži s pesmijo Pretanjeni razbor. Kljub temu da se avtorica poslužuje pesniških razdelkov, ni čuti-

ti, da se med seboj kakor koli stilno ali motivno razlikujejo, ampak skupaj kot celota izrisujejo dokaj svojsko, odprto pesniško govorico, pomaknjeno v osebno izkušnjo, ki je dostopna bralcu na neobremenjen način, zato se lahko z njo poveže ali celo v njej prepozna. Na tem pa sloni možna odzivnost tovrstne poezije, ki pač zahteva od bralca, da se ji prepusti, jo razume, dojame, sicer mu ostaja zaprta knjiga. Ena temeljnih značilnosti avtoričinega pisanja je posebna, predgručena raba izbranih besed in bogata metaforika, s katero avtorica ponuja bralcu svoje poezije možnost žive predstave pesniškega doživljanja sveta in sebe, ki jo s pojmovnimi zmogljivostmi vsakdanjih besed ni mogoče izrisati. Vendar avtorica, ki pri svojem pisanju posega po kratkem verzu, na svet okoli sebe ne gleda romantično, v nekaterih pesmih izpesni močno eksistencialno izkušnjo, včasih prepojeno s (samo)ironijo in ostrino lastnega nazora, ki ga mestoma povzdigne na splošno znane resnice (npr.

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 2 / 2001

Klavdija Kotar
POEZIJA JE METAFORA

Nikogaršnja zemlja, Skušnja za življenje, Otrok), zopet drugič oplemeniteneno z lepoto in močjo kraške pokrajine, iz katere avtorica izhaja (npr. Prst, ki žuga, Razsloj, Zaveten pristan). Zanimivo je tudi, da bolj ko se približujemo zadnji strani knjige, pesnica posega po motivih ljubezni in čutnosti (npr. Goriščna razdalja, Drget, Granatno jabolko, Vštric z Erato), vendar z intelektualno selekcijo misli, čustev in stanj ter z učinkovito uporabo metafore, npr. lju-

bezen primerja z granatnim jabolkom (pesem Granatno jabolko).

Pesniška zbirka se zaključi (tako kot se je pričela z uvodno pesmijo Sprehod s Pegazom) s pesmijo Pretnjeni razbor, ki je prežeta z atmosfero "zorenja poezije" in avtorico nesporno umešča med tiste pesnike, ki opominjajo na neizčrpno izrazno moč slovenskega jezika, in nam iz tega gledišča ponuja obilo pesniškega užitka.

GALERIJA BOŽIDAR JAKAC

Kostanjevica na Krki

Pogled na del stalne zbirke Jožeta Gorjupa

KOSTANJEVIŠKI KLOŠTER

Boris Golec

DOLENJSKA MESTA IN TRGI V SREDNJEM VEKU (2)

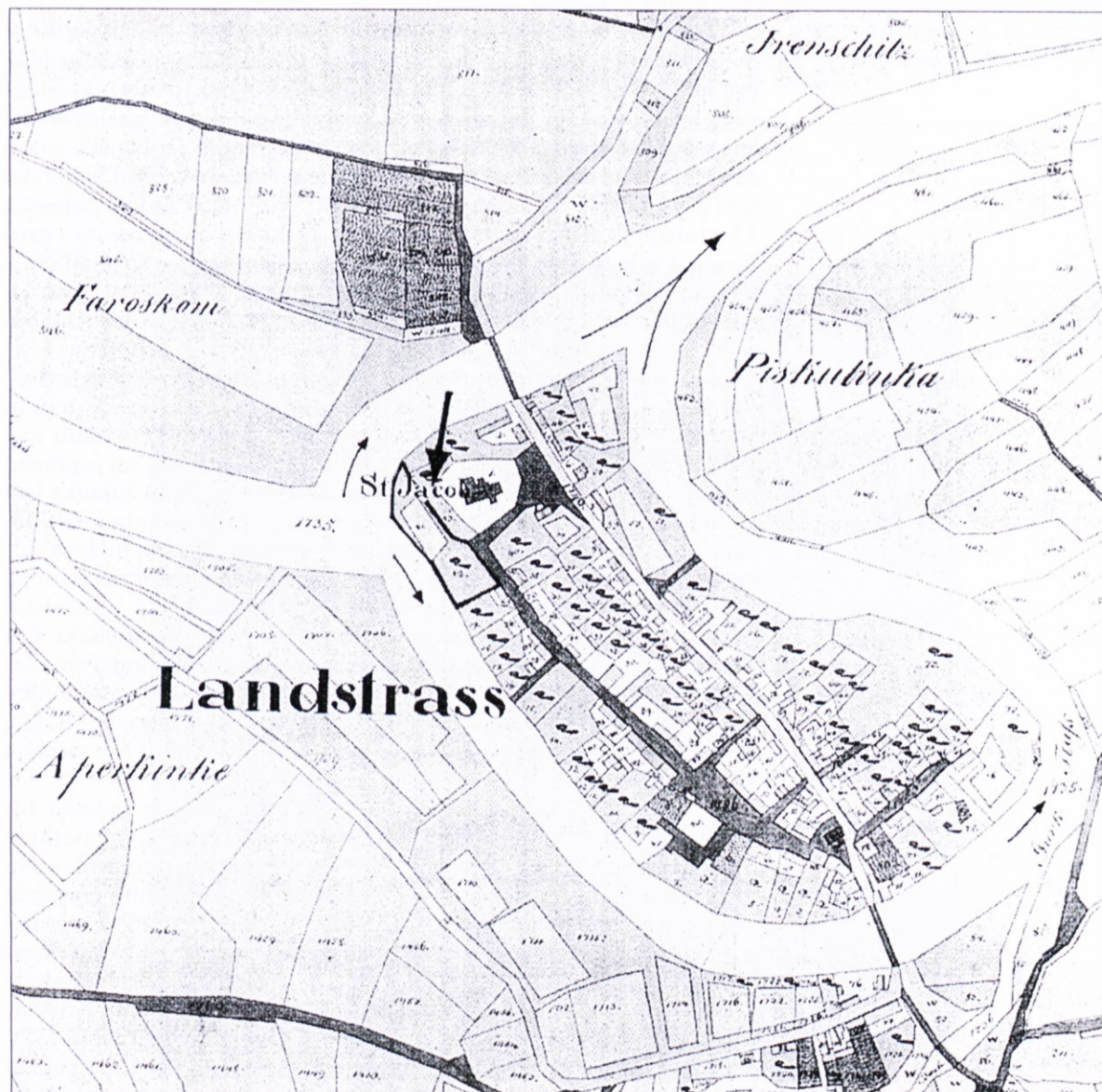
Pred koncem srednjega veka je tudi število mest doseglo zgornjo mejo, ki je ni preseгло do najnovejše dobe. Nekoliko specifičen je le primer Črnomlja, ki se kontinuirano omenja kot mesto šele od šestdesetih let 16. stoletja, čeprav se prvič pojavlja z mestnim naslovom že leta 1407, sočasno z Metliko.¹ Dotlej je premogla Dolenjska samo dve mesti, Gorenjska tako kot v 13. stoletju štiri, slovenska Štajerska izza prve tretjine 14. stoletja šest, Goriška pa Gorico. Druga polovica 15. stoletja je prinesla Štajerski in Gorenjski še po eno mesto - grofovsko Celje in deželnoknežjo Radovljico, medtem ko so v skladu z mestno politiko Friderika III. v samo sedmih letih 1471-1478 dobili mestne pravice kar trije dolenski trgi - Kočevje, Krško in Višnja Gora - ter notranjski Lož.

Najstarejše meščansko naselje na Dolenjskem je **Kostanjevica**, ustanova deželnih gospodov Spanheimov, ki so imeli tu svoj grad in kovnico.² Po napisu "civitas Landestro" na novcu iz časa okoli leta 1215 bi mogli sklepati, da je tedaj obstajalo tudi že mesto, saj je pomen besede *civitas* v tem času nedvoumen.³ Ob prvi omembi župnika leta 1220 je bila torej Kostanjevica sedež župnije in je morala imeti kot naselje za seboj že lep del zgodovine. S svojim gradom, bližnjo trdnjavo na Starem gradu ter ministeriali je služila ne le kot pomembna vojaško-obrambna postojanka, ampak od druge polovice 12. stoletja tudi kot izhodišče za spanheimsko ekspanzijo od spodnje Krke čez Gorjance. Spanheimsko ozemlje ob Krki je doživljalo intenziven razvoj pod Bernardom (1202-1256), v katerega čas sodijo ustanovitev cistercijskega samostana v neposredni bližini Kostanjevice (1234), prva omemba Kostanjevice kot trga (*forum*) leta 1249 in tri leta pozneje 1252 kot mesta (*civitas*).⁴

Kljub nihanju nazivov trg in mesto, ki je trajalo do začetka 14. stoletja, je bil mestni status Kostanjevice nesporen.⁵ Z razmeroma obsežnim in sistematičnim privilegijem deželnega gospoda Henrika Koroškega je prav v tem času dobila temelj svojih mestnih pravic in vzorec za njihov prenos na vsaj pet mlajših mest.⁶ Leta 1317 izpričani trije sodniki, dvanajst zapriseženecv mestnega sveta in skupnost meščanov⁷ postavljajo Kostanjevico na prednostno mesto tudi glede razvoja mestne uprave in avtonomije. Po letu 1335 je bila Kostanjevica habsburška in je od deželnega kneza Albrehta II. že leta 1338 pridobila potrditev Henrikovega privilegija, ki ga je leta 1360 potrdil tudi Rudolf IV.⁸ Vendar pa Habsburžani obmejnemu mestu niso bili posebej naklonjeni. Čeprav deželnoknežja, sta grad in mesto večkrat zamenjala dejanskega gospodarja.⁹ Od nastanka Novega mesta leta 1365 in zaradi njegovega naglega vzpona je Kostanjevica hitro izgubljala gospodarski pomen, kar je bilo povezano še s pešanjem

Kostanjevica po franciscejskem katastru leta 1824 (s puščico in obrobo sta označeni edini parceli na otoku, podložni gospodstvu Kostanjevica – možna lokacija prvotnega gradu)

tranzitne poti ob Krki na Hrvaško.¹⁰ Pomembna vloga, ki jo je kostanjeviška meščanska naselbina imela na Kranjskem od utemeljitve naprej, se je po nekako poldrugem stoletju končala. V tekmovanju z Novim mestom se Kostanjevica ni mogla opreti niti na podporo mestnega gospoda, saj je bil ta za obe mesti ves čas skupen. Od leta 1386 sta bila namreč kostanjeviški grad in mesto tako kot Novo mesto zastavljena Ortenburžanom,¹¹ prešla nato kot njihova dediščina na Celjane in se leta 1431 vrnila v deželnoknežje roke.¹²

Skoraj sočasno s Kostanjevico je leta 1251 listinsko prvič omenjen freisinški trg **Otok** (Gutenwerd). Ker je škof iz bavarskega Freisinga svojo dolensko posest zaporedoma podeljeval raznim fevdalnim gospodom, dolgo ni bilo povsem jasno, kdo naj bi bil ustanovitelj trga.¹³ Po F. Gestrinu bi danes že mogli postavljati začetek Otoka vsaj v 12. stoletje in ga kot tržno naselbino vezati tudi na same lastnike, freisinške škofe.¹⁴ Znotraj njihove dolenske posesti je šel trgu

pomemben položaj enega od treh upravnih središč s sedežem sodne oblasti.¹⁵ Ozemeljska pripadnost freisinški škofiji bi sicer predvidevala zgodnje izoblikovanje župnije, a se ta omenja šele od leta 1318.¹⁶ Trg je doživljal vrhunec konec 13. in večji del 14. stoletja, ko je bil v nekem smislu protiutež Kostanjevici kot tedaj edinemu mestu na Dolenjskem. Poglavitni vzrok za njegov upad je treba videti v politični, vojaški in gospodarski utrditvi Habsburžanov v tem prostoru, zlasti v ustanovitvi in podpiranju njihove mestne naselbine Novega mesta (1365). Svoje so k upadanju Otoka prispevali turški vpadi in druge vojne. Po turškem uničenju naselja leta 1473 se trg ni več obnovil, tako da je sčasoma izginila v pozabo celo njegova lokacija.¹⁷ Zaton in končno izginotje trške naselbine bi lahko osvetlil čas prestavitve župnijskega sedeža v Škocjan, ki pa je določljiv le okvirno.¹⁸ Otoška župnija je denimo zadnjič omenjena leta 1467,¹⁹ malo pred usodnim turškim požigom.²⁰

Nekaj desetletij za Kostanjevico in Otokom se je leta 1279 pojavil trg **Mokronog** v lasti škofije Krka na Koroškem. Kot drugi najzgodnejši trgi je nastal na starih kulturnih tleh v Mirnski dolini, sicer že od 11. stoletja Krkini posesti iz Hemine dediščine. Trg se je v 13. stoletju razvil pod sedežem posesti, stolpom v Spodnjem Mokronogu, v prometni legi ob poti med Trebnjem in Savo,²¹ medtem ko je bil samo cerkvenoupravno vezan na sedež župnije v Gorenjem Mokronogu.²² Čeprav je ostal skupaj z gospostvom do začetka 17. stoletja krški, je bil škofom v srednjem veku nekajkrat krajši ali daljši čas odtujen.²³ Napis na trškem pečatu, domnevno že iz 14. stoletja (*s.civitatis in Nasnfves*), in omemba mestnega prava (*stadtrechten*) leta 1432 gotovo odražata stremljenja po pridobitvi statusa mesta,²⁴ za kar je manjkalo potrebne volje deželnih knezov. Valvasorjeva netočna trditev, da je Mokronog nekoč že bil mestece, a je pozneje zaradi obubožanja postal trg,²⁵ se je mogla opreti tudi na zunanji videz trga, ki ni bil obzidan samo v njegovem času, ampak že v prvi polovici 14. stoletja.²⁶

Prvi zametki obeh belokranjskih trških naselbin, Črnomlja in Metlike, se začno kazati v začetku 13. stoletja, ko je Belo krajino zajelo politično zatišje in so bili sploh ustvarjeni pogoji za gospodarsko osnovo bodočih mest. Tehten dejavnik so pomenile ustaljene cestno-prometne vezi, med katerimi je bila do konca 13. stoletja najpomembnejša prometnica, ki je povezovala Sotesko in Črnomelj ter nato nadaljevala pot na jugovzhod preko Kolpe na Hrvaško. Ob tej cesti se je začel od okolice ločevati **Črnomelj**, ki se je leta 1228, v obdobju Andeških, pojavil kot "*in loco qui dicitur Schirnomel*" in je tedaj postal sedež pražupnije za celo "provincio Metlika". Vendar pa črnomaljski grad ni imel vloge upravnega sedeža, tako da je bil kraj podrejen gradiščanu na Mehovem vsaj do leta 1277,²⁷ ko je prvič omenjen kot trg (*cum foro /.../ nomine Zernemli*). Rudolf I. Habsburški ga je v tem nemirnem času skupaj z mehovskim gradom zastavil grofu Albertu Goriško-Tirolskemu.²⁸ Bela krajina je ostala zatem politično ločena od Kranjske še skoraj sto let do leta 1374, ko je po dedni pogodbi z Goriškimi grofi prišla pod Habsburžane. Do tega časa je črnomaljski in mlajši metliški trg nadzoroval kot grofov namestnik glavavar "Slovenske marke in Metlike" s sedežem v Metliki,²⁹ nakar je trg Črnomelj (brez gradu) pred letom 1377 prešel za nekaj časa v roke grofov Celjskih.³⁰

po letu 1300 zasenčila druga belokranjska meščanska naselbina Metlika.³¹ Tudi v cerkvenoupravnem pogledu je Črnomelj vse bolj izgubljal prvotno vlogo; Nemški viteški red, ki je leta 1268 prevzel prazupnijo, je namreč svoj sedež prenesel v Rosalnice, štiri črnomaljske podružnice pa so v 14. stoletju postale samostojne župnije.³² Četudi se Črnomelj leta 1407 skupaj z Metliko prvič omenja kot mesto (*in denselben zwain stettin gelegen*), je vendar v vseh drugih znanih virih iz 15. stoletja še vedno samo trg,³³ o katerem je znanega prav malo. Njegove mestne pravice, izhajajoče iz kostanjeviško-novomeškega mestnega prava, stojijo na trhljih tleh; tako naj bi Metlika leta 1457 potrdila, da ima Črnomelj od Goriških grofov in avstrijskih vojvod iste pravice kot Metlika, da pa so mu privilegijske listine zgorele.³⁴ Vsekakor je bil Črnomelj v očeh vladarja samo trg še leta 1461, ko ga je Friderik III. prodal Gašperju Črnomaljskemu (*vnserm markcht Tschernemil*). Zaradi slabega stanja virov je težko zasledovati razvoj uprave in časovno natanko določiti spremembo statusa trga v mesto.³⁵ Gotovo je le, da je Črnomelj veljal za mesto od 16. stoletja dalje, ne da bi bil povzdignjen s kakšnim posebnim privilegijem.³⁶

Pred koncem 13. stoletja je morala dobiti trške pravice tudi sosednja **Metlika**, ki se leta 1300 omenja kot Novi trg (*de Nouo foro*).³⁷ Njeno jedro je treba tako kot pri Črnomlju iskati na zavarovanem naravnem pomolu, vendar gre tu za novo naselje brez kontinuitete. Dvigu trga sta botrovala bližina državne meje, povečani pomen prometnice od spodnje Krke in edini v srednjem veku izpričani prehod Kolpe - brod južno od Metlike na mestu današnjega Jurovskega broda. Svoj sedež so v Metliki dobili belokranjski ministeriali "Metliški", podobno kot so v Črnomlju domovali ministeriali Črnomaljski. Drugače kot pri Črnomlju pa je tukajšnja podružnična in pozneje župna cerkev sprva stala precej stran od naselja - pri Rosalnicah.³⁸

Verjetno so Metliko po letu 1277 sploh šele ustanovili grofje Goriško-Tirolski,³⁹ ki naj bi jo pred letom 1335 obdarili s kostanjeviškimi mestnimi pravicami. Z navedbo, da jih je mestu podelil grof Henrik II. Goriško-Tirolski, jih je leta 1365 potrdil grof Albert Goriški. Pravice Metličanov je, ne da bi jih konkretiziral, v vsem izenačil s pravicami mesta in meščanov Kostanjevice.⁴⁰ Po mnenju D. Kosa Metlika navzlic podelitvi mestnih pravic tedaj še ni imela naslova mesto, kar naj bi se nenazadnje odražalo v samem imenu Novi trg.⁴¹ Novo ime Metlika srečamo leta 1378 v prvi znani omembi kraja po habsburški zasedbi Bele krajine, s čimer je Metlika kot močnejši in pomembnejši od obeh belokranjskih trgov prevzela staro in najmarkantnejše ime pokrajine.⁴² Potem ko je bila že leta 1367 obdana z obzidjem in se skupaj s Črnomljem 1407 prvič omenja kot mesto,⁴³ se je tak status, drugače kot pri Črnomlju, tu povsem uveljavil.⁴⁴ Tako od tridesetih let 15. stoletja srečujemo tudi razvito mestno upravo s sodnikom in mestnim svetom - dvanajstijo.⁴⁵ Omenjeni kvalitativni preskok se je mogel zgoditi že v prvih desetletjih habsburške vladavine (od 1374 dalje). Metlika je izrecno imenovana trg še leta 1377, ko jo je posedoval Štefan Krško-Modruški,⁴⁶ kar kaže, da v začetku še ni spadala pod oblast deželnoknežjega glavarja "Slovenske marke in Metlike". Ta posebna upravna enota z naslovom grofije je imela sedež v Metliki,⁴⁷ kar je kraju dajalo precejšnjo politično težo. Grofija se je nato pod Habsburžani obdržala še skoraj dve stoletji do srede 16. stoletja,⁴⁸ pri čemer je Bela krajina najkasneje leta 1427 za okroglo tri desetletja - najbrž z zastavitvijo - prišla v roke Celjskih grofov

(do 1456).⁴⁹ Kmalu po vnovični in dokončni vzpostavitvi habsburške oblasti je dobilo mesto pomembno cerkvenoupravno funkcijo, ki je Metliko tudi na tem področju dvignila nad Črnomelj. Iz Rosalnic se je namreč za mestno obzidje preselila ogrožena postojanka nemškega viteškega reda, s čimer je metliško mesto postalo sedež župnije in križniške komende, pod katero je spadala celotna Bela krajina s svojimi petimi župnijami.⁵⁰

Slovenska historiografija je pomotoma sprejela obstoj neuspelega poskusa ustanovitve trga,⁵¹ ki ga v resnici nikoli ni bilo. Po disertaciji F. Zwittera (1929) naj bi v jugovzhodnem delu Dolenjske že v srednjem veku propadel trg **Pleterje (Sicherstein)**, katerega edino omembo postavlja v leto 1305.⁵² Vsebina listine, na katero se je mladi Zwitter oprl, v resnici ne dopušča nikakršnega sklepa o obstoju trškega naselja ali tržanov.⁵³ Povsem neutemeljeno je iz plemiškega in grajskega imena Sicherstein izpeljano tudi samo poimenovanje trga - Pleterje; ta topnim se je namreč pojavil šele dobrih šestdeset let pozneje za vas na drugi lokaciji (*Pletriach in dem dorf*).⁵⁴

Vsekakor pa se je kostanjeviškemu mestu in freisinškemu trgu Otok še v 13. stoletju ob spodnji Krki pridružil trg **Kronovo**. Nastal je na prvotno višnjegorski posesti, toda njegov ustanovitelj ostaja slejkoprej neznan. Kot trg se kraj omenja leta 1308 (*forum in Chromau*), ko ga je vojvoda Friderik Habsburški v zameno za vojaško pomoč zastavil grofom Baboničem. Naslednjič in zadnjič je Kronovo nosilo naslov trga leta 1352, ko ga navaja zaženilno pismo Dioniza Krupskega iz stranske veje Baboničev, tokrat le pri opisu meja zastavljene desetine.⁵⁵ S. Granda domneva, da je bil tržec v času prve omembe že zelo nepomemben in da je ostal spričo uspešnejših sosedov vedno nekaj nedoraslega. Verjetna se mu zdi lokacija na rečnem otoku s pomenljivim imenom Tržič, nakazuje pa tudi hipotetično možnost povezave med Kronovim in domnevnim novomeškim prednikom "opidum Markstatt".⁵⁶ Ni naključje, da kronovskega trga po ustanovitvi Novega mesta v virih ne zasledimo, saj so gospodarsko opešala tudi druga sosednja meščanska naselja, od katerih je bilo prav Kronovo novonastalemu mestu najbližje. Bržčas je, tako kot pozneje Otok, ugasnilo celo brez naselbinskega - vaškega naslednika.

OPOMBE:

¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Zbirka listin, Kronološka serija, 1407 VI. 18., Dunaj. - Prim. B. Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Ljubljana 1988, str. 49. - Zastavni imetnik trga (*markt*) je bil od leta 1461 Gašper Črnomaljski, ki naslavlja Črnomelj s trgov še leta 1478 v pismu cesarju Frideriku III. (J. Chmel, Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilian's I., Zweiter Band, Wien 1855, str. 917, 945). Od leta 1490, ko ga kot trg mimogrede navaja urbar nemškega viteškega reda (D. Kos, Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.-18.stoletje), Ljubljana 1991, str. 224), ni Črnomelj v doslej znanih virih ne mesto ne trg vse do leta 1564 (prim. B. Otorepec, n. d., str. 49-50; ARS, Collectanea, fasc. 3, 8. 9. 1564).

² D. Kos opozarja na problem lege prvotnega kostanjeviškega gradu, ki je po vesteh iz 15. stoletja očitno stal zunaj mesta. Šele od okoli leta 1300 je imela rodbina Kostanjeviških bivališče v mestu samem, od koder je občasno upravljala glavarstvo, pristojno za mesto in gospostvo (prim. D. Kos, Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja, Ljubljana 1994, str. 25-26, 183). - Lokacijo mestnega gradu postavlja J. Pirkovič-Kocbek "s precejšnjo mero gotovosti" na severovzhodni vogal otoka, tik ob rečnem prekopu, pri čemer za svojo tezo ponuja tri dokaze: topografsko lego na najvišji točki otoka, obliko parcele in podatek v urbarju iz leta 1625, da je stal podrti grad za župnijsko cerkvijo (prim. J. Pirkovič-Kocbek, Zgodovina urbanih oblik. Kostanjevica na Krki, Ljubljana 1985, str. 11-13). Vendar pa kaže, da glede lege gradu še ni bila izrečena zadnja beseda. Tretji dokaz - omemba v urbarju - stoji namreč na majavih nogah. Pirkovičeva ga netočno povzema po J. Mlinariču (Kostanjeviško

gospostvo po urbarju iz leta 1625, Kostanjevica na Krki 1970, str. 9), ki je opozoril, da so na Valvasorjevem grafičnem listu "ob Krki v smeri proti župni cerkvi narisane razvaline, ob njih pa poslopja, ki po številu natanko ustrezajo gospodarskim poslopjem, zaznamovanim v našem urbarju." Stari kostanjeviški grad je Mlinarič res postavil na severno stran otoka, vendar ne na isto mesto kot Pirkovičeva, ki ga ima na skrajnem severovzhodnem koncu. Valvasorjeve ruševine se namreč nahajajo na severozahodni strani, prav tu pa sta po franciscejskem katastru tudi edini parceli kostanjeviškega gospostva - enklavi sredi mestnega ozemlja! Gre za dve večji travniški parceli, od katerih ena oklepa drugo - manjšo in se z daljšo stranico dotika Krke. (Arhiv Republike Slovenije (ARS), Franciscejski kataster za Kranjsko, N 132; ARS, Cenilni operati za Kranjsko, N 132, Protocoll sämmtlicher Grund- und Bau-Parzellen der gemeinde Landstras, 16. 4. 1825).

³ V. Melik, Mesto (civitas) na Slovenskem, v: Zgodovinski časopis XXVI (1972), str. 304. - B. Otorepec, n. d., str. 65.

⁴ J. Mlinarič, Kostanjeviška opatija, Kostanjevica na Krki 1987, str. 116. - Prim. B. Otorepec, n. d., str. 65. - Prim. M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), Ljubljana 1975, str. 271-272. - Prim. F. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, str. 10-11.

⁵ B. Otorepec, n. d., str. 65. - V. Melik, n. d., str. 308.

⁶ F. Zwitter, n. d., str. 1-3. - S. Vilfan, Novomeški mestni privilegij, v: Novo mesto 1365-1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor-Novo mesto 1969, str. 89-91. - Objava privilegija: F. Komatar, Kostanjeviške mestne pravice, v: Jahresbericht des k.k. Gymnasiums in Krainburg 1910/11, str. 1-7.

⁷ B. Otorepec, n. d., str. 65-66. - Objava listine 1317 XI. 11. v: F. Zwitter, n. d., str. 69-70.

⁸ F. Zwitter, n. d., str. 1. - Prim. J. Likar, O nastanku mesta in mestnega prava Kostanjevice, v: Kostanjevica na Krki, Ob sedemstoletnici mestnega obstoja. Kostanjevica 1953, str. 36-37.

⁹ Prim. J. Likar, n. d., str. 47-48.

¹⁰ Prim. F. Gestrin, Freisinški trg Otok (Gutenwerth), v: Zgodovinski časopis XXVI (1972), str. 36-37. - Prim. F. Gestrin, Trgovsko prometni položaj Novega mesta (od ustanovitve do konca 16. stoletja), v: Novo mesto 1365-1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor-Novo mesto 1969, str. 133.

¹¹ Regest 1386 s. d. v: Dr. Bidermann, Carniolica, v: Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain XXI (1866), str. 26.

¹² ARS, Mikrofilmi, Listine iz HHStA, 13 D/3, 1431 VII. 15., Innsbruck. - Prim. J. Likar, n. d., str. 48. - Prim. M. Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, str. 233.

¹³ F. Zwitter, n. d., str. 12.

¹⁴ F. Gestrin, n. d., str. 34.

¹⁵ Prim. P. Blaznik, Zemljiška gospostva v območju freisinške dolenske posesti (SAZU, Razprave - Dissertationes IV/6), Ljubljana 1958, str. 11.

¹⁶ P. Blaznik, Urbarji freisinške škofije (Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Zvezek četrti), Ljubljana 1963, str. 245.

¹⁷ F. Gestrin, Otok (Gutenwerth), str. 35-37.

¹⁸ Župnija dejansko ni bila povsem samostojna, ampak podrejena župniku v Beli Cerkvi. Ob inkorporaciji stiškega samostanu leta 1454 se njen stalni duhovnik še imenuje po Otoku (*Georgius ecclesiae filialis in Guttemwert*) (ARS, Sam. A. Stična, fasc. I, prepisi listin, 1454 XII. 8., Rim. - Prim. J. Mlinarič, Stiška opatija 1136-1784, Novo mesto 1995, str. 231-233.

¹⁹ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1467 IV. 20. - Prim. F. Gestrin, n. d., str. 35.

²⁰ Po F. Gestrinu so župnijo prenesli v Škocjan po propadu Otoka (F. Gestrin, n. d., str. 35). Od treh otoških cerkva je obstala podružnica sv. Nikolaja, omenjena leta 1492 kot "ad ecclesiam S. Nicolai in Guettenwerdt" (ARS, Zbirka rokopisov, 152 r, fol. 44; prim. M. Kos, n. d., str. 415). Škocjanska cerkev sv. Kancijana pa prvič nastopa kot župnijska v popisu cerkvenih dragocenosti leta 1526 (A. Koblar, Kranjske cerkvene dragocenosti I. 1526, v: Izvestja Mu-

zejskega društva za Kranjsko V (1895), str. 241).

²¹ Prim. B. Otorepec, n. d., str. 104-106. - Prim. Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil, Kärnten, Krain, Görz und Istrien, Wien 1914, str. 476-477.

²² Prim. J. Höfler, O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Prolegomena k historični topografiji predjožefinskih župnij, Ljubljana 1986, str. 35.

²³ Npr. 1279 VII. 18., Podčetrtek v: H. Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae (MHDC) V, št. 391, str. 245; 1313 V. 2., Strassburg v: H. Wiesner, MHDC VIII, št. 155, str. 54-55; 1361 VII. 16., Dunaj v: H. Wiessner, MHDC X, št. 569.

²⁴ Prim. K. Črnologar, Nassenfuß (Mokronog) ehemals eine Stadt, v: Mitteilungen des Musevereins für Krain XIII (1900), str. 27-28. - Prim. I. Steklasa, Je li bil Mokronog kdaj mesto, v: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo I/A, str. 20-24. - Prim. B. Otorepec, n. d., str. 107.

²⁵ J. W. Valvasor, Die Ehre deß Hertzogthums Crain XI, Laybach 1689, str. 393.

²⁶ Listina 1340 II. 14., Mokronog (Kärntner Landesarchiv (KLA), All. Urk. Reihe, Sign. C 385) govori o oštatu "ze Nazzenfuoz ze nachst an dem tor".

²⁷ D. Kos, Bela krajina v poznem srednjem veku, v: Zgodovinski časopis 41 (1987), str. 409.

²⁸ B. Otorepec, n. d., str. 49.

²⁹ D. Kos, n. d., str. 412.

³⁰ D. Kos, Med gradom, str. 15.

³¹ D. Kos, Bela krajina, str. 409, 411.

³² Iz črnomaljske župnije so se razvile metliška (rosalniška), semiška, podzemeljska in viniška. - Prim. J. Höfler, n. d., str. 38-39. - Prim. J. Barle, Nekoliko podatkov za zgodovino belokranjskih župnij, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko XI (1901), str. 49-53. - Prim. D. Kos, n. d., str. 416-419.

³³ B. Otorepec, n. d., str. 49.

³⁴ A. Dimitz, Geschichte Krains I, Laibach 1874, str. 313. - Prim. F. Zwitter, n. d., str. 2. - Prim. D. Kos, n. d., str. 411. - S pravnega stališča prim. S. Vilfan, n. d., str. 89, 98.

³⁵ Potem ko so bili maloprej (1471-1478) povzdignjeni v mesta kar štirje južnokranjski trgi, vsi manjši od Črnomlja in nekateri še neobzidani, lahko upravičeno sklepamo, da se je črnomaljski trg analogno z Radovljico "via facti" začel upravičeno naslavljati kot mesto še pred letom 1500, in sicer toliko laže zaradi pravne opore v pričevanju mesta Metlike iz leta 1457, da so njegove pravice enake metliškim.

³⁶ V tem oziru je bila merodajna deželnoknežja potrditev črnomaljskih privilegijev leta 1566, v kateri Črnomelj ni imenovan ne trg in ne mesto, ampak je rečeno, da ima iste privilegije in svoboščine kot Metlika (ARS, Collectanea, fasc. 3, pola 10-11, prepis privilegija 1566 VII. 26.). Ko je Hans Črnomaljski leta 1564 nameraval prodati Črnomelj grofom Frankopanom, se prvič govori o mestu (*stättl*) (ARS, Collectanea, fasc. 3, 8. 9. 1564), njegov mestni status pa je bil nedvoumen vsaj od leta 1568, ko je prešel iz rok Črnomaljskih pod kranjskega viceodoma kot deželnoknežje mesto (Steiermärkisches Landesarchiv Graz (StLA), I.Ö. HK-Rep. 1568, fol. 95, 7. 4. 1568, 21. 6. 1568). Veljava Črnomlja med kranjskimi mesti je bila vseskozi majhna, vendar vseeno preseneča, da je kot trg (*marhkt Tschernembl*) naveden celo še v vicedomskem urbarju poznega leta 1635 (ARS, Vic. A., šk. 96, I/54a, lit. XLVIII-3, urbar 1635, s.p., Mauth ausstandt).

³⁷ B. Otorepec, n. d., str. 102.

³⁸ D. Kos, n. d., str. 409-410.

³⁹ Istotam, str. 411.

⁴⁰ ARS, Zbirka listin, Kronološka zbirka, 1365 IV. 29., Metlika. Objava: M. Kos, Iz metliškega mestnega arhiva, v: Etnolog X-XI (1937-1938), str. 25-26.

⁴¹ D. Kos, n. d., str. 410, 411. - Ime Novi trg v Metliki (*Neumarckht in der Medtlickh*), zdaj že brez pomena za pravni status naselja in zgolj povzeto iz starejših dokumentov, navaja še deželnoknežja potrditev privilegijev Metlike leta 1566 (ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1566 IV. 24., Dunaj; prepis: ARS, Collectanea, fasc. 3, prepis, pola 9, 1566 IV. 24., Dunaj).

⁴² D. Kos, n. d., str. 411.

⁴³ Istotam. - B. Otorepec, n. d., str. 102.

⁴⁴ Isto leto prepovedujeta vojvodi Leopold in Ernest sprejemanje pleterskih podložnikov trem mestom, in sicer poleg Novega mesta in Kostanjevice tudi Metliki (regesta 1407 II. 21., Dunajsko Novo mesto in 1407 X. 12., Gradec v: F. Komatar, Ein Cartular der Karthause Pletriach, v: Mitteilungen des Musealvereins für Krain XIV (1901), str. 40, št. 15, str. 42, št. 19).

⁴⁵ Prim. D. Kos, n. d., str. 412. - Prim. B. Otorepec, n. d., str. 102. - Prim. objavo listin v: M. Kos, n. d.

⁴⁶ B. Otorepec, n. d., str. 102.

⁴⁷ Prim. D. Kos, Med gradom, str. 169.

⁴⁸ Prim. D. Kos, Bela krajina, str. 227-228. - Zadnjega glavarja navaja Valvasor do leta 1556, vendar srečamo Hansa Drenoczyja kot upravitelja glavarstva še leta 1563 (ARS, Vic. A., šk. 372, protokoli zaslišanj 1560-1563, fol. 524-526).

⁴⁹ Prim. D. Kos, n. d., str. 227. - D. Kos postavlja začetek celjske oblasti nad Belo krajino v čas malo po letu 1432, a ga je treba prestaviti za nekaj let v preteklost. Grof Herman II. Celjski imenuje namreč Metliko, Kostanjevico in Novo mesto že leta 1427 "unser stett" (regest 1427 V. 12., s. l. v: F. Komatar, n. d., str. 54, št. 55).

⁵⁰ Prim. L. Podlogar, Nemški viteški red v Beli Krajini, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko XVII (1907), str. 162. - Prim. L. Podlogar, Frančiškani v Beli Krajini, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko XVII (1907), str. 36.

⁵¹ Prim. Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije, Ljubljana 1933, zemljevid Teritorialni razvoj slovenske zemlje v srednjem veku. - Prim. Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, zemljevid Razvoj mest, trgi in trgovska pota v srednjem veku, str. 194.

⁵² F. Zwitter, n. d., str. 15.

⁵³ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1305 II. 3., s.l. - Listina govori o tem, da sta Offe iz Kostanjevice in Oton Sichersteinski prodala Henriku s Prežeka svojo posest v vasi Spodnji Maharovec, pri tem pa bila drug drugemu poroka. Zwitterja je zavedel neobičajen vrsti red besed: "... des bin ich Offe fon Landestrost Otten purge fon Sichersteyn, so bin ich Otte fon Sicherstein Offen purge fon Landestrost ...". Izraz "purge" je razumel kot "purger", pri tem pa spregledal, da gre za imeni dveh znanih plemičev.

⁵⁴ Listina 1368 I. 23. v: F. Komatar, Das Schloßarchiv in Auersperg, v: Mitteilungen des Musealvereins für Krain XIX (1906), str. 53, št. 167. - Prim. M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), Ljubljana 1975, str. 433.

⁵⁵ J. Kelemina, Trg Kronovo, v: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XVIII (1937), str. 139. - B. Otorepec, Stari grad pri Novem mestu in njegovi lastniki, v: Dolenjski zbornik 1990, Novo mesto 1990, str. 61-63. - Prim. M. Kos, n. d., str. 297. - Prim. M. Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1955, str. 295.

⁵⁶ Prim. S. Granda, Srednjeveški trg Kronovo, v: Grafenauerjev zbornik, Ljubljana 1996, str. 323-328.

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (67)

Vstavi v 65. nadaljevanju (Rast XI/2000 št. 6): na str. 598 geslo:

ZUPAN DAMJANA glasbenica

R. 21. febr. 1967 (hči Jožeta) v Novem mestu. Po osnovni šoli v Šentrupertu in maturi na novomeški gimnaziji 1985 je študirala na Akademiji za glasbo klavir in 1991 diplomirala. L. 1995 je opravila specializacijo iz klavirske spremljave in po dveh letih magistrirala iz soloklavirja. Zaposlena je na Srednji glasbeni in baletni šoli v Ljubljani. L. 1998 je bila sopobudnica ustanovitve slovenske sekcije društva klavirskih pedagogov EPTA. S strokovnimi članki sodeluje v slovenskih revijah in listih. – Osebni podatki. 250 let Gimnazije Novo mesto, str. 311.

na str. 601 pa geslo:

ZUPANČIČ – ŽEVART DANICA etnologinja

R. 17. nov. 1935 v Novem mestu, živi v Mariboru. Po maturi na novomeški gimnaziji 1954 je študirala v Ljubljani etnologijo in po diplomi službovala 1959-61 v Dolenjskem muzeju v Novem mestu. Tu je razvila živahno dejavnost, raziskovala lov, čebelarstvo, medicinarstvo in ribištvo na Dolenjskem, zbrala dragoceno gradivo, priredila razstavo o medicinarstvu in lectarstvu na Dolenjskem, uvedla inventarno knjigo fototeke, pisala o etnografskem delu Janeza Trdine in Jožefa Antona Babnika in sodelovala pri Dolenjskem listu, Slovenskem etnografu, Novi sodobnosti, po odhodu v Maribor pa v Večeru pod poročnim imenom Ževart. – M. Dodič, 225 let, str. 453. Novomeški zbornik 2000, str. 61 (kustodinja Ivica križ).

Vstavi v 66. nadaljevanju (Rast XII/2001, št. 1) na strani 135 geslo:

ŽELE IVAN šolnik in politični delavec, Žagarjev nagrajenec

R. 31. dec. 1924 v Koblarjih. Osnovno šolo je obiskoval v Stari Cerkvi, gimnazijo pa v Kočevju, vendar je zaradi internacije v Padovi moral prekiniti šolanje. L. 1945 je bil v NOV, po vojni diplomiral na Pedagoški akademiji iz zgodovine in zemljepisa in poučeval na osnovnih šolah v Adlešičih, Črnomlju in Tribučah ter od 1955 do upokojitve 1986 ravnateljval na metliški šoli. Vmes je bil nepoklicno župan metliške občine in načelnik Oddelka za šolstvo pri OLO Novo mesto. – Osebni podatki. Prosvetni delavec 31. marca 1986, št. 6, str. 3 – s sliko.

ŽERJAL ANTON gradbenik

R. 18. febr. 1918 v Trstu. Maturiral je na ljubljanski gimnaziji 1936, študiral gradbeništvo na ljubljanski univerzi in zaradi vojnih razmer diplomiral šele 1943. Kot progovnega delavca so ga Nemci poslali na prisilno delo v Avstrijo. Po vojni je bil zaradi popraviljanja mostov poslan na Dolenjsko, postal po ustanovitvi Pionirja v Novem mestu njegov direktor, 1949 pa tehnični direktor Hydrocentrale v Medvodah, se 1952 vrnil k Pionirju, vodil gradbena dela pri Steklarni v Bršljinu in bil nato do upokojitve tehnični vodja pri Vodnogospodarskem podjetju. Ustanovil je sekcijo za odbojko pri Pionirju in bil vrsto let igralec odbojke. – Dolenjski list 27. febr. 1997 št. 8, str. 32 – s sliko.

ŽERJAV DRAGO pevovodja in glasbenik

R. 4. jan. 1920 v Borštu pri Trstu, u. 10. jan. 1989 v Trstu. L. 1939 je na italijanskem učiteljsišču v Trstu maturiral, odšel 1944 v partizane in v 8. brigadi v Suhi krajini učil borce petja, opravil pevovodski tečaj v Zagradcu pri Marjanu Kozini, vodil zbor v VII. korpusu in z njim nastopil na ljubljanskem radiu na dan osvoboditve. Po vojni je deloval v Boljuncu kot dirigent, godbenik in skladatelj. – Prim SBL 18. snopič, str. 389.

ŽERJAV MIRKO salezijanec, rokohitrec, hipnotizer in telepat
 R. 8. jul. 1919 v Novi vasi pri Cerknici, u. 27. aprila 1999 v Ljubljani, pok. na Rakovniku. L. 1930 je stopil v salezijanski red, študiral v Rimu teologijo in psihologijo in kot duhovnik 7 let služboval na Rudniku pri Ljubljani in prav toliko let v Škocjanu na Dolenjskem. Že od mladih let se je ukvarjal s hipnozo, telepatijo, predvsem pa z rokohitrstvom. V tem se je izpopolnjeval v tujini, nastopil v Neaplju, Bologni, Ameriki, Avstraliji in se udeležil mednarodnih kongresov v tujini. Bil je član mednarodne organizacije čarodejnikov (FISM). Je avtor knjige *Tiho, tiho, prihaja čarodej* (1994). – Nedeljski dnevnik 9. maja 1999 št. 123, str. 8 – s sliko. Podatke o smrti posredoval višji knjižničar Jože Gorenc.

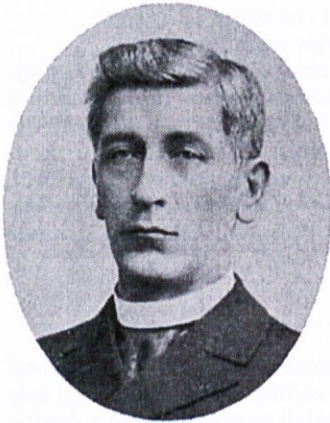
ŽEVART DANICA gl. ZUPANČIČ DANICA!

ŽGUR ANTON nabožni pisatelj

R. 26. sept. 1845 v Podragi pri Podnanosu, u. 24. avg. 1908 na Brezovici pri Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Gorici, bogoslovje pa v Ljubljani in bil 1870 ordiniran. Med drugim je služboval kot kaplan na Raki (1872-6) in kot župnik v Loškem Potoku (1884-7) in Beli Cerkvi (1890-99). Z dopisi je sodeloval v Novicah in Slovencu in priredil 3 knjige šmarnic Mati dobrega sveta, pri katerih je sodeloval tudi mladi Ivan Tavčar, ki je hodil na počitnice k svojemu stricu, župniku na Raki. – SBL IV, str. 963.

ŽIBERNA ANGELA socialna delavka in publicistka

R. 25. okt. 1930 v Preski pri Dobrniču. Po vojni je ob delu končala srednjo in višjo šolo za socialne delavce. Službovala je v Novem mestu in Trebnjem, bila 10 let ravnateljica VVO Ljubljana Vič in 15 let pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije ter se kot sekretarka upokojila. Tudi po upokojitvi je sodelovala pri Zvezi upokojencev Slovenije in vodila aktiv žensk za spominska srečanja v Dobrniču pri RO ZZB. Ukvarja se tudi z vprašanji slovenske žene in je izdala v samozaložbi publikacijo *Slovenske žene skozi čas* (1998). Sodeluje v raznih glasilih in časopisih, tudi v Rasti. – Osebni podatki. Dolenjski list 7. jan. 1999 št. 1, str. 17 – s sliko.

Ignacij Žitnik

ŽITEK VLADIMIR pravnik

R. 26. okt. 1863 v Hrastju – Moti pri Radencih, u. 31. avg. 1919 v Novem mestu, pok. v Ljubljani, prekopan pri Sv. Križu. Maturiral je v Zagrebu, študiral v Gradcu pravo in 1889 promoviral sub auspiciis imperatoris, to je pod pokroviteljstvom cesarja. Tako so bili lahko promovirani tisti kandidati, ki so z odliko končali vse gimnazijske razrede in prejeli najvišje ocene pri vseh predmetih na univerzi in pri doktorski disertaciji. Tako čast je doživelo menda le 8 Slovencev, od teh kar 5 Štajercev. Doktorandom je cesarjev namestnik podaril zlat prstan ali pa kravatno iglo z briljanti. Žitek je bil odvetnik v Novem mestu 1896 – 1919. – Dolenjski list 30. jun. 1994, št. 26, str. 12. Pol stoletja društva "Pravnik", str. 194. Dolenjske novice 15. sept. 1906, str. 129.

ŽITNIK IGNACIJ politik in časnikar

R. 24. nov. 1857 na Fužini pri Zagradcu, u. 28. dec. 1913 v Ljubljani. Študiral je na novomeški gimnaziji, odslužil vojaščino, stopil v bogoslovje in bil 1886 ordiniran. Nato je bil kaplan v Šentjerneju in Dobrniču, nadaljeval študij v Rimu in doktoriral iz rimskega prava, postal častni kanonik, stolni kanonik in konzistorialni svetnik v Ljubljani. Zelo mlad je zašel v politiko, pisal v Slovenca članke, podlistke in uvodnike. Od 1887 je bil član Slovenske ljudske stranke in zvesto stal ob strani J. Ev. Kreku. Večkrat je bil izvoljen v kranjski deželni zbor in bil tudi član državnega zbora na Dunaju. – SBL IV, str. 976.

ŽITNIK JOŽE kirurg – onkolog

R. 14. nov. 1906 v Šmarju – Sapu, u. 19. marca 1973 v Ljubljani. Po gimnazijski maturi je študiral v Gradcu medicino in 1932 promoviral. L. 1935 je nastopil službo zdravnika pripravnika, se 1939 na Golniku specializiral iz torokalne kirurgije, se 1941 zaposlil na Zavodu za zdravljenje in raziskova-

nje novotvorb in postal primarij na Onkološkem inštitutu. Je pionir onkološke dejavnosti pri nas. – SBL IV, str. 977.

ŽITNIK VINKO pesnik

R. 27. marca 1903 v Grosupljem, u. 22. jun. 1980 v Buenos Airesu. Po končani oficirski šoli je postal orožnik in služboval na Štajerskem, se 1941 vrnil domov, postal občinski tajnik v Grosupljem in se 1943 zaposlil pri ljubljanski policiji. Po vojni je odšel v begunstvo v Argentino in bil zakristan v Buenos Airesu. Bil je plodovit pesnik, pisal posvetne in nabožne pesmi in se ob pomanjkljivi šolski izobrazbi sam izpopolnjeval ter objavljaj v Svetu in domu, v izseljenskem in zamejskem tisku v Argentini, Kanadi, na Koroškem in Primorskem. V samozaložbi je izdal 1937 zbirko Pomlad. – SBL IV, str. 978.

Anton Žlogar

ŽLEBNIK LEON filozof, pedagog in psiholog

R. 29. jan. 1918 v Materiji. Živi v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Šmihelu in Novem mestu, klasično gimnazijo pa v Šentvidu nad Ljubljano, maturiral 1937, študiral filozofijo in pedagogiko in 1942 promoviral. Zaradi sodelovanja z OF je bil 1942-3 v italijanski internaciji, po vojni pa je bil profesor na Jesenicah in ljubljanskem učiteljskišću ter hkrati honorarni inšpektor, nato višji predavatelj na VPŠ v Ljubljani, od 1978 pa redni profesor na Visoki šoli za organizacijo dela v Kranju. L. 1988 je bil upokojen. Ob obsežnem pedagoškem delu se je posvečal raziskavam na področju pedagogike, andragogike, etike in socialne psihologije. Je avtor številnih razprav in knjig, od katerih so bile nekatere prevedene tudi v srbohrvaščino. Dela: Obča zgodovina pedagogike, Ljudje med seboj, Psihologija otroka in mladostnika itd. Aktivno se je udeležil več posvetovanj in kongresov doma in v tujini (Bled, Zagreb, Bruselj). Je tudi prevajal iz ruščine in srbohrvaščine. – SBL IV, str. 984.

ŽLOGAR ANTON cerkveni zgodovinar in publicist

R. 30. nov. 1850 v Bušnji vasi, u. 5. okt. 1931 v Novem mestu. V Ljubljani je obiskoval 7 razredov gimnazije, študiral teologijo in bil 1874 ordiniran. Služboval je med drugim v Mokronogu, kot župnik in dekan v Šmartnu pri Litiji in bil od 1906 kanonik v Novem mestu. V mladosti se je literarno udeleževal, kasneje pa se je ukvarjal s cerkveno zgodovino, napisal številne nekrologe in nad 100 pridig, ki se odlikujejo po lepem jeziku. Urejal je tudi Dolenjske novice (1909-12), pisal politične članke in sestavke kulturnozgodovinskega pomena. – SBL IV, str. 986.

ŽMAVEC JOSIP pravnik

R. 1864 v Mali Nedelji, u. 13. jan. 1938 v Mariboru. Tu je obiskoval gimnazijo, študiral pravo v Gradcu in 1891 nastopil prakso pri okrožnem sodišču v Novem mestu, nato služboval v Ribnici, Žužemberku, Krškem in na Brdu. L. 1910 je prišel v Ljubljano, postal sodni svetnik, 1920 pa član Stola sedmorice v Zagrebu. Po upokojitvi 1927 odšel v Ljutomer in delal tam kot odvetnik in župan. Kot sodnik je bil cenjen zaradi svoje vestnosti in pravičnosti. V Novem mestu si je pridobil veliko zaslug pri ureditvi sodstva po 1. svetovni vojni. – Pol stoletja društva "Pravnik". Spominska knjiga (Ljubljana 1939), str. 71.

ŽNIDARŠIČ TONE akademski slikar in ilustrator

R. 5. nov. 1923 v Podgorici pri Vidmu-Dobrepolje. L. 1949 je diplomiral na slikarskem oddelku Akademije za upodabljačo umetnost in se specializiral za zidno slikarstvo, bil profesor na Šoli za oblikovanje in ilustriral med drugim tudi M. Derganca Prvo pomoč in Pomoč za vsakogar itd. Prejel je Levstikovo nagrado za ilustracije učbenika Nauk o človeku. – Kdo je kdo 1990, str. 308.

ŽNIDERŠIČ FRAN šolnik in pisatelj

R. 2. apr. 1866 v Stari vasi pri Krškem, u. 18. sept. 1929 v Gorici, pok. v Mirnu. Osnovno šolo je obiskoval na Vidmu, meščansko šolo v Krškem, gimnazijo pa v Mariboru, Celju in Zagrebu. Tu je študiral tudi klasične jezike in arheologijo, diplomiral pa je v Gradcu. Od 1893 do 1898 je bil suplent v

Gorici in predaval latinščino in grščino, v š.l. 1910/11 pa ravnatelj, nato ravnatelj ženskega učiteljišča. Med prvo vojno se je umaknil v Krško, po povratku v Gorico pa je postal ravnatelj gimnazije v Idriji. – SBL IV, str. 1000.

ŽORŽ JOSIP član ljubljanske in novomeške Zadruge

R. 19. marca 1879 v Mirniku pri Krminu na Primorskem. L. 1895/96 je obiskoval peti razred gimnazije v Ljubljani in naslednje leto ponavljal razred na novomeški gimnaziji. V Ljubljani je bil član Zadruge, po prihodu v Novo mesto pa član tamkajšnje Zadruge. Vezalo ga je prijateljstvo z Drenikom, Železnikarjem in Kettejem. – Slavistična revija III/1950, str. 165.

ŽUGELJ MARTIN družbenopolitični delavec, spomeničar

R. 9. nov. 1909 v Dobravah v Beli krajini, u. 21. jan. 1977 v Piranu. Izučil se je za čevljarja in odšel za kruhom v Zagreb in se vključil v revolucionarno delo. Tik pred drugo vojno se je vrnil domov in kot član okrožnega komiteja in okrajnega odbora OF s tovarišema Šuštaršičem in Novakom – Očkom organiziral boj proti okupatorju v Beli krajini. Po vojni je bil na odgovornih mestih: sekretar okrajnega komiteja v Krškem, Novem mestu in Črnomlju, pred upokojitvijo pa predsednik občinskega odbora SZDL v Piranu. – Dolenjski list 27. jan. 1977 št. 4, str. 4 – s sliko. Ko je ko 1970, str. 1205.

ŽUNIC JANEZ družbenopolitični delavec, prvoborec

R. 18. maja 1905 na Krivoglavcih v Beli krajini, u. 3. jun. 1982 v Novem mestu. Kot tesarski delavec se je 1941 vključil v narodnoosvobodilni boj, bil član vaškega odbora OF in rajonski sekretar KPS, po vojni pa okrajni in okrožni sekretar KPS, predsednik okrajnega ljudskega odbora Črnomelj, republiški poslanec in predsednik občinske skupščine. Prejel je visoka državna oblikovanja. – Dolenjski list 1. jul. 1982 št. 26, str. 2 – s sliko. Ko je ko 1970, str. 1206. Podatki novinarja Slavka Dokla.

ŽUPANČIČ ANA roj. KESSLER učiteljica

R. 3. avg. 1891 v Novem mestu, u. 14. febr. 1967 v Ljubljani. Bila je hči Marije, roj. Trenz, in sodnega svetnika Alojza. Po končanem učiteljišču je kratek čas učiteljevala, se seznanila s pesnikom Otonom Župančičem in se z njim 1913 poročila. V zakonu so se jima rodili trije otroci, ki še vsi živijo: Marko (arhitekt), Andrej (zdravnik in univ. profesor) in Jasna, por. Kmet (zdravnica). Večina njej posvečenih Župančičevih pesmi je bila prvič objavljena v Zbranem delu. – O. Župančič: Zbrano delo XI, str. 639. E. Lovšin, Rod in mladost Otona Župančiča, str. 174-7, 224.

ŽUPANČIČ JOŽE publicist in urednik

R. 18. febr. 1900 v Novem mestu, u. 4. okt. 1970 v Ljubljani. Nižjo gimnazijo je obiskoval v Novem mestu in Ljubljani, tu tudi učiteljišče, nato stopil med borce za severno mejo. Od 1924 je učiteljeval v Litiji, leta 1941 pa so ga Nemci izgnali v Srbijo. Od 1945 je bil urednik pri DZS, od 1948 pa je spet učiteljeval v Litiji do upokojitve 1955. Publicistično se je udeleževal v Novem mestu, sodeloval v številnih listih, po vojni pa v Ljudski pravici, Primorskem dnevniku, Delu, Večeru itd. Napisal je knjigo Zasavje v plamenih NOB, pripravil domoznanski brošuri o Litiji in Slatini Radencih, populariziral planinstvo in turizem in pisal reportaže ter lovske zgodbe. Dolgo let je hranil literarno zapuščino Slavka Gruma. – SBL IV, str. 1020.

ŽUPANČIČ OTON pesnik, dramatik, esejist in prevajalec

R. 23. jan. 1878 v Vinici, u. 11. jun. 1949 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Dragatušu in Novem mestu, tu tudi 3 razrede gimnazije, ostale pa v Ljubljani in maturiral 1896. Na Dunaju je študiral zemljepis in zgodovino, kot domači učitelj pa je prepotoval Švico, Francijo in Anglijo. Po vrnitvi v domovino je bil mestni arhivar v Ljubljani, dramaturg, upravnik Slovenskega narodnega gledališča, član SAZU, po drugi vojni pa upravnik Zavoda za kulturo slovenskega knjižnega jezika pri SAZU, poslanec v Domu narodov ter Ljudski skupščini LRS in član Prezidija LS LRS. – V ljubljanski Zadrugi se je kot gimnazijec spoznal s Kettejem, Murnom in Cankarjem, s katerimi

Ana Župančič

Jakčev portret Otona Župančiča

Niko Županič

tvori tako imenovano slovensko moderno. L. 1899 je izdal pesniško zbirko Čaša opojnosti, v naslednjih letih pa še Čez plan, V zarje Vidove, Mlada pota (antologija) in Zimzelen pod snegom, ki prinaša predvsem pesniška dela, nastala v zvezi z NOB. Velja za enega izmed vrhov slovenske poezije. Kot dramaturg je dobil pobudo tudi za dramo Lepa Vida. Njegove mladinske zbirke Pisanice, Sto ugank in Ciciban in še kaj pomenijo vrh slovenske mladinske poezije. Pomembno je tudi njegovo prevajalsko delo, med katero sodijo: 15 Shakespearovih dram, prevodi Danteja, Goetheja, Puškina itd. Tudi med slovenskimi esejisti zavzema ugledno mesto, njegova Beseda o Prešernu (govor v Narodnem gledališču v Ljubljani 1926) sodi med najlepše sestavke, kar jih je bilo kdaj napisanih o Prešernu, čigar velik častilec je bil. Kjerkoli je torej zaoral ta naš mojster slovenskega jezika, povsod je zapustil neizbrisno sled. O njem sta napisala obsežni študij kar dva tujca: Italijan Arturo Cronia in Francoz Lucien Tesnière – SBL IV, str. 1021.

ŽUPANIČ (ŽUPANIĆ, ZUPANIČ) NIKO politik, etnolog in antropolog
R. 1. dec. 1876 v Gribljah v Beli krajini, u. 11. sept. 1961 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Podzemlju, gimnazijo pa v Novem mestu in 1897 maturiral. Na Dunaju je študiral pravo, nato zgodovino, prazgodovino, arheologijo in geografijo in 1903 promoviral. L. 1907 je dobil službo na beograjski realki in postal kustos v zgod. – umetnostnem muzeju. L. 1914 je stopil v srbsko vojsko, postal član Jugoslovanskega odbora in do 1918 delal v Parizu, Londonu in ZDA. Na mirovni konferenci v Parizu je bil član jugoslovanske delegacije. L. 1940 je postal redni profesor etnologije na ljubljanski univerzi in del okupacije preživel na osvobojenem ozemlju v Beli krajini. Sodeloval je na številnih mednarodnih kongresih s predavanji in napisal ogromno člankov in razprav, ki zadevajo zgodovino slovanskih etničnih skupin, prazgodovino, etnografijo in antropologijo. Odlikovan je bil z redom sv. Save II, redom belega orla V in vojno spomenico. – SBL IV, str. 1039.

ŽURGA JANEZ (FRANC) geolog

R. 22. sept. 1885 v Dolenjem Gradišču pri Dol. Toplicah, u. 5. marca 1969 v Kamniku. Šest razredov je napravil na novomeški gimnaziji, stopil v frančiškanski red, napravil 7. in 8. razred na Kostanjevici pri Gorici, končal bogoslovje v Ljubljani in poučeval 1911-4 na ljudski šoli v Novem mestu. Po vojni je maturiral in 1925 na ljubljanski univerzi diplomiral iz naravoslovja, postal asistent na Inštitutu za mineralogijo in petrografijo na Tehniški fakulteti v Ljubljani. Po upokojitvi je bil dušni pastir pri Novi Štifti na Dol., župni upravitelj na Gori pri Sodražici do 1956, nato je živel v frančiškanskem samostanu v Kamniku. Napisal je razpravo o granitu na Pohorju, prevedel Fersmanovo knjigo Življenje kamnov in izdelal nad sto strokovnih poročil za projektiranje hidroelektrarn, za rudnike in postavitev mostov ter raziskoval Laške, Šmarješke in Čateške toplice. – SBL IV, str. 1043.

ŽUŽEK IVAN pravnik

R. 16. jun. 1938 v Srobotniku pri Vel. Laščah, u. pred 20. apr. 1995 prav tam. Po končanem študiju prava 1962 je nastopil službo na sodišču v Kočevju, l. 1970 pa je odšel k Okrožnemu sodišču v Ljubljani. Po osmih letih je odšel na Republiško sodišče združenega dela, magistriral in 1980 promoviral (oboje iz delovnega prava). Kot izvrsten strokovnjak je pisal članke v Gospodarski vestnik, vodil seminarje o delovnem pravu itd. – Dolenjski list 4. maja 1995 št. 18, str. 16 – s sliko.

ŽUŽEK JOŽE založnik in knjižničar

R. 20. okt. 1911 na Strmcu pri Vel. Laščah, u. 6. jul. 1982 v Retečah v prometni nesreči, pok. v Lipici pri Škofji Loki. Po 5. razredu klasične gimnazije v Ljubljani se je izučil za knjigarski poklic, bil pomočnik pri Novi založbi, opravil 3-mesečni tečaj v Leipzigu in bil 1937-43 vodja oddelka v Jugoslovanski knjigarni. Nato je ustanovil svojo knjigarno in založbo Klas. V njej sta izšla tudi Dularjeva Krka umira in pomembni zbornik Narodopisje Slovencev. Od 1948 je vodil v NUK nabavni oddelek, skrbel za obvezni izvod, nakupe knjig in prevzem zapuščin. – SBL IV, str. 1046.

ŽERJAV VALERIJA mineraloginja
R. 10. maja 1924 v Žlebiču pri Ribnici.

ŽIGON IVANKA zdravnica, sanitetska podpolkovnica
R. 25. maja 1922 v Metliki, u. 31. dec. 1983 v Ljubljani.

ŽNIDARŠIČ IVICA profesorica in družbena delavka
R. 24. jun. 1934 na Bučki.

ŽNIDARŠIČ LUDVIK rentgenolog
R. 24. avg. 1908, u. 9. apr. 1974 v Rogaški Slatini

ŽOKALJ ALOJZ generalmajor in diplomat
R. 23. dec. 1918 v Krški vasi

Zadnja gesla navajam zgolj z najpotrebnejšimi podatki, ker mi je bila pri sestavljanju zadnjega, 67. nadaljevanja Gradiva za dolenjski biografski leksikon nujno potrebna literatura zaradi selitve Knjižnice Mirana Jarca nedostopna. Naj mi bo dovoljeno, da tudi jaz uporabim pri tej priložnosti latinski rek, kot je zadnje čase v modi pri nekaterih novomeških publikacijah in prireditvah: Habent sua fata libelli.

Novo mesto, 11. marca 2001

K. Bačar, prof. v pok.

LJUBLJANA, 6. januarja – V cerkvi sv. Srca Jezusovega na Taboru je med mašo s koncertom božičnih pesmi nastopil Frančiškanski komorni zbor s priložnostnim orkestrom pod vodstvom Mateja Burgerja iz Novega mesta. Dan prej so isti koncert izvedli tudi v domači frančiškanski cerkvi.

ŠENTVID PRI STIČNI, 6. januarja – Tukajšnje prosvetno društvo Zarja je povabilo na božični koncert z živimi jasicami.

ŠKOCJAN, 7. januarja – V gostilni Luzar je s slovenskimi koledniškimi pesmimi zabaval ženski pevski zbor Petrol iz Ljubljane.

NOVO MESTO, 9. januarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je gostovalo zagrebško Gledališče v gosteh s komedijo Art Yasmine Reza.

NOVO MESTO, 11. januarja – V Galeriji Luna so odprli samostojno razstavo fotografij, ki jo je avtor Tom Mežan naslovil Dolnje Ponikve 5.

AJDOVŠČINA, 12. januarja – Na razstavi Velika forma v Pilonovi galeriji sta sodelovali Polona Bartolj iz Trebnjega in Duška Peček iz Mokronoga.

GABRJE, 13. januarja – Humanitarno društvo M&V Novina je ob 16-letnici delovanja na glasbenem področju priredilo dobrodelni koncert pod naslovom Samo življenje za druge je vredno življenja.

ČRNOMELJ, 14. januarja – Zavod za izobraževanje in kulturo je v kulturnem domu pripravil gostovanje baletne skupine Croatia.

NOVO MESTO, 15. januarja – Vokalno-instrumentalna skupina Dom za sanje je pospremila otvoritev razstave del grafika in slikarja Izidorja Jalovca v Galeriji Krka. Avtorja je predstavil umetnostni zgodovinar in likovni kritik dr. Cene Avguštin.

NOVO MESTO, 16. januarja – V razstavišču Simulaker so na ogled postavili video instalacije in klasične slike Gorazda Krnca.

LJUBLJANA, 17. januarja – V Galeriji Krka so odprli razstavo slik in grafik akademskega slikarja Branka Suhyja iz Novega mesta. Z avtorjem se je pogovarjal Peter Česen, njegova dela pa je predstavil dr. Mirko Juteršek.

TREBNJE, 17. januarja – Lutkovno gledališče Fru fru iz Ljubljane je v kulturnem domu uprizorilo predstavo za otroke Muca copatarica.

KOČEVJE, 18. januarja – Nove prostore knjižnice sta odprla ministrica za kulturo Andreja Rihter in kočevski župan Janko Veber.

KRŠKO, 18. januarja – V restavraciji in kavarni Rondo sta se na literarno-glasbeni prireditvi Pod dežnikom predstavila besedna ustvarjalca Petra Rep in Luka Planinc. Za glasbo je poskrbel kantavtor Peter Dimbek.

NOVO MESTO, 18. januarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine so zaigrali simfoniki RTV Slovenija z dirigentom Liorjem Shambadalom. Večer je bil posvečen rojaku, skladatelju, glasbenemu teoretiku, kritiku in esejistu prof. Pavlu Mihelčiču. Nastopila je tudi solistka Mirjam Kalin. – Miha Nemeč in Primož Pirnat sta v klubu LokalPatriot uprizorila gledališki esej z naslovom Moške fantazije od pornografije do poezije.

KRŠKO, 19. januarja – S svojo prvo samostojno razstavo medalj in keramike se je v Galeriji Krško predstavil Andrej Čebular iz umetniške družine Štoviček iz Leskovca pri Krškem. O avtorju je spregovoril dr. Mirko Juteršek, z glasbo pa so dogodek pospremili učenci krške glasbene šole.

RIBNICA, 19. januarja – V Galeriji Miklove hiše so na ogled postavili slikarsko razstavo Zdenke Žido in Sandija Črveka z naslovom Slikarska razstava. Umetnika je predstavila Polona Lovšin iz ribniške galerije.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 19. januarja – Citrarka Laura Martinčič, kantavtor Matej Škof, dekliška skupina Plamen, igralka Špela Gradolnik in pesnik Smiljan Trobiš so popestrili otvoritev razstave likovnih del novomeških slikark Jožice Škof in Jelke Kupec z naslovom Po sledah narave.

ŠMARJETA, 19. januarja – V osnovni šoli so predstavili knjigo Krvava žetev Mirana Beretiča, ki je izšla pri Dolenjski založbi. Člani šolskega društva Poldke Jurančič so brali odlomke iz knjige in poskrbeli za glasbene dodatke.

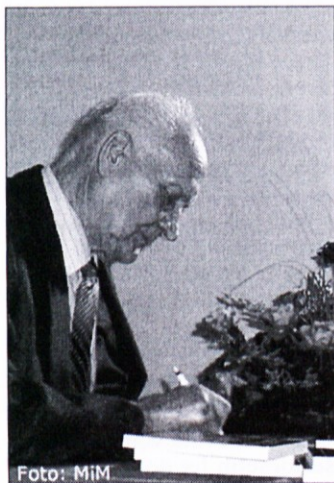

Foto: MiM

Miran Beretič podpisuje svojo knjigo Krvava žetev po predstavitvi v Šmarjeti

Foto: MIM

Del igralske ekipe Ratamahata eks-pres cabaret med premiero v Brežicah

Foto: MIM

Gosta literarnega salona Marjanca Kočevar v Novem mestu sta bila tudi Marko Kravos in Tatjana Pregl Kobe

ČRNOMELJ, 20. januarja – V Špeličevi hiši so odprli razstavo Metličana Marka Pezdirca z naslovom Najboljši navijači Eura 2000. Avtorja je predstavil Tomas Šajatovič.

KRŠKO, 20. januarja – S predstavo Župančičeve tragedije Veronika Deseniška v izvedbi Šentjakobskega gledališča iz Ljubljane je znova zaživel gledališki oder.

NOVO MESTO, 20. januarja – Glasbena družina Šušteršič je ustanovila kulturno, glasbeno in turistično društvo.

STUDENEC, 20. januarja – Kulturno društvo je povabilo na zanimivo predstavo, zborovsko spevoigro Kam je veselje šlo, ki so jo pripravili pevci mladinskega pevskega zbora KD Franca Požuna iz Zabukovja.

TREBNJE, 20. januarja – Ob 50-letnici Glasbene šole Trebnje je domači pianist Zoltan Peter na koncertu predstavil svojo novo zgoščenko, ki je izšla pri Založbi kaset in plošč RTV Slovenija. – V kulturnem domu je gostovala gledališka skupina iz Šentjanža s komedijo Vaja zbora.

LJUBLJANA, 22. januarja – Z razstavo del, nastalih v zadnjih sedmih letih, se je v Galeriji Instituta Jožefa Stefana predstavil novomeški slikar Jože Kotar. Pogovor z umetnikom je vodila Tatjana Pregl Kobe.

BREŽICE, 23. januarja – Domača gledališka skupina Teaterfraj je v kinu zaigrala lastno predstavo Ratamahata eks-pres cabaret režiserja in scenarista Bojana Levaka - Gusa.

KRŠKO, 24. januarja – Prešernovo gledališče iz Kranja se je predstavilo z otroško igro Sapramiška avtorice Svetlane Makarovič.

NOVO MESTO, 24. januarja – Župan Anton Starc je v Dolenjskem muzeju odprl razstavo slik in grafik hrvaške likovne ustvarjalke Dubravke Babič, ki jo je predstavil Stanko Špoljarič. Za glasbeni del programa je poskrbel kitarist Dušan Pavlenič. – Društvo slovensko-poljskega prijateljstva je v Dolenjskem muzeju pripravilo kulturni večer v okviru projekta Velikani romantike. Dr. Niko Jež je predstavil prevod Mickiewiczzevega Konrada Wallenroda, člani novomeškega literarnega kluba so brali Prešernove pesmi, Chopinove skladbe pa je igrala pianistka Maya Furst.

KRANJ, 25. januarja – V Mali galeriji tamkajšnjega likovnega društva so odprli razstavo likovnih del diplomiranega slikarja Janka Orača iz Novega mesta.

NOVO MESTO, 25. januarja – Na občnem zboru Zgodovinskega društva Novo mesto so izvolili novo predsednico Judito Podgornik, konservatorko z Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto.

NOVO MESTO, 27. januarja – Ob spremljavi kitare in moderaciji prijatelja in kritika Primoža Zevnika se je v klubu LokalPatriot predstavil tržiški pesnik Klemen Pisk, ki je novembra pri novomeški založbi Goga izdal svojo novo pesniško zbirko Visoko in nagubano prapočelo. – Novomeška pesnica Marjanca Kočevar je na salonu poezije tokrat gostila Marka Kravosa in Vido Mokrin Pauer s Primorske, Tatjano Pregl Kobe iz Ljubljane, Davida Šušla in Mojco Sporčič iz Kočevja, Ano Rostohar iz Velikega Podloga, slikarja Žarka Vreca ter violinistko Petro Božič in harmonikarja Branka Rožmana.

NOVO MESTO, 31. januarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopil komorni ansambel v zasedbi: flavta (Irena Grafenauer), harfa (Maria Graf), violina (Ana Chumachenko), viola (Gerard Causse) in violončelo (Gustav Rivinus).

BREŽICE, januarja – Mladinski center je pripravil tri razstave: v hotelu Zdravilišče in v Pivnici Terme Čatež razstavo slik Vlada Kopinča, v prostorih Nove Ljubljanske banke fotografske jazz portrete Alije Remsa, v prostorih Razvojnega centra pa fotografije Urbana Goloba pod naslovom Kontra & bas.

NEW YORK, januarja – Moderna galerija je posredovala v galerijo Exit Art mednarodno razstavo Telo in Vzhod od šestdesetih let do danes. Med 80 sodelujočimi umetniki je enajst slovenskih, med njimi tudi akademski slikar Jože Slak - Đoka iz okolice Mirne Peči.

NOVO MESTO, januarja – Domači upokojeni profesor slovenskega jezika in književnosti, pesnik in pisatelj Janez Kolenc, je pri Tiskarstvu Opara izdal novo pesniško zbirko z naslovom Svetloba pred nočjo. – Pri Mariborski literarni družbi je v zbirki Ogenj izšla tretja pesniška zbirka novomeške

besedne ustvarjalke Jadranke Matič Zupančič z naslovom Zasuti ocean. – Pri založbi Erro je v zbirki Veronika izšla sedma knjižica izbranih anekdot in prigod dolenskih ljudi upokojenega novinarja Slavka Dokla.

FEBRUAR

Foto: MiM

Akademska slikarka Nataša Mirtič in akademski slikar Jože Kumer na skupni razstavi v Dolenjskih Toplicah

Foto: MiM

Predstavitve zbornika Ob 750-letnici Sv. Križa v Podbočju

GRADAC, 1. februarja – Pri dolenski založbi Erro je izšla nova knjiga dr. Petra Kapša z naslovom Ateroskleroza, tihi ubijalec, ki so jo predstavili v tukajšnjem kulturnem domu. Nastopili so mladi glasbeniki.

KOČEVJE, 1. februarja – Znanstveni svetnik dr. Tone Ferenc je v Pokrajinskem muzeju predstavil svoji knjigi objavljenih dokumentov italijanskega okupatorja Ubija se premalo in Rab - Arbe - Arbissima.

KRŠKO, 1. februarja – V Rondu se je na literarno-glasbenem večeru Pod dežnikom predstavila pesnica Stanka Hrastelj, v glasbenem programu pa sta nastopila pevka Mihaela Komočar in pianist Stanko Turšič.

DVOR, 2. februarja – Učenci domače osnovne šole in kulturnega društva so ob kulturnem prazniku pripravili proslavo. Zapel je pevski zbor pod vodstvom Aleša Makavca in odrasli pevski zbor pod vodstvom Franca Možeta, učenci pa so uprizorili tudi igrice O Bibi.

PODSREDA, 2. februarja – Na prvem Marinškovem kulturnem večeru so se v gradu predstavili Tone Partljič, Tone Pavček, Niko Grafenauer, Marjan Marinšek in Jelka Reichman, pesmi pa sta ob zvokih citer zapeli Agata Zgonec in Tanja Meža.

NOVO MESTO, 3. februarja – V klubu LokalPatriot je na koncertu z naslovom Bach, blues & beat nastopil Hammond trio.

ČRNA NA KOROŠKEM, 4. februarja – Na natečaju o gradovih kralja Matjaža je petošolka Simona Žugelj iz Čuril pri Metliki prejela 3. nagrado.

ŠKOCJAN, 4. februarja - TD je povabilo na srečanje harmonikarjev v osnovno šolo.

DOLENJSKE TOPLICE, 5. - 7. februarja – V osnovni šoli je potekal 17. topliški knjižni sejem. Gostja je bila pesnica Katja Plut iz Novega mesta.

KOČEVJE, 5. - 7. februarja – V Likovnem salonu je bila na ogled razstava fotografij Klukš in Maja Pleterski fotografirata, ki so jo pripravili študenti v okviru prireditev iz programa "kulturniada" ob kulturnem prazniku.

LJUBLJANA, 5. februarja – Novomeški slikar Jože Kotar se je z novjšimi deli predstavil v galeriji Instituta Jožefa Stefana.

DOLENJSKE TOPLICE, 6. februarja – Kulturni praznik so v hotelu Kristal počastili z odprtjem razstave del domačih umetnikov, akademske slikarke Nataše Mirtič in akademskega slikarja Jožeta Kumra.

MIRNA PEČ, 6. februarja – Gost srečanja dolenskih literatov upokojencev v domači osnovni šoli je bil rojak, pesnik Tone Pavček. Literati so predstavili zbirko svojih pesmi z naslovom Odprimo srce.

TREBNJE, 6. februarja – Saksfonist Matjaž Drevenšek in pianist Zoltan Peter sta nastopila na koncertu v domači glasbeni šoli.

ČRNOMELJ, 7. februarja – V kulturnem domu so na osrednji proslavi ob slovenskem kulturnem prazniku podelili Župančičeva priznanja. Slavnostni govornik je bil podžupan Andrej Kavšek. Nastopili so: tamburaški ter komorni godalni orkester, kvintet trobil in solisti črnomaljske glasbene šole.

DOLENJSKE TOPLICE, 7. februarja – V krčmi Pr preš je bil literarni večer pesnika Janeza Kolenca ob glasbeni spremljavi kitarista Dušana Pavleniča.

METLIKA, 7. februarja – Domača folklorna skupina Ivana Navratila je nastopila v kulturnem domu. Gostje večera so bile ljudske pevke z Radovice ter člani folklorne skupine OŠ Metlika.

NOVO MESTO, 7. februarja – V klubu LokalPatriot je potekal literarni večer z naslovom Kristalni feniks. Z literati se je pogovarjala Klavdija Kotar, za glasbo pa je poskrbel Tadej Božič.

PODBOČJE, 7. februarja – Na proslavi za slovenski kulturni praznik so v osnovni šoli predstavili zbornik Ob 750-letnici Sv. Križa. Po kulturnem programu so o publikaciji spregovorili dr. Mitja Guštin, urednik France Novak in drugi sodelavci.

ŠENTJERNEJ, 7. februarja – Na predvečer kulturnega praznika so v osnovni šoli pripravili proslavo in na njej odprli tudi razstavo izvornih likov-

nih del domačih slikark Mateje Korenič in Maje Pavlin. V kulturnem programu so nastopili pevski zbor Ajda iz Orehovice, Šentjernejski oktet, učenci šentjernejskega oddelka novomeške glasbene šole ter plesalca.

ŽUŽEMBERK, 7. februarja – Gosta večera prireditve v osnovni šoli sta bila igralec Pavle Ravnohrib in kipar Dirk Heij, čigar razstavo so odprli.

NOVO MESTO, 8. februarja – Na osrednji prireditvi v počastitev slovenskega kulturnega praznika je v športni dvorani Marof nastopil Novomeški simfonični orkester pod vodstvom Zdravka Hribarja. Slavnostni govornik je bil pesnik, akademik in novomeški častni občan Tone Pavček. Nagrado Mestne občine Novo mesto sta prejela Marjeta Potrč in Tone Gošnik, Trdinova nagrada Franci Šali in Staša Vovk, plakete Novega mesta pa doc. dr. Peter Jerman, Alojzija Kristan, Folklorno društvo Kres, Plesni center Dolenjske in Nikola Padevski.

S slavnostne podelitve nagrad Mestne občine Novo mesto za leto 2000: Trdinova nagrajenca Franci Šali in Staša Vovk ter Tone Gošnik in Marjeta Potrč, dobitnika nagrade Mestne občine Novo mesto

SEMIČ, 8. februarja – Učenci in učitelji osnovne šole so pripravili prireditev ob kulturnem prazniku.

TREBNJE, 8. februarja – V kulturnem domu je bila na sporedu predstava za otroke Vrtiljak.

DRAGATUŠ, 9. februarja – Za kulturni praznik so na proslavi simbolično odprli prenovljen kulturni dom.

BUČKA, 10. februarja – V počastitev Prešernovega dneva so na prireditvi v kulturnem domu nastopili: šolski otroci, dekljiška pevka skupina, mešani pevski zbor z Bučke, Fantje z vasi in citrar Darko Duh iz Šentjerneja.

ČATEŽ, 10. februarja – KUD Popotovanje Frana Levstika Čatež je ob slovenskem kulturnem prazniku pripravilo proslavo, na kateri je zapel pevski zbor Kres, plesna skupina La famme in recitatorji društva. Na ogled je bila razstava Od cvetne nedelje do velike noči in predstavili so knjigo Ide Dolšek Kaku se kej narod rihta.

ČRNOMELJ, 10. februarja – Gledališka skupina Zavoda za izobraževanje in kulturo Črnomelj je v kulturnem domu uprizorila Zvezdico zaspanko.

DVOR PRI ŽUŽEMBERKU, 10. februarja – Ob kulturnem prazniku je nastopil pevski zbor domačega KD pod vodstvom prof. Franca Možeta.

NOVO MESTO, 10. februarja – V LokalPatriotu sta z igro Prva liga nastopila Vito Košir in Miha Brajnik.

SEVNICA, 10. februarja – V cerkvi sv. Miklavža je nastopila sevniška godba.

ŽUŽEMBERK, 10. februarja – Dramska sekcija KUD Dolenjske Toplice je v osnovni šoli uprizorila mladinsko igrico Mojca Pokraculja v režiji Vesne Majes.

DOLENJA VAS, 11. februarja – S koncertom mešanega pevskega zbora Žarek in Posavskega okteta ter z otvoritvijo razstave slik domačega slikarja Pavla Predaniča so v gasilskem domu počastili slovenski kulturni praznik.

ČRNOMELJ, 12. februarja – V okviru koncertnega cikla Mladi za mlade sta v glasbeni šoli nastopila pianistka Tina Gašperšič in trobentač Matej Rihter. Koncert sta ponovila tudi v novomeški glasbeni šoli.

LJUBLJANA, 12. februarja – Med enajstimi dobitniki nagrade za najpogostejši obisk v Narodni galeriji je bila tudi brežiška gimnazija.

BREŽICE, 13. februarja – V domačem prosvetnem domu so z romantično komedijo Neila Simona Bosa v parku nastopili igralci KUD Franja Stiplovška, ki deluje na gimnaziji. Z igro so se predstavili tudi v v krškem kulturnem domu.

KRŠKO, 13. februarja – Območna izpostava Sklada ter Društvo likovnikov Krško Oko sta v galeriji pripravila razstavo Samoborski umetniki mestu Krško, na kateri se je s svojimi deli predstavilo 21 likovnih umetnikov iz Samobora. V otvoritvenem programu so nastopili člani Knjižnega razreda samoborske Matice Hrvatske in domača citrarka Nina Mandžuka.

GROSUPLJE, 15. februarja – Založba Mondena je na prvem Adamičevem večeru v penzionu Podržaj gostila pesnico Nežo Maurer in igralca, pesnika in esejista Kristijana Mucka. Nastopil je kitarški in pevski duo Ringo.

Prvi Adamičev večer v Grosupljem z gosti: urednikom in pesnikom Ivom Frbežarjem, pesnico Nežo Maurer ter igralcem, pesnikom in esejistom Kristijanom Muckom

KRŠKO, 15. februarja – Na tradicionalnem literarno-glasbenem večeru so se v restavraciji in kavarni Rondo predstavili mladi pesnik Matija Jagrič iz Podsrede ter glasbeniki Ines Jagrič, Tamara Bajda, Manja Lipar, Špela Petrovič, Sergeja Bogovič in Zoran Zlatič.

METLIKA, 15. februarja – V čitalnici Ljudske knjižnice so predstavili knjigo Marije Vogrič *Za šus prodam mater*.

TREBNJE, 15. februarja – S kiparsko razstavo se je v Galeriji likovnih samorastnikov predstavil domači likovni samorastnik, slikar in kipar Ciril Povše. Umetnika je predstavil dr. Mirko Juteršek. V kulturnem programu sta nastopila Boštjan Dimnik iz domače glasbene šole in Trebanjski oktet.

BRUSNICE, 16. februarja – Prvih pet let delovanja je ženski pevski zbor *Gospodična*, ki ga vodi Romana Križman, počastil s slavnostnim koncertom v osnovni šoli. Nastopili sta tudi učenki Glasbene šole Marjana Kozine Novo mesto, flautistki Pia Hočevar in Rafaela Križman.

DRAGATUŠ, 16. februarja – V osnovni šoli je bil koncert domače tamburaške skupine KUD Dobroč.

NOVO MESTO, 16. februarja – V Dolenjskem muzeju so odprli arheološko razstavo *Monkodonja - znova odkrito gradišče*, ki jo je posredoval Arheološki muzej Istre iz Pulja. Otvoritev je z istrsko glasbo popestril Dario Marušič.

KRŠKO, 17. februarja – V Posavskem plesnem klubu Lukec je potekal seminar za mentorje otroških plesnih skupin, ki ga je vodila priznana plesna pedagoginja Andreja Gjjud.

LJUBLJANA, 17. februarja – Članice krožka bralnega virusa iz Novega mesta so v ljubljanski Nami predstavile zadnjo knjigo Ivanke Mestnik z naslovom *Gorjanski škrti v kraljestvu Brbuča*.

METLIKA, 17. februarja – Šest skupin je nastopilo v kulturnem domu na srečanju tamburaških skupin Dolenjske, Bele krajine in Posavja.

Foto: MIM

Mag. David Krašovec ob najstarejši Metzingerjevi sliki v frančiškanskem samostanu v Novem mestu

Foto: MIM

Igralec Pavle Ravnohrib je bil gost Grmskega srečanja v Osnovni šoli Grm v Novem mestu

NOVO MESTO, 17. februarja – V frančiškanskem samostanu so odprli razstavo Avtoportreti slikarja Krištofa Zupeta. O slikarju in njegovih delih je spregovoril dr. Bogdan Jurkovšek. – Kantavtor Tomaž Pengov in pantomimičarka Petra Markovič sta pospremila otvoritev likovne razstave akvarelov domače likovne ustvarjalke Karmen Župevec v kavabaru Pri slonu.

TREBNJE, 17. - 18. februarja – Območna izpostava Sklada je organizirala seminar za mažorete.

VELIKA LOKA, 17. februarja – Gledališka skupina KUD Ivana Cankarja je v kulturnem domu premierno izvedla komedijo Gugalnik v režiji domačina Daneta Brleka.

BREŽICE, 20. februarja – V Prosvetnem domu je bila na ogled gledališka predstava Kača v izvedbi Mestnega gledališča ljubljanskega.

NOVO MESTO, 20. februarja – V klubu LokalPatriot se je na srednješolskem večeru predstavil Teater Gimnazije Novo mesto.

KOČEVJE, 22. februarja – V Likovnem salonu so odprli razstavo izdelkov Brlogačarjev.

NOVO MESTO, 22. - 23. februarja – Za pestrejše zimske počitnice so učenci OŠ Dolenjske Toplice v Kulturnem centru Janeza Trdine uprizorili Mojco Pokraculjo, lutkovna skupina Taus Teater pa igrice Gorjanski škrti.

KRŠKO, 23. februarja – V Kulturnem domu je gostovala Opera in balet SNG Ljubljana s priljubljeno Straussovo opereto Cigan baron.

NOVO MESTO, 23. februarja – V klubu LokalPatriot je nastopila pevkara Lara Baruca. – V frančiškanskem samostanu je o baročnem slikarju Valentinu Metzingerju predaval avtor monografije mag. David Krašovec.

SEVNICA, 23. februarja – Gledališka skupina KD Milana Majcna iz Šentjanža je v kulturnem domu uprizorila komedijo Vaja zbor.

RIBNICA, 24. februarja – Na 6. srečanju etnografskih mask je sodelovalo kar 35 skupin z okrog tisoč maskami.

SEMIC, 24. - 25. februarja – V okviru Krakarjevih dnevov je v kulturnem domu potekala medobčinska revija mlajših tamburaških skupin. Semiški ženski pevski zbor je ob petletnici zboru povabil na koncert, udeležencem natečaja Lojze Krakar, pesnik naše dežele, pa so podelili nagrade.

ŠENTVID PRI STIČNI, 24. februarja – KD likovnikov Ferda Vesela je pripravilo razstavo Pust in pustne maske, na ogled pa so bila tudi dela, ki so nastala v likovni delavnici na temo pustni običaji v naših krajih in širši okolici.

NOVO MESTO, 26. februarja – Gost tradicionalne kulturne prireditve Grmsko srečanje je bil igralec Pavle Ravnohrib, s katerim se je pogovarjala Sonja Simčič. V kulturnem programu so nastopili šolski igralci in pevci.

NOVO MESTO, 28. februarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila zaključna prireditev trimesečne likovne slikarske in lutkovne ustvarjalnice. – V Galeriji Luna so na ogled postavili novo likovno razstavo grafik mlade akademske slikarke Martine Bohar iz Murske Sobotne in Damjane Stopar iz Sevnice.

ČRNOMELJ, februarja – Mladinski pevski zbor domače župnije, ki ga vodi dr. Alenka Schweiger Pavlakovič, in župnijski otroški pevski zbor pod vodstvom Melite in Mirjane Rožič sta v farni cerkvi pripravila dobrodelni koncert božičnih pesmi. Izkupiček je šel za nakup cepiva za otroke v misijonu v Zambiji.

LITIJA, februarja – Matična knjižnica dr. Slavka Gruma je mesec kulture obeležila s predstavitvijo knjige Vranov let v svobodo pisatelja Ralpa Churchesa in z večerom slovenskega pesnika.

LJUBLJANA, februarja – V Narodnem muzeju so predstavili monografijo Železarna na Dvoru ob Krki 1795 - 1891 umetnostnega zgodovinarja Matije Žargija. O delu je spregovoril tudi zgodovinar dr. Stane Granda.

METLIKA, februarja – Dijakinje Tekstilne šole so z mentorico Marijo Nemanič po vrtcih in šolah pred slovenskim kulturnim praznikom večkrat zaigrale lutkovno igro Pepelka.

NOVO MESTO, februarja – Novomeška založba Goga je praznovala dve leti delovanja.

OTOČEC, februarja – V osnovni šoli so na koncertu nastopili Grajski fantje ter šolski otroški pevski zbor, kot gostje pa so se predstavili še pevci moškega pevskega zbor iz Ruperčvrha.

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik XII., leto 2001, št. 2 (74)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in Žužemberk
- SVET REVIJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Milan Rman (Trebnje), Anica Jakša (Semič), Ida Zagore (Šentjernej)
- UREDNIŠTVO:** Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marko Koščak (Družbena vprašanja), Tomaž Konciliija (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Janez Gabrijelčič, Marjan Ravbar in Rudi Stopar
- NASLOV UREDNIŠTVA
IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105, faks: (07) 39-39-272, elektronska pošta: rast@infotehna.si
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Mestna občina Novo mesto, št. ŽR: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast
Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Želena je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext.
- NAKLADA:** 1000 izvodov
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Na podlagi zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8 odst.
- Izhaja dvomesečno
- Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna in občine soizdajateljice

SODELAVCI TE ŠT

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika
leksikograf, Novo mesto

Bojan BOŽIČ, specialni pedagog, direktor
stanjevi na Krki, Straža pri Novem me

Matija BREZOVAR, prof. slov. jezika in knjizevnosti, v pokoju, Novo mesto

Katja CEGLAR, univ. dipl. umetnostna zgodovinarica in univ. dipl. sociologinja kulture, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca, Kostanjevica na Krki
Emilijan CEVC, akademik, dr. umetnostne zgodovinske znanosti, v pokoju, Ljubljana

Helena CRČEK, študentka na Veterinarski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana
Marinka DRAŽUMERIČ, univ. dipl. umetnostna zgodovinarica in univ. dipl. etnologinja in konservatorska svetovalka, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto

Vlado GARANTINI, učitelj, Osnovna šola Litija, Zagorje ob Savi

Boris GOLEC, dr. zgodovine, ZRC SAZU Ljubljana, Ljubljana

Stane GRANDA, dr. zgodovinskih znanosti, zgodovinar ZRC SAZU, Ljubljana

Vlasta HENIGSMAN, predm. učiteljica likovne in tehnične vzgoje, Osnovna šola Belokranjskega odreda Semič, Semič

Marko KOŠČAK, dr. znanosti s področja geografije, Ministrstvo za kmetijstvo RS, Ljubljana, Trebnje

Klavdija KOTAR, organizatorica pri Skladu za ljubiteljske kulturne dejavnosti Novo mesto, Novo mesto

Mihael KUZMIČ, dr. slavističnih znanosti, ravnatelj Evangelijskega teološkega centra v Ljubljani, Ljubljana

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Lidija MURN, univ. dipl. novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan

Helena NOVAK, dr. pedagoških znanosti, v pokoju, Rakitna, Preserje

Ivanka POČKAR, dr. etnoloških znanosti, muzejska svetovalka, Posavski muzej Brežice, Brežice

Katja PREDOVNIK, univ. dipl. arheologinja, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, stažistka, asistentka, Ljubljana

Mojca RAMŠAK, dr. znanosti, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana, Ljubljana

Barica SMOLE, predm. učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje

Gertrude STEIN, (1874-1946), ameriška pisateljica

Sonja STERGARŠEK, prof. francoskega in angleškega jezika, bibliotekarka, prevajalka, pesnica, Ljubljana

Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Grič, Sevnica

Jože ŠKOFLJANEC, transportni komercialist, v pokoju, Ljubljana

Smiljan TROBIŠ, svobodni ustvarjalec na področju kulture - pesnik, Novo mesto

Anica ZIDAR, razredna učiteljica, v pokoju, Mokronog

Ivan ZORAN, (1935-1999), novinar, urednik in pesnik

Maja ŽVANUT, dr. zgodovinskih znanosti, muzejska svetnica, Narodni muzej Slovenije, kustosinja, Ljubljana

200701947,2

COBISS o

RAST – APRIL 2001

MESTNA OBČINA NOVO MESTO